ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

Fol. 8

ARTHURUS VERMEERSCH, e S. I.
Doctor iuris, iuris canonici et scientiarum politicarum
Theologiae moralis Professor in Pontificia Universitate Gregoriana

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

THEOLOGIAE MORALIS

PRINCIPIA - RESPONSA - CONSILIA

AD USUM PRIVATUM

Auditorum Universitatis Gregorianae

TOMUS II

Property of
COSA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

ROMAE
EX OFFICINA TYPOGRAPHICA "CAMPITELLI,,
1921

THEOLOGIAE MORALIS TOMUS SECUNDUS

(*Proprietà letteraria*)

Property of
CO3A
Please return to
Graduate Theological
Union Library

INDEX ANALYTICUS

THEOLOGIA MORALIS SPECIALIS

SECTIO PRIMA

De virtutum exercitatione et de peccatis contrariis.

Introductio de Virtutibus, 1-3 . . . . . *Pag.* 1

TRACTATUS I.

De virtutibus theologicis.

CAPUT I. — *De Fidei exercitatione.*

ARTICULUS I. Notio fidei et actus fidei. Meritum eius obsequii, 4. 5 . . . . . » 3
ARTICULUS II. De officio credendi.
1. Quaenam credenda sunt, 6-11 . » 4
2. Quandonam credenda sunt, 12-14 . » 9
ARTICULUS III. De officio profitendi fidem, 15 20 . . » 11
ARTICULUS IV. De infidelitate et peccatis quae fidei sunt opposita, 21-32 . . . . . » 16
APPENDIX I. De communicatione cum infidelibus et acatholicis, 33-37 . . . . » 26
APPENDIX II. De disputatione cum haereticis et religionum exhibitionibus, 38-39 . . » 27

CAPUT II. — *De exercitatione Spei.*

ARTICULUS I. Spei notio, necessitas, usus, 40-42 . . » 29
ARTICULUS II. Peccata contra spem, 43-48 . . . » 31

CAPUT III. — *De Caritatis exercitatione.*

ARTICULUS I. De virtutis notione, sublimitate, ambitu, 49-51 . . . . . » 33
ARTICULUS II. De caritate quatenus est amor Dei 52-56 . . . . . » 36

ARTICULUS III. De caritate quatenus est amor proximi.

§ 1. Praenotanda de ordine caritatis, 57-59 . . . . . *Pag.* 38

§ 2. Quaenam dilectio, qua universalitate, quo ordine, proximo debetur, 60-64 . . . . . « 40

§ 3. Corollaria. De dilectione inimicorum, 65-72 . . . . . » 44

§ 4. Corollaria. De procuratione bonorum spiritualium, 73-78 . . » 49

§ 5. Corollaria. De procurandis bonis corporalibus et temporalibus, 79-85 . . . . . » 51

§ 6. De actione proximi ex caritate iuvanda vel impedienda, 86 . » 56

I. De fraterna adhortatione et correptione, 87-94 . . . » 56

II. De spirituali aedificatione et scandalo.

A) De spirituali aedificatione, 95 » 62

B) De scandalo, 96-99 . . . » 63

III. De cooperatione ad bonam et malam proximi actionem.

A) Notio et divisio cooperationis, 100 . . . . . » 68

B) De cooperatione ad bonam actionem, 101-102 . . . » 69

C) De cooperatione ad malam actionem, 103-107 . . . » 70

IV. Corollaria seu Applicationes.

A) Casus qui ipsa hominum condicione adducuntur, 108-114 . » 75

B) Casus de variis obiectis, 115-122 . . . . . » 84

TRACTATUS II.

De virtutibus moralibus.

Introductio de Virtutibus moralibus, 123-125 . . . *Pag.* 97

CAPUT I. — *De exercitatione Religionis.*

ARTICULUS I. Virtutis notio et actus eliciti, 126 . . 100
ARTICULUS II. Actus positivi qui primo praecepto respondent, 127-133 . . . . » 101
ARTICULUS III. Actus positivi qui secundo praecepto respondent.
§ 1. De iuramento.
I. De iuramento in universum, 134-137 . . . . . » 109
II. De iuramento promissorio, 138-150 . . . . . » 113
III. De adiuratione, 151-152 . » 118
§ 2. De voto, 153-171 . . . . » 118
ARTICULUS IV. De vitiis virtuti religionis oppositis, 172 » 132
§ 1. De superstitione et variis eius speciebus, 173 . . . . » 132
I. De vitioso cultu veri Dei, 174-176 » 132
II. De superstitioso cultu creaturae, 177-183 . . . . » 135
§ 2. De irreligiositate eiusque generibus, 184 . . . . . » 144
I. De tentatione Dei, 185-188 . » 144
II. De blasphemia, 189-195 . . » 145
III. De sacrilegio, 196-205 . . » 152
IV. De simonia, 206-216 . . . » 160

CAPUT II. — *De exercitatione Pietatis.*

ARTICULUS I. Notiones generales, 217 . . . . » 168
ARTICULUS II. De pietate ad parentes, 218-222 . . » 169
ARTICULUS III. De pietate ad filios, 223-231 . . » 173
ARTICULUS IV. De pietate inter coniuges, 232 . . » 180
ARTICULUS V. De pietate ad reliquos consanguineos, 233 . . . . . » 181

Articulus VI. De quasi-pietate inter tutores et pupillos, 234-238 . . . . . *Pag.* 182
Articulus VII. De pietate ad patriam 239-242 . . » 184
Articulus VIII. De pietate ad seipsum et suicidio, 243-248 . . . . . » 186

Caput III. — *De exercitatione observantiae et mutuis Superiorum et inferiorum relationibus.*

Observantiae notio, 249 . . . . . » 191
Articulus I. De mutuis dominorum et famulorum officiis.
§ 1. De heris et famulis domesticis, 250-251 . . . . . » 192
§ 2. De magistris operarum et opificibus conductis, 252-255 . . . » 194
Articulus II. De mutuis principum et subditorum officiis, 256-258 . . . . . » 196

Caput IV. — *De exercitatione Iustitiae.*

Ratio ordinis, 259 . . . . . » 197
Articulus I. Generales notiones de iure et iustitia, 260-268 . . . . . » 197
Articulus II. De iuribus quae terminant iustitiam commutativam.
§ 1. Quaenam iura distinguenda sint, 269-283 . . . . . » 203
§ 2. De subiecto iuris, 284 . . . . » 210
I. De filiis familias, 285-287 . . » 210
II. De uxoribus, 288 . . . . » 211
III. De clericis, 289. 290 . . . » 212
IV. De religiosis, 291 . . . . » 214
V. De dominio auctoris, 292 . . » 215
§ 3. De obiecto iuris, 293 . . . . » 216
§ 4. De modis acquirendi iura, 294 . . » 216
I. Occupatio et thesaurus, 295-299 . » 217
II. Accessio, 300 . . . . . » 221
III. Praescriptio, 301-305 . . . » 222
IV. Contractus.
A) Generalia de contractibus, 306-328 » 230
Appendix de praestanda culpa, 329 . . . . . » 244

B) De contractibus in specie, 330 . *Pag.* 245
1. De simplici promissione et donatione, 331-332. . . » 246
2. De commodato-precario, 333 . » 249
3 De deposito et sequestro, 334. . . . . » 249
4. De mutuo et usura, 335-336 » 249
5. De censu, 337 . . . . » 252
6. De permutatione et cambio, 338-340 . . . . . » 252
7. De emptione-venditione, 341 . » 253
8. De locato-conducto:
1. De locatione rerum, 342 . » 260
2. De locatione operarum et operis, 342 . . . . » 261
9. De societate, 343 . . . » 264
10. De mandato et negotiorum gestione, 344. . . . » 265
11. De sponsione, ludo, loteria, 345 . . . . . » 266
Appendix de Bursis, 346 . » 268
12. De assecuratione, 347 . . » 269
13. De transactione et compromisso. 348. 349 . . . » 271
14. De contractibus secundariis, 350 . . . . . » 272
V. Hereditas ab intestato, 351-357 . » 272
VI. Hereditas ex testamento, 358-363 » 276
Articulus III. De iniustitia et de conexa restitutionis obligatione, 364 . . . . » 282
1. De iniustitia quae opponitur iustitiae legali, 365 . . . . . » 282
2. De iniustitia quae opponitur iustitiae distributivae, 366-369 . . » 282
3. De iniustitia quae iustitiae commutativae opponitur.
I. Notiones generales, 370-381 . . » 286
II. De iniuria personali (anima, fama, corpore).
A) De actione privatorum, 382-406. » 293
B) De publicae potestatis actione, 407-409. . . . . » 315
III. De Iniuria reali.

A) De ipsa iniuria, 410-416 . . *Pag.* 317
B) De restitutione propter realem iniuriam, 417-422 . . » 325
IV. De cooperatione iniusta.
A) De variis cooperationibus iniustis, 423-431. . . . . » 332
B) De restitutionis mensura et ordine, 432-434 . . . . » 337
V. Ceterae restitutionis circumstantiae, 435-437 . . . . . » 340
VI. Causae excusantes a restitutione, 438-442 . . . . . » 344

CAPUT V. — *De exercitatione veritatis et sinceritate.*

ARTICULUS I. De virtute veritatis et sinceritate, 443-445 » 348
ARTICULUS II. De debita sinceritate testis, 446 . . » 349
ARTICULUS III. De secreti obligatione, 447-451 . . » 350
ARTICULUS IV. De mendacio, 452-454 . . . . » 352

CAPUT VI. — *Conexa cum virtutibus praecepta Ecclesiae.*

Praecepta consideranda, 455 . . . . . » 354
ARTICULUS I. De praecepta festorum sanctificatione.
§ 1. Generalia, 456-460 . . . . . » 355
§ 2. Positiva pars sanctificationis festorum, 461-466 . . . . . » 357
§ 3. Negativa pars sanctificationis festorum, 467 . . . . . » 362
I. De operibus prohibitis, 468-471 . » 362
II. De causis excusantibus, 472. 473 » 365
ARTICULUS II. De praecepto ieiunii et abstinentiae . » 367
I. Canonica praecepti expositio, 474-478 . . . . . » 367
II. Moralis expositio praecepti, 479-487 » 372
Notandum de decimis, 488 . . . . . » 377
ERRATA . . . . . » 378
INDEX ALPHABETICUS RERUM PRINCIPALIUM . . . » 379

THEOLOGIAE MORALIS
PRINCIPIA - RESPONSA - CONSILIA

PARS ALTERA
THEOLOGIA MORALIS SPECIALIS

Sicut ab initio scripsimus (*Th. fund.* n. 25) duplici via, i. e. usu sacramentorum et cooperatione nostra cum gratia Dei sanctificamur. Huic cooperationi explicandae prima sectio deputatur. Itaque:

SECTIO PRIMA

DE VIRTUTUM EXERCITATIONE ET DE PECCATIS CONTRARIIS

INTRODUCTIO DE VIRTUTIBUS

1. — **Cur de virtutibus agamus.** — Non semel iam occasio fuit istud monendi. Quamvis status gratiae sit condicio ac principium, et habitus caritatis radix nostrorum meritorum, proprie tamen secundum actus nostros, non secundum habitus nostros iudicabimur: per actus, non per habitus meremur et demeremur; in actibus consistit cooperatio nostra cum gratia Dei. Nihilominus, habitualis dignitas agentis confert ad quantitatem meriti; et ipsi habitus, tamquam fontes actuum, sunt quidpiam principale in vita spirituali. Ideo morales theologi tractatus suos inscribere solent de *virtutibus*, nisi malunt secundum varia praecepta decalogi argumenta sua distribuere. Ut suus honor maneat virtutibus, et tamen theologiae morali suum proprium obiectum in hac sectione vindicemus, eam appellavimus *De virtutum exercitatione:* exercitatio virtu-

tum simul et *actus* dicit, et relationem actuum ad varias virtutes exprimit.

Pauca itaque de virtutibus praefari oportet.

2. — *Virtutes* seu *habitus boni operativi*, sunt supernaturales et naturales.

Supernaturales nobis *infunduntur;* illud immediate efficiunt ut actus supernaturales sui cuiusque generis connaturaliter facere possimus. Facilitatem agendi ipsae non tribuunt.

Contra, in facilitate ista, in inclinatione ad certos actus, consistunt virtutes *naturales*, quae ipsis actibus *acquiruntur*. In ordine tamen praesenti naturae elevatae, bonum ad quod inclinant non iam sufficit nobis. Est naturale seu proportionatum naturae ; cum exsistamus propter bonum seu finem quod naturam nostram excedit. Quare, in ordine praesenti, eaedem non sunt virtutes nisi deminute ; et potius celebranda sunt ut accidentalia sed utilissima complementa virtutum proprie dictarum, quae sunt virtutes infusae. — Ipsi actus virtutum infusarum, qua talium, quatenus removent dispositiones contrarias, indirecte contribuunt ad facilitatem exercitii. Inclinatio autem ad supernaturalia habetur ex donis Spiritus Sancti.

3. — Inter virtutes infusas, eas maxime supernaturales vocare licet quae ita sunt propriae ordinis praesentis ut nihil ipsis responderet in ordine naturali (1). Hae sunt virtutes *theologicae ;* dum virtutes *morales* in omni ordine fuissent, etsi aliter in ordine naturali, aliter in ordine praesenti.

Quare theologicae virtutes non debent cum moralibus simpliciter conumerari, sed ad ordinem superiorem omnino ascribendae sunt. Per eas vitam *divinam* participamus et agere incipimus, dum infusae virtutes morales *humanam* nostram vitam perficiunt et nobilitant. Sine infu-

(1) In ordine enim naturali desideraretur *obiectum* ad quod actus analogice terminarentur : in illo ordine nec Deus *se* revelaret, nec *se* promitteret possidendum, nec *se* daret amandum amore fundato in communicatione suae beatitudinis. Immo non desunt qui putent ordini naturali repugnare ut in eo Deus quidquam revelaret.

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

sione virtutum theologicarum homo elevatus vix concipitur, cum per solos earum actus Deum immediate attingat; dum homo etiam elevatus moralibus virtutibus infusis carere potuit. Virtutes theologicae in S. Scripturis expresse nominantur (v. g. 1 Cor. 13); de virtutibus moralibus supernaturalibus non constat sermonem in Sacris litteris misceri. Quare theologice certum est et fide proximum haberi tres virtutes theologales, dum in affirmandis aliis virtutibus infusis, communi tantum theologorum sententia nitimur. Cfr. Mazzella, *De virtutibus infusis*, n. 30-32 ex Suarez, *De gratia*, qui l. 6, c. 8, n. 14 appellat *Trid.* s. VI, c. 7 etc.; Billot, *De virtutibus infusis*.

TRACTATUS I.

DE VIRTUTIBUS THEOLOGICIS

Caput I. — De fidei exercitatione.

Art. I. — Notio fidei et actus fidei. Meritum eius obsequii.

4. — Fides est *virtus theologica qua homo valet ad credendum, sicut oportet, propter auctoritatem Dei revelantis, ea quae Deus revelavit.*

Actus fidei assensum dicit primae veritati; quo assensu credens divinam veritatem participat. Assensus iste est formaliter in intellectu. Deficiente evidentia primarii obiecti quod est Deus (vel propter aliam causam, nam res controvertitur), assensus iste est liber; ac proin voluntate sub ratione boni imperatur. Credimus autem *sicut oportet*, quatenus nulla ratio creata, sed ipsa veracitas divina in loquendo intrinsecum assensus motivum constituit; et quatenus firmitas istius assensus superat firmitatem evidentiae naturalis. Haec maior firmitas ex solo gratiae beneficio repetenda est.

Quatenus ipso lumine intellectus divini illustramur, fides est immensa nostra dignitas; quatenus in obsequium fidei captivamus intellectum, i. e. renunciamus proprio criterio ut divinum adhibeamus, fides est Deo gloriosa; quatenus id praestamus ex libero voluntatis imperio, fides

est in homine iusto magnopere meritoria. Cfr. de his punctis dogmaticum fidei tractatum.

5. — **Actus fidei distinguitur**: *a*) *Formalis* et *quasi-virtualis*. Formalis est, quando motivum fidei (auctoritas Dei revelantis) explicite menti obversatur. Persuasio autem habitualis quam frequens fidei exercitatio post se relinquit, in actum transire potest sine expressa motivi fidei memoria. Fit tunc assensus qui isto motivo vere nititur ac proin est actus fidei; sed quia motivum fidei explicite propositum non est, implicitus iste assensus improprie vocatur actus fidei *virtualis*. Proprie, ex parte obiecti *formalis*, actus fidei in nullo alio actu virtualiter contineri potest: in nullo actu virtutis theologicae, nam spes et caritas fidem supponunt; in nullo alio actu virtutis moralis: haec enim est ordinis inferioris. Ex parte autem obiecti *materialis*, fides proprie virtualis habetur. Sic credendo quaecumque Deus revelavit, homo virtualiter credit singulas veritates quae Dei locutione ad nos pervenerunt.

b) *Internus*, seu solo mentis verbo contentus, et *externus*. Is, coram testibus factus, est simul fidei professio, vel formalis vel virtualis, prout quis directe fidem suam protestatur, vel actus agit qui fidem demonstrant: ut cum quis peccata sua confitetur, accedit ad s. mensam, sacro devote interest.

Art. II. — De officio credendi.

Quaenam credenda sint; quandonam actu credenda sint: haec duo ordine explicanda veniunt.

§ 1. — Quaenam credenda sunt.

6. — *a*) **Explicite** vel **implicite** credenda sunt quaecumque Deus revelavit. Qui vel uni puncto fidem adhibere detrectat, derogat summae veritati, et consequenter iam nihil propter solam Dei auctoritatem credere potest. Huic auctoritati falsam propriae mentis evidentiam seu conclusionem anteposuit.

7. — *b*) *Explicite*, alia credenda sunt necessitate medii,

alia, necessitate **praecepti**. Utraque actuum necessitas solos adultos afficit ; hi soli enim propriis actibus salvandi sunt.

Porro necessarium *necessitate medii* istud est sine quo homo non haberet ad finem suum illam proportionem quam ex Dei ordinatione habere debet.

Etenim necessitas in ordine ad salutem desumi potest vel ex *natura rei* vel ex *obligatione legis divinae*. Ex natura rei, cum agitur de dispositione requisita, ut habeamus ad finem proportionem divina ordinatione praestitutam, vel de removendo obstaculo quo finis per se impediretur (v. g. de removendo statu peccati). Necessitas *medii* directe respicit hanc dispositionem positivam vel remotionem obstaculi, necessitas *praecepti* immediate et formaliter obligationem moralem consequitur. Quamquam pro adultis necessitas praecepti necessitati medii superadditur.

Ex notione colligitur criterium practicum quo solent necessitatem medii a necessitate praecepti discernere : Involuntaria omissio non excusat a necessitate medii ; excusat a necessitate praecepti.

Medii necessitas strictius adest, quando materiam rei necessariae nullus actus, nulla dispositio supplere potest. Huius modi necessitas dicitur esse *medii, in re* : sic baptismus pro infantibus decedentibus sine rationis usu. Si autem Deus admittit ut res necessaria suppleri possit intentione formali vel virtuali quae in actu quodam continetur, res dicitur necessaria necessitate *medii in voto*. Sic baptismus suppleri potest actu caritatis perfectae, pro adultis qui occasionem baptismi non habent, vel qui eius necessitatem ignorant.

Iam vero, necessitate *medii* explicite credendus est *Deus* ut *exsistens* et ut *remunerator* ; i. e. ut ait Apostolus, Hebr. 6, « accedentem ad Deum credere oportet *quia est* et quia diligentibus se *remunerator est* ». Et ratio ipsa est in promptu.

Omnino oportet ut homo, quatenus per actus suos salvandus sit, voluntatem suam cum voluntate divina formaliter per caritatem coniungat. Nisi autem noverim Deum esse bonum meum, non potero affectare cum Deo unitatem, quae est caritatis seu amoris. In ordine autem praesenti, ubi caritas requiritur theologica, sola cognitio per fidem valet ad caritatem introducendam. Oportet ergo

ut explicita fides Dei exsistentis et Dei remuneratoris supernaturalis indispensabilem caritatis actum praecesserit.

Controversa autem quaestio utrnm ipsa exsistentia alicuius causae primae a mundo distinctae, quae est fidei praeambulum, possit ipsa esse simul fidei obiectum (1), a nobis praeterириri potest. Sufficit ut doceamus cum Apostolo (Heb. 11, 8), necessariam esse necessitate medii fidem supernaturalem et explicitam in *exsistentiam* Dei quatenus eam Ipse revelat, atque insuper in eius providentiam remuneratoris quam exercet erga nos. Iam vero, non se mere revelat ut exsistentem, sed ut exsistentem vel unum, omnipotentem, providum: sicut revelabatur Iudaeis; vel unum et trinum, Patrem, sicut christianis revelatur (S. Th. l. 2 in c. XI ep. ad Hebraeos).

Quare cum Deus proponitur credendus ut exsistens, simul proponitur credendus sive unus in tribus Personis, sive praeditus attributis quorum fides nulla evidentia naturali impeditur.

Suntne necessitate medii credenda haec alia duo puncta: *SS. Trinitatem et Incarnationem Filii Dei ?* Quidam explicitam illam fidem requiri putant post evangelii promulgationem; plures hoc negant, tum quia talis necessitas ex nullo fonte revelato demonstratur; tum quia fides ista ad actum caritatis perfectae per se non requiritur; tum quia salvificae Dei voluntati magis consentaneum videtur ut id solum exigat quod quasi ex rei natura ad salutem necessarium sit. Quia tamen Ev. S. Matth., ult.; Ioan. 3, 16. 18; Act. 4, 12; Rom. 3, 22 fides Iesu Christi medium esse iustitiae demonstratur, quia explicita SS. Trinitatis fides baptismo praemittenda est, praeferenda videtur sententia Suar. (*De fide*, 12, 4, n. 18. 19); Lugo (*De fide* 12, n. 106. 107), secundum quos haec fides necessaria est, sicut ipse baptismus, in re, vel in voto. Itaque positiva dispositio ad primam sanctificationem non est in adulto, nisi quia in eius caritatis actu votum inest illa explicite credendi. Quare, etiam post iustificationem, obligationem servat duo ista puncta explicite

(1) In schola S. Thomae, id communiter negatur. Cf. S. Thom. in c. XI ep. ad Hebraeos, l. 2 versus finem, C. Billot *De virtutibus infusis, De fide* thes. XI; Van Noort, *De virtutibus infusis* p. 240 ss. (ed. 1906).

credendi, quam primum potest, sicut servat obligationem suscipiendi sacramentum baptismi.

Inde quoque perspicitur cur necessitas medii de istis duobus punctis colligi nequeat ex hac 64ª prop. damnata ab Innoc. XI : « Absolutionis capax est homo, quantumvis laboret ignorantia mysteriorum fidei, et etiamsi per neglegentiam etiam culpabilem nesciat mysterium SS. Trinitatis et Incarnationis D. N. I. C. » (Denz. n. 1214).

8. — Necessitas *praecepti* dicit, *qua talis*, meram condicionem requisitam ad finem assequendum (1) vel remotionem obstaculi ne assecutio finis impediatur. I. e. *materialis* observatio rei praeceptae non est necessaria tamquam medium, sed id solum requiritur ut voluntas nostra sit formaliter cum voluntate divina conformis et sic maneat in caritate.

Verum formalis illa conformitas ex conscientia iudicatur (cfr. th. fund. n. 136-138), nec proin inculpata praeceptorum ignorantia destrui potest.

Iam vero, inter *status christiani* officia istud reperitur, ut religio christiana quod ad substantiam cognoscatur, nec communia christianorum officia ignorentur. Et quia haec in sequentibus documentis continentur, documenta haec *sub gravi* cognoscenda sunt, non quidem, saltem per se, ita ut recitari queant, sed *crasso* saltem modo et quod ad substantiam :

a) *Symbolum apostolorum*, excepta tamen perpetua Mariae virginitate, Christi sepultura et descensu ad inferos, quae, utpote secundaria, sub levi cognoscenda sunt; excepto etiam nomine Pontii Pilati, circumstantia *tertiae* diei quod ad resurrectionem : quae impune ignorantur.

Sessio ad dexteram Patris et communio Sanctorum cognoscenda sunt, quatenus dicunt gloriosum regnum Christi in caelis, et beatitudinem quam Sancti cum Ipso participant.

(1) « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata ». Sed cave ne inde inferas bona iustorum opera, inter quae eminet libera mandatorum impletio, non esse simul causas meritorias vitae aeternae.

b) *Praecepta decalogi* et ea *Ecclesiae praecepta* quae omnes afficiunt ;

c) *Sacramenta* maxime necessaria : baptismus, eucharistia, paenitentia ; alia, quando quis ea suscipere vult ;

d) *Oratio Dominica* : quatenus hoc saltem resciri debet, omnia bona esse a Deo tamquam a Patre petenda ;

e) *Actus fidei, spei, caritatis, contritionis*, ita ut fideles haec elicere queant.

9. — **Corollaria.** — 1. Attenta probabili medii obligatione cognoscendi quattuor puncta :

a) Nemo sanus, haec ignorans, baptizari vel absolvi potest, antequam haec, suggerente ministro vel confessario, distincte crediderit : v. g. faciendo cum rudi signum crucis, singula verba minister declaret. Non est tamen opus ut haec iam memoriter recitare queat, sed de obligatione ea cognoscendi et melius addiscendi, pro captu suo monendus est.

b) Etiam in moribundis barbaris, quantum fieri potest, actualis fides in haec mysteria obtinenda est : quod si obtineri nequeat, sub condicione tantum baptizabuntur et absolventur

10. — 2. Attenta *morali incapacitate* rudium aliter cognoscendi quae cognosci praecipiuntur, omni vi inculcandum est ut eadem memoriter et accurate discant. Nec illud neglegere sine culpa saltem veniali possunt. Non desunt tamen, saltem in quibusdam regionibus, rudes qui ipsa sua incapacitate ea capiendi et retinendi excusantur. Minus autem excusantur seu potius inexcusabiles sunt qui, in ceteris rebus eruditi, de cognoscenda religione non curant.

11. — 3. Attento bono *orium* suarum cui prospiciendum est, graviter peccat *parochus* qui pueros et fideles docere neglegat quae sub gravi cognoscere debent.

4. Attento *munere suo ministri sacramenti*, debet *confessarius* ea docere quae hic et nunc necessaria sunt ut sacramentum paenitentiae cum fructu suscipi possit ; — attento vero *officio caritatis* cuius implendi facilem occasionem habet, debet confessarius medium quodpiam indicare quo paenitens nimiam suam ignorantiam dissipare queat : ut v. g. sibi procuret et legat libellum quo haec clare exponantur ; ut ea audiat a persona parente, amica et competente ; ut assistat sacro sub quo catechesis populo traditur.

5. Hodie opportunissimum opus misericordiae spiritualis exercent qui, sive soli sive congregati, scientiam religionis industriose propagare student.

§ 2. — Quandonam credenda sunt.

12. — Internus actus fidei interdum ex ipsa fide, seu *per se* : interdum ex altera virtute, seu *per accidens*, fieri potest necessarius. Ac damnata est ab Alex. VII 1ª propositio et ab Innoc. XI prop. 16ª quae negabant exsistere obligationem per se (Denz. n. 1101. 1166).

13. — Ex ipsa fidei virtute seu *per se* :

1. *Pueri* christiane instituti, cum perfectum rationis usum consecuti sunt, quasi ultro credunt mysteria fidei ipsis proposita, et actu credere debent mysteria quorum explicita fides ab ipsis ad salutem necessaria esse cognoscitur.

2. *Adulti infideles* vel *acatholici*, quando veritas catholica ipsis satis proposita est, eam actu credere debent. Quamdiu mere probabilis habetur, hanc solam obligationem habent orandi et pergendi in sua investigatione. Actus enim fidei certam veritatis cognitionem supponit et requirit. Quo pacto ad ipsam istam certitudinem comparandam gratia seu illuminatio supernaturalis utilis vel necessaria sit, in schola dogmatis explicatur. — De ratione autem qua ab Innoc. XI damnata est propositio 4ª « Ab infidelitate excusabitur infidelis non credens ductus opinione minus probabili », in th. fund. n. 155 b dictum est. Quare fatemur non videre quomodo quidam obligationem imponant amplectendi in hora mortis religionem probabiliorem si haec postulet actum fidei supra omnia firmum. — Gratia Dei aliter nodum illum solvet.

3. Qui in haeresim aut apostasiam lapsi sunt, ut reparent iniuriam Deo factam, actum fidei elicere debent.

4. Urgente tentatione contra fidem, obiecta quidem difficultas generatim non est examinanda sed potius est ut ad alia obiecta mens se convertat. Sedata dein tempestate, de occasione dubii, si speciosum fuerit, doctus confessarius vel alius vir interrogari poterit, immo, habita ratione periculi novae tentationis, interdum debebit. Verum simplicem, sine examine, generalem actum fidei pacato animo elicere plerumque in ipsa tentatione iuvabit.

Idem necessarium esse dicunt si tentatio aliter vinci non posset: sed quo pacto id constabit ?

5. Fides *interdum in vita* ipsis actibus colenda est. Quaerere solent quotiens. Et alii pro menstrua, alii pro annua, alii pro minore obligatione responderunt, ita ut Innoc. XI damnaverit prop. 17: « Satis est actum fidei semel in vita elicere » (Denz. n. 1167). — Praeceptam frequentiam theoretice definire nobis impervium est: satis frequens esse debet usus fidei ne homo in proximo periculo versetur illam perdendi. Definitio autem necessariae frequentiae est practice inutilis.Etenim, cum actus sufficiant quos quasi-virtuales vocavimus, et necessariae talium actuum occasiones abundent in vita christiana, ex ipsis praeceptis Ecclesiae quae missam audiendam, confessionem peccatorum, eucharistiae susceptionem imponunt, quotquot Ecclesiae oboediunt praecepto actus fidei eliciendi amplissime satisfaciunt; minus pii vero, qui haec omnia neglegunt, ad hanc obligationem non advertent.

Restat ergo ut ferventi hortatione christianos hortemur ad vitam suam secundum fidei praecepta et consilia dirigendam, utque eosdem saepius, etiam in confessione, excitemus ad cotidianam recitationem actuum fidei, spei et caritatis: qui usus saluberrimus est.

14. — Ex praecepto positivo vel **ex altera virtute**, seu *per accidens*:

1. Quotiescumque *exterior* fidei *professio* facienda est.

2. Quando altera virtus quae fidem supponit exercenda est: v. g. cum actus spei, caritatis, paenitentiae eliciendus est. Dum actus ille fit, simul implicite creditur articulus qui ad illam virtutem pertinet. Iste implicitus actus sufficiens est.

Si urgens tentatio contra aliam virtutem aliter superari nequeat. Quomodo id umquam constet non apparet.

Art. III. — De officio profitendi fidem.

15. — 1. Ducendo vitam christianam, fidelis reapse fidem suam satis significat facitque eius professionem quae **materialis** vocatur.

2. Ex c. 1325 § 1 « Fideles Christi fidem aperte profiteri tenentur, quotiens eorum silentium, tergiversatio aut ratio agendi secum ferrent implicitam fidei negationem, contemptum religionis, iniuriam Dei vel scandalum proximi ».

Itaque: **Formalis professio,** *ex iure naturae*, facienda est, quando, nisi fieret, magnus honor Deo debitus vel magna utilitas proximo procuranda *privative* vel *contrarie* subtraheretur. — *Privative*, inquam, si ideo cessaret magnus honor Dei, vel magna proximi utilitas: qui casus rarus erit. *Contrarie*, si propter amissam fidei professionem, Deus iniuria afficeretur, proximus grave detrimentum pateretur: puta religionem contemptum iri, proximum a conversione inde averti. Caritas tunc professionem imperat; immo ipsa fides, si detrimentum fuerit ipsius fidei.

Quotiescumque ergo silentium aut tergiversatio aequivaleret negationi, vel formidinem aut inconstantiam aut erubescentiam denotaret, fides nobis profitenda est, ne incidamus in illud: « Qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua » (Luc. 9, 26. Ex ipso loco parallelo Matth. 10, 33, apparet agi de erubescentia quae negationi moraliter aequivaleat). Quare, ad significandam illam fortitudinis necessitatem, confirmandus christianus in elata fronte sacro chrismate ungitur. Cfr. Lugo, *De fide*, d. 14, n. 377. Manifestare meram formidinem non est per se grave, contra atque indicium dare negationis vel inconstantiae. ₂

Quare *regulaliter* censent aperta fidei professione respondendum esse pubblicae potestati interroganti de religione, saltem si ordo legalis ab interrogante observetur. Cf. prop. 18ª damnatam ab Innoc. XI: « Si (*a*) potestate publica quis interrogetur, fidem ingenue confiteri

ut Deo et fidei gloriosum consulo : tacere ut peccaminosum per se non damno » (Denz. n. 1168). Si enim lex ipsa inquisitiones in res conscientiae vetuerit, satis erit responsum propter hanc rationem declinare. Ac repelli quoque potest privatus vir qui de religione sciscitetur.

Doctrina ista confirmatur c. 1325 § 1 : « Fideles Christi fidem aperte profiteri tenentur, quotiens eorum silentium, tergiversatio aut ratio agendi secum ferrent implicitam fidei negationem, contemptum religionis, iniuriam Dei vel scandalum proximi ».

16. — Ex iure *ecclesiastico* (cc. 1406–1408), reprobata consuetudine contraria, *personaliter* et secundum formulam a Sede Apostolica probatam (qualis initio Codicis exhibetur) fidem profiteri debent :

1. Coram praeside, eiusve delegato : quicumque concilio vel synodo etiam cum solo voto consultivo intersunt : praeses autem coram eodem concilio vel synodo ;

2. Coram sacri collegii decano, Cardinalibus primis in ordine presbyterorum et diaconorum et S. R. E. Camerario ; promoti ad cardinalitiam dignitatem ;

3. Coram delegato ab Apostolica Sede : promoti ad Sedem episcopalem etiam non residentialem, vel ad regimen abbatiae vel praelaturae *nullius*, vicariatus Apostolici, praefecturae Apostolicae ;

4. Coram capitulo cathedrali : Vicarius capitularis ;

5. Coram loci Ordinario, eiusve delegato et coram aliis consultoribus : assumpti ad officium consultorum dioecesanorum ;

6. Coram loci Ordinario, eiusve delegato et coram capitulo : qui ad dignitatem vel canonicatum promoti sunt ;

7. Coram loci Ordinario, eiusve delegato : Vicarius generalis, parochi et ii quibus provisum fuit de beneficiis quibusvis, etiam manualibus, curam animarum habentibus, rector, professores sacrae theologiae, iuris canonici et philosophiae in seminario, initio cuiuslibet anni scholastici, vel saltem initio suscepti muneris ; omnes promovendi ad ordinem subdiaconatus ; librorum censores ex officio in curiis dioecesanis (c. 1393) ; sacerdotes

confessionibus recipiendis destinati et sacri contionatores, ante quam facultate donentur ea munera exercendi;

8. Coram Ordinario eiusve delegato: rector Universitatis vel Facultatis: coram rectore vero Universitatis vel Facultatis eiusve delegato: professores omnes in Universitate seu Facultate canonice erecta, initio cuiusque anni scholastici, vel saltem initio suscepti muneris; itemque qui, periculo facto, academicis gradibus donantur;

9. Coram capitulo vel Superiore qui eos nominavit eorumve delegato: Superiores in religionibus clericalibus.

N. B « Qui, priore demisso, aliud officium vel beneficium aut dignitatem etiam eiusdem speciei consequuntur, rursus debent fidei professionem emittere » (c. 1406 § 2).

Quamvis c. 1406 directa nunc obligatio profitendi fidem imponatur, adhuc tamen ex veteri iure dici potest Superiores coram quibus professio emittenda est, primario teneri obligatione curandi ut fiat fidei promissio, (Gén. 197; Arregui, n. 121). Immo si ipsi fidei professionem recipere renuant, subditi impossibilitate excusabuntur.

17. — Ex resp. *S. Officii*, 22 mart. 1918, praescriptae decretis Pii X abiurationes *modernismi* vigere pergunt donec S. Sedes aliter statuerit. Quare, praemissa professione fidei, modernismum abiurare et subscriptam iuramenti formulam tradere debent: Episcopo ordinanti: ordinandi in sacris, saltem ante subdiaconatum; — Ordinario approbanti: confessarii et sacri contionatores, antequam facultate donentur ea munia exercendi (non autem quando facultas ipsis prorogatur); — Ordinario nominanti: parochi, canonici, beneficiarii ante ineundam beneficii possessionem; ac proin quotiens ad novum beneficium accedunt; contionatores quadragesimales; — Ordinario loci vel Cardinali Praefecto aut Secretario: officiales curiae episcopalis, non excepto Vicario generali; tribunalium ecclesiasticorum, non exceptis iudicibus, romanarum Congregationum; — Superiori nominanti vel capitulo: religiosarum familiarum Congregationumque moderatores, antequam officium ineant, ac proin quotiens novum munus suscipiunt; — Antistiti suo: doctores, seu lectores, in

seminariis et religionibus, singulis annis, ante auspicandas praelectiones. — Haec obligatio Superiores primario afficit; ipsi obligatos ad implendam obligationem vocare debent. Qui iurare nolunt, ad S. Officium ilico deferendi sunt.

(Haec colliguntur, tum ex Motu Proprio, 1 sept. 1910; tum ex variis declarationibus S. C. Consist. 25 sept., 25 oct., 17 dec. 1910. — Omnia proponuntur in nostris *Period.* t. 5 et 6.)

18. — *Nullo casu*, sive voce sive nutu, exterius **fidem negare** licet.

Quando autem professio praecepta non est, fidem *occultare*, ac proin honeste et sine mendacio, per se licet, et interdum expedit. ut si, latens inter haereticos vel infideles, plus boni peragere possis, vel si plus mali ex confessione timendum sit: turbae, neces, exacerbatio tyranni, periculum defectionis in tormentis. Unde se ultro persecutori offerre, plerumque temerarium est. — Nec *generali* edicto quo fideles se prodere iubeantur per se parendum est, excepto, ut modo dictum est, si qui non compareat communiter pro apostata habeatur. Nec vetatur quis pecunia id obtinere ut de fide sua nulla fiat inquisitio. Multo minus negat fidem sed potius eam fatetur, qui *fugit* persecutionem. Pastori autem examinandum est quid consultius sit pro bono animarum: vel exemplo intrepidae confessionis, aut saltem praesentia sua ceteros confirmare, vel, contra, ad tempus se subtrahere ut ex loco securo territorium administret et se in plurimorum bonum reservet.

19. — Non magis **vestibus** quam verbis vel alio signo fas est profiteri superstitionem, aut adhaesionem sectae damnatae. Quare vestes adhibere non licet quae neque de se neque ex adiunctis aliam significationem immediatam habent. Si vero diversa sit significatio immediata, vel haec sit ambigua seu duplex, locus erit prudenti usui principii de duplici effectu.

Hinc vestes *sacras* a *profanis* distinguunt; profanas alias quae, ut ait Lehmk. I, 405, incolas regionis infidelis demonstrantes, infideles a fidelibus *materialiter* distin-

guunt; alias quae signa ferunt ad dignoscendos infideles, quibus proin infideles a fidelibus *formaliter* distinguuntur: ut vestes erant distinctivae iudaeorum in Urbe et in Polonia. Gravior sane causa requiritur ad has quam ad priores profanas adhibendas. Delatio tamen talis vestis aliam explicationem fert atque apostasia. Quare solae vestes quae in functionibus superstitiosis adhibentur in vetitum satis absolutum incurrunt, nisi diversa explicatio positive adsit.

Lehmkuhl. l. c., et etiam Génicot, I. 197, vestibus usus sacri assimulant *insignia massonica*. Verum id quoque prudenter intellectum velimus, quando adhaesionem damnatae sectae certo demonstrant. Namque vestes, cum in se sint res indifferentes, facile incertam habent significationem. Quid v. g. si ad decipiendos franco-muratores, plures alii signa ista momentanee adoptent ne veri a falsis sectariis distinguantur; quid si in civitate ubi est ignotus, peregrinus quispiam, sine ullo scandalo, insignia deferat ut sectarios observare possit; quid si in hora periculosa, cum vitae timendum est, ignotus catholicus, non speciatim rogatus adhaesionem hoc signo manifestare, istis insignibus se protegat ad fugiendam persecutionem? Nonne ex ipsis adiunctis significatio fit ambigua, ac proin propter proportionatam causam tolerari poterit?

Regula haec est. Quo minus est significatio *de se* definita, eo facilius, *ex ipsis adiunctis* incerta redditur. Ipse Gén. I, 197, quem alii sequuntur, sinit ut sive ad eos decipiendos, sive ad eorum benevolentiam captandam, gestibus utaris quibus alii sectarii alios cognoscunt, «quia non videtur aequivalens sectae professio».

20. — **Cum esus carnium** nullam religionis professionem de se dicat, et, propter varias causas, carnes etiam a catholicis die abstinentiae manducentur, omnino fas est, ad grave periculum declinandum, — non tamen ad fugiendam irrisionem (1), fidem carnes manducando dissimulare. Immo, ad vitandam temeritatem, id per se faciendum est. Excipe, si in odium fidei esus iste postuletur. Tunc, sine protestatione, comedi non poterunt. Puta statui a convivis ut qui hostis sit catholicismi carnes manducet: has, nisi fidem protestando, edere non liceat.

(1) Pro causa seu forma irrisionis, ista erubescentia poterit fidei vel religioni adversari.

Neque aliter, si in colloquio quispiam te exhibeat ut fidei adversarium, silere possis, nisi totus tuus habitus diversam silentii causam prodiderit.

Art. IV. — **De Infidelitate et peccatis quae fidei sunt opposita.**

21. — Triplex distinguitur **infidelitas**: 1) *Negativa* eorum qui nihil umquam de fide quidquid audierunt: haec poena neglegentiae vel alius peccati esse potest, sed in se non est peccaminosa. Quare Bulla *Ex omnibus*, 1 oct. 1567, inter Baii propositiones, damnata est haec 68ª: « Infidelitas pure negativa, (in) his quibus Christus non est praedicatus, peccatum est » (Denz. n. 1068).

2) *Privativa* vocatur infidelitas, culpabilis ignorantia vel error circa res fidei. Haec, pro gradu neglegentiae et conscientia, est gravis aut levis, nec fidem necessario excludit: ea peccant fideles qui crassa ignorantia suae religionis laborantes, puncta definita et non definita misere confundunt.

3) *Contraria* demum est eorum qui fidem sibi sufficienter propositam vel contemnunt vel ei pertinaciter contradicunt, ut formales haeretici. Non quod simul habeant iudicium certum de credibilitate et credentitate verae fidei: namque id fortasse psychologice est impossibile ut simul quis non credat quod credendum certo iudicat, — sed quod resistentia sua gratiae invitanti iudicium illud impediunt. Infidelitas contraria, quam non facile asserere debemus, utpote divinae veracitati iniuriosa, est mortalis ex toto genere suo.

22. — Pro triplici modo repugnandi fidei, triplex distinguitur infidelitas *contraria: paganismus*, qui fidei nondum susceptae; *iudaismus*, qui fidei susceptae in typo; *haeresis*, quae fidei susceptae veritati repugnat. *Apostasia* a fide, sub hoc respectu, assimilatur *haeresi*, a qua differt, quia error haeresis ex parte tantum, dum error apostasiae est ex toto fidei contrarius.

23. — **Haeresis** formalis communiter definitur: error intellectus liber et pertinax contra fidem, in eo qui fidem suscepit.

Duo itaque ad haeresim sicut ad apostasiam requiruntur : *iudicium erroneum*, quod est eius quasi materiale ; *pertinacia*, quae est quasi formale.

Erroneo isto iudicio, falsum vel *dubium* (1) pronuntiatur quod ab Ecclesia credendum proponitur tamquam omnibus revelatum, vel quod, quamvis ab Ecclesia non sit propositum, a Deo revelatum est. *Pertinax* est iudicium, quando errans novit rem esse propositam ab Ecclesia vel revelatam a Deo. Propositio autem fieri potest sive sollemni iudicio Oecumenici Concilii vel R. Pontificis ex cathedra loquentis, sive ordinario et universali magisterio (c. 1323, § 1. 2).

Cum pertinax istud iudicium veritatem ab Ecclesia propositam respicit et exterius profertur, haeresis etiam *canonica* seu *delictum* haeresis habetur: derogat fidei *catholicae ;* cum afficit veritatem a Deo revelatam sed nondum propositam (2) vel cum interius retinetur, haeresis habetur *in solo foro Dei*. Quare :

1. Haereticus *canonice* est, et censuris afficitur qui falsum vel dubium externe iudicat quod ab Ecclesia credendum proponitur; vel quod indubitanter a fidelibus creditur in Scriptura contentum. Namque Ecclesia totam Scripturam proponit credendam.

2. Haereticus *canonice* est quoque hodie, qui ignorans quid Ecclesia credendum dicat, haec profert : « quidquid teneat Ecclesia de hoc puncto », illud nego. Ipse enim his verbis infallibilitatem Ecclesiae negat, quod est dogma definitum.

3. Haereticus solum *coram Deo* est, ac proin a censuris immunis, qui mere interne reicit articulum ab Ecclesia definitum, vel qui negat quod falso putat ab Ecclesia definitum, v. g. B. Virginem fuisse a matre sua virginaliter conceptam.

4. Non est haereticus qui, audita aliqua dogmatis propositione, mentem avertit et iudicio abstinet. Facile tamen erit haereticus coram Deo, quatenus ratio eius silentii haec est quod, non obstante definitione, rem virtualiter dubiam aestimet.

5. Qui propter ignorantiam graviter culpandam aut neglec-

(1) Sic Codex c 1325, § 2 : « Post receptum baptismum, si quis, nomen retinens christianum, pertinaciter aliquam ex veritatibus fide divina et catholica credendis denegat aut de ea dubitat, haereticus... est ».

(2) Hoc vix possibile est.

tam inquisitionem, negat quod Ecclesia revera credendum definivit, quamvis contra fidem peccarit, non est nisi materialiter haereticus : deest enim pertinacia.

6. Qui dicit : « Si Ecclesia tale aliquid, manifesto absurdum, definiret, non crederem », non est haereticus, quia non agit contra conscientiam. nisi affirmare voluisset fieri posse ut Ecclesia tale quidpiam definiat : quod non est praesumendum. Cfr. de simili casu, Lugo, *De Fide*, d. 17, n. 83 ; Ball.-Palm. t. 2, tr. 5, c. 4, n. 91.

Quare qui anxie de huius modi suggestionibus solliciti sunt, facile quietari possunt, sed dehortandi sunt ab huius modi casibus fingendis. Responsio autem quam talis suggestio manifesto meretur, haec est : Ecclesia nihil absurdum proponet credendum.

24. — Haereticus non est qui exterius tantum fidem negat aut adorat idolum. Ipse enim non errat. Nec in censuras incurrit, quamvis in foro exteriore pro haeretico habendus sit.

25. — Qui *in secta acatholica institutus* est, quam diu non dubitat, materialiter *tantum* haereticus est, nulla speciali obligatione astringitur, nec est vere excommunicatus. — Serio dubitans, inquirere debet ; quod si culpanda ratione neglexerit sive incuria, sive animi levitate, sive timore detegendi veritatem et apprehensione difficilis officii quod inde sequetur, peccabit quidem et per se graviter contra fidem, sed *privative* tantum, nondum contrarie per haeresim. — Tunc tantum *formaliter* haereticus fuerit, si ideo inquisitionem neglegit quia catholicam veritatem amplecti absolute renuit, etiam si illam agnosceret. Cfr. Lehmk. I, 425, 2.

Quamvis autem animo, seu propter bonam fidem, catholicus sit, nihilominus ascriptus sectae haereticae ad sacramenta admitti nequit ante quam, erroribus reiectis, Ecclesiae reconciliatus fuerit. Id canone 731, § 2 expresse statuitur, ita ut sententia benignior quam de rudibus tenebant Laym. l. 2, t. 1, c. 13, n. 2, et, post eum, Busembaum, *De praec. Fidei*, dub. 3, Resolves 5, et Ball.-Palm., t. 2, tr. 5, c. 4, n. 97, iam admitti nequeat. — Severitas tamen temperatur in periculo vitae, ea ratione quae dicetur, nec applicanda est illis qui ad Ecclesiam venire volunt ea aetate ubi formalis abiuratio ab Ecclesia nondum exigitur, i. e. qui nondum 14 annos completos nati sint (S. Off. nov. 1878, Coll. P. F., 1ª ed. n. 660 ; 8 mart. 1882, Coll. 1ª ed. n. 1680 ; 2ª ed. n. 1566).

26. — Notabile illud hodie est, propter subtiles indagationes quae fiunt de salute et psychologia acatholicorum, ab haeresi formali seu infidelitate contraria, secundum sententiam C. de Lugo, ibid. n. 200-201, excusari posse hominem qui, ex culpanda ignorantia, vere tamen persuasus sit nulli ecclesiae sed tantum privatae revelationi credendum esse, dummodo servet voluntatem credendi Deo, quotiens eius revelatio sit evidenter credibilis; immo qui quamlibet Dei revelationem impossibilem reputet. Is sane actum fidei elicere nequit; voluntatem tamen condicionatam habere potest credendi Deo si Deus aliquid hominibus revelare posset. Hae enim voluntate non est divinae veracitati iniuriosus. — Quare, quamvis non sit catholicus vel fidelis absolute, fidem si habuit in baptismo infusam, non ideo amisit, et catholicus seu fidelis condicionate, propter illam voluntatem, dici potest. Cfr. Ball.-Palm., l. c. n. 94. Verum haec, ut liquet, non sunt passim fidelibus proponenda.

27. — **Haereses** inter se **specie non differunt**; nec sectae, quatenus errant, sed quatenus diversas superstitiones exercent virtuti religioni contrarias, vel diversis modis Deo sunt contumeliosae. Quare qui culpando modo sectae adhaesit, sectam istam indicare debet, si tamen umquam de istis diversis malitiis cogitaverit.

28. — **Conversio** personae per se dicit voluntatem se totum dirigendi versus unum finem vel terminum. Quo plenior ergo erat aberratio, eo strictior est conversio eius qui, deposito errore, veritatem amplectitur. Unde qui, ignarus Dei, sola temporalia curabat, plenissime convertitur cum Deo vivere incipit. Plenius convertitur paganus quam mahumetanus vel iudaeus: hi convertuntur quatenus Christo famulari seu in omnibus Christum glorificare intendunt; plenius convertitur mahumetanus vel iudaeus quam haereticus, qui tantum ad Ecclesiam se convertere debet.

Porro ad recipiendum heterodoxum in gremium Ecclesiae, haec ordine facienda sunt:

1. Instruendus est in fide.

2. Si, quia non fuit baptizatus vel baptismum recepit certo nullum, baptismus absolute conferendus est, nulla abiuratio haeresis exigitur. Si baptismus non est iterandus nisi forte condicionate, prius formalis abiuratio sectae et professio fidei facienda est secundum formulam

quae in Urbe a S. Officio, extra Urbem ab Ordinario tradetur. Ordinarius loci permittere potest ut fiat non publice sed privatim coram duobus testibus. (Minister alter duorum esse potest.)

3. Facta professione, si causa id postulat, baptismus sub condicione administratur. Huic accusatio sacramentalis, qua paenitentia ad baptismum necessaria iuvatur, praeponi potest.

4. Absolutio datur condicionata vel absoluta, ab haeresi et conexis censuris. Forma, ceterum non essentialis, in scripta instructione quam minister recipiet indicatur.

5. Fit confessio, vel, si iam facta accusatio, paucis verbis resumitur, et confertur absolutio sacramentalis. Sicut in tractatu de Paenitentia, dicitur, probabilis sententia eos ab accusatione completa eximit quorum baptismus *vere dubius* erat, ita ut vera probabilitate, in iterata baptismi collatione, peccata huic anteriora deleta fuerint. Cfr. Bucceroni, *Theol. moral.*, III, 672. 672 bis.

6. Si est adultus, nulla gravi causa obstante, statim audiat missam et communicet. Cfr. Cod. c. 753, § 2. (*Statim* moraliter sumi potest. Iusta causa sufficit ut non fiat immediate).

N. B. Si qui aetatem quattuordecim annorum non expleverunt, simpliciter sine abiuratione ad baptismum vel alia sacramenta admittuntur, neque in foro exteriore absolvuntur a censuris.

29. — **Quaeres**, quomodo peccet qui **definitiones de veritatibus non revelatis** respuat, vel tueatur propositiones infra haeresim notatas?

1. Ex theologia dogmatica, novimus infallibilitatem Ecclesiae se porrigere ad veritates quae, quamvis depositio fidei non contineantur, ita tamen sunt cum iisdem conexae ut sine his illae in tuto non forent. Quamvis hae fide divina credi nequeant, virtus tamen fidei divinae oboedientiam, etiam internam, huius modi definitionibus reddit necessariam. Oboedientia ista dicitur religiosa-catholica. Motivum assensus est auctoritas infallibilis, a Deo constituta, cui omnes subiecti sumus.

Itaque, qui infallibilem declarationem conscius reicit, graviter peccat peccato inoboedientiae seu rebellionis erga Ecclesiam; quod peccatum adversatur ipsi virtuti fidei, cum ipsa subiecto nostra ad tutandam fidem sit praecepta. Cfr. Palmieri, *Op. theol.*, t. 2, tr. 5, c. 4, n. 106.

2. Propositio damnata tamquam *scandalosa*, haeresim vel errorem *sapiens*, piarum aurium *offensiva*, non est necessario falsa. Directe tunc proscribitur sola *enuntiatio* thesis. Quare qui eam profitetur, peccat contra *religionem*, dum oboedientiam detrectat religiosae potestati: quae oboedientia ex religione necessaria est; peccat contra *caritatem* quatenus aliis scandalo sit, vel unitatem Ecclesiae labefactet; peccat demum contra *virtutem* cui propositio ista directe noceat. Cf. Lehmk. I, 418.

3. Etiamsi a potestate non infallibili, utpote a S. Congr. romana, damnatio profecta sit, praeter inoboedientiam externam contra religionem, quae committitur proscriptas theses defendendo, profitendo, plerumque etiam *temeritate* peccatur per internum dissensum, excepto raro aliquo casu ubi assensus prudenter suspendi possit, donec infallibilis auctoritas in re pronuntiaverit. Cfr. Lehmk. I, 419 et dicta in theologia fundam. n. 301. — De ista quaestione agunt Suarez, *De Fide*, d. 19, Lugo, *De Fide*, d. 20, n. 133.

N. B. Codex, c. 2317, gravibus poenis, sed ferendae sententiae, eos plectit qui doctrinam ab *Apostolica Sede* (i. e. a R. Pontifice vel S. Congr. romana, cfr. c. 7) vel a Concilio Generali damnatam sed non ut formaliter haereticam, pertinaciter, sive publice sive privatim, doceant vel defendant; et c. 2331 § 1 pariter congruis poenis puniendum dicit qui R. Pontifici vel proprio Ordinario aliquid legitime praecipienti vel prohibenti, pertinaciter non obtemperet.

2. Quid **singulae notae** significent, in theologia dogmatica proponitur. Lehmk. I, 416 rem sic compendio effert: «*Erronea* opponitur thesi theologice certae, seu illi quae, mediante altera veritate naturaliter certa, ex doctrina revelata certo consequitur». Qui eam sustineat, est *suspectus de haeresi* et *praesumitur* haereticus.

Haeresi proxima illa est quae non tantum est erronea, sed etiam thesi opponitur que fidei proxima dicitur, quia a multis, non tamen ab omnibus, pro revelata habetur.

« *Errori proxima* oponitur ei quae probabilissime ex doctrina revelata colligitur ».

Temeraria opponitur communi theologorum doctrinae, quae sine solidis rationibus atque ideo temere deseratur.

30. — Quaeres de peccato illius qui adhaereat liberalismo.

1. Etiam secluso liberalismo extremo, qui re idem est ac pantheismus vel rationalismus, *obiective* haereticus est qui liberalismi, etiam quem mitiorem vocant doctrinam, vel plene amplectitur vel summa eius capita tenet: v. g. plenam, in societate christiana, independentiam Status ab Ecclesia et subiectionem Ecclesiae sub auctoritare Status. Hoc enim omnino repugnat primatui Romani Pontificis et magisterio Ecclesiae hic in terris: quae ambo sunt fidei dogmata. Cfr. Palm., *Op. theol.* t. 2, tr. 5, c. 4, n. 107.

2. Qui secundaria tantum liberalismi capita tenet, *obiective* haereticus erit vel non, pro sui erroris qualitate. Sic haereticus erit qui neget fide tenendam doctrinam de sacramento matrimonii (cfr. prop. 65. 66. 68. 73 Syllabi); nondum erit haereticus, si opportunitatem praesentem libertatum « modernarum » absolute tueatur contra prop. 77 Syllabi. In dubio quod minimum est tenendum est. Peccat tamen contra *fidem*, quia plerumque reprobatam infallibili magisterio doctrinam tuebitur.

3. *Subiective*, non raro, ob ignorantiam, etsi saepe graviter culpandam, ab haeresi formali liberalis excusabitur. In punctis quibusdam, v. g. in relationibus inter Ecclesiam et Statum, facilius in bona fide versari potest.

4. *Confessarius*, ex statu subiectivo, de reatu, de censura paenitentis iudicabit. Si bonam fidem deprehenderit in homine qui ceterum officiis vitae christianae satisfaciat, qualitas erroris quo laborat, scandalum maius vel minus quod dederit, fructus speratus et damnum timendum ex denuntiato errore ipsum docebunt pruden-

tem normam interrogandi et monendi. Cfr. Palm., l. c. n. 103-108.

31. — Similis quaestio quae de **socialismo** moveri potest, fere eodem modo solvenda est. Est socialismus quidam integralis, qui religionem ad vitam privatam amandat, qui auctoritatem reicit, qui matrimonium respuit pro amore libero: et iste sine haeresi defendi nequit.

Restrictus autem ad bona temporalia exteriora eorumque possessiones, alia profert placita quae sunt certo damnata infallibili Ecclesiae magisterio, ut si negaveris res exteriores quae fons sint redituum iuste possideri posse. Alia vero placita quibus, non reprobata ordinatione anteriore, novus ordo, novum regimen bonorum praedicatur, cautius examinanda sunt. Praeter enim temeraria et respuenda, puncta facile continent quae vel controverti possunt vel adeo utiliter, legitima via, introduci possunt.

Ipsa coacta plurium operarium adhaesio societatibus socialisticis nos movebit ut in confessione prudenter agamus, ne vel scandalosa coniventia vel funesto rigore peccemus. Instructiones Ordinariorum locorum quoque sedulo attendendae erunt.

32. — *Infidelitate* **contraria**, non sola gratia habitualis, cum caritate, verum etiam *spes* et *fides* amittuntur, ita ut peccator omni habitu supernaturali destitutus vivat. Verum plura alia peccata, etiam gravia, quae contra fidei virtutem committuntur, sed eius obiecto formali non repugnant, fidem ipsam non tollunt (si adfuerit), ita ut sola detrimenta communia aliis peccatis afferantur.

N. B. De censuris quibus apostatae, haeretici, schismatici plectuntur cfr. tract. de censuris.

APPENDIX I.

De communicatione cum infidelibus et acatholicis.

33. — Quaestio ponitur de iis qui falsum cultum profitentur vel sectae acatholicae adhaeserunt. De catholicis enim incredulis nulla specialis prohibitio exstat. Communes prudentiae leges observandae sunt.

1. *Communicatio* autem significat actionem communem. Quaerere de licita communicatione cum acatholicis est itaque interrogare utrum liceat necne catholicis quaedam communiter cum ipsis peragere. Communicatio est igitur genus quoddam cooperationis quod in morali participatione alicuius actionis consistit. Sic in missae celebratione communicant qui missam illam stipendio petierunt, qui sacerdoti ministrant, qui eius precibus vel cantui respondent, qui illam formaliter audiunt. Non autem formaliter communicant sed mere, per se, cooperantur, qui inter missam, musicis intrumentis vel organo ludunt, qui missam campana, verbis, scriptis nuntiant, nec qui organo cantum iuvant. Hoc loco de sola communicatione agimus, postea casus cooperationis considerabimus.

Hodie communicatio *in rebus civilibus* cum acatholicis, nullo iure per se prohibetur. Quaestio ergo ad communicationem *in rebus sacris* restringitur. Res autem esse possunt sacrae functiones catholicorum, orationes catholicae privatae, et res sacrae acatholicorum. Ius positivum a iure naturali probe secernere hic iuvat.

3. Ipsa lege naturali *intrinsece malum* est ritum proprie acatholicum seu cultum erroneum celebrare, vel cultum erroneum profiteri seu serio simulare, vel celebrationem cultus erronei formaliter petere. Namque in ritu, quatenus est haereticus, proprie dicta supersitio continetur. Si quae vero acatholici obeunt omnino recte, sicut catholici, graves auctores communicationem in his sacris *qua talem* illicitam esse negant. Cfr. Suar., *De Fide*, 21, 3, 4; Lugo, *De Fide*, 22, 1 et ss.; Benedictus XIV, *De Syn.*; 6, 5, 2.

Propter coniuncta damna propria aut proximi, eadem communicatio illicita erit. Mala autem timenda sunt: auctoritas addita ad haeresim vel falsitatem, propagatio indifferentismi. Quae mala per se sunt multorum: quod in aestimanda excusatione observandum est.

Lege dein positiva, propter bonum commune, severiores prohibitiones accedunt.

4. Can. 1258 § 1 haec habet: « Haud licitum est fidelibus quovis modo active assistere seu partem habere in sacris acatholicorum ». Iure itaque saltem positivo vetatur commercium istud in sacris acatholicorum etiam rite peractis, quod per se illicitum esse plures probat theologi et canonistae negant.

34. — Hinc: 1. Ne quidem in mortis agone admittere licet ministrum acatholicum qui ritu suo *acatholico* sacramenta etiam valide deferat seu ministret.

2. Extra periculum mortis, in quo, secluso scandalo et altero deficiente, id licebit, vetamur ab acatholicis petere sacramenta *catholico* ritu administrata, v. g. baptismum; missam schismatici audire, communionem ex eius manibus recipere, eidem confiteri peccata nostra. Quare, nec patrinum agere licet in baptismo quem haereticus conferat: patrinus enim baptismum petit.

Excipitur *matrimonium*, quod, obtenta propter gravem causam dispensatione, cum acatholico contrahere permittitur, quamvis, si ambo baptizati sint, ambo coniuges, ac proin acatholicus, sint alter alteri ministri. Istud tamen coram ministello qua tali (secus si qua officiali civili) contrahere non licet. Quod si fiat, catholicus nec testis proprie dictus esse potest.

3. Quamvis, — extra mortis periculum, — sacramenta acatholicis non formaliter reconciliatis cum Ecclesia praebere vetimur, eosdem ad contiones nostras invitare, ad sacras functiones nostras admittere nihil prohibet. Sic toleratur ut in collegiis catholicis, ubi filii vel filiae etiam acatholicorum instituuntur, hi sacrificio missae cum aliis intersint (P. F. 25 apr. 1868, n. 132).

4. Nec, secluso scandalo, privatas orationes cum ipsis fundere vetamur.

35. — Ex c. 1258 § 2: « Tolerari potest praesentia passiva seu mere materialis, civilis officii vel honoris causa, ob gravem rationem ab episcopo in casu dubio probandam, in acatholicorum funeribus, nuptiis similibusque sollemniis, dummodo perversionis et scandali periculum absit ».

In actibus ergo quos d'Ann. I, 110, mixtos vocat, quia civilis quoque officii causa obiri consueverunt, praesentia passiva propter gravem causam tolerari potest. Sed si, attenta qualitate personae, v. g. de interventu sacerdotis agatur, vel adiunctis, honestas, propter scandalum, dubia evaserit, Ordinarius loci dubium dirimere debebit.

Dubium istud facilius occurret in funeribus mere civilibus eorum qui, catholice baptizati, sacramenta respuerunt, maxime si insignia damnatae sectae simul exhibeantur, vel, quod peius est, ipsi feretro apponantur. Ipsa caerimonia non raro tunc in formalem impietatem desinit. Et patet in huius modi casibus catholici animi esse ut in abstentionem, quantum fieri potest, inclinemus. Exclusa impietatis significatione, de funeribus mere civilibus valent dicta quae de funeribus acatholicorum.

Gravis assistentiae causa potest ipso famulatu praeberi, dummodo ne ita templum acatholicum frequentetur, ut famulus vel ancilla videantur acatholici esse. Cfr. Lehmk. I, 809. Quare Gén. I, 200 et P. Wouters, « *Ned. Kath. St.* » 1919 permittunt ut ancilla catholica puerulum teneat dum a ministello baptizatur.

Passiva toleratur *assistentia*. Non licet itaque ipsis ritibus active cooperari. Non est tamen participatio ritus acatholici, genuflexio ante tabernaculum ubi verae sint hostiae consecratae, neque honor privatus redditus sacrae imagini B. M. V. Quare, in locis acatholicis, secluso omni scandalo, visitatio Sanctissimi in ecclesia schismaticorum privatim peragi potest. Et si quis, ob gravem rationem, functioni funebri, cuius missa pars sit, assistat, reverentiam Christo praesenti debitam in consecratione et post consecrationem omittere non poterit, cavendo ut, quod ad cetera, satis a ministro se separet.

36. — Etiam ubi gravis ratio deficiat, qui, secluso

scandalo, periculo fidei et activa participatione, ex curiositate, functionibus acatholicorum interesse, contionem observare voluerit, nihil grave per se commiserit, quamvis regulariter id non liceat.

Verum adiuncta severiorem prohibitionem suadere possunt. Sic Instructio Card. Vic. Urbis 12 iulii 1878, n. 5, strictissime prohibuit quo minus aliquis scienter, ex mera curiositate, aulas et templa protestantium tempore collationum ingrederetur; et graviter peccare declaravit qui ex mera curiositate conferentias protestantium audirent, aut etiam pure materialiter caeremoniis acatholicis assisterent.

37. — De monitione facienda cum interrogamur, et de bona fide non turbanda eorum qui in difficillimis adiunctis faciunt, sine periculo propriae ruinae, quae in se non licent, regulae generales applicandae sunt. Easque applicavit S. Officium, 26 april. 1894 ad pueros qui in Russia ritus acatholicos participare adigebantur (Coll. P. F. n. 1868).

Attente de istis punctis legenda sunt in *Coll. Prop. Fid.* : Instr. P. F. 1729, n. 311 ; et S. Off. 1752, n. 384 ; resp. 22 aug. 1900, n. 2093 ; et quae habet Lehmk. I, 809 ss.

APPENDIX II.

De disputatione cum haereticis, et religionum exhibitionibus.

38. — Non quidem ad investigandam veritatem sed ad eam aliis persuadendam vel ad eius honorem vindicandum, disputare de fide cum haereticis licet, quando ea sunt adiuncta doctrinae et personarum ut fructus saltem apud audientes sperari possit.

Quia tamen imprudens disputatio valde nocere potest, c. 1325 haec sapienter edicit : « Caveant catholici ne disputationes vel collationes, publicas praesertim, cum acatholicis habeant, sine venia S. Sedis, aut, si casus urgeat, loci Ordinarii ». Iam saec. XVII non semel respondit S. C. de Prop. F. se inconsulta, disputationes formaliter publicas ne quidem a clericis faciendas esse. Ut per se patet, prohibitio cessat cum aliud exigit necessitas aut, ut vi-

detur, magna fidei utilitas, nec Ordinarius adiri potest. Nec raro hodie expediet verbo lepide dicto impiorum audaciam retundere ; minus tamen per se opportunum erit longiores coram testibus controversias admittere quae sine ulla quidpiam addiscendi intentione fiunt : in his ipse amor proprius fructum impedit. Codex autem agit de disputatione quae ex professo ineatur de re dogmatica quam acatholici negent. Non attinguntur disputationes quae obiter, ex tempore, occasione data fiunt, nec collationes privatae quae non ad vincendam personam sed ad eam convertendam diriguntur. De controversiis scriptis solae regulae de censura scriptorum observandae erunt. Sic etiam Gén.-Salsm. I, n. 201 VI.

39. — Multo minus regulariter probandae videntur simultaneae quae dicuntur *exhibitiones religionum*, in quibus, ordine quisque suo, propria placita exponunt, et subinde, sine ulla confutatione, apologias aliarum doctrinarum placide audiunt. His enim per se *indifferentismus* fovetur, et, specie saltem, Veritas et ementitae religiones pari iure ac honore habentur. Cfr. epist. Leonis XIII ad Deleg. Apost. Stat. Foed. Amer. 18 sept. 1895 (*Nouv. Rev. Théol.* 28, p. 79). Huic assimulationi S. Sedes valde repugnat. Quare decr. S. Off. 4 iul. 1919 iussi sunt catholici abstinere societate ad procurandam christianismi unitatem, et evulgatae iterum sunt litterae 8 nov. 1865 de simili argumento (A. A. S. 1919, XI, 309).

N. B. Quae Ecclesia de censura et prohibitione librorum edicit, sollicitudini tutandae fidei satis respondent, ut explicatio canonum de isto argumento aptum locum huc reperire possit. Verum practica rerum dispositio nos hortatur ut communibus praeceptis Ecclesiae distinctum caput assignemus, ubi perpendemus quaenam virtutum exercitatio fidelibus a legislatore ecclesiastico imperetur.

Caput II. — De exercitatione spei.

Art. I. — Spei notio, necessitas, usus.

40. — Spes est *virtus theologica qua, innixi Dei omnipotentia, benignitate et fidelitate in promissis, animo erigimur ad certam exspectationem beatitudinis et consequenter mediorum quae ad eam obtinendam requiruntur.* Spes in illa animi erectione et exspectatione formaliter consistit. Deus omnipotens, benignus et fidelis, est eius obiectum *formale*. Beatitudo aeterna seu Deus beatificans est eius obiectum *materiale* primarium ; media seu auxilia necessaria, sunt eius obiectum materiale secundarium.

Spes praesupponit *fidem:* convenienter apprehendendum est quod speramus et cur speremus : theologice exspectare nequeo quod theologice ignoro. Inchoatur in theologico affectu seu amore obiecti sui primarii seu Dei, quatenus is lumine fidei cernitur et creditur esse nostrum bonum supremum infinite appetendum. Veram et rei proportionatam ambitionem huius boni spes nobis formaliter dat. Quatenus ad bonum tam arduum assequendum nos erigimus, spes est insignis christiani magnanimitas ; quatenus id audemus nixi promissione divina et Deo fidentes, spes est Deo gloriosa ; quatenus libera voluntate invitanti gratiae Dei cooperamur, spes est nobis maximi meriti.

Per spem, participamus immutabilem voluntatem qua Deus amat et vult suam beatitudinem ; immo anticipatam quandam tantae beatitudinis possessionem nobis confert ; quo sensu Paulus nos « *spe gaudentes* » (R. 12, 12) dicebat. Ex parte Dei, certa est sperati boni consecutio : inde spei firmitas ; ex parte nostra, per accidens deficere potest : inde timor et tremor quocum, ex Apost. (Phil. 2, 2), operanda nobis est salus nostra.

Fiducia est « spes roborata ex aliqua firma opinione », est modus quidam et perfectio spei (2, 2, q. 129, art. 6, ad 3).

Varia quae de obiecto materiali et formali spei controvertuntur praelectionibus dogmaticis permittimus.

41. — Spei necessitas. Sine spe nulla caritas esse potest, cum naturae nostrae repugnet ut amemus quod nullo modo sit bonum nostrum. Ergo et habitus spei, pars est essentialis iustificationis pro omni homine, et actus spei habet in adulto necessitatem tum medii tum praecepti.

Praeceptum istud **obligat** *per se*, seu ex virtute spei : 1. Sub initio vitae moralis, tamquam pars conversionis voluntariae ad Deum, finem nostrum ; — 2. Ad recuperandum habitum spei, qui, per actum desperationis seu spei repugnantem, amissus fuerit ; — 3. Ad vincendam tentationem desperationis, si fuerit medium necessarium ; — 4. Ut plures volunt, circa finem vitae, ubi homo conscius, quasi necessaria propensione aspirabit ad caelum, nisi caelum contemnat ; —5. Interdum in vita. Quotiens? Id definiri nequit. Sed in implendis vitae christianae officiis actus numero sufficientes non deerunt. Cf. dicta de fide.

Idem spei praeceptum obligat *per accidens* : 1. Quotiescumque imponuntur actus qui *virtualem* usum spei continent : oratio, paenitentia, caritas ; — 2. Quando tentatus homo in proximo consensus periculo versatur, nisi animum spe erigat : si tamen huius conexionis sit conscius.

42. — Detractores fidei catholicae gratuitum virtutis amorem praedicant et veram honestatem moralem negant actionis quae timore inferni vel spe praemii aeterni imperetur. In qua sua impugnatione primo de vera natura spei et timoris turpiter decipiuntur. Theologicam spei essentiam prorsus praetermittunt ; pro vulgari cupidine habent sublimem participationem anticipatae beatitudinis divinae : bonum concupitum seu praemium detrudunt ad summam sed vulgarem quandam delectationem, dum agitur de ipsa intrinseca et supernaturali hominis perfectione ; affectum supponunt humanum, dum est communicatio sanctissimi istius amoris quo Deus amat suam beatitudinem. Ignorant dein vel ignorare fingunt, catholice non honestari timorem *serviliter servilem*, sed eum tantum qui affectum ad peccatum excludat ; nec spem laudari vel immo subsistere cum exclusione motivi superioris qui est amor. Ipsi vero sua gratuitae virtutis praedicatione peccant in naturam humanam, quae invincibili tendentia nihil amare potest nisi quod aliquo modo sit bonum suum ; logice damnare deberent omnia socialia instituta quae, ad coercendos malos et bonos

stimulandos, poenas delictis, et bene factis iustam mercedem promittunt. Quorcirca eorundem praedicatio perfecte sterilis demonstratur.

Quanto felicius insignis iste hortator perfectissimae caritatis, S. Paulus, oculos athletae christiani intentos reddit in caeleste bravium, dum eidem fidem inculcat quae per caritatem operatur. Inde hanc formulam actionis ut Paulinam commendat R. P. Bover (*La ascética de S. Pablo* p. 90): « Fides per caritatem propter spem operatur».

Art. II. — **Peccata contra spem.**

43. — Spes violatur **desperatione**, qua voluntas deliberate cessat a beatitudinis persecutione, quam sibi moraliter imperviam existimat : sive de auxilio divino ad superandas difficultates necessario, sive de misericordia divina propter peccata sua, obstinate saltem dubitet, sive nimium aestimet laborem exantlandum, ac praemium fastidiose contemnat.

Desperatio directe fiduciae in Deum opponitur, Huic est iniuriosa, ac proin mortalis est ex toto genere suo. Saepe tamen, v. g. in gravi tristitia, imperfectio actus a gravi excusabit.

44. — Non defectu, sicut desperatio, sed malo excessu committit in spem **praesumptio**, quae, si est proprie dicta, propriis hominis viribus beatitudinem supernaturalem obtinere contendit ; - vel tribuit auxilio Dei quod ei non convenit, ut cum veniam sine paenitentia, gloriam cum finali perseverantia in peccato sperare audet, aut spem applicat ad obiecta quae Deus dare nullo modo potest : malum morale, res indifferentes qua tales ; - vel nimia a se, etiam cum gratiis divinis, exspectat atque ita efficit ut homo pericula temerarius adeat.

Primum praesumptionis genus formale spei obiectum removet ; alterum mutat eius obiectum materiale, quasi qui credere velit obiectum non revelatum. In tertio genere falsa tantum sui aestimatio habetur. Ambo priora genera mortalia sunt ex toto genere suo. Ac S. Thomas gravius aestimat velle spem exercere in obiecta falsa, quam suis viribus potius quam divino auxilio confidere. Tertium genus erit grave vel leve pro natura periculi cui quis se committit.

Pulchre S. Thomas graviorem quam praesumptionem dicit *desperationem*, quia dare caelum, Deo secundum se, punire autem solum secundam peccata nostra convenit (2, 2, q. 21, art. 2, c.).

Peccata proprie dictae praesumptionis vix umquam committuntur.

45. — *Practice*, nomine praesumptionum, homines accusant malas confidentias quibus, longanimitate divina abutentes, paenitentiam differunt, vel peccatum ad peccatum addunt, quia tria peccata aeque facile atque unum accusentur, vel Deus non minus promptus sit ad plura quam ad unum peccatum condonandum, etc.

In huiusmodi actibus nullatenus niti cogitant promissione divina seu exercere spem theologicam. Quare praesumptiones istae non sunt contra spem sed praeter spem: homines isti peccant *temeritate* contra caritatem ad seipsum, et ingratitudine in Deum. Propositio : Deus aeque tria sicut unum peccatum condonat, sane de se est blasphema : sed ad blasphemiam istam parum attenditur. Cf. Lehmk. I, n. 436-438. Observes quoque, bonitatem seu misericordiam divinam non assumi tamquam motivum peccandi, sed potius a peccato tunc non prohibere.

Genus quoddam praesumptionis committitur, cum vires suas nimium aestimans quispiam se in periculum peccandi conicit ; vel cum quaedam praeter ordinationem divinam exspectantur : v. g. valetudo sine usu medicinae. Pro gravitate periculi vel mali, peccatum erit grave aut leve (Cf. dicta n. 43).

Graviter sane peccaverit qui, conscius, oret Deum ut in malo opere adiuvetur, quamvis et ipse promissionem divinam seu motivum spei theologicae appellare non intendat ; non peccat qui in ipso peccati actu misericordiam Dei imploret.

46. — Desperatio summo gradu continetur certo quodam odio Dei, quod dicitur abominationis, quo Deus nobis displicet tanquam infensus propter vindictam peccatorum, ita ut homo felicitatem suam iam in Deo non ponat.

Verum, peccatum istud potius quam ipsi spei formaliter, adversatur dilectioni Dei quam quidam vocant amorem spei. Dilectio ista ad ipsam animi erectionem, quae

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

formalis spes est, praesupponitur, et melius ad caritatem (utique imperfectam) refertur.

47. — Mortale est sperare sive amare magis, amore concupiscentiae, terrena haec quam caelestia: puta aliquem ita comparatum esse ut perpetuo in hac vita degere cupiat, et Deo relinqueret caelum si sibi terram relinqueret. Plerumque tamen verba haec mortalem istam repudiationem boni caelestis prae terreno non continent, sed meram velleitatem exprimunt, quae magnum affectum ad praesentem vitam, vel timorem mortis ob incertam salutem, vel etiam defectum vivae fidei et naturalem quandam haesitationem de vita futura significant.

48. — Omni peccato quo perit ipsa fides, spes concomitanter **adimitur**. Praeterea amittitur *desperatione* : sive bonum divinum tamquam non desiderabile contemnas, sive non iam confidas bonum illud tibi esse pervium ; ac duabus prioribus rationibus proprie dictae *praesumptionis:* haec sunt spei theologicae directe opposita.

Caput II. — De caritatis exercitatione.

Art. I. — De virtutis notione, sublimitate, ambitu.

49. — Novae et ineffabili communitati qua, ex nostra supernaturali vocatione, unum cum Deo et proximo efficiemur in immediata Dei possessione beatifica, respondet nova virtus, operativa simul et unitiva, qua Deum et, in Deo, omnem proximum nobiscum diligimus sicut, attento praesenti ordine, diligere oportet, quemadmodum per spem, beatificam illam possessionem intendimus et exspectamus sicut tantum bonum exspectare oportet; quemadmodum per fidem, Deum credimus et in Deum revelantem credimus, sicut oportet.

Itaque, **definitur** theologica caritatis virtus : *habitus supernaturalis, infusus, quo valemus ad Deum, tamquam infinite in se bonum, amandum suprema amicitiae dilectione, et nosmetipsos et proximum propter Deum.* In definitione ista, *formale* caritatis obiectum esse demonstratur infinita Dei bonitas in se ipsa, amabilitas ista quam Deus

patefacit bonitatem suam intuenti; duplex assignatur obiectum *materiale: primarium*, qui est ipse Deus infinite in se bonus; *secundarium*, quod ipsi sumus, cum proximo. A Deo, ad nos et ad proximum fit quaedam extensio seu diffusio amoris: nos et proximum diligimus trans Deum. Dilectio ista est *amicitiae*, quatenus est mutuae benevolentiae fundatae in communicatione beatitudinis divinae et aeternae. Est simul *suprema*, non solum quatenus, in aestimatione nostra, Deus, bonitate sua, infinite superat omne bonum creatum, verum etiam quatenus, fundata in supernaturali cognitione fidei et in supernaturali ardore spei, dilectio ista donatur virtute quae obiecto quadantenus proportionata est: diligere incipimus Deum quasi Eum videamus.

Caritas, ut omnis vera dilectio, *amat*, *unit*, *operatur*. — *Amat*, sed affectu qui imitatur infinitum amorem quo Deus amat Bonitatem suam et in hac quidquid extra Ipsum amabile est: et sic purior ac sublimior affectus excogitari nequit. — *Unit* nos cum Deo et proximo: per sanctam illam amicitiam, pervenimus ad quandam communionem causae et unitatem cum Deo, quae nos divinizat; per eandem amicitiam homines perfectissimo vinculo inter se coniunguntur: fit ut bonum singulorum fiat bonum omnium, et sic de omni bono universale praeparatur gaudium; fit ut malum singulorum fiat malum omnium, et sic universali beneficentiae datur initium. — *Operatur*, coniungendo nostram voluntatem cum voluntate divina: et sic ad apicem perfectionis nos perducit; operatur, stimulando omnem bonam actionem, et sic evadit maxime fecunda.

Nihil magis *gloriosum Deo* praestare possumus, quam ut Eum perfecto amore amemus; nihil magis *nobis meritorium*, quam ut libero voluntatis conatu bonum divinum affectu et effectu amplectamur; nihil magis *utile proximo*, quam ut ipsum eodem quo nos et Deum amore comprehendamus.

Sine caritate nihil plane meremur, et sic omnis meriti radix est caritas; per caritatem qua ipsi Deo coniungimur opera nostra ad Deum perveniunt; et sic, qua me-

ritoria, opera nostra perficiuntur caritate, quae omnium virtutum fit forma.

Nulla virtus in nobis, magis quam caritas, est *formaliter divina*. Deus enim, qui se intuetur et sibi praesens est, formaliter nec credit nec sperat. Tam fides quam spes defectum conotant sive visionis sive praesentiae Dei; sed in formali caritate, convenimus cum Deo.

Inde caritas est virtus aeterna : « Caritas numquam excidit » (1 Cor. 13, 8).

Nulla exercitatio magis praecepta est quam caritatis, ad quam omnia praecepta sicut ad finem diriguntur. Et simul nulla magis est libera, cum caritas ultroneo motu omnia praecepta impleat, ita ut lex dicatur ipsi non esse scripta.

Nihil affectu sublimius, nihil effectu fecundius.

Regina virtutum, caritas omnibus aliis tamquam subordinatis instrumentis utitur.

Et quatenus universum mundum cum Deo ad magnificam unius obiecti amati unitatem redigit, caritas est laetitia, splendor et perfectio universi mundi creati.

50. — Vi ipsius vocis, *caritas*, (gr. *agapê*), nobilius quam amor nominatur. Affectum enim designat qui *a*) proprius est hominis, hic in terris, dum amor (gr. *erôs*), etiam de brutis praedicatur ; *b*) magis procedit ex ratione et ex iusta personae amabilis aestimatione quam ex impetu passionis, unde nascitur amor.

51. — Ne tamen sublimem istam caritatis exercitationem fingamus nobis *difficilem*. Ex toto impervia nobis sine Dei auxilio, fit spontaneus eius usus ab iis qui spiritum adoptionis receperunt, i. e. eorum qui, actu a peccato gravi aversi, infusum caritatis habitum possident. Quid enim sufficit, ut, filii Dei effecti, Illum caritate actuali diligamus ? Sufficit ut Deum non solum concupiscamus, sed vere amemus, « sicut homo amat amicum » (2, 2, q. 17, art. 8, c). Ad hunc autem amorem nonne cogimur, quando, a servitute peccati immunes, consideramus vel divina beneficia, tam ea quae accepimus quam ea quae exspectamus, vel passionem Christi cui ea referimus accepta ? Spes ipsa, ait ibidem S. Thomas, carita-

tem introducit. Et quae gratia facere iubet, ipsa adiuvat ut facere possimus.

Immo Deus, in omni ordine, est tantopere bonum omnis creaturae, ut secundum S. Thomam (1, q. 60, art. 5; 1, 2, q. 109, art. 3; 2, 2, q. 26, art. 3), omnis creatura naturaliter amet Deum plus quam se ipsa. Ceterum, non possit magis et melius amare se quam amando Deum, a cuius bonitate bonitas omnis creata essentialiter pendet. Verum, in ordine naturali, amor inter Deum et hominem non fuisset amor amicitiae, qui postulat quampiam aequalitatem sive naturae sive gratiae.

N. B. Plura quae de caritate controvertuntur theologiae dogmaticae definienda permittimus. Iam de utroque termino caritatis: Deo et proximo, distincte agendum est.

Art. II. — De caritate quatenus est amor Dei.

52. — Ipse Dominus in Evangelio, S. Marc. 12, 30, tamquam maximum et primum mandatum promulgavit **praeceptum diligendi Deum**, idque verbis Deuteronomii, 6, 5: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex tota virtute tua ». Cfr. S. Matth. 22, 37. (Apud Hebraeos, cor significat intellectum et affectum.) Verba ista praedicant nobis amorem affectivum et effectivum, amorem totius hominis hac ratione plenum, ut nihil quod ab amore Dei discordet admittatur. Cfr. citatos scriptores a Knabenbauer in citatos locos. In his itaque locis, non praecipitur amor *intensive* summus. Is talis est ex subiectiva vi affectus, potissimum quatenus amor sensibilis cum amore voluntatis concurrit: quae intensitas maximopere decet, quantum est in nostra potestate. Sed solus praecipitur amor Dei *appretiative* summus, seu ex aestimatione iudicii, ita ut nullam creaturam Deo anteponamus et omnia potius quam Deum perdere malimus.

53. — Sicut de fide dictum est, caritas, praeter actum suum **formalem**, reperit in actibus qui affectum illum

supponunt, exercitationem quasi virtualem qua praeceptum caritatis impleri potest.

Porro urget praeceptum caritatis *per se :* Sub initio vitae moralis, ut nos convertendo ad Deum, ad ipsum finem nostrum nos dirigamus ; — Si tentatio odii Dei aliter superari nequeat ; — Ut plures volunt, in fine vitae ; — Frequenter in vita. Quotiens ? Redeunt dicta de actu fidei et spei. Quisnam filius interrogat quotiens affectum suum ad parentes actu demonstrare debet ? Neque ipse neque alius numerum definire possit. Verum, bonus filius satis habet affectum fovere qui multis actuum occasionibus libentissime utetur ; minus bonus autem de ista frequentia nullam sollicitudinem gerit.

Ex alia virtute, *seu per accidens*, actus caritatis fieri debebit, si reconciliatio cum Deo procuranda est, nec copia est sacramenti quocum attritio sufficiat; — si tentatio contra diversam virtutem aliter superari nequeat.

Actum caritatis implicite seu quasi virtualiter exercet qui orationem dominicam ex animo recitat, qui gaudet de divinis perfectionibus, qui optat ut nemo Deum offendat, qui dolet de offensis Deo per alios irrogatis, qui cupit ut omnes Deum colant, qui vitat peccata quia Ipsi displicent, etc. Gury-Ball. Palm., I, n. 219.

In hac re, sequentes propositiones damnatae sunt ab Innoc. XI: 5. « An peccet mortaliter qui actum dilectionis Dei semel tantum in vita eliceret, condamnare non audemus ». — 6. « Probabile est, ne singulis quidem rigorose quinquenniis per se obligare praeceptum caritatis erga Deum ». — 7. « Tunc solum obligat, quando tenemur iustificari. et non habemus aliam viam qua iustificari possimus » (2 mart. 1679 — Denz. n. 1155. 1156. 1157). — Antea, Alexander VII, 24 sept. 1665 (Denz. n. 1101), hanc proscripserat: « Homo nullo umquam vitae suae tempore tenetur elicere actum fidei , spei et caritatis ex vi praeceptorum divinorum, ad eas virtutes pertinentium ».

Res itaque practice huc redit, ut fideles ad frequentes actus caritatis eliciendos, ad agendum in spiritu amoris et ex motivo amoris hortemur, et graviter aegrotantibus actus caritatis suaviter inculcemus.

54. — Habitus caritatis est *in re* **necessarius** necessi-

tate medii. De **actu caritatis** perfectae idem stricte dici nequit, cum sacramentum paenitentiae habitum caritatis restituat, et quamvis quasi virtualem usum fidei et spei postulet, sine actu caritatis perfectae fructuose recipi possit.

55. — *Mortale* et gravissimum omnium est, **Deum** O. M. formali inimicitiae seu malevolentiae **odio prosequi**, ut si quis optet Deum non esse vel attributo quopiam privari, v. g. scientia, potentia, etc.

56. — Peccaminosa quidem foret praesens intentio peccandi si non foret infernus (timor serviliter servilis); aut non amandi Deum nisi esset praemium beatitudinis; sed non peccat qui, dum actum caritatis elicit, ipsam beatitudinem pro fine operantis habet. Non ideo enim Deus appretiative minus diligitur. Nonne omnis actus rectus, qualis est spes, iam per se in Deum tamquam finem supremum dirigitur? Nonne S. Thomas (in h. l.) de ipsa spe theologica intellegit dictum a S. Paulo; Caritas... «omnia sperat» (1 Cor. 13, 7)? Nonne S. Paulus haec magis expresse probat: « Audientes *fidem* vestram in Christo Iesu, et *dilectionem* quam habetis in sanctos omnes, *propter spem* quae reposita est vobis in caelis » (Coll. 1, 45)?

Contra, reprobatae sunt ab Alexandro VIII plures propositiones quae negabant timorem gehennae esse supernaturalem (prop. 14. Denz. 1305), vel vitiosum dicebant intuitu beatitudinis operari (13, Denz. 1327. 1331. 1332).

Art. III. — De caritate quatenus est amor proximi.

§ 1. Praenotanda de ordine caritatis.

57. — Inter rectum *amorem nostri et proximi* nulla *per se* est oppositio, sed, contra, mira concordia. Non possumus melius amare proximum quam recto nostri amore, quo fimus perfectiores ac proin potentiores ad proximum iuvandum. Immo, propter bonorum communitatem quae amicitiam consequitur, bonum nostrum iam est bonum proximi, saltem cum de iis veris bonis agitur quae non ita

dividenda sunt, ut quo plus unus recipiat eo minus alteri competere queat. Ac rursus, amando proximum nos amamus, cum rectus amor proximi, sit meritorius. Dum igitur proximo bona spiritualia procuramus, nostro bono spirituali nullo modo per se nocemus, et a meliore proximo plura subsidia exspectare possumus. Si vero, pro proximi utilitate, bona nostra temporalia, immo vitam neglegimus, detrimentum istud ordinis inferioris compensatione boni superioris abunde redimitur (2, 2, q. 26, art. 4). Unde sibi eligit maius bonum, ac proin magis se quam amicum diligit amicus qui vitam dat pro amico suo.

Quare vera quaestio de practica praelatione qua unum alteri praeferimus potius inter varios proximos quam inter nos et proximos oritur. Namque cum agitur de aliis, ii quos beneficentia nostra non iuvat, non obtinent de se meritum et compensationem ordinis superioris, quae ille adipiscitur qui « non quaerit quae sua sunt » (1 Cor. 13, 5).

Itaque sine ulla « egoismi » specie statuere possumus, cum S. Thoma, rectum ordinem postulare ut ex caritate *magis nos quam proximum* diligamus quia caritas ad nos relata fundatur in nostra participatione beatitudinis divinae, dum alii ut socii in ista participatione diliguntur (2, 2, q. 15, art. 12; q. 26, art. 1 et 4). Praeterea, secundum S. Scripturam et ipsum Christum : « Diliges proximum tuum sicut teipsum », dilectio nostri est regula pro dilectione proximi; regula autem est prior regulato.

58. — Praeter communicationem in beatitudine aeterna, supra quam caritas theologica fundatur, habentur inter homines inaequales communicationes in aliis bonis, quae varias gignunt coniunctiones: utputa in familia, in civitate. Coniunctiones istae, cum sint a sapientissimo Deo praevisae et volitae, legi caritatis non repugnant sed potius ordinem caritatis integrant, ita ut secundum ipsam caritatem sint observandae. Quocirca S. Th. 2, 2, q. 26, art. 6, duplex ordinis principium agnoscit: alterum ex parte *obiecti*, quod est Deus : alterum ex parte *subiecti*, quod est ipse qui diligit, et secundum inaequalem propinquitatem ad alterutrum principium variat ipsa ratio

dilectionis ex caritate. Sic, secundum S. Doctorem, intensitas affectus sumitur ex diligente; quare intensiore affectu volumus magis propinquis bonum quod ipsis optare et procurare possumus (2, 2, q. 26, art. 7).

59. — Praeterea, honeste colendo varias inferioris ordinis amicitias, exercemus virtutes caritati quidem inferiores, sed quae tamen in homine iusto non carebunt merito suo. Bifariam itaque legitimas coniunctiones observare possumus: quatenus in ipsa caritatis exercitatione ad illas attendamus, et quatenus ex motivo inferiore fideles amici demonstremur.

§ 2. Quaenam dilectio, qua universalitate, quo ordine, proximo debetur.

60. — 1. Nulla vera dilectio consistit *in sola actione* exteriore, quam bonam et utilem etiam brutis, immo plantis, praestare possumus. Praeterea, ab interna benevolentia proficiscitur actio benefica quam erga nos exercemus. Ex Christi ore autem, secundum praeceptum, simile primo, his verbis excepimus : « Diliges proximum tuum sicut te ipsum ». Ergo generali **affectu** benevolentiae omnis proximus prosequendus est.

Proximus autem est sola et quaevis creatura rationalis, exceptis damnatis. Hi enim, sicut creaturae irrationales, excluduntur beatitudine in cuius communicatione caritas innititur.

Huc faciunt ambae propositiones 10 et 11 damnatae ab Innoc. XI: « Non tenemur diligere proximum actu interno et formali. » — « Praecepto diligendi proximi satisfacere possumus per solos actus externos. »

2. Illud officium non postulat ut formales actus universalis amoris eliciamus. Satis est ut, pro occasione data, bonum vel malum cuiuslibet proximi quod noverimus, excitet in nobis aliquod gaudium approbationis vel aliquam compassionem, quae demonstrent generalem quampiam benevolentiae dispositionem seu sympathiam. Se manifestat quoque et exercetur generalibus orationibus, v. g. *Pater Noster*, *Ave Maria*, unde neminem excludamus.

3. Quod ad **ordinem caritatis**, si agitur de *simplici complacentia* et *approbatione*, unicuique proximo velle debemus bonum quod habet. « Ad caritatem pertinet ut velit iustitiam Dei servari secundum quam meliores perfectius beatitudinem participant » (2, 2, q. 26, art. 7). Quare ista dilectione, quae mixta est aestimatione, et honorem, cultum et reverentiam secum fert, meliores, sanctiores anteponendi sunt minus sanctis, quamvis magis nobiscum coniunctis. Ob similem rationem, etiam in ordine communionis inferioris, parentes magis quam filii vel uxor, benefactores magis quam ii quibus benefecimus (1) diligendi sunt (2, 2, q. 26, art. 9-12).

Si vero agitur de *benevolentia* et *desiderio*, quibus alteri bonum nondum possessum optamus, sicut ipsa sollicitudo providendi subiectiva propinquitate augetur, sic ordini consentaneum erit ut magis cupiamus bonum eorum qui artiore nexu nobis vinciuntur. Quare, hoc ordine, uxor quae est una caro cum viro, filii qui sunt aliquid parentum, ipsis parentibus praeferuntur.

61. — Caritas debet quoque **exterioribus signis manifestari**. Haec variant pro qualitate personae et ipsa coniunctione. Superioribus debentur obsequia, affabilitas aequalibus, benignitas inferioribus. Exsistunt signa communia, quae nemini per se deneganda sunt, et specialia inter magis propinquos.

62. — Denique caritas vera debet esse **benefica**. In aestimandis laudabilibus actibus et officiis caritatis, ordo caritatis hic cum variis necessitatibus componi debet.

Porro duplex genere distinguitur **necessitas** : *spiritualis*, quae consideratur respectu *vitae aeternae* (non simpliciter respectu vitae gratiae) ; *temporalis*, quae aestimatur respectu *vitae temporalis*.

Extrema spiritualis est eius qui sine alterius auxilio certum et proximum subit aeternae damnationis pericu-

(1) Naturali tamen inclinatione magis amamus eos quibus benefecimus, quia aliquid nostrum in iis positum est, et sic nos in ipsis amamus. Hinc humilem amicitiam testatur qui beneficium acceptat : annuit ut ad alium quodammodo pertineat.

lum, ita ut haec ruina sit moraliter certa v. g. puer moriturus est sine baptismo. In simili necessitate versatur quoque rudis infidelis, vel rudis fidelis qui pessime vixerit; non autem omnis rudis fidelis : is enim se actu contritionis iuvare potest.

Gravis est quae difficulter superatur : ut cum quis in periculo satis proximo versatur amittendi fidem aut bonos mores. — *Communis* premit peccatores aut eos qui peccaturi sunt nisi doceantur aut corrigantur.

Extrema temporalis ea est ex qua egenti imminet mors vel malum aequivalens in morali existimatione : perpetua servitus, infamia, stuprum, ruina valetudinis. Imminere dicitur malum quatenus certo et brevi, utputa inter paucos menses, sit secuturum. Cf. Busembaum, Dubium de eleemosyna ; S. Alph. l. 2. 31 ; Lugo, *De Iustitia*, d. 16, n. 135, Gén.-Salsm. I, 222. Huic necessitati fere aequiperatur ea quae *quasi extrema* dicitur, quando minus imminens, probabile tamen est periculum mali extremi, vel quando imminet malum quod morti fere aequivalet : perpetuus languor, gravis infamia positiva. *Gravis* necessitas constituitur imminente malo gravi quo tamen non auferuntur bona quae natura voluit per se esse omnium: v. g. amissione divitiarum, magistratus, deiectione e statu, captivitate non gravissima. — *Communis* necessitas definitur remoto illo vitae periculo in quo habitualiter versantur qui nulla bona habent. Est communis sors mendicantium ; quare dicitur esse ipsorum.

In materiali necessitatum descriptione non omnes stricte conveniunt. Lugo, d. 16, n. 154, sat commodam *regulam* proponit *formalis distinctionis*, ut necessitatem dicas extremam, quasi extremam, gravem, prout privatio morali certitudine afficit bona quae natura voluit simpliciter omnibus adesse, vel per se omnibus suppetere, vel contra aliis conce-sit, aliis negavit. Altera formalis ratio sumitur ex relatione quam bonum habet cum bono temporali quod est maximum et fundamentale : i. e. cum vita.

63. — **Ordo** caritatis *inter nos et proximos*, quod ad *actionem beneficam*, haec generalia principia seu normas suggerit :

1. Bonum *spirituale necessarium* pro nulla proximi

utilitate posthabere nobis licet. — Bonum spirituale *non necessarium* sed certum, officio postponere debemus, nulli vero proximi utilitati cuius cura nobis non sit imposita. Immo nec suadendum est ut tanti boni iactura utilitatem proximi redimamus. — Bonum spirituale *incertum* utilitati proximi praeferre licet. Quid consulendum sit, ex adiunctis colligi debet.

2. Bonum *corporale* nostrum spirituali proximi singularis necessitati posthabere *debemus;* corporali proximi bono per se *possumus* sed non debemus.

3. Quod ad *bona externa*, possumus per se sed non debemus proximum singularem nobis praeferre ; ac proin, qua ratione licet physicam corporis curam neglegere propter aliam nostram utilitatem temporalem, eadem ratione fas erit corpus propter proximi utilitatem neglegere.

4. Excepto bono spirituali nostro, cum de aliis bonis agitur, *communis utilitas* (1) propriae anteponenda est.

Principia ista facile demonstrantur, si consideres: *a*) Oportere ut nos magis quam proximum caritatis dilectione diligamus ; *b*) Detrimentum spirituale nullo bono nobis compensari, dum detrimentum corporale et temporale compensatione boni melioris admittat ; *c*) Nos per corpus et bona exteriora, non autem per spiritualia, membra seu partes esse communitatis, partes autem esse propter totum ac proin earum bonum bono communitatis cedere debere.

N. B. Cum agitur de implendo certo officio, improprie tantum de neglectu boni spiritualis sermo esse potest. Qui enim peccat, praesens suum bonum spirituale necessario deserit. Sed fieri potest ut morali certitudine constet officio implendo multa lucra spiritualia per accidens amissum iri, ut si quis, ad necessaria filialis pietatis obsequia obeunda, renuntiet vitae religiosae vel apostolicae.

64. — **Idem ordo** caritatis *inter ipsos proximos*, iubet

(1) Nomine utilitatis venit quod italice vel gallice dixerimus *interesse, l'intérêt.* Quare vox ista non sola bona utilia sed vel maxime etiam *necessaria* complectitur.

ut prius succurramus personis *privatis* magis coniunctis, et quidem attendendo prius ad illos quibus *per se* opem ferre debemus. Quare proximi hoc ordine veniunt: uxor vel maritus, filii, parentes, consanguinei collaterales et propinqui, domestici et familiares. Una ordinis istius exceptio admittitur: in extrema necessitate, parentes, eo quod vitam dederint, etiam uxori et liberis praeferendi perhibentur. Cf. Laymann, l. 2, t. 3, c. 3, n. 5. 6.

Necessarium (1) *bonum publicum*, bono privato anteponendum est; non necessarium bono privato necessario (seu obligatorio) praeferri non potest; bono privato non necessario praeferri potest, idque per se laudabile est.

§ 3. — Corollaria de dilectione inimicorum.

65. — Ille est cuiuspiam **inimicus**, qui eum odio vel mala aversione prosequitur vel eum iniuste laesit in persona, fama, honore, bonis. Inimicos diligendos esse Christus nos formaliter docuit: « Diligite inimicos vestros » (S. Matth. 5, 43 s.; Luc. 6, 27 s.); et ipsa ratione demonstratur, cum sint proximi.

Distinguendus autem est inimicus qui *actu* talis est propter praesens odium vel offensionem, et qui talis *fuit*. Is rursus potest praesenti obligatione reparationis teneri, vel nullum huiusmodi officium habere.

66. — **Praecepto illo prohibetur:**

1. Odium *inimicitiae*. *Odium* dicit aversionem animi qui bono alterius sit contrarius (Cf. 1, 2, q. 29, a. 1 et 2). Est odium *inimicitiae*, cum quis alteri, in se vel bonis suis, vult malum quatenus illi malum est: idque est mortale ex genere suo. Odium *abominationis* non afficit ipsam personam sed eius malitiam. Illo odio aversamur personam non qua talem sed quatenus culpanda est: ita v. g. Psalmista se laudat quod iniquos odio habuerit, — vel quatenus nobis est noxia. Ac saepe significat sensibilem istum horrorem vel repugnantiam quam, viso, audito inimico, experimur. Tale odium de inimicis religionis, ci-

(1) *Necessarium* accipias moraliter: sive ex lege sive ex conexione manifesta cum bono quo res publica carere nequit, necessitas oriatur.

vitatis conceptum plane honestum est; de istis qui nobis infensi sunt, plerumque veniali culpa miscetur, sicut etiam per se veniale est sensibilem istum horrorem non superare seu domare.

2. *Vindicatio illicita*. Haec malum offensoris principaliter intendit et in eo malo quiescit. Licita, contra, est quae, servatis debitis circumstantiis, per poenam consectatur vel emendationem peccantis, vel cohibitionem eius et quietem aliorum, vel iustitiae conservationem et Dei honorem. Multo magis fas est exigere satisfactionem pro damno. Immo, stricte loquendo, oblatam satisfactionem non acceptare et iuridicam actionem iniuriarum persequi non vetamur. Id tamen est periculosum: facile malae vindictae tunc ceditur, et si valde gravis poena inimicum maneat, sine proportionato commodo proprio aut aliorum, culpa facile gravis fuerit contra caritatem.

Itaque Confessarius paenitentem de licita et illicita vindicta instruat; eique proponat ut rem perpendere velit, quasi non propria sed tertii cuiuspiam causa agatur.

3. *Exclusio inimici* a communibus orationibus, v. g. ab oratione dominica; atque etiam, saltem si ab iniuria cessavit et debitam reparationem facere paratus est, a communibus dilectionis signis, ut sunt: communes eleemosynae, resalutatio, responsio ad eius verba, venditio expositarum mercium. Quare *ex genere suo mortale* esse censent ut quis omnes cognatos, solo inimico excepto, invitet; omnes obvios e vicinia vel collegio salutet, solo excluso inimico. *Supponitur*, ut patet, *inimicus ab iniuria cessasse.*

Attamen cui ius puniendi competit, ut patri, is potest ad tempus, ad correctionem, haec negare. Excusatur quoque denegatio quae non manifestat odium, sed potius iustum moerorem propter iniuriam recentem aut atrocem et infamem. Omitti etiam potest conversatio ex qua timeas maius malum, dummodo interius diligas, et scandalum apud alios declines aut repares. Nec prohibemur, in casibus levioribus et ob iustam causam, v. g. ad retundendam audaciam, legitimam vindictam sumere quae vix a iudice peti potest.

Leve erit peccatum si vel causa futilis ostendat non agi de gravi odio : ut si duae moniales ob modicum discidium, per aliquot dies commercium abrumpant ; — vel si distantia personarum gravitatem rei auferat : ut si persona multo maior inferiorem non salutet.

Paucis verbis, gravis est negatio signorum communium quae ex gravi odio procedat, vel inimicum graviter offendat, vel aliis sit scandalo. Cfr. Noldin, I, 83. Et ad id magis attendendum est quam ad materiales descriptiones signorum caritatis quae sub gravi negari nequeant : si res aliam atque odii interpretationem fert, non erit gravis ; interpretatio autem ista alia est in alio loco et tempore.

67. — Bene itaque distinguenda est fuga qua quis inimicum evitat ad ipsum contristandum, a fuga quae imperatur permanente quadam aversione sine cupidine vindictae. Prior sola demonstrat odium inimicitiae ; altera, si fit sine ratione, peccaminosa quidem erit, sed, secluso scandalo, non videtur graviter culpanda. Aliud est antipathia, aliud est odium ; aliud est odium voluntarium, aliud horror et ira quae non nulli, viso vel memorato offensore experiuntur, unde dicunt se ignoscere quidem velle sed non posse rem oblivisci, hominem alloqui, etc. Tales, quamvis non semper credendum sit ipsis dicentibus se odio carere, absolvi poterunt, si confessarius deprehendat motus istos irae ex nulla deliberata malevolentia procedere (Ball.-Palm.) (1).

68. — In confessione, qui voluit ex odio grave malum inimico, plerumque speciem mali optati declarare non debebit, quia sub confusa et communi notione mali

(1) In nostris regionibus, ubi quaedam affectus *abalienatio* seu *frigiditas* a vero *odio mutuo* distinguitur, rarae sunt inimicitiae mortales. Et abruptio commercii seu consuetudinis, sive ob levem causam discidii, sive ob permanentem insolubilis controversiae statum, sive ob non reparatam offensionem, sive ob relaxatum familiarum vinculum, quo fit ut ne quidem inter satis arte propinquos consuetudo frequentis commercii semper exsistat, aliter ac per grave odium explicatur.

id optavit, sine speciali affectu ad tale vel tale malum definite. Lugo, *Paen.* 16, 260.

69. — **Inimicum** non odisse, caritati non sufficit. Eundem **diligere** debemus, sed affectu illo communi quem omni proximo debemus, non speciali, nisi vel temporalis aut spiritualis necessitas inimici, aut scandalum quod aliter (puta declaratione) vitari nequeat, plus postulaverit. Per se nullus actus peculiaris erga ipsum positive praecipitur.

70. — **Veniam poscenti,** haec per se danda est, idque, ne odium prodas, externis etiam signis manifestare debes: *statim* post illatam offensam veniam concedere non debes, eo quod res ista sit violenta et supra humanam fragilitatem. Nec post reconciliationem intimior et ultronea familiaritas quae prius exsistebat redintegranda est. Ei tamen qui officia peculiaris amicitiae exhibeat similia reddere oportet. S. Th. in l. 2 S. d. 30, q. 1, art. 2 ad 5um.

71. — **Reconciliationem** prior tentare debet **offensor**; vel, si mutua offensa fuerit, qui *gravius*, vel qui *prius* offenderit. Verum, nisi res manifesta fuerit, praestat, prudenter tamen, utrique inculcare ut reconciliationem procuret, quae aliter numquam futura foret, ob occaecatam amborum mentem, qua alter alteri culpam ascribit.

Reconciliatio requirit ut venia petatur et quidem per se *formaliter*. Hoc offensus rationabiliter quandoque exigit. Saepe tamen supplet implicita, virtualis, quae continetur dono, obsequio indebito. Id admittitur, si offensor alterum dignitate, statu longe superet; si offensus formalem veniae petitionem non curet, si plena alio modo satisfactio data fuerit. Non raro tamen Superior qui veniam petere non erubescit sibi fiduciam et amorem conciliat, nec derogat suae auctoritati.

Ne res peiores fiant, si laesus veniam concessurus non videtur, magis opportunum veniae petendae tempus prudenter exspectari potest.

Confessarius caveat ne umquam, propter delictum occultum quod sic manifestaretur, formalem veniae petitionem imponat; et etiam ubi certa sit obligatio, saepe prudens tacebit ne, sine spe fructus, bonam finem turbet.

72. — Hactenus quod minimum est in hac re tenen-

dum declarare conati sumus. Verum evangelicus spiritus perfectiorem tum ministris Christi tum fidelibus agendi rationem suadebit. Dolens de litigiis Corinthiorum, Apostolus, ex S. Matth. 5, 39 ; S. Luc. 6, 29, haec incunctanter scribebat (1, Cor. 6, 7) : « Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis ? Quare non magis fraudem patimini ? » Et in epist. ad Rom. 12, 17 ; et ad Hebr. 12, 14, haec commendabat : « Si fieri potest, quod ex vobis est cum omnibus hominibus pacem habentes... »; « Pacem sequimini cum omnibus ». Immo volebat ut benefica actione sua discipulus Christi « carbones ignis » congereret « super caput eius » inimici, i. e. in bono ita malum vinceret ut inimicus rubore suffusus, quasi morae impatiens, amorem negare non posset.

His documentis instructus, praedicator evangelii et palam et privatim improbabit catholicas istas familias quae, propter contentionem de hereditate, tam facile parum aedificans exemplum dant divisionis et separationis ; detrimenta etiam temporalia discordiarum demonstrabit ; monebit quomodo prima odii victima sit ipse qui odium fovet ; affectus enim ille colit quidem superbiam, sed pacem et felicitatem cordi eripit.

Fideles autem, et in vitandis dissensionibus erunt solertes, de vano honore parum solliciti, in condonandis iniuriis faciles et prompti, ut inter pacificos sint qui, cum maxima omnium aedificatione, filii Dei vocabuntur.

Hac etiam consideratione stimulabuntur, quod, cum nulla exercitatio magis amore proprio soluta esse perspiciatur, nulla est quae certius ad theologicam caritatis virtutem pertinere demonstretur. Propinquos, benefactores, amicos etiam propter proprium commodum vel solacium, inimicos solum propter Deum diligimus.

§ 4. — Corollaria.

De procuratione bonorum spiritualium.

73. — 1. Peccat contra caritatem sui qui salutem suam *spiritualem* neglegit: peccatum autem istud accusatione aliorum peccatorum satis plerumque continetur.

2. Ad nullum bonum consequendum vel cuipiam procurandum, peccare, etiam venialiter, fas est: actus enim ille, cum divino beneplacito repugnet, non est eligibilis. Non sunt facienda mala ut eveniant bona. Cfr. S. Aug., *De mendacio*, c. 9, n. 15 (M. 40, 499).

Quocirca, qui officio pietatis filialis, v. g. opitulandi parentibus graviter indigentibus, vita religiosa impediretur, religionem ingredi non potest.

3. *In proxima gravis peccati occasione manere*, propter ullam proximi singularis vel communitatis utilitatem aut necessitatem nemo debet, si nimiam difficultatem experiatur convertendi istam occasionem in remotam. Ratio est, quia, quod ad bona spiritualia, se quisque praeferre potest aut debet. Quare nec militiam agere, nec parentum egestatem levare cum tanto damno spirituali cogimur. Si tamen extrema fuerit necessitas spiritualis proximi, periculum admodum probabile, ex S. Alph. sententia, aggrediendum vel tolerandum fuerit: iure ac merito possit tunc homo maiore gratia confidere.

4. Non peccat qui ingressum in religionem differat aut etiam omittat ut paroeciae consulat ubi utilissimam operam navat quam alter difficulter praestare possit; ut minus gravem parentum inopiam sublevet; ut tristem eorundem solitudinem soletur; ut fratrum vel consanguineorum educationem curet. Vocatio enim religiosa plerumque non est praeceptiva; et rationes allatae ex iis sunt quae honestae et ipsi Deo acceptae dicendae sunt.

Quid autem, in his et similibus adiunctis *suadendum* sit, una regula generali definiri nequit. Haec potissimum consideranda veniunt: Qua innocentia, quo studio pietatis ac virtutis vita extra religionem agetur? — Quae-

nam bona in ipsa vita religiosa homo sibi et aliis consequetur?

Vita apostolica, praesertim apud infideles, longe pluris aestimanda erit communi vita multorum religiosorum in nostris regionibus. Quaenam bona opera deseret pro vita religiosa? Quaenam agendi ratio maioris erit aedificationis? Cfr. quae de hac re scripsimus in t. I, *De religiosis institutis et personis.*

74. — **Proximo** qui in *extrema* necessitate spirituali versetur, unusquisque etiam cum certo periculo vitae succurrere debet: dummodo aeque certa sit spes illum iuvandi, neque gravius inde malum immineat. In his adiunctis valet dictum a S. Ioanne, ep. 1, c. 3, v. 16: « Debemus pro fratribus animas ponere ». Hinc, si alius non adsit probabiliter facturus, cum vitae periculo baptizare vel absolvere debemus moribundum qui se moraliter iuvare nequit. Gravius malum inde imminens, esse potest detrimentum spirituale gregis quae unico ministro sacro quo iuvatur privaretur. Quare fit interdum ut Vicarius Apostolicus missionario prohibeat ne, cum nimio valetudinis periculo, se conferat ad moribundum nimis distantem. Gravius malum quoque esse potest odium quod Ecclesiam afficeret, si v. g. modo violento vellet quis in nostris regionibus baptizare infantem moribundum, reluctantibus parentibus. (Ut patet, occulta administratio, quantum copia est, procurari debebit.)

75. — *Gravis* necessitas *communis* aequiperatur extremae, sive quia homo pro bono communi, tamquam pars, propriam vitam neglegere debet, sive quia in gravi necessitate communi plures extreme indigebunt. Cfr. S. Alph. l. 2, n. 27. Hinc si tempore pestis parochus desit, alter sacerdos in loco praesens, aegrotos deserere per se non poterit. Magis etiam cum omni incommodo manere debebit, si minister haereticus errores spargere coeperit, ita ut periculum sit ne communitas fidem amittat. Ipse parochus gregem deserere vetatur, nisi substituto aeque idoneo.

76. — In *gravi* necessitate spirituali proximi *particularis*, solus ille qui ex officio alienam salutem curare de-

bet, tenetur *grave* incommodum sufferre. Ratio est, quia ipsi proximo in primis incumbit ut difficultatem vincat.

Si vero facile quis succurrere potest proximo qui gravi necessitate spirituali premitur, gravis est obligatio opem illam ferendi.

77. — **Exemplum.** — Tot sunt damna spiritualia puerorum et adolescentum qui scholas non catholicas frequentant, tot ruinae fidei et morum catholica iuventutis institutione vitantur, ut gravis obligatio fideles premat conandi ut copia huius modi institutionis ubique praesto sit. Quare pro viribus eleemosynas ad id sufficientes sub gravi conferendae sunt; et, si oportet, cum gravi quoque incommodo. Unde si in aliquo loco quispiam, sumendo de bonis statui suo necessariis, certo procuraverit institutionem catholicam plurium qui aliter scholas acatholicas frequentarent, et aliud medium desit malum istud avertendi, ad hanc largitionem faciendam teneri videtur.

78. — **Quaeres**, cur non debeamus regiones longinquas petere ad succurrendum infidelibus, ubi tot sunt in extrema necessitate spirituali?

Ratio est, quia proxima succurrendi copia pluribus deest ignorantibus linguam, mores, etc.; quia efficacia actionis est incerta; quia ad bonum commune Ecclesiae, ac proin ipsorum barbarorum, refert ut in regionibus excultis floreat religio et idonei operarii praeparari possint. Inde de singulis personis dici nequit illas ibi quam hic utiliores futuras esse.

§ 5. — Corollaria.

De procurandis bonis corporalibus et temporalibus.

79. — **Principia.** — 1. Ex ordine caritatis, potest unusquisque se ipse, in pari necessitatis causa, praeferre proximo singulari. Sed, cum agitur de bonis corporalibus et exterioribus, licet quoque proximo primas dare ex caritate, quae simul nobis spondet compensationem boni melioris.

2. Debet autem, quamdiu de singulis agitur, personas magis coniunctas aliis praeferre erga quos peculiare pietatis officium non habet. Ordo servandus inter istas personas est indicatus supra, n. 64.

3. Res publica seu societas perfecta a privatis exigere potest ut suam utilitatem temporalem publicae causae postponant. Et publicam causam privatae, etiam proximorum, anteponere quoque licet, si aliunde proportio habeatur utilitatis vel necessitatis.

4. Numquam, ad opitulandum singulari *proximo* indigenti, illud incommodum sustinere vel illud dispendium facere quispiam debet quod, sine peccato contra caritatem ad seipsum, *propriae* incolumitati corporali aut temporali negare permittitur.

5. Excepta necessitate moraliter extrema, temporali proximi indigentiae cum notabili incommodo proprio succurrere nemo debet. Huc facit istud: « Caritas non obligat cum gravi incommodo ».

Hinc intelleguntur haec responsa:

80. — 1. Salutem suam corporalem sine causa et cum gravi damno (mortis aut gravis morbi) neglegere est per se grave peccatum: saepe tamen ignorantiae excusatio habetur: in ista enim causa, ex amore proprio, potius in nimiam curam propendemus. Casus tamen evenit ubi quis a medico monitus de instante periculo, non renuntiet cuidam proxime fatali voluptati seu oblectamento.

Vita praesens non tanti pretii aestimatur ut debeat quispiam longa cura, magno dispendio, remedio extraordinario valetudinem recuperare.

81. — 2. Numquam illam opem proximo singulari debemus, quae nos in eandem coniciat necessitatem cui proximum expellere velimus. Nec magnam pecuniae vim dare debemus pauperi ad pretiosam emendam medicinam vel eum e periculo mortis eripiendum. Id tamen temperate accipiendum est, ubi non de proximo extraneo sed de arte coniuncto agatur.

82. — 3. **Praeceptum eleemosynae** temporalis ad finem temporalem datae, quod apertis S. Scripturae, Christi et SS. Patrum locis nobis graviter inculcatur, sic paucis proponi potest.

a) **Bonorum divisio**. *Bona* dicuntur *necessaria* aut *superflua;* idque sive respectu vitae cuiuspiam propriae et suorum (quibuscum moraliter pro una persona habetur)

sive respectu status seu condicionis. *Simpliciter* statui necessaria dicuntur ea sine quibus homo sua condicione deiceretur: ut si notabiliter famulatum, exceptionem hospitum, rationem liberos instituendi minuere deberet, aut non haberet unde inopinatis infirmitatis casibus provideret, etc. Ad *decentiam* status necessaria dicuntur tum bona sine quibus, intra limites honestae liberalitatis, non posset eadem consueto modo continuare, tum alia quae pertinent ad curandum moderatum ascensum.

Cetera bona habentur tamquam relative *superflua*. Absolute superflua hodie moraliter non habentur in nostris regionibus, ubi pecunia non iam consuevit otiose reponi, sed omnia utiliter impenduntur (exceptis nimiis luxus sumptibus) in opera et negotia unde divitiae publicae atque etiam humilium facultates accrescunt. Superflua quoque dicere possumus modica illa bona quae, sive adsint sive non, consuetum vitae cultum vel prosperitatis incrementum moraliter non afficiunt. Hinc recte damnata est haec prop. 12 ab Innocentio XI: « Vix in saecularibus invenies, etiam regibus, superfluum statui. Et ita vix aliquis tenetur ad eleemosynas, quando tenetur tantum ex superfluo statui ».

b) **Obligatio pro varia necessitate**. Pauperi extreme vel quasi extreme indigenti opitulari debemus etiam ex bonis quae aliquo modo statui sunt necessaria. Sed casus vix eveniet, cum non debeamus magna pecuniae vi temporalem proximi indigentiam levare. Obligatio autem succurrendi proximo extreme vel paene extreme indigenti est gravis.

c) Si pauper *graviter* indigeat, id controvertitur utrum debeas ex *bonis superfluis* illam necessitatem levare, cum nemo alius probabiliter id facturus sit, an possis eleemosynam tuam alii bono operi reservare quando utrumque commode non potes. Hanc optionem plures permittunt, quia ea privari grave censent esse incommodum.

Sub gravi itaque teneberis, si nullum alium usum pium tibi proponas; si commode possis utrique intentioni satisfacere; si agitur de auxilio quod aliam utilitatem non

habet. Sic v. g. sub gravi monere debes illum cuius domus incendio flagrare incipit, quia monitio tua non potest per se, sicut pecunia, alii operi bono deputari.

Probabilius quoque graviter peccat qui, superflua habens, pauperes gravi inopia laborantes frequenter repellit. Scripturis enim parum consentaneum videtur ut gravia earum monita ad rarum extremae necessitatis casum restringamus. Addas scandalum et sociale nocumentum.

d) In *communi* necessitate, gravis obligatio non probatur, quamvis a pluribus affirmetur. Cfr. S. Alph. l. 2, n. 32. Et minus hodie constat, cum per subsidia publica quibus cives omnes contribuunt, temporalibus indigentiis satis laute provideatur, ac pecuniae fructuose collocatae usum habent qui minus fortunatis non est inutilis. Obligationem saltem venialem esse largiendi interdum eleemosynas, si bona habeas naturae et statui superflua, a nemine dubitatur.

e) *Inquirere* pauperes, privati homines non debent. Si tamen de extrema cuiuspiam indigentia serium dubium habeant, oportet ut de re se certiores reddant. Solita mendicantium asserta se esse ieiunos, sine pane, ad dubium efficiendum non sufficere per se perspicitur.

83. — **De quantitate eleemosynae** erogandae in communi pauperum necessitate, nulla melior et expeditior regula est quam ut ad usus piorum suae condicionis se quisque accommodet. Hanc regulam formalem scriptores proponunt, id dandum esse quo, collatis aliorum divitum eleemosynis, pauperes subsidio non sint destituti. Rationabilem existimabat S. Alph. l. 2, n. 32, eam magis certam taxationem, ut quis quinquagesimam partem redituum tribueret, si quinquagesima ista pars ad bona superflua pertineret. (Reditibus abundantem, minore rata parte contentum esse posse quidam declarant.) Sic declaramus, ex auctoribus quos S. Doctor l. c. videtur approbare, locum satis ambiguum *Hominis Apostolici*, Tr. 4, c. 2, n. 19 : « Sufficit si detur quinquagesima pars annuorum proventuum, qui supersunt ».

84. — **Eleemosyna ex alieno bono**. Qui bona propria

habeat, ex his, non ex alienis, eleemosynas facere debet. Excipe expressum vel tacitum domini consensum. Sic fideles famuli, praesertim qui propter diuturna obsequia quasi ad proprie dictam familiam pertinere demonstrantur, huius modi assensum praesumere et herum in stipe eroganda honeste, prudenter et moderate iuvare non videntur prohibendi.

Bona furto sublata non esse materiam eleemosynae sed restitutionis, per se est manifestum. Is autem qui aere alieno gravatus est peiorem creditorum condicionem largitionibus suis facere vetatur : a modicis autem eleemosynis ideo abstinere non debet.

Uxor, qua talis, potest, in regionibus nostris, moderatas eleemosynas largiri. Pro notabilibus, nisi bona sua libere administret, per se assensu mariti opus habet. Assensum tamen istum facilius quam filius, et is facilius quam servus praesumere potest.

Qui ex officio bona aliorum curant, quales sunt *tutores* et *curatores*, ex administratis a se bonis eas eleemosynas facere possunt quae dominum per se facere deceret. In hac re, sicut in administratione, dominum supplent.

85. — **Conclusio generalis** de eleemosynae officio : 1. Si *controversias* consideres moralistarum, id persuasum habebis, positivum caritatis praeceptum accuratae definitioni resistere : non perturbatione timoris sed liberiore et generosiore impulsu est exercenda : « Hilarem datorem diligit Deus » (2 Cor. 9, 7).

2. Si *ad humanos mores* animum convertas, causae pauperum et bonorum operum bene cedet ut divites in antecessum statuant quamnam ratam partem in pios fines erogare velint. Etiamsi valde exigua sit, plus plerumque largientur ac si occasione data hanc vel illam liberalem contributionem pendant. Quot sunt qui putent se amplos benefactores fuisse qui, si summam annuam a se liberaliter expensam computarent, propriam parsimoniam erubescerent !

3. Si *tempora nostra* respicias, forma eleemosynae manualis trivialibus pauperibus datae, haec infima et magis caeca misericordiae demonstratio, in dies minoris

aestimatur. Sed simul quasi in eius locum succedunt plura communis et prudentioris beneficentiae opera, quae ubique caritatem bonorum provocant; plures spirituales necessitates praecipue catholicis institutis sunt levandae; et ex longinquis regionibus operarii evangelici et ipsae ephemerides, quae tristia plurium gentium fata narrant, misericordiam implorant, ita ut nemo sit qui se officio temporalis beneficentiae solutum putare queat.

§ 6. — De actione proximi ex caritate iuvanda vel impedienda.

86. — Societas humana efficit ut actiones alienas *verbis* seu *monitione*, *exemplo* et *physica* vel *morali participatione* iuvare vel impedire possimus.

Pro vario actionis genere, caritas alterutrum suadebit vel imperabit. Hinc ordine nobis agendum est de *fraterna adhortatione* et *correptione*; de *aedificatione* et *scandalo*; et *cooperatione* ad bonam et malam actionem proximi.

1.° — *De fraterna adhortatione et correptione.*

87. — **Bonum et modi adhortationis fraternae.** — Quia omnes infirmi sumus in opere bono peragendo, opportunissima exercitatio misericordiae spiritualis consistit in pia hortatione qua proximus ad bonas actiones stimulatur. — Pia huius modi hortatio communis et publica esse potest in contionibus ad populum directis, vel allocutionibus cuiuspiam communitatis; utilissime fit privatim, sive in sacramento paenitentiae sive extra sacramentum. Caritas movebit confessarium ut faustissimam spiritualis consilii occasionem quam ipsi praebet spontanea accusatio paenitentis minime neglegat, praesertim cum de iis agitur qui, raro ad sacramenta accedentes, vix umquam aliter spirituale amici consilium audirent. — Quamquam etiam cum piis personis, modus ille plerumque non est omittendus. Paenitentibus gratus esse solet, praesertim si hortatio fiat non generalis et indefinita sed ad propriam animam aptata. Atque etiam in colloquio mere

privato, quam saepe verba prudenter suasiva fecundum magni boni initium fuerunt. Porro, attento *obiecto*, duplex genere est hortatio : altera, ad *intellectum* directa, potius docet, instruit, opportunitatem lucri spiritualis indicat, memorat ; dum altera, in *voluntatem* agens, magis movet, animos addit ad operandum bonum. Attento *tempore*, altera rursus bonam actionem instigans, hanc praecedit, dum altera bene factam approbat et laudat. Sincero et temperato encomio, ab adulatione alieno, mire stimulantur homines ad meliora tentanda, dum plures aliorum silentio graviter afficiuntur et paene animum despondent.

88. — **Correptio** seu **correctio** *fraterna* admonitionem dicit qua quis, fraterna caritate motus, proximum a peccato revocare conatur. Est exercitatio misericordiae spiritualis, in spirituali necessitate communis gradus tentata. Et tum persona corrigente tum fine differt a monitione et a correptione *auctoritativa* et *iudiciali*, quam sola persona publica, sive secreto sive publice peragit ad bonum publicum vel aliquo modo commune, vitato delicto tutandum. In foro canonico haec ordinatur cc. 2307-2309. Rarior est eius usus in foro civili, ubi plerumque sola iustitia vindicativa exercetur et correptio in ipsa poenae impositione consistit.

Praeceptum correptionis fraternae interpretes communiter legunt in loco S. Matth. 18, 15 : « Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum etc. ».

Constat ipsa ratione : debemus ex caritate, secluso gravi incommodo, grave malum a proximo avertere. Nec obstat neminem peccare nisi volentem, nec eleemosynam deberi ei qui voluntaria egestate laborat. Namque homo quem malesana cupido agitat, comparandus est cum insaniente, qui sine alterius ope vix a malo sibi inferendo abstinebit ; ac sunt praeterea ignorantiae depellendae et removenda pericula quoque involuntaria.

89. — **Correptionis materia.** — 1. Omne *mortale* proximi peccatum est per se sufficiens materia ut hoc praeceptum sub mortali obliget. Id enim quod vitam spiritualem tollit, sufficientem correptionis necessitatem inducit. Veniale peccatum nullam gravem corripiendi obligationem parit;

nec levem, nisi facillime possis. Ac venialiter tantum peccat privatus vir qui, ob timorem, verecundiam, pusillanimitatem, existimet se non esse ita obligatum, vel minus esse idoneum. Tali enim, ex huius modi affectu, nascitur fere grave incommodum quocum caritas minus obligat. Severius autem est pronuntiandum de Superiore, ad quem ex officio corrigere pertinet. Is, ad tutandum disciplinae nervum, ipsas culpas veniales et transgressiones regularum, facile sub gravi (non tamen in singulis casibus) corrigere debet.

2. Hactenus dicta valent quoque de peccatis factis vel faciendis ex ignorantia *vincibili*, praesertim graviter culpanda. Si vero ignorantia fuerit *invincibilis*, correptioni proprie dictae subtrahitur ipsum fundamentum, i. e. delictum. Subintrat tamen latius dicta, quae officio docendi ignorantes imponitur. Officium istud magis proprium est Superiorum; obligatio tamen alios quoque afficit propter damnum quod non correctus defectus afferat vel ipsi *ignoranti:* sive agatur de punctis necessario credendis ad salutem, sive agatur de libidine quae ex consuetudine tyrannica evadat; vel *aliis:* sive scandalum inde patiantur, sive laedantur in bonis fortunae, famae, corporis; vel ipsi honori *Dei*.

De qua re haec observanda sunt. Transgressio legis naturalis semper noxia est; quare levis saltem est obligatio monendi eum qui legem istam materialiter violat. — Cum agitur de bonis fortunae quae, ex facta correctione, mere possessorem mutant, non autem de damnis quae nulli lucrum aequivalens afferunt, correctio non obligat sub gravi, nisi possessor legitimus gravi egestate prematur vel, ob aliam causam, a te praeferri debeat. Namque ad bonum commune per se parum refert bona exteriora ab hoc potius quam ab illo detineri, et bona fides omne scandalum per se aufert.

Si quis autem *per accidens*, puta ex diei oblivione, et sine scandalo praeceptum aliquod humanum violet, v. g. ieiunii, abstinentiae, nemo contendit gravem monendi obligationem adesse; nec pauci omnem obligationem negant.

90. — Personae obligatae. — *Privati* ex sola caritate; *parentes* etiam pietate; *Superiores* ac *Praelati* ex stricto officio obligantur: quod officium est iustitiae commutativae, si munus non mere gratuitum exercent.

Et quamvis pietas non minus obliget quam iustitia, curandum bonum commune efficit ut Superiores graviore incommodo quam ipsi parentes teneantur.

91. — Condiciones obligationis colliguntur ex *necessitate* correptionis, ex *probabilitate* effectus, ita ut *in dubio* excuseris, et aliunde ex *incommodo* quod correptio secum afferat. Ut haec magis explicentur:

1. Solus Superior *indagare* debet. Neque id facere debet indiscrete, curiose de singulis interrogando, sed de iis tantummodo de quibus indicia data sunt. Privato viro oportet ut proximi peccatum vel periculum peccati certo de se constet; nec signum dubium sufficit. Inquisitio quam privatus tentarit odiosa et potius vitiosa foret.

2. Soli *egenti* eleemosyna danda est. Quare ut corripere tenearis, oportet ut saltem probabile sit nec fuisse nec, sine monitione, futuram esse emendationem.

3. Privatus non tenetur, *si alius adsit* aeque idoneus qui correpturus putetur.

4. *Sine spe* fructus nulla obligatio correptionis premit saltem privatum virum. Namque Praelatus interdum, ad vitandum scandalum, etiam immediate inutilem correptionem facere debet. Oportet ut fortis reprehensio vitii bonos confirmet. — Ubi *modica spes* fructus fuerit, cessabit, saltem in privato, gravis obligatio. Correptio quae forte nociva fuerit non iam est praecepta, nisi ratio maioris boni concurrat. In dubio tamen utilis praesumenda est. Et quamdiu spes fructus est, correptio repetenda erit.

5. *Extra locum* et *tempus* opportunum, correptio facienda non est. Nec privatus tenetur cum gravi suo damno.

Corollarium. — Gravis ergo obligatio correptionis in privatis (non item in Superioribus vel Confessariis) potius raro aderit. Regulariter ea facienda excusantur *scrupulosi*, cum incapaces sint opportuni consilii in hac re adhibendi, et obligatio ipsis foret gravissimi incommodi. Cum illis

demum quorum ignoret ingenium, privatus satius habebit correptionem omittere. Cfr. de audiente detractionem S. Th. 2, 2, q. 73, art. 4.

92. — **Ordo** in correptione servandus is ab ipso Christo indicatur, ut primo omnino privatim fiat, deinde coram testibus, tum ad Praelatum Ecclesiae sive Superiorem res deferatur. Verba enim « Dic ecclesiae » tantumdem valere ac « dic praesidibus ecclesiae » communiter admittitur. Cfr. Knabenbauer in Matth. 16, 18. Ratio est servanda fama.

Peccatum *publicum* seu ita notorium ut nulla tergiversatione celari queat, statim palam corripi vel Superiori deferri posse, per se est manifestum.

Utilitas ipsius delinquentis (quae damno revelationis proportionata fuerit), damnum aequale innocentis praecavendum, damnum communitatis, consensus specialis vel generalis ipsius delinquentis, sinunt quoque ut, omisso illo ordine, res immediate Superiori deferatur. Ac prout sunt mores nostri, non frequenter eveniet ut alii testes praeter Superiorem vel ante Superiorem advocandi sint.

Praestatne rem statim ad Praelatum deferre? Haec ex S. Th. quodlib. 11, art. 13 accipiamus: « Tenendum est hoc pro regula, quod in omnibus istis semper servanda est caritas, et quod melius et magis expedire videtur; et si hoc intendat, scilicet emendam proximi, et servet quantum potest bonum caritatis, tunc denuntiando non peccat ».

Ipsi autem Superiores ne faciles aures praebeant ultroneis accusatoribus qui, per speciem boni communis, saepe se ipsi quaerunt. Nec delatum pro convicto vel suspecto habeant antequam eius explicationes audierint.

93. — **Denuntiatio.** — Quia correptio fraterna aliqua denuntiatione miscetur, operae pretium videtur de *denuntiatione* haec pauca tradere, praesertim cum omnis denuntiatio denique tandem ad propulsandum malum vel proprium vel proximi dirigatur.

Triplex distinguitur **denuntiatio**: *evangelica*, *canonica*, *iudicialis*. Prima fit Superiori ut patri, finemque habet bonum ipsius delinquentis. — Altera recipitur a Superiore

tamquam praeside communitatis cuius bono prospicere debet; ac tendit ad incolumitatem servandam sive personae innocentis sive communitatis. — Tertia fit, propter bonum commune, vindici publicae securitatis, sive impedienda sint mala quae noxii meditantur, sive saltem per punitionem delicti nocentes coercendi sint et animi bonis sint addendi.

Iudicialis denuntiatio per se *licita* est, sine alia consideratione facienda: quia officium iudicis nulla privata actione suppleri potest, et fama delinquentis neglegi potest prae utilitate communi quam delictorum punitio affert. Per accidens tantum, in certis adiunctis, propter nimium damnum vel privatae personae vel religionis (ut si deferatur persona valde catholica aut sacerdos) erit ex caritate vel religione omittenda. Ubi necessaria fiat ad damnum publicum vitandum, eadem denuntiatio erit praecepta.

Canonica denuntiatio iisdem regulis subiacet quibus ipsa correptio fraterna, cuius est quaedam extensio. Hic igitur famae parcendum erit personae reae, ubi prudenter incolumis manere potest. Quare, per se omittenda erit denuntiatio si eius finis correptione privata satis obtinetur. Prospiciendum quoque est caritati communi, quae imprudenti denuntiatione facile labefactatur. Ipsa persona Superioris plus vel minus benigni, discreti, prudentis attendenda est. In pari tamen causa utilitatis vel detrimenti, innocens reo praeferendus erit.

Evangelica denuntiatio est ipse modus correptionis fraternae qui, rebus prudenter perpensis, immediatae monitioni praeferendus videtur. Evangelica denuntiatione, Superior non potest nisi ut pater procedere ac proin solam poenam medicinalem iniungere. Nihil tamen obstat quin quaedam subdito denuntiato vetet in virtute s. oboedientiae vel sub poena excommunicationis, si id *bono* eiusdem subditi profuturum videatur.

Ex *canonica* denuntiatione, licet Superiori sanctiones omnes sumere quae ad disciplinam communem tutandam vel restaurandam conducere videntur: idque etiam si haec per accidens denuntiato nocitura praevideantur.

Iudicialis denuntiatio locum dat vindictae publicae. Si res id ferat, potest Superior evangelice deferenti declarare obligationem denuntiationis canonicae aut iudicialis, et utramque stricte eidem praecipere. Quamdiu autem denuntiatio evangelica non fuerit in canonicam vel iudicialem legitime conversa, Superior *per se*, generali secreti commissi lege canonice aut iudicialiter agere prohibetur. Per se, inquam, quia ipsa secreti commissi obligatio certis finibus circumscribitur.

94. — Corollarium. — 1. *Occulti corruptoris* in collegiis quibus prudentes superiores praesunt indicatio *regulariter* enixe suadenda est : perpenso tamen damno illius qui defertur, cui forte, si expellatur, ruina spiritualis immineat. — 2. Quamdiu agitur tantum de unius alteriusve damno, non videtur, si grave sit deferentis incommodum, stricte imponenda. Grave incommodum fuerit, si deferens proprium delictum manifestare inde debeat, si tamquam « delator » aliis fiat invisus. — 3. Si autem plurium corruptio, infamia domus, aut alia ratio damni communis timeatur, delatio, neglecto gravi damno proprio, facienda erit. Confessarius tamen silere de re poterit, si monitio plane inutilis fore videatur aut de efficacia factae denuntiationis ad malum praecavendum dubitandum sit.

Nondum corruptor est qui minus caste locutus est. Sed videndum est utrum occasio fuerit extraordinaria, an potius ex aliqua consuetudine sermones turpes misceat. Is per se deferendus est.

Pro Superioris qualitate ratio agendi mutari potest. Sed Superior praesumendus est prudens et discretus.

II. — *De spirituali aedificatione et scandalo.*

A) *De spirituali aedificatione.*

95. — In operibus asceticis, vox aedificationis translate sumi consuevit ad designandam actionem istam positive beneficam quam vel inconscius exercet homo pietati et virtutibus colendis sincere addictus. Mira vis boni exempli ipso proverbio : « Verba sonant, exempla trahunt », exprimitur et confirmatur. Ac nihil praeclarius in laudem boni exempli afferendum est his verbis Christi : « Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est » (S. Matth. 5, 16).

Non ideo tamen virtus fingenda seu simulanda est, quem ad modum etiam docemur a Christo: « Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris ab hominibus ieiunans, sed Patri tuo qui est in abscondito » (S. Matth. 6, 17. 18). Perit enim tunc meritum, si ob solam gloriam humanam haec fiant, et perit ipsa aedificatio, si suspicio vanae gloriae suboriatur.

Sunt itaque actiones quae, palam factae, semper aedificant quia directe cedunt in honorem Dei, et ipsa manifestatione exercetur virtus: v. g. professio fidei, observatio externae legis, v. g. audiendi sacrum, abstinendi carnibus. Et sunt actiones bonae quae, quia omnibus in pretio sunt, facile minus recta intentione miscentur. Hae potius celandae sunt quam affigendae, et permittendum adiunctis ut manifestentur.

Ceterum est quaedam virtutis exercitatio vel imperfecta et partialis, vel incauta et inelegans, quae mixtam quadam invidia aversionem excitat. Dum, contra, simplex, humilis et modesta virtus animos ad Deum et ad se allicit. Scite S. Paulus caritatem praedicabat benignam.

Ut meritum aedificationis sibi comparet homo eam satis intendere debet. Cfr. *Act. hum.* n. **106.** Intentio ista manifesta est, cum quispiam consulto aliis exemplo praeit, v. g. in confitenda fide, in subeundo periculo propter nobilem causam, in praestando caritatis officio. Quid autem dicendum est de ista aedificatione quam dat virtus quae se ipsa ignorat, et, prae modestia, se occultat? Quamvis distincta notitia istius aedificationis agentem fugiat, humilis homo tamen vim boni exempli in genere non ignorat, et saepe ea dicit vel facit quae intentionem produnt spiritualiter iuvandi proximum omni ratione cuius copia ipsi datur. Quare intentio ad meritum sufficiens ipsi deesse non videtur.

B) *De scandalo.*

96. — Scandali notio et divisio. — Scandalum significat proprie offendiculum quod, in via positum, casum praeparat ei cuius pes in illud impingitur. Translate, est dictum, factum, omissum, cuius occasione pro-

ximus peccat. — *Per se*, huius modi actio non est nisi quidpiam minus recte factum, quamvis *per accidens* optima actio peccato occasionem dare possit. Non ipse Christus in multorum ruinam positus esse dicitur? Cum tale quid acciderit, scandalum dicitur mere receptum seu passivum, sed non active datum.

Quare scandalum *activum* definire solent *factum minus rectum, praebens alteri occasionem ruinae spiritualis.* Minus rectum est quatenus malum sit in se, vel mali speciem habeat. — Activum scandalum dividitur in *directum*, cum quidpiam ea intentione agitur ut alter peccet: puta directam peccati sollicitationem. Ac si, ex aliquo Dei vel proximi odio, ipsa ratio peccati formaliter intendatur, scandalum dicitur *diabolicum. Indirectum* est scandalum, cum peccatum proximi praevidetur quidem et permittitur, sed non intenditur.

Scandalum *passivum* est ipsum *peccatum occasionatum.* Si cum scandalo activo conectitur, dicitur scandalum *pusillorum* seu fragilium; si fuit mere *receptum* ex malitia scandalizati, dicitur *pharisaicum*, quia Pharisaei, ex odio et invidia in Christum, per occasionem eius benefactorum tale passi sunt.

Quomodo istud vocabimus, quod non pauci pauperes, rudes, indocti occasione sacerdotum, religiosorum horumque actionis patiuntur, quia, pravis scriptis decepti, personas et actionem istam sibi sub ementito colore repraesentant? Scandalum potius est pusillorum; verum minus ex ipso sacerdote vel eius actione, quam ex calumniis osorum religionis exoritur.

Observes autem, non ipsum alterius peccatum sed *solam tentationem* esse immediatum dati scandali effectum: nemo peccat nisi volens.

Porro scandalum passivum interdum est peccatum eiusdem rationis ac scandalum datum, quale inter complices necessario habetur, nec raro est omnino diversae rationis. Sic scurrilitas, impudicitiae sacerdotis contemptum ordinis sacerdotalis et religionis inducunt. — Per se quoque manifestum est, scandalum passivum sine activo haberi posse et contra. Immo actio mala, puta blasphe-

miam, actionibus bonis quales sanctae protestationes et expiationes sunt, initium dare potest. Nec scandalum est ipsa miratio, vel horror spectantium et audientium, quod solent scandali nomine appellare. Quare qui coram aliis peccat non est semper simul active scandalosus, sed tunc solum quando, perspectis adiunctis peccantis et testium, timendum est ne inter testes sint qui ad peccatum trahantur quod secus non commisissent. Propter *improbitatem* vel *probitatem* testium scandalum abesse potest: propter *improbitatem*, ut si quis blasphemet, castitatem violet coram aliis qui parati idem facere, isto exemplo nullatenus moventur; propter *probitatem*, ut si quis coram mansuetis contendat, rixetur, caedat. Nec scandalum dabitur testibus ita assuetis ut re periculosa nullatenus excitentur. Merito tamen scandalosae praesumuntur actiones malae quae palam committuntur, praesertim a personis certi nominis vel auctoritatis.

97. — **Peccatum scandali activi.** — 1. De peccato scandali *directi*, non est ambigendum; et constat speciem contrahi peccati ad quod quis alterum perducere intendit. — Scandalum *diabolicum*, cum formale odium contineat, specialem dicit contrarietatem ad caritatem, quae in confessione aperienda est.

2. Verum peccat quoque per se auctor scandali *indirecti*. Et peccatum eius est officio correptionis fraternae contrarium. Si enim caritas nos obligat ut peccatum, saltem grave, proximi impediamus, multo magis nobis imponit ne simus causa per accidens (i. e. occasio) peccati alieni. — Contra autem ac plures iidemque graves auctores tenent (v. g. Sanchez, *Decal.* l. 1, c. 6, n. 3), peccatum istud soli communi *caritatis* obligationi, non autem alteri virtuti adversatur. Quod enim est praeter actionem et intentionem agentis, speciem non constituit (2, 2, q. 43, art. 3). Sed peccatum mere occasionatum est praeter *intentionem*, ut est manifestum, et etiam *actionem* agentis. Sufficiens enim causa peccati est propria peccantis voluntas (ibid. art. 1 ad 3). Quare: *condiciones variae* personarum quae scandalum istud passae sunt non sunt declarandae, excepta qualitate parochiani, filii et similis,

cui auctor scandali spiritualem aedificationem speciali titulo debebat ; nec restitutione tenetur qui solo exemplo alios ad furtum vel damnificationem induxit.

De *gravitate* peccati, valent hae regulae : *a*) Sine gravi incommodo meo, sub gravi vitare debeo ne facto meo alteri inducam tali gravis peccati periculum unde alter difficile se expediat. Nam tunc eundem conicio in gravem necessitatem spiritualem, quam depellere debeo quatenus illud, sine gravi incommodo, sit in mea potestate. — *b*) Si istud grave periculum non fuerit unius sed multorum, grave quoque damnum ad id vitandum sufferre debeo. Immo, si non agatur unicum peccatum, sed tota vita christiana, si ipsa fides sit in periculo, nullo damno proprio excusabor.

Qui alteri occasionem dat peccati tantum venialis, non peccat nisi venialiter, etiam per scandalum directum.

Qui alios scandalizavit, iis bonum exemplum dare debet, quatenus vis mali exempli aliquo modo permanere censeatur. Istam vim auferre ex caritate tenemur. Itaque haec non est vera restitutio, quae sola laesa iustitia commutativa imperatur, sed potius cessatio ab actione mala.

Duo qui peccatum simultanee committunt sunt alter alteri necessario scandalosi (1) ; et magis quidem qui alterum excitavit vel induxit. Quia tamen haec est mere aggravans circumstantia, in confessione aperiri non debet.

98. — De permissione scandali passivi. — Scandalum *passivum* permitti *non potest* absque necessitate vel utilitate propria aut aliena. Peccata enim proximi, si facile possimus, impedire debemus. — Ex causa necessitatis vel utilitatis scandalum passivum permitti *potest*. Haec perpendenda sunt : incommodum abstinendi ; gravitas mali quod in aliis timetur ; nexus causalitatis, sive proximae sive remotae, inter actum meum et alterius peccatum.

Maior causa requiritur ut permittatur scandalum pusillorum quam pharisaeorum; scandalum plurium, quam

(1) Namque etiamsi uterque malam intentionem proprio marte conceperit, exsecutio tamen, seu peccatum externum alterius complicitatem requisivit.

scandalum unius; scandalum certum, quam scandalum probabile.

Idem scandalum permitti *debet*, si alioquin vel propria salus periclitaretur, vel aliis, praesertim communitati, grave damnum impenderet.

99. — Quaedam applicationes. — 1. Non licet sine causa, iusiurandum petere ab aliquo qui periurabit, vel sacramentum a ministro quem in malo statu versari novisti. Id tamen ob rationabilem causam licebit: namque alter ex propria sua malitia peccat. Immo si v. g. indignus minister iam sit actu determinatus ad peccatum, petitio tua mere peccatum externum anticipat, ita ut pluribus non videatur graviter peccaminosa, etiam si sine causa fiat. Cfr. Lugo, *De Iure et Iustitia* d. 25, n. 234, contra S. Alph. l. 2, n. 47. (Is ex eo arguit quod peccatum externum malitiam internae voluntatis augeat). Unde simpliciter permittunt fidelibus ut a suo malo sacerdote sacramenta petant. Ad hanc enim administrationem ius habent. Pariter uxor viri onanistae ius habet ad copulam. Hanc ergo postulare poterit, nisi mediocri abstinentia virum ad meliora consilia pertrahere possit.

2. Ob scandalum *pharisaicum*, bona non necessaria, sive spiritualia sive etiam temporalia omittere vel differre nemo debet, secundum illud S. Matth. 15, 14: « Sinite illos: caeci sunt et duces caecorum ». Excipe si ex dilatione fructus notabilis speretur.

3. Facilius ac saepius bona ista differenda vel omittenda sunt propter scandalum *pusillorum*. Sic differendus erit ingressus in religionem ob scandalum parentum, si eorum consensus brevi obtentum iri videtur.

4. *Grave scandalum pusillorum* excusat ab implendis quibusdam praeceptis positivis ieiunii, abstinentiae, etc. nisi omissio esset magis damnosa omittenti. Casus potest esse uxoris cuius maritus graviter offenderetur abstinentia feriae VI; mulieris quae in ecclesia obvium haberet iuvenem a quo turpiter concupiscitur. Non nulli obligant in talibus adiunctis ad praecepta interdum omittenda, quia lex naturae de vitando scandalo positivae legi praeferri debeat. S. Alph., l. 2 n. 51 hanc opinionem probabiliorem esse existimat. Sed observatio praecepti videtur aliis esse iusta causa permittendi scandalum. Itaque de obligatione non constat.

5. *Praelati ecclesiastici*, ad vitandas turbas, certas caerimonias sacras omittere interdum debebunt, — possunt, ad maiora mala vitanda, dissimulare subditorum peccata, quae secus corripere deberent; — nec debent nec per se possunt omittere lites vel ea quae necessaria sunt ad bona ecclesiastica tutanda, ut scandala

pharisaeorum vel etiam pusillorum vitentur. In casu tamen speciali, iure suo cedere ipsis satius erit: sed assensus S. Sedis rogandus erit.

6. Propter iustam ac proportionatam causam, fas esse videtur ut occasionem, non tamen proximam, peccati apponas: sic pater qui filium merito suspicatur propensum esse ad furandum, occasionem furti ad ipsum deprehendendum et corrigendum apponere potest. Ad famulos deprehendendos et expellendos vel puniendos, herus idem facere poterit. Nec prohibent virum ut fidelitatem uxoris prudenter et caute experiatur. Immo, ob valde magnam causam, praesertim publicam, non repugnare dicunt ut mulier, ipsa tamen nihil inhonestum peragens, permittat ut sui occasione nascatur tentatio, sicut Iudith fecisse narratur in Scriptura Sacra.

III. — *De Cooperatione ad bonam et malam proximi actionem.*

A) *Notio et divisio cooperationis.*

100. — Cooperatio, vi vocis, *simultaneam dicit duorum vel plurium actionem seu operationem.* Sic cum gratia Dei in omni bona actione cooperamur. Cooperatores possunt vel partes principales sibi assumere omnes, vel alii partes principaliores alii secundarias. Hi magis stricte vocantur cooperatores: ita tamen ut distinctio potius *exsecutionem* exteriorem respiciat quam actionem totam. Itaque, quamvis, ut ipse Codex can. 2209 § 53 docet, mandans seu iubens sit auctor principalis, praeter *exsecutorem* seu exsecutores, inter *cooperatores* numeratur.

Cooperatio distinguitur *formalis* et *materialis*. Formalis potissimum habetur cum coniunguntur ipsae intentiones, seu quando ad intentionem agentis concursus praebetur, vel communi consilio res fit et iuvatur. — *Materialis* tunc foret, quando diversa intentione unus agit, alter concurrit. Sed formalis quoque dicitur cooperatio quae *in se*, sive natura sua sive ex necessaria sua significatione, bonitatem vel malitiam eiusdem generis continet atque actio principalis. Alii hanc vocant materialem *immediatam*.

Materialis itaque ad malum cooperatio fit, sine intentione mali ab agente principali intento, per actionem in se bonam vel indifferentem aut saltem pror-

sus extraneam malitiae actionis principalis quae consideratur: ipse agens principalis tua actione abutitur ad sua prava consilia; ipse suam malam voluntatem cum tua actione coniungit. Cfr. S. Alph. l. 2, n. 63.

Pro distantia ab actione principali dicitur *proxima* vel *remota*.

B) *De cooperatione ad bonam actionem.*

101. — Ad pauca soli valemus. Quare caritas suadet promptam et multiplicem cooperationem, cum physicam tum moralem, ad bonum, consilio, adiumento exteriore, approbatione et laude, communicatione scientiae vel praestatione virium.

Huiusmodi auxilium, cum saepe aliis plausus et successus praeparet, frequenter continet humilitatis exercitationem et valde remota est ab invidia. Quare ipsa affectus puritate eadem cooperatio commendatur. Ac summam laudem attingit, cum cooperator sibi laborem eligit, alii honorem procurat. Propter communionem sanctorum, orationes et bona opera nostra omnia cooperari possunt omnibus piis incoeptis quae ubique terrarum tentantur.

Cooperatio formalis seu « intentionalis » meritum actionis principalis communicat, non item materialis, nisi sit conscia et, qua cooperatio, approbata vel intenta.

102. — Superiores religionum solent amicos et benefactores ad *societatem meritorum et bonorum operum* admittere. Qui illa communicatione donantur iam ad eos ascribuntur pro quibus non pauca sacrificia et suffragia in religione offeruntur, sive ex Superiorum indictione sive ex ultroneis precibus quas religiosi ad mentem Superiorum fundere solent, ac praeterea, ut peculiariter cum religione coniuncti, modo analogo ei quo ipsi qui in religionem cooptantur, multiplex inde auxilium supernaturale et divinam misericordiam sibi expectare possunt. Cfr. de hac re S. Th. in 4 S. d. 45, q. 2, art. 1; Tamburini, t. 2, d. 9. quaesit. 3 et 4; Bucceroni, *Theol. mor.* ad. 6, tom IV, p. 428, *Altera affiliatio*, ubi hoc argumentum fuse versat.

C) *De cooperatione ad malam actionem.*

103. — 1. Stricte formalis cooperatio malitiam actionis principalis necessario participat. Quare, si haec est intrinsece mala; ipsa cooperatio numquam licita fiet. Perinde dicendum est de formali coperatione quam alii *immediatam materialem* vocant, si solam excipias iniustitiam in bonis materialibus. Etenim, ob ius necessitatis, licet interdum ad talem iniustitiam materialiter cooperari.

2. *Materialis* cooperatio ipsa *per se* illicita est. Respectu enim *agentis* opponitur officio correctionis fraternae, quo malam eius actionem ex caritate impedire aut corripere debemus; ac saepe praeterea conectitur alius effectus honoris Dei derogans, vel aliis nocivus seu damnosus.

Inde non parva quaestio fit, utrum materialis cooperatio, quando illicita est, solam caritatis virtutem laedat, an etiam diversas alias virtutes quibus, pro casus diversitate, actio principalis opponitur. Ac solam laedi caritatem, nisi praeterea peculiare munus geras parentis, iudicis, ministri sacramentorum quod tibi curam oppositam imponat, existimavit Card. d'Annib. I, n. 174, quia materialis cooperator nihil in se malum efficiat. Aliter opinatur Sanchez, *Decal.* l. 1, c. 7, n. 10. 12, sed is consequenter dicit ad suam de malitia scandali indirecti opinionem quam reiecimus. Alii (cfr. de luxuria Cardenas, diss. 31, n. 10. 11) eandem conclusionem tenent, quia, coniuncta cum actione principali, cooperatio huius malitiam participet. Verum, id negandum est, cum nexus non sit intrinsecus sed extrinsecus ex mala alterius voluntate. Atque admissa hac ratione, ipsa cooperatio intrinsece mala evaderet, ita ut numquam excusaretur: quod communissime reicitur. Sunt qui distinguunt iniustitiam ab aliis peccatis, quia tunc, praeter rationem impediendi ex caritate peccatum agentis, « adest ratio impediendi damnum tertii qui ius habet ne alter ad eius damnum concurrat ». Sic Ball.-Palm. t. 2, tr. 5, n. 297. Sed, obicit Card. d'Annib. l. c., cur iustitia plus quam ceterae virtutes constringat? Non desunt qui, de sola gravitate peccati solliciti, de specie quaestionem omittunt, quamvis aliter aliae virtutes, aliter sola caritas obligent, vel brevissime et satis confuse rem proponunt. Sic Lehmk. I, 786 haec pauca habet: « laesio caritatis non unica, immo saepe ne principalis quidem ratio est cur *cooperatio aliqua sit illicita* ». Quibus tamen verbis, cum communi sententia, a placito d'Annib. dissentit.

Sic breviter dicendum putamus. Haec sola cooperatio hic considerandа venit quae est *positiva*, seu per actionem. Haec sola vere concurrit. *Negativa* mere non impedit. Quare, nisi diversam ex officio obligationem habeas, haec solam caritatem laedere potest.

Ipsa cooperatio positiva materialis non magis quam scandalum est causa per se rei malae. Illud tamen interest inter scandalum et hanc cooperationem, quod ex nulla physica operatione scandalosi, qua talis, effectio dependet dum, praeter quidem intentionem operantis, huius causalitas assumitur ad affectionem malam quae sic active permittitur. Iam vero, variae virtutes inaequalem nobis curam positivam imponunt ne actio nostra, etiam nobis invitis, earum causae seu bono noceat. Itaque cooperatio materialis non vetatur praecepto *negativo* virtutis, quia materialiter cooperans re vera ipse nihil contrarium virtuti agit (et sic secunda sententia reicitur), sed vetari potest officio *positivo* quatenus cooperans efficaciam variis virtutibus oppositam male permiserit. Et hoc videtur fugisse Cardinalem d'Annibale.

3. Materialis cooperatio non est intrinsece illicita, sed *licita fit*, quatenus sufficienti cura virtutis componitur. Idem aliis verbis dicitur: cooperatio materialis proportionato incommodo excusatur.

104. — Principia de licita et illicita cooperatione. — 1. Quatenus cooperatio *caritate* vetatur, recurrunt regulae supra traditae de scandalo indirecto. Quatenus *officium alterius virtutis* interveniat, ipsà propinquitas vitandae cooperationis obligationem formaliter graviorem creat, et rigor istius virtutis quoque attendendus est.

2. Formula porro haec tradi potest. Cooperatio materialis purganda est *ab affectu ad malum, a vitio scandali, ab ulteriore effectu malo.* Quare causa eam excusans talis esse debet: *a*) Ut prodat animum cooperantis satis aversum a malo; *b*) Ut explicatione causae scandalum removeatur, vel propter gravitatem causae scandalum neglegi possit; *c*) Ut compenset alia damna ex cooperatione secutura.

105. — Difficultas aestimationis. — Aestimatio autem cooperationis licitae et illicitae impeditur difficultate: *a*) *Adaequate considerandi* rem cum adiunctis. Iam si inter solum agentem et cooperantem negotium absolveretur, scandalum quod cooperatione saepe miscetur solutiones

intricat. Sic Titius vult quidem pravum opus legere, sed simul fidem servare. Si praevideas fore ut ipse ex lectione finem amittat, cooperando lectioni, scandalum das amissae fidei. — Sed exsecutio rei malae facile praeterea effectus adducit damnosos religioni, virtuti, aliis personis, ipsi societati. — *b*) *Distinguendi actionem* intrinsece aut semper illicitam et actionem quae in certis adiunctis honestari potest. Iam in ista aestimatione scriptores non concordant, etsi per se non videatur nimis arduum. — *c*) *Distinguendi actiones* scandali et cooperationis quae in casu occurrunt.

Difficultas autem crescit: *a*) eo quod plures scriptores principia confuse proponunt; *b*) eo quod de ratione cur cooperatio illicita sit non conveniunt; *c*) eo quod non pauca adiuncta mutata sunt ex quo classici auctores varios cooperationis casus contemplati sunt, tanta nihilominus est eorum auctoritas ut hodierni a litteralibus eorum responsis aegre recedant.

106. — Prudens examinandae causae modus. — *a*) In primis accurate definiendum est quid, in proposita causa, *intrinsece* illicitum sit.

b) Dein varii respectus propositi casus considerandi sunt: respectus *proprii* periculi cui cooperator in ipsa cooperatione obnoxius est, et damni quod ex negata cooperatione timendum habet; — respectu *agentis* principalis coniunctionis inter ipsum et cooperantem, damni quod ad communem peccati rationem ipsi accessurum videtur; — respectus *aliorum* qui vel scandalum ex cooperatione, vel damnum ex actione cui cooperatio datur, patientur; — respectus *virtutis* cui actio principalis erit saltem materialiter contraria: haec consideratio directam obligationem positive impediendi actionem principalem revelare potest; — respectus actionis quae *praecessit* et actionis seu effectus: quae *sequuntur*: sic qui vendit folium pravum iuvat editorem et nocet legentibus.

c) His consideratis, quasi simplici intuitu videas appareatne cooperationem esse modum rationalem agendi an contra. Intuitus iste viri prudentis non modicam continet praesumptionem veritatis.

d) Si rei momentum id postulet, variae casus partes separatim perpendendae sunt.

e) Ut consilium ad responsionem opportune addas, ipsam utilitatem ex cooperatione quaesitam examinabis. Cooperationi non favebimus quae mere lucrum temporale afferat; faciliores erimus si damnum vitandum est; si finis nobilior intendatur, propensiore animo rem indulgebimus. Namque, si casuista inclinat in benigniora, director suggerit meliora.

107. — Adiumenta rectae aestimationis. — Iuvat haec recolere quae fere admittuntur:

1. Qui homini parato ad peccandum, seu cujus voluntas iam mala est, occasionem dat peccandi, graviter inde ipsi non nocet. Lugo, *Iust et Iur.*, d. 25, n. 235.

2. *Per se*, seu secluso scandalo, cooperationes *remotae* quae non sunt removens prohibens, i. e. quae ab alio supplerentur, a gravi peccato excusantur. Sanch. *Decal.* l. 1, c. 7, n. 16.

3. Omnis cooperatio ad grave malum, quae vel proxima est vel, si remota, removens prohibens, gravi tantum damno excusari potest. Si simul est proxima et removens prohibens, vel malum sequitur gravissimum unius, aut grave plurium seu multorum, cooperatio gravissimo tantum damno excusatur.

4. Ad eripiendum aliquem ab *extrema* necessitate *spirituali*, omne damnum ferendum est, dum damnum vitae vel status seu fortunarum non est subeundum ad liberandum proximum a *temporali* necessitate etiam extrema.

Gravis necessitas spiritualis grave incommodum imponit; non tamen damnum vitae, nisi sit communis.

Ad *vitandum* cuipiam *peccatum* formale, grave incommodum sufferendum non est.

5. Verum, severius vetamur ne tale malum *causemur*. Quocirca fit ut eiusdem mali a quo proximum non debeas cum gravi detrimento liberare non possis esse causa positiva et proxima, etiam per accidens, nisi damno proprio moraliter extremo excuseris.

6. *Causae excusantes* cooperationem distinguuntur

levissimae, *leves* sed rationabiles, *satis graves*, *graves*, *valde graves*, et *gravissimae*. Prodest haec exemplis declarare.

Levissimam excusationem affert lucrum ordinarium: haec vix unquam sufficit.

Levem sed rationabilem famulatus, condicio subditi: semper damnosum reputatur ut negare debeas quod ad officium pertinere videtur. — Talem inducit quoque lucrum extraordinarium, incommodum non vendendi aeque bene res suas.

Satis gravis excusatio petitur a timore amittendi bonum famulatum, bonum clientem, immo lucrum notabile, si agatur de homine tenuis fortunae.

Gravis inest in difficultate vera reperiendi alium famulatum, aliud officium; — in penuria rerum, sive haec praesens tollenda sit, sive formidetur futura; — in infamia apud unum virum discretum; — in expulsione secreta e collegio; — in desertione plurium clientium; — immo in magna indignatione viri, patris, heri.

Valde gravis demonstratur amissione status seu condicionis civilis; diffamatione apud plures; — expulsione notoria e collegio; — periculo decidendi notabiliter ex statu.

Gravissima habetur cum bonum aequivalens vitae in discrimine versatur.

Atque observes in universum, graviorem excusationem a damno positivo quam e cessatione lucri proficisci.

Quando autem, ad excusandum famulum, rationem postulant quae ad famulatum accedat, debet famulus cooperationem istam declinare quaerendo alium famulatum. nisi ipsa amissio talis famulatus sufficiens incommodum inducat.

IV. — *Corollaria seu Applicationes.*

Praestat valde, legendo probatos auctores, sibi rectum iudicium comparare, ut facilius deinde casibus veris principia applicare possis, perpendendo *conexionem* cum peccato et huius rationem, *fructum* recusatae cooperationis, *damnum* sustinendum.

Quocirca varia adducimus exempla, simul monendo non unam esse de omnibus sententiam.

A) Casus qui ipsa hominum condicione adducuntur.

108. — Parochus, minister sacramenti, confessarius, ne violent secretum, ne infamem reddant, etc. non raro, in publica vel etiam privata sacramenti administratione, sacrilegio cooperari *debent*. Sicut eidem licite cooperatur sponsa quae matrimonium contrahit cum sponso in statu peccati mortalis versanti.

109. — Coniux, quomodo cum coniuge onanista vel qui voto astringitur carnale commercium habere possit vel adeo debeat, explicatur in tract. *De castitate et vitiis oppositis*. Cfr. n. **255-265-268**.

110. Famulus: 1. Ob solam famulatus rationem praestare per se potest obsequia quae a famulis exigi solita sunt et remote ad peccatum concurrunt: puta vestire dominum, sternere equum, aperire ianuam concubinae, eiusque lectum praeparare, vinum apponere domino se inebrianti, parare carnes die vetita, emere ephemeridem liberalem aut librum non ita obscenum, etc., immo et comitari herum vel eum rheda vehere ad domum amasiae, vel litteras deferre quas amatorias esse suspicatur. Intolerabile enim foret ut, dum his consuetis officiis fungitur, famulus inquisitionem censoriam de fine perageret vel ad heri intentiones respiceret. Attamen ad permittendas actiones posteriores (enumeratas post voce *immo*) multi exigunt ut accedat notabilis damni ratio, quae vix aberit. Quam rationem omnes postulant ut ipsam meretricem ad herum deducat.

N. B. *Aurigae* publici, cum sine gravissimo incommodo non possint publice petenti officium detrectare, nec de ratione itineris solliciti esse soleant, haec facilius praestare possunt. Laudandi sane erunt qui haec industriose vitent.

Severius tamen respondendum putamus de iis qui, ultra fines regionis in qua duellum vetatur, ducant eos qui manifesta duelli intentione iter postulant. Non omnis tunc causa sufficere videtur.

2. Alia praeterea proportionate gravis causa postulatur ut famulus invitanti vel iubenti domino praestare possit quae propius ad peccatum accedunt. ut v. g. subicere humeros, admovere scalas hero per fenestram ascendenti ad *concubinam*; litteras certo amatorias deferre ad meretricem; comitari ad duellum; scribere, dictante domino, litteras quae non continent quidem nisi signa urbanitatis sed praevidentur turpem amorem aucturae esse; emere imaginem obscenam, non adeo turpem tamen ut nihil nisi libidini inservire possit.

3. *Gravissima* causa requiritur cum postulatur actio quae simul propius ad peccatum accedit et damnum grave innocenti efficiet, aut proximam cooperationem continet: v. g. subicere humeros hero ascendenti ad *stuprandam* virginem; excubias agere ad defendendum herum si forte, dum est cum amasia, adventantes aemuli eum aggrediantur (Sanch. l. 1, c. 7, n. 23); deferre litteras quae turpem invitationem certo continent, etc.

4. Ob *nullam causam*, fas foret litteras turpes aut turpem invitationem continentes simul *scribere* et deferre, aut personam nomine alterius invitare ad conveniendum *peccati causa*, indicato fine pravo. Reticito fine pravo, cooperatio per invitationem, ex gravissima causa excusari potest.

Non licet itaque servis istis Nigritis, qui vulgo vocantur « boys » oboedire Europaeis qui iubent ut sibi quaerant concubinam ex Nigritis.

Secundum dicta n. 3, si in illo congressu decipienda est puella, solus metus mortis excusarit ab invitatione,

vel denuntiandum fuerit puellae sibi insidias structas esse.

111. — Iudex seu magistratus non mere legem existentem declarat, sed eam, tamquam Superior, authentice partibus intimat, ita ut latis sententiis lex practice confirmetur et moribus recipiatur. Non sponte sua tamen praecipit, sed iussus lege, officio coactus, et veluti mandatarius legislatoris. Summopere praeterea interest ut iudices catholici et probi in officio manere possint. Itaque iudicis ad *legem iniquam cooperatio* quae non potest nisi demisso officio declinari, gravi ratione boni communis postulatur. Videnda iam cooperationis, obiectum et adiuncta.

Seclusa ultronea cooperatione, quae, quasi formalis, excusari nequit, iudex numquam *directe* praecipere potest quae intrinsecus sint illicita: puta incensum idolo offerendum, cohabitationem cum sponsa illegitima. Si vero agitur de poena imponenda, eademque non gravi, solutio ex consideratione praevalentis boni publici repetenda videtur. Quamdiu contra legem, sive quia aperte impiam, sive quia recentem, omni ratione est enitendum, vel si haec est manifesta voluntas Superiorum Ecclesiae, qui obligationes morales definiunt vel declarant, potius officio cedendum erit quam huiusmodi cooperationem iniquae legi praestare licebit; contra, remoto scandalo et spe sublata aliquid proficiendi, ipse multandus innocens non censetur rationabiliter invitus quominus modica pecunia solvenda damnetur. Ceterum, fas quandoque est immediate cooperari ad iniustum damnum in bonis quibus quis renuntiare licite potest; et publica utilitas conservandi bonos iudices, hanc iuris sui renuntiationem innocenti, ex caritate, necessariam facere potest. Ita v. g. in Belgio, casus esse videtur iudicis qui multam irroget sacerdoti qui benedictionem nuptialem ante civilem matrimonii caerimoniam impertiverit. Lehmk. quidem, I, 962, hanc gravem difficultatem movet, innocentem poena afficere, poena dignum declarare, esse intrinsece imalum. Noldin autem, *De praeceptis*, n. 726, putat malitiam istam consensu innocentis tolli posse. Nos ita distinguendum esse

arbitramur: — Condemnatio ista nocet innocenti et continet per se improbationem actionis. Quatenus nocet, si agatur de bonis istis quae propter utilitatem publicam directe tolli possunt, sententia non est intrinsece mala. Nota autem improbationis interpretatione communi auferri potest, ita ut mere noscatur esse applicatio litteralis legis quae ad maiora mala vitanda toleranda est. Et tunc iam nihil intrinsece malum in sententia ista demonstratur.

Si lex hac ratione iniqua sit, quod contineat usurpationem fori ecclesiastici, in certis regionibus ipsa consuetudo sanctiones saltem positivas istius immunitatis sustulit, sicut a Card. Secr. Status est declaratum, an. 1911. Cfr. *Periodica*, t. 6, n. 190. Quare ad naturalem obligationem consulendi honori Ecclesiae tunc respiciendum est. Atque in casu graviore vel insolito, licentia aut declaratio petita ab Ordinario vel, per Ordinarium, a S. Sede, magistratum de officio suo certiorem faciet. In hac re causae civiles et causae criminales minorum clericorum, a causis criminalibus Episcoporum distinguendae sunt. De prioribus vel Concordata vel consuetudo in pluribus regionibus indicant quid agendum sit; alibi postulanda licentia non negabitur. De posterioribus causis, utpote gravioribus, res erit mediate vel immediate componenda cum S. Sede.

Nec applicando *legem divortii*, iudex praecipit aliquid intrinsece inhonestum sed civilem protectionem a matrimonio tollit et partibus facultatem concedit novi matrimonii civilis. In hac re nihil inhonestum cernitur sed quidpiam quod, pro adiunctis, erit vel non scandalosum et inhibendum vel tolerandum. Ac responsa S. Sedis pro tempore et loco variarunt. Cfr. scripta *De castitate*, n. 286.

Dum de legis iniustae applicatione Lehmk. I, 962 severius dicit quam Bucceroni, *Theol. mor.* n. 19. 20, prior, II, 921 nota, benignius quam alter, l. c., casum pronuntiantis divortium solvit.

111 bis. — Dicendo de *iudicibus*, iam diximus de iuratis, quorum similis est casus, nisi quod hi facilius, negata condemnatione, sententiam adversus Ecclesiae iura impe-

dire possint. Non est tamen per se expediens ut reus convictus absolvatur. Quare satius erit ut, ubi opus sit, petita facultate, secundum allegata et probata respondeant. Nec suadendum per se est ut catholici iurati istud munus detrectent, cum periculum sit ne ministri Ecclesiae ab inimicis iudicentur.

N. B. Iurati pro sua conscientia, mere de reatu pronuntiant, respondendo *affirmative* vel *negative* ad quaesita proposita a praeside curiae.

112. — Caupones: 1. Violandis legibus Ecclesiae favere vel eas observatu difficiles reddere non possunt; ipsi tamen, rursus, ob mixtos catholicos et acatholicos, pios et et impios, sanos et infirmiores, magnam hodie difficultatem experiuntur in ministrandis, abstinentiae diebus, cibis lege vetitis, iis solis quibus eosdem parare permitterentur. Inde non desunt regiones ubi in diversoriis et cauponis generalis legis dispensatio concessa est. Atque, exceptis locis plane catholicis, ubi oblatio cibi vetiti scandalosa foret, hodie caupones satisfacient officio suo si clientibus omnem commoditatem servandae legis suppeditent, nec variis praetextibus aut etiam minore qualitate esculentorum, rationes augeant cur clientes observationem disciplinae ecclesiasticae ut nimis gravem declinent. In contemptum religionis petitas carnes suppeditare numquam fas est.

2. *Choreae* occasio sunt multorum peccatorum. Quare excusari nequeunt caupones qui illas inducant vel soli eas retineant. Qui mere, pro more recepto, choreis ceterum non inhonestis locum praebent, culpandi non sunt, saltem graviter.

3. *Ephemerides* fidei et moribus prorsus adversantes, vel obscenas exponere vetantur, etiamsi a multis clientibus deserantur. Contra, curare debent ut bonae iisdem praesto sint. De aliis ephemeridibus, conentur quam minimam occasionem dare legendi quae minus deceant, sive fidem sive mores respicias; malum extenuent quod exstinguere nequeunt.

Ipsi ephemeridibus minus bonis clientes non alliciunt,

quod nefas foret; sed impediunt ne a clientibus deserantur. Quare id licere potest.

4. *Locum ad peccandum* praebere postulantibus numquam ita possunt ut in peccatum consentire videantur. Immo notabilis necessitas, quae sola excusaret, plerumque non habetur. Diversoria quae huiusmodi personas admittunt saepe quadam infamia notantur, dum alia unde severe excluduntur ipso bono nomine commendantur. Patet tamen inquisitiones non esse faciendas de personis quae se tamquam coniuges praesentant.

113. — **Artifices** ultro conficere nequeunt res quae, sive *in se* sive attenta regione ubi fiunt, non habent nisi pravum usum : imagines prorsus turpes ac sine usu scientifico, pharmaca abortiva, « condoms » in regione nostra, in regione idololatrica, idola. Huiusmodi enim generalis et spontanea confectio manifestum continet favorem sine necessitate rei malae praestitum, ita ut nota cooperationis formalis notanda sit. — Quid autem si *coactus* facias ? Hic *res* distinguendae sunt et *conficientes*. Ipsa confectio certarum rerum vix sine peccato haberi potest : puta vere obscenam picturam vel photographiam : haec peragere numquam licebit nisi forte ad gravissimum malum vitandum. Aliarum rerum confectio in se indifferens est, sed usus malus erit. Puta instrumenta neomalthusianae artis, atque ipsum idolum. Genus mali attendendum est. Quia idololatria Deo gravissime iniuriosa est, confieiendae vel ornandae statuae quae idololatriae destinatur operam praebere plerumque non licebit, et ex sola gravissima causa huiusmodi cooperatio honestari potest. Cfr. Noldin, n. 123 *c*. — Quod ad « condoms », in quibusdam regionibus, ut ferunt, eadem ludis puerilibus inserviunt ; et modica quantitate, sicut ipsa pharmaca abortiva, viris qui scientiis medicis student praesto sint oportet. Cooperatio rursus conducti operarii in officina est remota, nec de peculiari rerum destinatione sollicitus esse debet. Quare, si pauca tantum conficienda sint, operarius qui explicationem quaerere prohibetur, cooperari poterit, ne secus dimitteretur ex officina. Si vero magna copia haec in nostris regionibus praeparanda sint, tam grave malum

commune per haec propagatur, ut operarius qui suam cooperationem aliter detrectare nequeat, sub gravi debeat alium magistrum quaerere, nec possit nisi ad breve tempus in ista officina permanere. — In *typographia*, singuli opifices de genere tantum typographiae solliciti esse possunt et debent; nec, ubi melior occasio defuerit, prohibentur locare operam ubi obscena quidem vel vere impia non eduntur, libros tamen alios bonos, alios minus bonos typis scribendos habent.

Vestes etiam insufficientes ab induentibus illas semper compleri possunt. Quare singularis opificis opera facilius admitti potest.

Officinatores seu magistri officinae, cum multis rebus conficiendis praesint et ipsam diffusionem rerum confectarum curent, numquam administrare possunt confectionem rerum quae vix usum innocuum habere possunt. Namque causa forent multorum peccatorum quae secus non committerentur.

Hic etiam tamen ad variam rerum naturam attendendum est.

Libri seu *ephemerides* quae non sunt obscenis rebus addicta, praeter partes minus probandas, innocuas et utiles continere solent. Quare non sunt ponenda inter res quarum usus bonus fere nullus est. Igitur, quando non agitur de libro obsceno vel vere impio, conductus officinator, propter gravem causam, v. g. si secus privaretur sufficienti operum copia, opus minus bonum imprimere permittitur, nisi, quia notus ut valde catholicus, eius cooperatio scandalosa foret. Talem tamen librum formaliter *edere* non poterit, cum editor diffusionem curare debeat, ita ut eius cooperatio pro formali habenda sit.

Qui proprio marte inveniunt et conficiunt inhonestas vel minus honestas vestes muliebres, a gravi peccato excusari nequeunt. Contra, mediocris aut gravis causa excusabit eos qui tales postulantibus adornant: mediocris causa sufficiet si vestes paulo liberiores sint; gravior causa requiretur si notabiliter inhonestae fuerint.

Mediocris causa sufficere videtur, secluso scandalo, ut ministro haeretico vel schismatico vestes conficias, non

stricte sacras, quibus usurpata eius dignitas dignoscitur, ut si episcopo ianseniano praepares habitum violaceum episcoporum.

Ad vitandam necessitatem quasi extremam, Lehmk. I, 815, permittit ut conficiantur *emblemata francomurariorum* seu sectae damnatae, quia superstitionem in se non contineant et a sectariis tantum ad pravos fines diriguntur. Et valde gravem excusationem sufficere nobis videtur, secluso speciali scandalo ex qualitate conficientis.

Nullam superstitionem exercet qui, in parandis cibis, ea vitat quibus alii superstitione abstinendum putant. Quare haec petenti ob levissimam causam annuere fas est. Et qui sponte nuntiet a se confectum cioccolatum purum elementis quae Iudaei admista nolunt, hodie omnibus videbitur lucrari velle, non autem iudaicam sectam approbare. Mediocris igitur causa, v. g. notabile incrementum lucri, istam cooperationem excusabit. (Oportet tamen ut ipse ritus nullo titulo honorifico decoretur.)

114. — Mercator, inter conficientem et utentem, medium locum tenet. Eius cooperatio est magis propinqua; praeterea, qui venales res proponit (saltem ultro) eas commendare videtur et ipso lucri studio stimulatur ut emptores quaerat. Quare eius cooperatio magis ad formalem accedit et est ipsi spiritualiter periculosa. Rursus tamen mercator praesupponit conficientem, ita ut res interdum, sua actione, necessitatem pariat cui mercator obtemperat dum res illas venales habet.

Inde simili modo scriptores de *artificibus* et de *mercatoribus* loquuntur, ita tamen ut paulo benignius cooperationem mercatorum aestiment. Hinc statuuntur sequentes normae:

1. Moraliter numquam vendere licet quae non habent nisi pravum usum. Eum tamen excusant qui, in casu speciali, gravissima compulsus necessitate vitandae mortis fecerit.

2. Res quae *ingenti periculo* abusus sunt obnoxiae regulariter vendi nequeunt nisi bonus usus futurus moraliter constet. Sic pleraque venena, iis tamen exceptis

quae, quia frequentem usum bonum habent, iam omnibus offerri consueverunt.

3. Impune venduntur res *indifferentes* quibus plures bene utuntur quamvis plurimi abutantur : aleas, fucos, gladios, sclopeta, alcoholum, quamdiu intentio abusionis non constet. Ordo enim ad peccatum est remotus ; et negotia ista impediri nequeunt.

Si vero de abusu *moraliter constet*, ratio proportionate gravis, ex prudenter spectatis principiis aestimanda, addi debet. Unde si abusus fit ad cultum idololatricum, *urgentissima* causa postulatur ; gravior pariter requiritur, si innocens damnum iniustum passurus est ; immo proxima cooperatio quae simul necessaria sit ad effectum, sola gravissima causa excusatur. Quare occisuro hominem gladium vendere non possis nisi ad vitandum malum morti aequivalens. Cfr. S. Alph. l. 3, n. 571, ubi corrigit quod l. 2, n. 68 severius scripserat.

Licetne, absolute seu sine condicione, vendere bonas merces, v. g. vinum purum alteri qui eas subinde, *suo* nomine, vendet adulteratas? S. Alph. l. 2, n. 69 id non permittit nisi ob metum mortis aut infamiae ; alii, v. g. Lehmk. I, 832, gravem causam exigunt, dum alii, melius, mediocri sunt contenti. Valde remota est vendentis cooperatio ; publicum scandalum nullum est ; et cooperatio frustra negatur Immo, ex usu, deminuto pretio, etc. saepe dubia erit ipsa iniustitia adulterantis. Gravissima tamen causa requiretur si adulteratio nociva fuerit et proin publico bono notabiliter damnosa.

De vendendis *vestibus* seu ornatibus parum modestis mulierum, recurrunt dicta de confectione.

Specialis difficultas est de *libris* et *ephemeridibus*. *Bibliopolis* catholicis facultas fit ut selectis personis libros prohibitos procurent quibus in studiis vel professione iuventur. Promiscue autem illos libros venales habere iisdem non licet.

De ephemeridibus haec peculiariter observanda sunt : *a*) Spontanea venditio ephemeridum quae fidei vel moribus adversantur infert proximam cooperationem ad non pauca peccata. Quare, etiam quando formalis commendatio vitatur, id tolerari nequit nisi ob gravissimam eges-

tatis causam et ad breve tempus. *b*) Longe minus gravis est cooperatio illius qui, exclusis obscenis et valde impiis, venales habet ephemerides varii generis. Eius opera indirecte utilis esse potest, si ephemerides parum christianas minus commendat vel exponit quam alius qui eius loco tales venderet. Quare, remoto scandalo, id in certis adiunctis, simpliciter permitti possit. *c*) Fit interdum ut ab administratione publica vel generali redimatur ius seu monopolium vendendi ephemerides in « stationibus » viarum ferrearum vel plateis, ea lege ut aeque vendantur ephemerides omnium partium politicarum. Venalis ista distributio ephemeridum comparari potest cum distributione omnium litterarum, ephemeridum et librorum quae fit per officia postalia. Nihil itaque prohibet quin catholicus vir vel catholica societas, tale ius sibi acquirat. Nullum scandalum coniventiae cum malo dabitur; atque indirecte occasio habebitur non pauca impediendi mala.

B) **Casus de variis obiectis.**

115. — Cooperatio ad falsum cultum. — Hodierna adiuncta nos monent sedulo removendum esse periculum cuiuspiam *indifferentismi* qui varias religiones fere aequali modo honorat vel neglegit; simul tamen, immo magis, debellandam esse *irreligionem*, quae sane peior est et magis falsa quam cultus erroneus. Praeterea, in plerisque saltem locis, professio cultus falsi minus quam olim directe cultum catholicum offendit. Denique, in mixtis nostris societatibus, materialis cooperatio minus censetur esse favor praestitus sectae falsae.

Itaque haec *regula generalis* de ista cooperatione statui potest, ut licita dicatur, seclusa positiva legis prohibitione, quando nullum sapit indifferentismum, sed cum aversione a secta falsa componi potest, nullum cooperanti periculum creat; et scandalum abest vel gravi incommodo excusatur.

Operam dare exstruendo templo acatholico, sive pagano, sive mahumetano, sive iudaeo, sive haeretico, numquam licebit si petatur in contemptum religionis catho-

licae, aut si habeatur tamquam signum protestativum falsi cultus. Qua ratione explicari debent decreta severissima data, ex auctoritate S. *Officii*, a S. C. Prop. Fid., v. g. 8 ian. 1851, de cooperatione ad aedificanda templa *idolorum*. Cfr. Ball.-Palm. t. 2, tr. 5, n. 300. Quamquam gravior necessitas adesse debet ut excuseris a cooperatione ad templum paganum quam ad ipsam moschaeam, propter maiorem distantiam a vero cultu.

Cooperari autem exstruendo templo quod, legibus permissum, in nullam catholicae religionis offensionem erigitur, *simplices opifices* conducti ex ipsa condicione sua possunt. Operum autem redemptores (*entrepreneurs*, *appaltatori*, *intraprenditori*) quatenus mere exsequuntur exemplar architecti, difficilius quam opifices, facilius quam architecti excusabuntur. Ubi mos diversus iam non invaluerit, propter solum damnum satis grave redemptor operis excusari posse videtur: obstat scandalum indifferentismi. Damnum autem omnino grave exigendum est, ut excuses architectum: is enim splendorem addit et sic favet cultui falso. Mitius tamen responderim, si potius, contra irreligionem, divino cultui sub communi ratione favere videatur. A scandalo tamen indifferentismi cavendum est.

Quia exstructiones templorum haereticorum in Urbe speciatim scandalosae censebantur, Instructio Card. Vicarii 12 iul. 1878, peccati mortalis reos declaravit architectos, conductores, opificum dominos, « qui curam et operam suscipiunt ad exstruendum et ornandum aliquod templum protestantium ».

Pecuniam conferre ad aedificationem templi non est intrinsece illicitum, quia ipsa aedificatio nondum est exercitium falsi cultus, neque contributio approbationem erroris necessario contineat. Magis tamen iuvat ipsum consilium aedificandi templum. Ut ait Noldin, *Praec.* n. 122, « in se continet externum consensum cum intentione prava haereticorum vel infidelium atque externum favorem haeresi vel idololatriae praestitum ». Nota tamen illa vel protestatione vel ipsis adiunctis tolli potest, ut si catholici possint hac ratione se liberare a simultaneitate — de se scandalosa — qua unam ecclesiam cum

haeterodoxis communem habere coguntur. Cfr. S. *Paen.* 1822. Seclusis huius modi circumstantiis, satius est id vitare quantum copia habetur, ac pecuniam potius hospitio vel profano bono protestantium offerre. Ubi contributio vitari nequeat, gravi incommodo excusabitur, si ex communi interpretatione nullus favor censetur cultui haeretico sed mere significata benevolentia.

Sic etiam toleratur ut deputati catholici *subsidia* rata habeant quae ex aerario varii sectis solvi consueverunt : haec concedunt non acatholicis qua talibus sed concivibus, et ad vitandum grave damnum religionis catholicae. Lehmk. I, 818.

Vendere *supellectilem* indifferentem ad ornandum templum acatholicum (scamna, sedes, mensam, lampades) ita remota est cooperatio ut excusatio lucri inde percipiendi sufficiat. Gravior causa requiritur ad res huiusmodi apposite pro illo templo conficiendas, quia haec formalem cultus exercitationem iuvant; et quo magis immediate ritui acatholico inserviunt, eo gravior causa requiritur. Cfr. Noldin, *Praec.* n. 122. Hodie nihilominus permittunt ut simpliciter, propter lucrum inde percipiendum, agnus immolandus Iudaeis vendatur : cooperatio ista valde remota est. Sed gravis causa requiritur ut *vestes* sacrae ipsis vendi possint, et vix ad gravissima damna avertenda licuerit vestes sacras vendere quae signa superstitiosa contineant. Simpliciter autem licebit *libros* nostros *liturgicos* acatholicis qui illos adhibent pretio vendere, cum haec simul nostram fidem commendent.

Pulsare *campanam* non est ritum exercere, sed est vel formaliter ad sacram caerimoniam invitare aut futurae caerimoniae signum dare. Ubi, ex adiunctis, videatur esse invitatio, haec est intrinsece illicita; si vero, ut per se intelligenda est, pro mero nuntio habebitur, haec materialis sed satis propinqua cooperatio ex valde gravi causa licebit. Lehmk. I, 812; Noldin, *Praec.* 120. Ut pro sollemnitate profana, v. g. in signum laetitiae pro victoria patria, campanae catholicae et acatholicae etiam ex condicto simul pulsentur, nihil obstat; sed ne scandalum indifferentismi detur non est probandum

ut statuta hora omnes pulsentur et sic fidelibus simul et acatholicis signum dent functionis sacrae. Cfr. Lehmk I, 812.

Praeparare res exercendo ritui superstitioso vel acatholico necessarias, v. g. mensam sternere et ibi res apponere quae ministro usui veniunt ad assistendum aegroto, est propinquam exercere cooperationem, materialem tamen, quae gravi causa excusabitur. Ambiguitas autem intentionis, si qua aderit, protestatione tollenda erit. Cfr. Lehmk. I, 811.

Ministrum acatholicum formaliter invitare ut ministerium suum exerceat apud moribundum, est ab ipso formaliter petere actionem illicitam; quod nefas est. Mere illum monere esse ibi aegrotum suae sectae, non est nisi praestare cooperationem materialem, quae ex gravi omnino causa licita erit. Hoc facere poterunt v. g. laici carceribus vel nosocomiis praepositi. Attenta earum qualitate, ne id per se faciant Sorores, S. *Officium* sapienter monuit.

Organa pulsare ad cantum ritualem, vix non videtur esse cooperatio formalis. Quare solum ex valde gravi necessitate, proxima ista cooperatio admitti potest. Sed paulo facilius excusabitur qui in concentu quodam partem suam musicam aliquo instrumento exsequi cogitur. Ac diversus est casus concentus qui ob rationem profanam, v. g. onorandi principem, celebrandi victoriam, *inter* sacrum ponatur. Hoc in huiusmodi adiunctis passim, per se, licebit.

Ut in ipso templo haeretico, catholici assistentes simul cum acatholicis sacrum canticum gratiarum actionis cantent, v. g. *Te Deum*, in signum laetitiae communis potius quam ad sacram functionem paragendam, id non videtur licere nisi ad scandalum vitandum; ne affectu patrio destituti videantur. Si potius ut res sacra consideretur, magis abstinendum erit ab ista communicatione, quae tamen nondum est intrinsece illicita. Quare procurandum est, quantum copia dabitur, ut huiusmodi demonstrationes separatim fiant a catholicis et acatholicis.

Cum minister haereticus *preces* ante vel post mensam recitat, ei respondere nefas erit si eas recitet qua minister haereticus. Si qua senior vir sacris deditus, ubi mos

ferat id committendi antiquiori, res non videtur prohibenda, cum nulla tunc auctoritas ei qua ministro addatur. Deficiente more, reverenter abstineamus.

In navibus Angliae, debet navarchus, ex officio, die dominica preces libro dicto « Prayer Book » desumptas in communi recitare. Dummodo preces seligat errore vacuas, navarchus catholicus partes istas explere posse videtur. Officio cui astrictus est, eius actio explicatur, et demonstratio religiosa hodie potius optanda est.

Si in regione acatholica, *iuramentum* praestandum tangendo biblia sacra ab haereticis edita vel conversa, nec copia est adhibendi editionem catholicam, res illicita non videtur, cum per se sit manifestum haec non adhiberi nisi quatenus verbum Dei contineant. non autem, quatenus editioni catholicae non perfecte conformia sint. Si fieri potest, haec mens declaretur. Cfr. Lehmk. I, 552 nota. — De cooperatione ad cultum falsum, utiliter leguntur Sanchez, *Dec.* l. 2, c. 9. n. 7; Laymann, l. 2, tr. 3, c., 13; Lugo, *De Fide*, d. 14, s. 5; d. 22, s. 1, n. 10. 11; Lehmk. I, 809-823; Noldin, *Praec.* 122.

116. — De **aedibus** francomurariorum extruendis valent dicta de templis. Magis remote cum malo usu coniunctae sunt quam sacra haereticorum aedificia. Cfr. Lehmk. I, 816. Rursus tamen catholicae fidei et religioni magis actu secta infensa esse solet quam secta acatholica, praesertim antiqua. Quare peius est eorum impietatem quam falsam horum pietatem fovere.

Perinde dicendum est de favore praestito societatibus *socialistarum*, quales vulgo noti sunt. Quocirca his pecuniam procurare ut sibi proprias aedes habere queant reatus obiective gravis damnandum est.

Non est tamen intrinsece illicitum, sed ob proportionatam causam licebit conferre pecuniam societati socialistarum cuius immediatus finis honestus sit. Noldin, *Praec.*, 122.

117. — Cooperatio **ad politicas partes** in vita publica. — Breviter, hac occasione, dicemus de officio eorum qui *iura politica* participant. Caritas et pietas in patriam obligant cives ut quantum rei publicae intersit politica sua iura exerceant. Quare :

I. *De iure suffragii.* Cum obligatio ferendi suffragii non sit ex suscepto officio, peccatum omittentis suffragium commutativae iustitiae nunquam adversabitur. Damnosa tamen vel magni boni privativa omissio, vel scandalosum exemplum socordiae, erunt peccata quorum gravitas ex probabilitate vel gravitate damni comparatis cum incommodis ferendi suffragii dimetienda erit.

Practice: *a*) Ubi probus ac pius candidatus pravo opponitur, *abstinere* suffragio sine causa, non videtur, in praesentibus adiuctis, regulariter a peccato levi excusari posse. Ubi ex omisso suffragio fata electionis variatura non praevideantur, de se non erit grave, suffragio abstinere. Si grave privatum damnum fortunarum, valetudinis, etc. ex dato suffragio serio timetur, *rarissima* erit gravis obligatio positiva concurrendi.

b) *Suffragio positivo* concurrere in eligendum indignum, qua talem, seu ex mala intentione, ipsi commutativae iustitiae adversatur, cum societas ius strictum habeat ne ab indignis regatur. Seclusa hac intentione, grave id erit, si suffragium notabiliter influere videatur in sat proximum gravis mali periculum. Res tamen non videtur intrinsece illicita: omnes eliguntur ut rem publicam bene administrent. Quare ratio proportionate gravis quempiam ab omni vel saltem a gravi peccato, excusare poterit.

Itaque per se non licet suffragia dare candidato qui prava principia profiteatur. — Ubi copia optandi pro alio non habetur, suffragium ei dare fas est cuius electione peiora mala removeantur, saltem si suffragium utiliter in hunc finem feratur. — Verum, oportet ut significatio istius suffragii appareat, sive aperta declaratione, sive ex eo quod in priore scrutinio suffragaveris viro probo atque catholico.

Sub usurpatore constituti cives, non in huius favorem sed propter bonum commune, politicis iuribus uti non raro debebunt.

118. — II. *De electis deputatis. a*) Ipsi bonum publicum *ex officio* procurandum habent. Quare, etiam abstinendo, commutativam iustitiam violare possunt.

Legi *pravae* cooperari non possunt nisi quatenus mi-

nus mala sit quam illa quae secus rogaretur: puta legem quae, sanciendo divortium, priorem de divortio legem ex parte corrigit. Scandalum erit per declarationem removendum.

b) Qui solus capax videtur, munera publica declinare vetatur. Quare, « qui idoneus est et communibus votis expetitur, nisi probabilem habeat rationem cessandi, tenetur electioni acquiescere, dum aliter nequeat consuli bono publico ». Palm., Tom. 4, tr. 9, n. 640, 7.

119. — De actionariis societatum. — 1. Societati quae finem *illicitum* persequitur, utputa edendi pravam ephemeridem, per pecuniam favere nefas est. Quare moraliter numquam, in huiusmodi constituenda societate partem habere possis. Sed, secluso scandalo et prava intentione, causa proportionata adesse poterit emendi « actiones » societatis iam constitutae. Immo hoc medium esse potest supprimendi malum. — Qui autem « actiones » seu titulos iam possideat vel haereditate acquisierit, cum earum destructio vel alienatio nihil prosit, videtur eas servare posse aut etiam vendere alii viro honesto ac prudenti a quo abusio timenda non sit. Cfr. scripta ab Ill. D. Waffelaert, De cooper., *Nouv. Rev. Théol.*, t. 13, p. 366 sq., ubi plures alii casus proponuntur.

2. Si vero finis sit *honestus* vel indifferens, sed *illicita* media interdum adhibeantur, rationes facilius adesse possunt, cur in huiusmodi societatibus maneas, cum animo mala pro viribus tollendi.

Accepta autem pecunia non est restituenda, nisi contra commutativam iustitiam damnose peccatum fuerit.

3. Omnibus autem societatis *actionariis* sua officia valde inculcanda sunt, ne onera detrectent dum lucrum percipere cupiunt.

Porro, non raro, in societate industriali, suprema potestas competit *coetui generali actionariorum*, quotannis cogendo, et in quo, communibus suffragiis, *mandatarii* eliguntur qui vocantur *administratores*, quia negotiationem ipsi exercere censentur. Ac facultas est actionariis ut per alium actionarium in isto coetu repraesententur, vel suas « actiones » cum aliis coniungant, si definitus

« actionum » numerus necessarius fuerit ad ferendum suffragium. His itaque positis :

a) Quod ad ipsam *societatem* seu alios *socios*, ius actionariorum est *privilegium*, quo, incolumi saltem iustitia commutativa, non uti possunt.

b) Verum *graviore obligatione* tenentur quod ad *extraneos* et *operarios*. Id enim efficere debent ut *honeste* pro ipsis res gerantur. Quare ab ipsis constituendi sunt administratores probi et honesti, qui in legibus moralibus servandis curam operamque ponant ; et quotannis in rationem qua res gestae sint inquirere debent. Sin minus, secundum regulas de cooperatione ad iniustitiam, ipsis merito imputabuntur praevisa mala, iniustitiae quae, praesentes se sistendo, impedivissent. Qui sive positivo suffragio, sive ipso silentio, sive absentia a conventu, res iniustas explicite vel implicite probarit, iniuriae, qua mandans, reus erit.

Solutio tamen minus obvia est, cum propter alias qualitates praeficiendus videtur administrator qui simul iniustitias committet, quae in conventu annuo nulla suffragatione impediri poterunt. Qui sub alio respectu talem elegerint, honestum mandatum ei dederunt unde ipse abutitur ; simul tamen ei contulerunt facultatem abutendi. Haec cooperatio, proportionata causa excusari poterit.

Practice ergo, pro gravi vel levi efficacia quam in his coetibus ex numero « actionum » habent, *gravi* vel *levi* obligatione caritatis aut iustitiae actionarii tenentur ut per se vel per idoneum procuratorem coetibus intersint et officia sua impleant, nisi tales fuerint administratores quibus plane fidere possint. Ac saepe paucorum exemplo alii trahuntur, ita ut excusatio inutilitatis non facile admittenda sit. Cfr. Lugo, *Iust. et Iur.*, d. 19, n. 68.

120. — In genere luxuriae. — Iam plura diximus ubi de cooperatione famulorum et artificum agebamus. Quaedam de scandalo addenda sunt :

1. **De ornatu muliebri.** *a*) Vestes bifariam decentiae derogare possunt : quatenus libidinem excitent, et quatenus audaciam quandam verecundiae contrariam prodant. Prioris rationis sunt vestes nimis breves theatrorum

et circorum ; sunt quoque nimis tenues vel nimis paucae quae in choreis mundanis adhiberi coeptae sunt ; sunt etiam vestes quae corpori ita arte aptantur, ut vel omnem corporis formam exhibeant aut sexuales notas exaggerent ; sunt denique — neque id spernendum — vestes breviores puerulorum et puellarum : multi horum occasione tentantur. Potius alterius rationis sunt indecorae colli nuditates. Ac notes magis mysteriosis velis quam completa nuditate libidinem excitari.

b) Qui ornatus parum indecentes introducunt. sicut mulieres quae eas primum ferunt, graviter peccant : causa sunt innumerabilium peccatorum, nec ulla excusatione earum culpa extenuatur.

c) Quae mere se accommodant ad mores receptos raro graviter inculpandae sunt, praesertim cum modus ferendi vestes multum valeat ad minuendam, sicut etiam ad augendam indecentiam.

d) Quae indecentiam augent. pro modo graviore vel minus gravi, peccabunt graviter vel leviter.

e) Remota cooperatio conficientis qui, rogatus, vestes conficit « à la mode », practice necessitate seu gravi causa excusabitur.

f) Mulier quae praevidetur futurum ut ornatu suo vano et superfluo (non tamen turpi) plures in genere scandalizentur, illum deponere sub gravi non debet. Occasio enim est in se remota, praeterea est universalis et perpetua, quam formosae necessario praebent dum exeunt foras ; et iisdem nimis grave esset ornatu abstinere.

N. B. Regulas de ornatu muliebri ex S. Th. collectas proponunt Ball.-Palm., t. 2, n. 269.

Verum mulieres catholicae et piae nimiam servitutem acceptant usuum quos parum piae, immo meretrices inducunt. Quocirca, conandum est ut, foedere inito, suam libertatem, libertatem inquam elegantis modestiae, vindicent. Nec satis omnibus suaderi potest cultus verecundiae, tam pro seipsis quam pro familia quam regendam habent.

Et quia id pro emendatione caput est, quantum in potestate nostra est, pro viribus procurare debemus ut

solida institutio animos puellarum a futilibus rebus ad gravia sua officia cum familiaria tum socialia implenda convertat.

2. **De choreis.** *a*) Nullae choreae hodiernae positive approbandae videntur, si forte excipias innocentes quasdam saltationes quae in quibusdam vicis seu regionibus catholicis raro, v. g. in festo patroni loci, celebrantur. Tales se novisse testatur Berardi. Contra, habentur quoque choreae populares quae in vera Bacchanalia desinunt.

b) Dum ante paucos annos quaestio movebatur de quibusdam modis saltandi, praecipue de eo quod « valse » nuncupatur, hodie magis attendendum iam est ad choreas quae actionem quandam figurant.

Quamvis quidam modi saltandi minus placeant, nullus est quem, ubi est introductus, absolute damnare possimus. Choreae autem posterioris generis, nisi sacram pompam vel bellicam actionem repraesentent, amatoria facta, v. g. persecutionem qua mas feminam consectatur, exprimere vel imitari solent. Ideoque factum est ut nonnullae, v. g. « tango », ab auctoritate ecclesiastica interdum reprobatae sint (1).

c) Fieri tamen potest ut quibusdam iuvenibus divitioribus praeferenda sint commercia personarum quibuscum urbanitatis leges observare debent, etiam si choreis misceantur, quam vulgaria commercia tabernarum quibus secus addicerentur.

d) Si quae choreas adire velint aut debeant, curare saltem debent ut honestum comitatum habeant. Larvatae choreae magis periculosae sunt, cum libidinosos reddant audaciores et impudentiores.

e) *Paenitentes* pro casu suo iudicandi erunt. Iis qui non peccarunt absolutio deneganda non est. Iis qui in choreis peccare solent, choreae prohibendae erunt, si ipsae choreae et non fragilitas quae in omni consuetudine cum

(1) Ut tamen prudenter respondeas, hoc etiam observandum est, interdum fieri, ut, retento nomine, vitia quorundam chorearum corrigantur, fere sicut emendatae editiones scriptorum pravorum edi consueverunt.

feminis deprehenditur, proxima sint peccati occasio, atque occasio non sit moraliter necessaria (ut esse potest, v. g. pro uxore comitante virum suum). Cfr. Gen. I, 241.

3. **De theatrorum spectaculis.** *a*) Hodierna theatra bonos mores bifariam corrumpere solent. Fabulae enim ibi recitatae audientes assuefaciunt ad amores liberos, adulteria, divortia, sive haec probentur, sive haec tamquam quidpiam obvium et naturae eonsentaneum repraesententur; et immodestis vestibus et gestibus libidinem excitant. Horum pravus effectus est magis immediatus; directa vel indirecta impugnatio doctrinalis corruptionem generat magis profundam. Haec nuptis aeque ac non nuptis est damnosa, dum libidinosa excitatio minus gravis est in statu coniugii quam apud caelibes. Denique qui theatra frequentant, occasiones ibi peccati reperiunt sive propter ludentes sive propter alios assistentes.

Sicut choreae ergo, ita theatra, quantum decentia status sinit, vere catholicis potius fugienda sunt.

b) *Componentes* fabulas parum honestas graviter peccant, nec excusari possunt. Nec ullatenus excusandus videtur qui solus obscena dicere vel canere non detrectet, cum ita haec proferre cogatur ut per haec indecora risus vel plausus cieat: cooperatio ista est formalis. Qui ipse nullam lasciviam provocandam habet, per breve tempus excusari poterit si ob gravissimum incommodum, in his exhibitionibus partem habeat. Facilius excusari poterit qui in choro vel musico concentu quidpiam agendum habeat. Ut ait Gén. I, 242, ipse sensus communis horum cooperationem benignius aestimare solet. Quare, ubi res non fiunt extraordinarie scandalosae, « non videntur a bona fide deturbandi qui talem cooperationem sibi licitam putant ad maius lucrum faciendum, famam acquirendam, etc. » (Gén. l. c.).

c) Qui sua *praesentia* nullum speciale scandalum dant, nisi sibi proximam adeant occasionem peccati, de gravi peccato non sunt arguendi. Dehortandi quidem sunt, maxime iuvenes, ab assidua theatri frequentatione.

Levis aestimatur cooperatio illius qui ius spectaculi videndi pecunia interdum redimit. Gravior fit pro maiore

actuum frequentia. Et severius iudicant eum qui annuam subscriptionem solvit. Is enim, sic aiunt, omnes exhibitiones, etiam turpes, probare et adiuvare censetur. Verum alia subest interpretatio, si pro assiduitate sua, per annuam subscriptionem propriae pecuniae parcit. Quare res aestimanda est ex theatri nomine vel fama. Et cum, denegata subscriptione, theatrum moraliter eadem fortuna uteretur, pari ratione et assiduitas et subscriptio damnandae sunt vel, saltem a gravi, excusari possunt.

d) Perinde dicendum de *circorum* ludis, qui non raro magis quam theatrorum fabulae libidinem excitant, et de « *cinematographicis* » exhibitionibus.

e) Ad vitandam marito periculosam societatem, pia uxor, — nisi res nimis indecens sit — marito comitem se adiungere ne dubitet.

121. — Cooperatio ad prava scripta. — 1. Numquam scribere licet quae mala, inhonesta sunt. — 2. Ut in ephemeridibus non bonis narrationes indifferentes inseras, gravis ratio te excusabit; gravis ratio requiritur, ne cooperatio catholici sit scandalosa. Si autem propter elegantiam sermonis, tua cooperatio diffusionem ephemeridis augeat, gravissima causa excusans postulatur, et conatus faciendus est ad necessitatem istam removendam. — 3. Qui *nuntios* mercatorios inserat, damno quod nuntii omissio afferret excusatur. Sane, magni momenti est pro ephemeride ut multos nuntios colligat; sed voluntas et utilitas insertionis posteriores esse solent ipsi iam factae ephemeridis diffusioni, ita ut omissio cuiuspiam nuntii prosperitatem ephemeridis parum afficiat. Praeterea, notarii et alii qui auctiones publicas moderantur, quasi ex contractu curare debent ut venditiones ubique nuntientur. Verum, bene de fide catholica merentur qui per ephemerides sive bonas sive etiam indifferentis argumenti talem nuntiorum diffusionem procuraverint, ut nuntios in pravis foliis inserere minus utile vel necessarium fiat. — 4. Praeter positivas legis prohibitiones in emptione, lectione ephemeridum non bonarum, cavere unusquisque debet a propriae animae detrimento, quod ex habituali potissimum lectione nasci solet; a cooperatione — haec per se

levis est ; et a scandalo. Non raro, ubi causa fuerit haec folia legendi, expedit ut vir catholicus, maxime sacerdos, haec potius per interpositam personam magis obscuram sibi comparet.

N. B. De *typographis* et *venditoribus*, supra actum est.

122. — **Quaeres** utrum necne illicitam cooperationem in alium iam paratum reicere possis : ut si magistratus, miles ab aliis postulet ut causas iudicent, res exsequantur quae, vetante conscientia, iudicari, fieri non possunt ?

Petere illicita non licet. Quare catholicus magistratus vel miles formaliter ab alio honeste postulare nequit actionem in se et alii illicitam. Sed simpliciter recusare propriam cooperationem, petere ab illo qui causas vel praeceptas actiones distribuit, ne haec sibi iudicanda vel facienda imponat, nemo vetatur. Neque obstat praevisa alterius subrogatio. Qui propriam actionem recusat, futuram illam substitutionem mere permittit. Quare non repugnat ut in regione infideli, christiani famuli pecuniam solvant magistro operum, ne superstitiosa agere vel participare cogantur. Lehmk., I, 820 ; Noldin, *Praec.* 122.

TRACTATUS II.

DE VIRTUTIBUS MORALIBUS

INTRODUCTIO DE VIRTUTIBUS MORALIBUS

123. — Virtutes *morales* perficiunt principia actionum nostrarum humanarum. Actiones humanas dicimus actus liberos, interiores vel exteriores, qui simul in ordine mere naturali, quamvis aliter ac nunc, extitissent. Hac ratione distinguuntur a virtutibus *theologicis*, quae actionibus quasi divinis initium dant. Quare obiectum earum formale est *honestas* in quodam ordine creato. *Principia* quae perficiuntur, sunt potentiae quae sub potestate voluntatis ita constitutae sunt, ut tamen spontaneos actus habeant: his voluntas dicitur *politice* praeesse. Virtutes autem sunt perfectivae, quatenus, si supernaturales seu infusae fuerint, capacitatem tribuunt conaturaliter eliciendi actus fini supernaturali proportionatos, vel quatenus, si sunt acquisitae (virtutes hodie imperfectae), inclinant ad actus honestos.

Magis stricte dicuntur *morales*, virtutes quae resident in *appetitu* et hoc modo distinguuntur a virtutibus *intellectivis*, quarum sedes est intellectus. Sic prudentia.

123 bis. — A remota iam antiquitate, quattuor morales virtutes tamquam primae seu *cardinales* distinctae sunt. Nominantur in S. Scriptura, Sap. 8, 7; occurrunt apud Platonem, Rep. IV, 441 C; Stoicis sunt *protai aretai*, *phronesis*, *sophrosyne*, *andreia*, *dikaiosyne*. — Per haec nomina, significantur vel generales quaedam notae quibus omnis virtus insignitur, vel quattuor virtutes principales, ad quas ceterae referri possunt. In omni enim virtute reperitur *discretio rationis* seu nota prudentiae; inclinatio ad

faciendum quod fieri debet, quae est nota iustitiae ; observatio *modi* medii inter excessum et defectum, quod pertinet ad temperantiam ; denique *firmitas* in persequendo bono ; haec spectat ad fortitudinem.

Praeterea, cum bona operatio moralis principium habeat in recta ordinatione intellectus practici, derivet a libera voluntatis determinatione et per passiones sive concupiscibiles sive irascibiles impediri possit, non est virtus nisi quae vel intellectum perficiat ad bene dirigendum, aut voluntatem ad operandum ut oportet, vel ordinem ponat in passionibus, reprimendo earum impulsus, vel confirmando animum contra earum resistentiam. Ac virtutes in quibus singulae ex his rationibus eminent, sunt quasi capita ad quae ceterae revocantur. Iam vero, *directio* potissimum competit *imperio* seu *praecepto*; — debitum perfectum, reddendum ad aequalitatem, reperitur in operationibus quae sunt ad alterum qua talem : nemo stricte sibi debet; — potissimum reprimendi sunt appetitus maximarum delectationum, seu tactus et gustus ; — et timores maximorum periculorum vincendi sunt. Itaque *prudentia*, quae est virtus praeceptiva ; *iustitia*, quae reddit ius seu quod alteri debetur propter suam propriam personalitatem ; *temperantia*, quae delectationes gustus et tactus moderatur ; et *fortitudo*, quae pericula mortis sustinet seu aggreditur, sunt virtutes cardinales.

124. — De *iustitia* et de *temperantia* sermo redibit ; partes *fortitudinis* satis per se notae sunt. Quare de sola *prudentia* haec pauca addenda sunt.

Prudentia est *actioni*, quod *effectioni* est ars. Sicut ars definitur *recta ratio factibilium*, prudentia definitur *recta ratio agibilium*. Verum, id inter utramque interest, *artem* non pendere a bona voluntate, dum *prudentia* proprie dicta, ut omnis virtus, cum Dei gratia in potestate nostra est. Rectitudo enim, de qua in brevi definitione agitur, non respicit finem quempiam humanum seu temporalem : hac prudentia, quae dicitur prudentia secundum quid, etiam sancti carere seu privari possunt ; sed aestimatur in ordine ad bonum simpliciter. Quare fusius describitur : « virtus quae intellectum practicum perfi-

cit ut, movente voluntate, prompte et facile agenda imperet quae ut honesta et honestiora apprehenduntur ». Intellectus practicus est ille qui vere, ut principium directivum, actione nostra miscetur. Non re sed ratione differt ab intellectu speculativo, qui etiam res practicas cognoscere potest.

Porro functiones prudentiae sunt: bene *consultare* seu indagare, sub respectu boni moralis; bene *iudicare* seu, in fine investigationis, cum certitudine pronuntiare quid, eodem respectu, sit agendum; bene *imperare*, seu efficaciter ad opus ordinare.

125. — Theologi morales locum singulis virtutibus parare non solent. Sed, pro sua intentione practica, librare solent actus qui pertinent ad virtutem *religionis*, cum tractant de 1°, 2° et 3° praecepto; ad virtutem *pietatis*, cum 5um praeceptum exponunt; ad virtutem *castitatis*, ubi 6um et 9um praeceptum explicant; ad virtutem *iustitiae*, dum de 7° et de 10° praecepto disputant. In expositione tamen 5i praecepti, *fortitudo* quoque quasdam partes sibi vindicat.

Virtus *castitatis* est pars subiectiva *temperantiae*; eius expositio complet quae de virtute cui nomen temperantiae ut proprium reservatur, dicta sunt ubi de vitio gulae et ebrietatis est actum.

Religio et *pietas* referuntur ad iustitiam tamquam partes *potentiales*. Verum ne inde existimes religionem et pietatem infra iustitiam aestimandas esse. Distributio virtutum in cardinales et potentiales est ordinis logici, non ontologici. Quare logica ista subordinatio nulli virtutis excellentiae praeiudicat.

Caput I. — De exercitatione religionis.

Art. I. — Virtutis notio et actus eliciti.

126. — Sumpta, non ut forma cultus pluribus communiter imposita (*religio catholica*) sed ut virtus, **religio** est *virtus moralis qua interior et exterior cultus qui Deo debetur re vera exhibetur.* Nobilissima post virtutes theologicas, religio annectitur iustitiae, sed ut pars potentialis, quia numquam ad aequalitatem reddere possumus quod Deo debemus et quia Deus etiam actibus liberis colitur. — Virtutis istius obiectum *materiale* sunt varii actus cultus, ad quos faciendos eadem inclinat ob specialem honestatem observandi divinam illam excellentiam quae omnem aliam infinite transcendit.

Religio, virtus voluntatis, habet in voluntate suum actum internum seu *stricte elicitum.* Estque ipse affectus quo animus se subdit infinitae illi excellentiae, atque honorem Dei intendit vel appetit.

Idem iste affectus inspirat christianam *humilitatem*, quae, non contenta temperata prosecutione propriae excellentiae, ipso terrenae sublimitatis contemptu Dei, excellentiam reveretur.

Quotquot actus ex illo affectu subiectionis erumpunt, stricte loquendo sunt actus religionis *imperati.* Inter eos tamen alii, *natura sua*, ita nostrum affectum ad Deum significant ut, sive *interiores* sint sive etiam *exteriores*, cultum divinum per se contineant et inter proprios virtutis religionis actus referantur. Hi, latiore quodam usu, dicuntur quoque religionis actus *eliciti.* Sunt: devotio, adoratio cum sacrificio, oratio, laus, votum, iuramentum, sanctificatio festorum, piae oblationes rerum vel personarum. Sed quia omnes boni actus Deum glorificant, omnes quoque ex intentione religionis peragere possumus: qui actus tunc dicuntur virtute religionis *imperati.* Sic vita moraliter omnis religiosorum, generali religionis intentione honestatur.

N. B. Logica divisio praesentis capitis foret ut in priore quadam sectione de individuali seu singulari virtutis religionis excercitatione, in altera de collectiva seu de sociali exercitatione ageremus. Haec praestatur tum communi vitae religiosae professione, tum sanctificatione festorum. - Verum utrumque argumentum differendum est. Quare de sola individuali religionis exercitatione agemus. Hinc prius de actibus positivis cultus Dei, dein de peccatis contra religionis virtutem tractandum nobis est.

Art. II. — Actus positivi qui primo Praecepto respondent.

127. — **Devotio** actualis est *voluntas quaedam prompte se tradendi ad ea quae pertinent ad Dei famulatum. Acquiritur* precibus et consideratione seu contemplatione perfectionum divinarum et proprii defectus. *Per se* et principaliter, affert laetitiam spiritualem, ut fructum consideratae bonitatis divinae et promissionis auxilii ; *per accidens* autem et ex consequenti, tristitiam secundum Deum, ex consideratione propriae miseriae, et absentiae visionis Dei. Cfr. 2, 2, q. 82.

128. — 1. **Cultus** significat generaliter omnes actus virtutis religionis. Cultus distinguitur *latriae*, qui proprius est Infinitae Maiestatis Divinae ; *duliae* qui honorat singularem similitudinem cum Deo quam Sancti participant. Speciale nomen *hyperduliae* hodie reservatur actibus quibus colitur singularis dignitas et sanctitas Virginis Deiparae, propter peculiarem proximitatem ad Deum quam maternitas divina ipsi contulit. Inde enim est affinis Verbi, quia consanguinea est naturae humanae quam persona Verbi sibi desponsavit. Cf. 2, 2, q. 103, art. 4, ad 2.

2. Excepto **sacrificio**, quod proprium est cultus latriae et ad cultum publicum pertinet, alii externi actus, pro intentione colentis et adiunctis, latriam vel duliam manifestare possunt: ita genuflexio, accensio luminum et etiam suffitus (oblatio incensi).

3. **Adoratio**, presse sumpta, est formalis exhibitio summae reverentiae et protestatio subiectionis, in agnitionem infinitae excellentiae et supremi dominii Dei. La-

tiore usu, ad ipsam venerationem quae creaturis competit extenditur.

Adaequate sumpta, complectitur, praeter interiorem venerationem (per adorationem internam), exteriorem corporis humiliationem (per adorationem externam); haec interiorem iuvat; ex composita hominis natura quasi ultro priorem comitatur, et ex sociali cultus necessitate interdum praecipitur.

4. Cultus praeterea distinguitur *privatus* et *publicus*. Publicus is esse in c. 1256 dicitur qui defertur « nomine Ecclesiae a personis ad hoc legitime deputatis *et* per actus ex Ecclesiae institutione Deo, Sanctis ac Beatis tantum exhibendos ». In quo canone, ut patet ex C. *Quamvis iusto*, 30 apr. 1749, Benedicti XIV, ad quam in nota remittimur, particula *et* addit non alteram requisitam condicionem, sed alteram cultus publici formam, ita ut tantum valeat quantum *vel*.

Cultum publicum haec sapiunt: imagines altari imponere, depingere cum aureolis, radiis vel alio indicio qui cultum prae se ferat et excitet, tabellas votivas vel donaria votiva ad eorum sepulcra appendere, lumen coram reliquiis accendere aut eas publicae venerationi proponere. Contra, quod in parietibus aut in vitris coloratis ecclesiae, sine sanctitatis indicio, personae non beatificatae depingantur; quod, assentiente Ordinario, ad quem res deferenda est, occulto serventur « ex voto » cum testimonio obtentae gratiae; haec ad publicum cultum non pertinent.

Quamvis non pauci pii scriptores soleant adhuc, in describendis vitis Sanctorum, protestationes inserere quae ab Urbano VIII nomen habent, decreta tamen ista sunt iam C. *Officiorum* Leonis XIII abrogata. Cfr. nostrum *De prohibitione*, etc. n. 19 nota et 79.

Cultu publico hodie hi soli honorari possunt qui S. Sedis decreto inter Sanctos vel Beatos relati sunt. Disciplina ista ab Alexandro III (1159-1181) introducta est, et perfecta ab Urbano VIII. Quare, de formali canonizatione Servorum Dei qui Alexandro III sunt anteriores et in martyrologio nominantur, Ecclesia non est sollicita. Cultus immemorabilis praestitus Servis Dei qui post Alex. III et ante tempus Constitutione Urbani VIII praefixum vixerunt, manere potest in statu quo. Immo de

eorum beatificatione instrui potest processus « per viam cultus seu casus excepti », ut cultus ille formaliter approbetur. Qua obtenta approbatione, Servus Dei est aequipollenter beatificatus. Cfr. canones 2125-2135. Servi Dei recentiores, contra, non possunt beatificari vel canonizari nisi prius constiterit nullum cultum publicum iisdem fuisse datum. Quare processus dicitur « per viam non cultus ». — Ex decreto S. R. C. 26 aug. 1913, Servi Dei non possunt iam *Venerabiles* vocari ex quo eorum causa introducta est, sed tantum ex quo heroicitas virtutum vel martyrium sunt comprobata.

5. **Canonizatio**, non autem **Beatificatio** continet infallibile et irreformabilem iudicium. Quare « Sancti coli possunt ubique et quovis actu eius generis (duliae) cultus ; Beati vero non possunt nisi loco et modo quo Romanus Pontifex concesserit » (c. 1277). Modi isti alii ex immemorabili consuetudine, alii ex speciali indulto demonstrantur. Cfr. Wernz, *Ius Decr.* t. 3, n. 367. De publico cultu reliquiarum, cfr. cc. 1283-1287.

Ut ea in pauca conferamus: *a*) *Publico* cultu honorari in ecclesiis eae solae reliquiae possunt quae legitime « authenticatae » sunt. *b*) S. reliquiae quarum authenticitatis documenta perierint, non possunt sine iudicio Ordinarii loci publicae venerationi exponi. In his Vicarius generalis speciali mandato opus habet. *c*) Reliquiae antiquae confirmantur in possessione suae venerationis, nisi certo constet eas falsas esse. *d*) Locorum Ordinarii prudenter amovere debent a cultu reliquiam quam certo norint non esse authenticam ; et simul imprudentes impugnationes cohibere.

6. Cultus *privatus* ei cuius sanctitas moraliter tibi constat, honeste impenditur. Sic, infantes baptizati, etsi, quia nullas virtutes heroicas exercuerunt, non sunt subiecta canonizationis (Wernz, t. 3, n. 365), a parentibus et fratribus tamquam veri intercessores apud Deum invocari possunt.

7. Cultus distinguitur praeterea *absolutus* et *relativus*. Absolutus terminatur ad personas, relativus ad res quae cum persona conexae sunt et sic quandam sancti-

tatem participant, quae causa est cur nec indigne tractari possint et positive afficiantur honoribus: relativis utique quia mediate ad personam relati sunt. Inter res istas, ipsae reliquiae reponuntur. Cfr. c. 1255 § 2. Ipsae personae quae alias dignores v. g. Principem, S. Pontificem repraesentant, cultu relativo honorantur. Possumus autem, fere sicut Deum honoramus in Sanctis suis, mere uti imagine ad nobis repraesentandam personam, et sic directe, per imaginem, honorare personam repraesentatam; tunc ipsa imago non honoratur. Declarata ratio cultus relativi demonstrat cur cultus imaginis non sit idem qui cultus personae; cur imago personae minus dignae magis quam imago dignioris honorari possit; et cur variae eiusdem personae imagines vario gradu honorentur.

Sollemnem imaginum quae publice coluntur benedictionem Codex tribuit Ordinario, delegabilem tamen cuilibet sacerdoti (c. 1279 § 4). Insolita autem imago in locis sacris poni non potest sine approbatione Ordinarii loci, cui certae cautelae canone 1279 praescribuntur.

129 . — 1. **Oratio** a Damasceno, ceteris probantibus, definitur: « *Ascensus mentis ad Deum, decentium petitio a Deo* » (*De fide orthodoxa*, III, 24. M. G. 94, 1090). Attenta praesenti nostra condicione, perpetua nostra indigentia bonorum quae non possumus nisi a Deo recipere id efficit, ut omnis noster formalis accessus ad Deum formalem vel virtualem petitionem contineat. Immo in perpetua gratiarum actione caelitum, virtualis habetur supplicatio perpetuae possessionis divinae; nec concipitur conversatio cum Deo ubi creatura (non ens in se) non recipiat et Deus (ens infinitum receptionis incapax) non donet.

2. Oratio distinguitur *formalis* et *virtualis* vel *vitalis*. Prior, ex supplici intentione adit ad Deum, altera consistit in bonis operibus, cum bona opera habeant vim impetrativam.

Distinguitur quoque *mentalis* et *vocalis*: non quod prior verba vel signa exteriora excludat, sed quia non est, ut altera, alligata verbis. *Vocalis* oratio verbis exterioribus ex proposito redditur; sive orans hic et nunc

inveniat verba quae alta vel demissa voce profert, sive formulam sequatur alio tempore a se vel ab alio conscriptam. De essentia orationis vocalis cfr. locum ubi de Horis canonicis agemus. — *Mentalis* oratio ita in mente absolvitur, ut nullus sit *ex professo* usus vocum vel signorum exteriorum. Oratio mentalis rursus dividitur in *meditationem* et *contemplationem*. Meditatio stricte est *oratio discursiva*; contemplatio, quasi meditationis fructus, est *simplicior et affectuosa veritatis intuitio*. Ipsa contemplatio potest esse vel *ordinaria* vel extraordinaria seu *mystica*. Haec notam propriam habet quod fiat cum sensu quodam divinae praesentiae: est fructus novae gratiae divinae, distinctae a gratia quae actum facit supernaturalem et salutarem. De frequentia vel raritate istius gratiae inde nihil pronuntiamus. Cfr. opus nostrum « Quaestiones de *Virtute religionis* » etc. q. 1, c. 2.

3. Intellectui et voluntati, suae competunt in oratione partes. Quia tamen ad genus cuiusdam locutionis pertinet, et persuasione ordinat Deum ad aliquid in gratiam orantis faciendum, oratio est formaliter *actus intellectus*.

130. — 1. Ex divina promissione quae manifestis S. Scripturae locis continetur, oratio, debito modo facta, *infallibilem* impetrandi *efficaciam* possidet. « Petite et dabitur vobis » (S. Matth. 7, 7; S. Luc. 11, 9). « Omnia quaecumque petieritis in oratione credentes accipietis » (S. Matth. 21, 22). Ut debito modo fiat, requiritur *humilitas* qua, Deo Supremo Domino subiecti, bona nobis optemus secundum ordinem divina Sapientia nobis praestitutum; *fides*, qua Dei omnipotentiam et promissiones credamus; *fiducia*, qua de fidelitate divina non dubitemus; *perseverantia*, qua nostra virtus, praecipue humilitas, exercetur, et defectus singularum orationum suppletur; *initialis* saltem *conversio* ad Deum, ut petitio nostra sincera esse possit. Quare, cum Deus nobis nulla bona ut indifferentia ad salutem destinet, et nos suae supremae et universalis Providentiae legibus subditos velit, haec omnia et sola nobis infallibiliter impetrare possumus,

quae ad consequendum gradum caelestis gloriae nobis praedestinatum necessaria vel utilia sunt.

2. Minus constat orationem *pro aliis* fusam esse infallibilis efficaciae. Hanc tamen probare videtur universalis vis verborum S. Scripturae, praesertim cum orationem pro aliis diserte commendent, v. g. ad Eph., 6, 18. 19; 1 ad Tim. 2, 1-4. Verum necessaria dispositio in eo pro quo oramus desiderari potest. Et quia applicatio orationis ad *animas purgatorii* aliis ac *praesenti* harum dispositioni obnoxia esse videatur, utputa misericordiae qua ipsae dum in terris degebant commendabantur, ideo suffragia pro animabus purgatorii eas non semper liberant.

3. Cum divina Providentia nos ad statum nostrum perduxerit, et varias coniunctiones cum aliis nobis praeparaverit, quo magis petimus ea quae sunt secundum nostram condicionem, et quo magis nobis coniunctae sunt personae pro quibus oramus, eo facilius exaudiemur. Sanctitatem porro orantis ad orationis efficaciam conferre non est ambigendum.

131. — 1. Oratio proprie fit *ad Deum*, a quo omnia bona nobis expectamus. Secundaria ratione, cultus supplicis orationis *ad Sanctos* dirigitur ut ipsi pro nobis orent, et propter eorum merita Deus nos exaudiat. Quia formalis eorum invocatio minus essentialis est, nihil mirum quod ad aevum evolutae religionis christianae sit referenda. In praesenti autem eam penitus neglegere, quandam saperet superbiam et irreligiositatem. Quare c. 1276 haec opportune iubet: « Prae ceteris, filiali devotione Beatissimam Virginem Mariam fideles universi prosequantur ».

2. Verba quibus Christus in ep. ad. Hebr. (7,25) exhibetur ut « semper vivens ad interpellandum pro nobis » de formali oratione intellegi possunt; quamquam plures graviter obsistant eademque interpretantur de titulo perpetuo omnis impetratae gratiae, quam Christus in vulneribus suis et humanitate pro nobis assumpta exhibet.

3. Pium opus iuvandi animas purgatorio detentas valde conferre ad impetrandas gratias non ambigitur: pia eleemosyna sic cum oratione coniungitur.

S. Thomas 2, 2. q. 83, art. 10 ad 3. negat animas purgatorii invocandas esse, quia petitiones nostras ignorent et potius iuvandae sint quam ipsae iuvent. Haec tamen non sunt argumenta certa. Nec apparet, cur non possint pro viventibus in communi et pro specialiter coniunctis orare. Cfr. Suar. *De Relig.* I, 10. 25. 28. Et procul dubio, receptae in aeterna tabernacula benefactoribus suis gratae erunt.

132. — 1. **Orationem nobis necessariam** esse saltem necessitate *praecepti*, *fide* certum est. Clarissimis enim S. Scripturae locis, verbo et exemplo Domini, hortatione apostolorum id nobis demonstratur. Ac Scripturae adeo coniungunt orationem cum bonis necessariis, ut inculcent iam necessitatem *medii*, quae clarius in Traditione praedicatur et communiore opinione admittitur. Est tamen *deminuta* medii necessitas, quatenus non stricte omnes, sed plerosque e lege ordinaria premat; i. e., secundum receptam in schola doctrinam, gratia immediate sufficiens ad plene credendum vel ad vincendas graves tentationes pluribus non alia via suppetit nisi orationis. Quis autem, sine magna temeritate, praesumere possit se fore magnis difficultatibus vel tentationibus immunem?

2. *Frequenter* in vita orandum esse iisdem locis Scripturae efficitur. Sacri textus enim volunt ut in omni necessitate, de omni re ad Deum fidenter recurramus. Quotiens autem, nequit definiri. Theologi qui menstruam orationem postulant suum intentum non demonstrant. Dicendum itaque est praeceptum istud legibus Ecclesiae de Sacro audiendo, de sacramentis recipiendis, magis determinari, atque variis vitae christianae officiis abunde impleri.

3. Idem praeceptum obligat *per accidens*: *a*) Cum praevidentur vel vincendae sunt graves tentationes: omissio erit unum, numero et specie, peccatum cum peccato quod per orationem debuit vitari. Oratio enim non erat praecepta nisi ad istud vitandum, ita ut unum praeceptum non committendi tale peccatum violatum fuerit; *b*) Cum in periculo mortis venia a peccato mortali impetranda est; *c*) Cum, in gravi calamitate publica vel coniunctorum, oratio demonstratur esse remedium efficax

quod alii neglecturi sunt (Quandonam haec constabunt?); *d*) Ex *officio imposito* : pastor animarum *ipso munere* ad orationem obligatur; ordinati in sacris, beneficiati simul *cum munere* ab Ecclesia sibi impositam habent obligationem recitandi horas divinas.

Plerumque, ex minus recta causa, *venialis* erit omissio omnis orationis matutinae, vespertinae, ante et post refectionem corporalem, quamvis haec non sint praecepta. Valde opportune monentur familiae catholicae, ne preces istae, piae Ecclesiae consuetudine commendatae, paulatim neglegantur et praetereantur. Cum refectio in loco publico sumitur, attentis nostris regionibus, decet ut sacerdos vel religiosus orationem non praetermittat. Ac per se quoque suadendum est laicis, ut modo qui simul a timiditate et ab arrogantia sit immunis, consuetudinem servent. Quod audent mahumetani et multi protestantes, non iam audebunt catholici ?

133. — **Laus** est *oratio elucidans magnitudinem virtutis prout in effectibus*, et singulariter *in beneficiis* relucet. Unde differre dicitur ab honore, quia omnes bonos honoramus, laudamus vero benefactores. Quare pertinet ad officium gratitudinis quod Deo reddendum est. Cfr. Arist. *Rhet.* 1 et 3; S. Th. sup. Ps. 17.

Laus oris est pars externi cultus. Ei, ad affectus ciendos, apprime congruit *cantus*, optime proin institutus, « ut animi infirmorum magis ad devotionem provocarentur » (2, 2, q. 91, art. 2).

Art. III. — Actus positivi qui secundo Praecepto respondent.

Actus isti positivi ad pium et dignum usum nominis vel auctoritatis Dei referuntur: i. e. iuramentum et votum.

§ 1. — De Iuramento.

1. *De iuramento in universum*

134. — Notio et essentia. — 1. *Iusiurandum* « est *invocatio Nominis divini in testem veritatis* » (c. 1316). Potest esse *expressa*, quae conceptis verbis enuntiatur, vel *tacita*, ut si, in signum iuramenti, tangas evangelium, formulam subscribas. Qui *sponte* talem formulam subscribat qua quaedam declarare simul et iuramentum confirmare censetur, re vera mentitur seu ficte iurat, nisi animum iurandi habeat; qui vero *lege vel auctoritate publica coactus*, tunc tantum mentietur, si legitime iubeatur. Illegitime praecipiens formalem adhaesionem suae intentioni vel iussioni rationabiliter sibi sperare nequit, nec proin subscriptionem talem pro iurata considerare potest.

Sola iurandi intentio sufficit ut apud Deum iures; ut vero apud homines, apta intentionis signa praeterea requiruntur. Dubia ex communi verborum acceptione per se solventur. Communis verborum usus quandam quoque in foro interno praesumptionem gignit. Hic tamen in dubio pro libertate respondebitur.

2. Aptae formulae sunt: *Testor Deum*; *invoco Deum testem. Sic me Deus adiuvet.*

Sola vox: « *iuro* », per se quidem sufficeret, sed ex communi usu iuramentum non significat nisi petito iuramento respondeat. Saepe quoque, quamvis *per accidens*, non censetur iurare qui dicat: *per fidem catholicam, per sanctum evangelium.*

3. *Ineptae* formulae sunt *per se*: *Deus novit — Deus testabitur suo tempore — Coram Deo loquor — Deus novit omnia — Deus videt meam conscientiam — Deus scit quod non mentior*; quia haec narrative tantum, sine Dei invocatione, proferri censentur nisi aliud e circumstantiis colligatur.

Magis absolute: *Vere, certe, in veritate, fide boni viri, per fidem meam, fide honesti hominis, boni christiani, sacerdotis, regis, per conscientiam meam, super conscientiam*

meam : per haec mere quis declarat se ex dictamine conscientiae loqui et notitia veritatis.

Ex usu, fortem tantum affirmationem produnt haec : *expono caput meum, amputentur mihi aurea, nisi...* Dicta per modum *imprecationis* alia facilius erunt iuramentum, saltem quando designatur eventus in quo manum Dei agnoscere solemus: *Fulmine tangar; mortuus cadam nisi...* Si vero *exsecratio* seu optio mali haberetur, nova adderetur species.

Perinde dicendum est de verbis comparativis : *Tam verum est quam sol lucet, quam Deus est, quam Christus est in sacramento, quam verum est evangelium ; tam innocens est quam B. Virgo*, etc. : haec forent blasphema si quis in aequalitate insistere vellet. Si simul falsa affirment, continent mendacium, et ubi nomen Dei pronuntiatur, vanam istius Nominis usurpationem.

Neque hodie iurare censetur qui dicit « *per animam meam* ». Quamquam per nobiliores creaturas iurari possit, si subaudiatur Ille qui in iis peculiariter praesens est : puta *per caelum, per angelos Dei*, etc. : hodie rarior est usus talium formularum. - Cum *evangelia* repraesentent Christum, tangere evangelia est tangere Christum ; iurare per evangelia, est iurare per Christum.

4. *Invocatio* Dei, quae ad essentiam iuramenti pertinet, in hoc consistit, quod iurans, quantum in se est, cupiat et velit quod Deus id quod iurat testetur seu confirmet esse verum (si quando Ipsi placuerit) et simul poenas divinas seu ultionem divinam acceptat si mentiatur, ut probant verba : *Sic me Deus adiuvet...*

Quare philosophia iuramenti haec est : Qui Deum appellarit in confirmationem falsitatis, Dei reverentiae graviter derogarit, se ipse poenis divinis exposuerit : homo religiosus haec non eensetur facere velle ; quare tali interpositione auctoritatis divinae, sua ipse dicta confirmat.

135. — **Divisio.** — 1. Ex forma exteriore, distinguunt iuramentum *verbale*, quod verbis, *reale*, quod actione v. g. erigendi digitos, tangendi crucem, evangelia, continetur, et *mixtum*, quod utroque signo componitur.

2. Ex ipsa *vi formulae*, est *invocatorium* seu *contestatorium*, et *exsecratorium* seu *imprecatorium*. Priore Deus simpliciter ut testis invocatur ; altero expresse simul ut vindex falsitatis appellatur : sive se ipse vel alterum dilectum, puta filium, poenis opponat. Cum non soleat quispiam serio sibi vel amico mala ex animo imprecari, et omne iuramentum iurantem poenis divinis opponat, falsum istud iuramentum non videtur, *practice* saltem, specie a simplici falso iuramento differre.

3. Ex *obiecto* distinguitur *assertorium* et *promissorium*. Assertorio, praeterita vel praesentia affirmantur aut negantur ; promissorio, simul intentio praesens affirmatur et promittitur factum futurum.

Ad promissorium refertur *comminatorium*, quo quis sic v. g. iurat : *per Deum, ego te percutiam nisi...*

Promissorium potest esse *absolutum* et *condicionatum*.

4. Ex *ritu* demum distinguitur iuramentum *simplex* et *solemne* : hoc fit certo ritu coram Praelato, iudice, notario, etc. — Ad ritum canonicum pertinet ut fiat personaliter : « Iusiurandum quod canones exigunt vel admittunt, per procuratorem praestari valide nequit » (c. 1316 § 2).

136. — *Rudes* interdum vim iuramenti propriam ignorant, ita ut formaliter non iurent, cum iurare videntur ; vel interdum essentialem putant certum ritum, v. g. re vera erigendi digitos, ita ut si digitos non bene erigant a periurio se immunes existiment. Haec iudici observanda sunt.

137. — **Iudicium morale.** — 1. Iuramentum, debitis condicionibus stipatum, est honestum et laudabile. Est enim actus religionis, cum professionem veritatis, auctoritatis et providentiae divinae contineat. Verba autem quibus Dominus omne iuramentum damnare videtur, a traditione intelleguntur de improbatione malae consuetudinis miscendi iuramenta omni hora et occasione. Honestas ista est fide definita.

2. **Condiciones** autem honesti iuramenti consueverunt tres enuntiari verbis quae ipse Codex usurpavit, cum c. 1316 § 1 dicat : « Praestari nequit nisi in *veritate*, in

iudicio et in *iustitia* ». *a*) *Veritas* postulat ut haec dicas quae vera esse putes ea certitudine quam sollemnitas rei prodit. Quare non licet pro certo aut simpliciter affirmare id de quo dubitas. Sat communiter, cum S. Alph. 1, 4, n. 148, dicunt *moralem* certitudinem satis esse ut rem iuramento firmes. Verum, cum moralis certitudo non sit indivisibilis, id est caute accipiendum. Dicamus potius talem certitudinem requiri qualis, pro *adiunctis*, considerato quoque iuramento, rationabiliter ab audientibus exspectatur; seu qualis *tacite* cum ipsa re, in his adiunctis, affirmatur. Namque iuramentum magis in signum *veracitatis* quam rei veritatis praestatur; res qua *dicuntur*, non qua sunt, proprie confirmat (2, 2, q. 89, art. 1 e 10). Inde *strictior* certitudo requiritur in foro iudiciali, propter consectarii gravitatem. Quare quod ex alterius relatione novisti, testandum est, tamquam ab altero acceptum. Similiter, ubi quidpiam in *particulari* iures esse verum, oportet ut res tibi vere constet. In prolixa, contra, oratione, minus necesse est ut de singulis narratis punctis etiam secundariis, ita certus sis: iuramento tunc potius animi sinceritatem confirmas. Certitudo autem facti futuri, in promissione, de se minus constat. Satis est, ut quod promittis in potestate tua consitutum esse exsistimes.

Quatenus ipsa aequivocatio liceat, licebit eam, si iusta causa sit, iuramento confirmare. Ubi sub gravi prohibeatur, graviter tali iuramento peccabitur.

Haec veritatis condicio sub gravi requiritur in iuramento quatenus est *assertorium*, nec levitas materiae excusat a gravi peccato.

b) *Iudicium* requirit ut iusiurandum fiat cum discretione, prudentia, consideratione ac reverentia, et sufficienti utilitate. Omni seria causa haec condicio impletur eiusque defectus non est nisi venialis, similis vanae usurpationis nominis Dei.

c) *Iustitia* aliter in assertorio iuramento, aliter in promissorio intellegitur. — In *assertorio*, adversari dicitur iustitiae narratio rei quam non potes licite, saltem sub iuramento referre. Per se defectus ille est venialis. Mor-

tale fuerit, si velles inde fidem conciliare gravi detractioni, aut, ut magis generaliter dicamus, divinam auctoritatem tamquam medium iniquitatis adhibere. — In *promissorio*, ubi sedem propriam habet, iustitiae condicio vetat ne iures te facturum quod non licet. Et cum agitur de peccato gravi, committitur mortalis irreverentia abutendi, ad malum, auctoritate divina. Quae malitia manere videtur etiam si de dolo veniali committendo agatur. Benignis tamen sententia, quae est plurium insignium doctorum : Lessii, Sanchez, Suarez, est probabilis. Facilius admittetur non esse grave, cum res mere consilio evangelico repugnet, ut si iures te non ingressurum religionem, non daturum eleemosynam.

N. B. De iuramento postulato a periuraturo cf. dicta n. 99, 1 ; de *ficto* iuramento, cf. hic statim, ubi de iuramento promissorio.

II. — *De iuramento promissorio.*

138. — Ex ipsa notione, **iuramentum promissorium** veritatem respicit tum praesentis intentionis, tum adimpletionis futurae. Praesentis intentionis Deum vocatur *testis* : quare, sub hoc respectu, promissorium iuramentum ab assertorio non differt. Quod ad *impletionem futuram*, interpositio divinae auctoritatis triplici modo concipi potest. Etenim, vel Deus invocatur ut testis veritatis futurae : quod magis menti S. Thom. 2, 2, q. 89. art. 7, consentaneum videtur, magis quoque notionem iuramenti servat ; — vel Deus dicitur methaphorice quasi-fideiussor, quatenus intentio faciendi sine irreverentia Ipsi irrogata iam mutari nequeat, et illa Dei invocatio quandam exsecutionis securitatem praebeat : quod plerique tenent post Suar. *Rel.* 3, 16, 9-13 ; — vel ipsa fides Deo obstringitur, ita ut paene ex voto obligeris : quod placet d'Ann. II, 25. — In prima opinione, contra atque in duabus posterioribus, completa promissionis iuratae violatio semper est gravis.

In concreto, arbitramur primum modum potius adhiberi si quando iuramentum accedat ad votum ; alterum,

quando iuramentum accedit ad veram promissionem; tertium quando iuramentum annectitur proposito. Voti enim confirmatio non concipitur nisi diverso quodam obligationis genere. Suscepta merae promissionis obligatione, quasi ultro additur quaedam fideiussio. Si vero non fuit expressum nisi propositum, prima obligatio erit quasi promissionis Deo facta. Et quia pleraque iuramenta ad promissionem (iustitiae aut fidelitatis) accedunt, practice secundum sententiam Suarezii erunt per se interpretanda. Codex, c. 1317 § 1, haec habet : « Qui libere iurat se aliquid facturum, peculiari *religionis* obligatione tenetur implendi quod iureiurando firmaverit ».

139. — Bifariam autem ad *contractum* vel *actum iuridicum* apponi potest : mere ad augendam obligationem susceptam obligatione religionis : et tunc tota vis promissionis inest in isto actu, et tenet illud : « Iusiurandum promissorium sequitur naturam et condiciones actus cui addicitur » (c. 1318 § 1), ita ut non obliget, nisi quatenus et quamdiu obliget ipse actus seu promissio ; — vel partes voluere ipso iuramento auferre actus vel promissionis infirmitatem : et tunc, per se, i. e. nisi ex rei natura vel ex prohibitione legis, iuramento obiectum fuerit illicitum, obligatio religionis ex iuramento exoritur et sola partes tenet.

N. B. Olim, addito iuramento, pactiones in foro ecclesiastico iudicandae erant ; et civiliter confirmabantur actus qui secus actione destituti fuissent.

140. — « Iuramentum per vim aut metum gravem extortum valet, sed a Superiore relaxari potest » (can. 1317 § 2). Ecclesia enim tale iuramentum infirmare noluit, ne, allegata metus excusatione, nimis frequens causa peierandi daretur (Reiffenstuel in l. 1, t. 40, n. 58. 59). — Errore aut dolo extortum, iuramentum valebit vel non, prout error solas circumstantias minoris momenti affecerit vel fuerit substantialis.

141. — Nullam obligationem parit iuramentum faciendi rem malam, aut vanam, aut inutilem, aut contrariam consiliis evangelicis, vel adeo indifferentem, quae neque ex fine neque ex circumstantiis honestetur. Iura-

mentum enim non potest esse vinculum iniquitatis, vel nos ligare ad res vanas et otiosas, cum obbligationes huius modi maiora bona impediant.

Quare actus qui in damnum aliorum aut in preiudicium boni publici vel salutis aeternae directe vergunt, nullam ex iuramento vim consequi, monemur. can. 1318.

142. — Iuramentum minoris. Quamvis, ex c. 1317, iuramentum nec vi nec dolo praestitum, quo quis privato bono aut favori renuntiat lege ipsi concesso, servandum sit quotiens sine peccato servari possit, id intellegendum est, quatenus iurans capax sit talis renuntiationis. Quare, si *minor*, adhuc *minor*, iuravit se non rescissurum pactionem nullam aut rescindibilem a se factam, cum lex nostra, intuitu ipsius boni communis, confirmationem istam irritet, nulla dispensatione stricte egere videtur. Et sane dispensatio, si danda videatur, nullum ius quaesitum tollit, ita ut ab omni sacerdote habili concedi possit. Si inquam, danda videatur, quia inanitatem actus omnis sacerdos declarare potest.

143. — Ficte seu simulate iurat qui vel intus animo dissentit a verbis quae profert, vel non vult obligationem religionis suscipere. De hac re habetur prop. 25 damnata ab Innoc. XI: « cum causa licitum est iurare sine animo iurandi, sive res sit levis sive gravis ».

Et re vera fictio ista continet mendacium cum vana usurpatione nominis Dei. Hoc est per se veniale: sed fieret grave *a*) in contractibus de re gravi, propter fraudulentam deceptionem; *b*) cum ex gravi praecepto, ut in legitimo iudicio, imponitur: tunc urgeretur saltem obligatione religionis; *c*) cum sine animo implendi sic ficte iuratur: quia cum nomen Dei exterius invocetur, haec exterioris peierationis ratio, fere ut exterior blasphemia est Deo iniuriosa. Ita potius cum Suar. *Rel.* 3. 17, 3. 4 quam ex subtili ratione Sanch. 3, 6, 8.

Sed quando labes mendacii a fictione abest, fictum iuramentum videtur gravi causa excusari posse. Cf. Lugo *Praec.* d. 16, n. 211; Lehmk. I, 556.

Fictum et invalidum iuramentum nullam, qua tale, obligationem religionis inducit. Facile tamen ob scandalum vel damnum praecavendum, exsequendum erit.

144. — Qui **minis latronis perterritus**, *vere* iuraverit se ei summam pecuniae daturum esse, quamvis nulla iustitiae obligatione teneatur, a iuramento dispensari debet et potest (c. 1317 § 2), quod ante Codicem controvertebatur (1); sed potuit etiam verba sine iurandi animo pronuntiare, ita ut nullum sit ipsum iuramentum. Si autem nullus sit contractus, v. g. quia lege civili infirmatur, tunc relaxatio iuramenti superflua videtur.

145. — Qui, **in gratiam alicuius** aut quorundam, *absolute* ita iuravit aliquid se praestiturum ut, v. g. ex horum consensu, ipsis ius acquisitum sit, illud implere tenetur, quamdiu honestum sit, etiamsi bonum melius, v. g. ingressum in religionem, impediat. Nec potest ipse iuramentum illud in melius commutare, verum dispensationem petere debet. Hinc explicatur quoque c. 542, 1 qui invalidam declarat receptionem in noviciatum candidati qui ligatus est iureiurando quo, per certum tempus, missioni aut dioecesi, ex instituto S. Sedis tenetur. Facile autem in similibus iuramentis subintellegitur condicio, « nisi ad statum perfectionis vocatus fuero ». Cf. Lugo, I. et l. d. 21, n. 67. 73; Nilles, « *De libertate clericorum religionem ingrediendi* », n. 43. 44 et p. 120. 121. Quare, in iuramento missionis, expressa fit promissio non ingrediendi religionem sine dispensatione S. Sedis.

146. — Iuramentum **promissorium explicandum est** eodem modo quo promissio non iurata explicaretur, Quare, qui iurat se servaturum **decreta et regulas vel statuta** cuiuspiam congregationis, universitatis, capituli, non tam ipsa statuta quam debitam istis legibus subiectionem iurasse censetur. Quare iuramentum istud intellegitur: *a*) de statutis editis, non edendis; *b*) quamdiu et quatenus usu vigent; *c*) sub gravi, sub levi, sub consilio, sub poena, prout ipsa res aut lex vigens id postulet.

147. — Iuramentum in **constitutiones civiles**, non afficit leges iuri divino aut ecclesiastico contrarias. Si leges

(1) Cf. v. g. Lehmk. I, 564. Severam sententiam sequitur S. Th^{a} 2, 2, q. 89, art. 7 ad 3.

huiusmodi efferantur aut urgeantur, clausula illas excludens iuramento addenda erit. Si vero quasi sepultae iaceant, iuramentum iam de se censetur rationabiliter legibus proprie vigentibus circumscriptum. Cf. Lehmk. I, 568.

148. — **Obligatio implendi** iuramentum promissorium, probabiliter, pro materiae varietate, aestimari potest gravis aut levis. Omnes autem concedunt non graviter ab eo peccari qui modicam partem susceptae obligationis praetermittit.

149. — **De interpretatione**, c. 1321 istud habet: « Iusiurandum stricte est interpretandum secundum ius et secundum intentionem iurantis, aut, si hic dolo agat, secundum intentionem illius cui iuratur ». Haec est aptissima regula fori exterioris (1). Intentio illius cui iuratur ex adiunctis aut alia demonstratione colligenda erit. In foro interiore, obligatio iuramenti intentionem iurantis non excedit. Iurans tamen damnosi doli damna sarcire debebit.

150. — Ex ipso c. 1319, **obligatio** iureiurando promissorio inducta **desinit**: *Remissione* ab eo profecta in cuius commodum iuratum est ; — substantiali rei *mutatione*, aut si, mutatis adiunctis, res fiat mala, omnino indifferens, aut maius bonum impediat (Hic tamen, ut supra dictum est, ad iura quaesita attendi debet) ; — deficiente *causa finali*, aut *condicione* sub qua forte iuramentum datum est : v. g. cessante paupertate eius cui eleemosynam promiseras, mortuo illo pro cuius valetudine peregrinationem spoponderas ; — *irritatione*, *dispensatione*, *commutatione*. Porro, quotquot vota relaxare possunt, iidem et eadem ratione iuramenta auferre canone 1320 permittuntur.

(1) Hanc simul tradit S. Thomas, 2, 2, q. 89 art. 7 ad 4, fortasse quia intentio ista praesumitur accommodata ad naturalem verborum sensum.

III. — *De Adiuratione.*

151. — **Adiuratio** est *imperativa vel deprecativa efflagitatio, facta interposito nomine Dei, sanctorum aut rei sacrae* (2, 2, q. 90). Ad superiores aut aequales, fit quoque imperativa; immo, ad daemonem fieri nequit nisi imperativa, et ne is noceat, non autem ut doceat vel bonum ab eo nobis obtineamus. — Creaturae irrationalis adiuratio dirigitur ad eum a quo moventur: deprecative ad Deum, imperative ad daemonem.

152. — **Privata** adiuratio a quolibet fieri potest, et licite fit tamquam argumentum honestae petitionis. Fictus pauper qui Dei nomine eleemosynam petat, ex hoc capite non peccat nisi venialiter.

Sollemnis adiuratio est exorcismus proprie dictus. Is sine *peculiari* et *expressa* licentia ordinarii fieri vetatur (1); ac licentia probatissimo tantum sacerdoti committenda est. Exorcismi autem in ipsos acatholicos vel excommunicatos fieri possunt. De vera daemonis obsessione, prudenter constare debet (Cf. cc. 1151-1153). Rituale romanum observandum est. Venialiter tantum peccat exorcizans qui inter exorcismum pauca quaedam ex curiositate sed imperative interrogat.

§ 2. — De Voto.

153. — **Definitio — Notiones — Votum** est « *promissio deliberata ac libera, Deo facta, de bono possibili et meliore* » C. 1307 § 1. (Cf. 2, 2, q. 86).

1. *Promissio*, ergo non merum propositum. Non ex sola voce: « propono vel promitto », criterium distinctionis sumitur, sed ex eo quod quis specialem obligationem assumere intenderit vel non. Unde quaestione: « Voluistine te erga Deum obligare » dubia in hac re solvenda erunt; atque in dubio, minimum tenendum est.

2. *Deliberata*, ea saltem deliberatione quae ad mortaliter peccandum sufficiens est. Nec omnis aetas vel

(1) Saltem publice, ait Prümmer, *Manuale*, q. 352, nota.

omnis deliberatio peccato mortali sufficiens, omni voto satis est. Etenim, mortaliter peccat qui gravitatem reatus noverit, quamvis magnitudinem peccati non perpenderit ; sed ut *sponte* assumas obligationem, oportet non solum quod noveris quid sit obligatio, sed ut quantitatem obiecti satis clare noveris (1). Sic optime Ball.-Palm. t. 2, tr. 6, n. 605. Ex repentino animi motu, ex consuetudine tali ut lingua mentem praevertat, interdum ex calore irae, impediri potest vel consideratio vel deliberatio. Si solide probabilis ratio suadet non fuisse nisi semiplenam deliberationem, pro libertate respondere licet. Seclusa huius modi ratione, votum factum post septennium praesumitur deliberatum. De scrupulosa obsessione vovendi cf. dicta in theol. fund. n. 167. — Quia directa deliberatio deficit, vota facta in ebrietate non obligant.

3. *Libera.* Namque « votum metu gravi et iniusto emissum ipso iure nullum est ». Sic saltem ex positiva dispositione c. 1307. Metus levis voto causam dedisse, in foro externo non praesumitur. Si quis *ex solo metu levi sed iniusto*, et propter nullam aliam rationem voverit, votum probabiliter non valet, quia Deus tale votum acceptare non censetur, ne viam iniustae coactioni sternat. Id tamen controvertitur. Cum autem metus non est *extrinsecus* vel non iniustus, nihil valori voti obstat.

Error de *substantia* materiae promissae : putat vovens argenteum esse calicem aureum quem vovet ; — de condicione substantiali, seu ita implicite supposita, ut votum secus numquam emissum fuisset : res promissa duplo maioris pretii est vel longe gravior est quam aestimabatur ; — *de causa finali* : votum fit pro sanitate personae quae mortua est vel non fuit aegrota ; — huius modi errores votum efficiunt nullum, cum liber consensus deficiat. Im-

(1) Saltem si maioris quantitatis notitia votum impedivisset. Atque hoc est discrimen inter *peccatum et votum*. Qui melius nosset peccatum non fecisset peccatum : nunc tamen peccavit. Si autem melius novisset rem, non vovisset : tunc (seclusis votis quibus status initur) non vovit. Et quia votum castitatis religiosorum perfectiore cognitione non impediretur, iam inde votum subsistit, praecisa ista cognitione.

mo quilibet error qui voto causam dedit, sufficit per se ut obligatione immunis censearis. Attamen, excepto errore proprie substantiali, error non vitiat professionem religiosam. Bonum enim tam privatum quam publicum postulat ut quae statum firmum et irrevocabilem constituunt, non facile nutent et paucis condicionibus obnoxia sint. Ad rei autem naturam voluntas voventis existimatur se accomodasse et proin professionem, non obstantibus aliis erroribus, ratam habuisse. Minus quoque vitiat professionem ignorantia vel error de rebus sexualibus : tum quia vis istius voti tamquam excellentis, Deo et Ecclesiae probati, a pluribus emissi, et continentis renuntiatio quibusdam deliciis, satis per vera elementa apprehensa est ; tum quia ut est iuvenis ipso fervore dispositus, cognitio operis carnalis eius animum non mutaret. Tunc enim graves et molestas istas tentationes non experitur quae quibusdam minus ferventibus postea susceptae obligationis paenitentiam suggerunt. Quamquam regulariter expedit ut qui statum religiosum profitentur de re satis instructi sint, et moneantur graves difficultates oriri postea posse.

4. *Deo facta.* Votum proprie fit Deo, et est actus latriae. Sed causa voti potest esse quoque honor quem sic sanctis reddimus, dum eorum cultus nos impellit ad actus religionis ; sicut quaedam Deo promittere possumus ad obtinendum ut Sancti magis honorentur : utraque ratione votum fit *in honorem* Sanctorum. Promissionem Sancto factam possumus etiam voto confirmare (2, 2, q. 88 art. 5 ad 3).

Denique nihil obstat quin ipsis Sanctis, simpliciter vel condicione, honores quosdam vel obsequia promittamus (1). Distincta tunc a voto, sed analoga tamen exsurgit obligatio duliae vel hyperduliae ; quae magis ad voti obligationem quam ad humanae fidelitatis debitum acce-

(1) Verum haec non consueverunt fieri in promissionibus quae totam vitam afficiunt. Quare qui vovet castitatem B. Mariae Virgini eam Deo vovere censetur, impulsus pietate erga B. M. V.

dit, ac proin genere suo gravis manet. Cf. *Quaest.* de religione, 137.

5. *De bono.* Promissio enim rei malae nec Deum honorare neque Ei accepta esse potest.

6. *De bono possibili.* Res enim impossibilis efficaciter intendi aut promitti non potest. Quod etiam ad ea quae moraliter impervia sunt transferendum videtur, quia obligatio ista, utpote per se noxia animae, Deo accepta vel honorifica esse non potest.

Hic tamen prudenti discretione opus est. Ratio bene valida est cum quis *directe* vovet quae moraliter exsequi nequit. Quare existimant non valere votum de vitandis omnibus peccatis venialibus, quamvis persona saltem satis probata vovere valide possit fugam omnis peccati deliberati. Veri simile quoque est votum vitandi omnia peccata gravia a persona nimis fragili valide emitti non posse. Cf. Suarez, *De Relig.* (Tract. VI, De voto, libro 2, c. 3, n. 2).

Verum, aliter res se habent et existimantur quando bonum positivum Deo promittitur quocum huiusmodi obligatio conectitur. Tunc enim accidentales deficientiae, etiam certae, utilitatem ac proin valorem talis voti, quod substantialiter servabitur, non tollunt (1). Sic probatis personis votum faciendi semper perfectiora permittitur; nec ambigitur valor voti castitatis a nimis fragilibus, etiam imprudenter emissi.

7. *Et meliore.* Omne quidem bonum per se Deo placet. Sed cum certa bona melioribus obstare possint, Deo semper acceptum erit ut quispiam faciat quod melius est. Quare, vi voti, numquam ad minus bonum obligatus eris, ita ut votum de minore bono qua tali non valiturum sit. In genere itaque votum matrimonii non valebit, cum integrum maneat honestum caelibatum, qui melior status secundum se est, sibi optare et eligere. Bonum itaque intellegitur quod melius sit quam sua voluntaria praetermissio.

154. — Promissio implicita interdum sufficit: sic, in Ecclesia latina, voluntaria susceptio Ordinis sacri, secundum communem sententiam, votum castitatis infert (Ne-

(1) Vera itaque ratio cur nulla dicantur esse vota quae physice quidem non autem moraliter fieri possunt, est *moralis inutilitas* voti, potius quam ipsa impossibilitas.

que essentialis ritus est passus ille quem facere iubentur ordinandi ad subdiaconatum qui voto castitatis nondum sunt ligati). Qui noluerit vovere vel plane ignoraverit illam voti conexionem, ipse, ut magis veri simile est, non voto tenebitur sed ex praecepto Ecclesiae castitatem servare ex motivo religionis. Expressa *voti* mentio non habetur in c. 214.

Qui obligationem voti habitualiter noverit, et Deo aliquid deliberate promittat, verum votum facit, quamvis ad obligationem non attendisse sibi videatur. S. Alph. l. 4, n. 202.

Non vovet tamen qui intentionem promittendi quidem habet, non autem se obligandi ; vovet vero is cui solus deest animus obligationem implendi.

155. — Voti divisio. — 1. Votum *absolutum* est vel *condicionatum*. Votum *poenale* dicitur quo aliqua expiatio paenitentiae vel boni operis promittitur si quidpiam minus rectum actum fuerit.

2. Votum *reale* et *personale*. Priore promittitur quaedam externa res, pretio aestimabilis ; altero, aliqua hominis actio vel cessatio ab actione : ieiunium, peregrinatio, abstinentia a luxu, a certo potu. Mixtum dicitur interdum quod utroque elemento concrescit, puta, peregrinationem cum liberalitate.

3. Votum *publicum*, quod nomine Ecclesiae a legitimo Superiore ecclesiastico acceptatur : sic vota professionis religiosae, et *privatum*.

4. Votum *sollemne* et *simplex*. Sollemne est « si ab Ecclesia uti tale fuerit agnitum » (c. 1308 § 2). Aliud votum est *simplex*. De essentia sollemnitatis, cf. opus *Quaest.* de religione.

5. Votum *reservatum*, cuius dispensationem sola S. Sedes concedere potest, et votum *non reservatum*.

Praeter vota *publica*, quorum dispensatio vel commutatio ipso regimine legali ordinatur (cc. 214. 633-636. 640. 648. 669), vota *privata* reservata sunt : « votum perfectae ac perpetuae castitatis, et votum ingrediendi in religionem votorum solemnium, quae emissa fuerint absolute et post completum decimum octavum aetatis an-

num » (c. 1309). Ante Codicem, reservabantur quoque vota absoluta trium peregrinationum.

156. — **Voti obligatio** non est eiusdem rationis atque obligatio promissionis quae hominibus facta est. Hominibus fideles esse debemus ne decipiantur, dum Deus melius quam homo promittens, novit quid futurum sit. Verum potest homo Deo ipsam actionem futuram vel seriem bonorum et perseverantiam in proposito boni operis offerre. Porro, reverentia Deo debita ac proin virtus religionis exigit ut facta oblatio non revocetur. Cfr. *Quaest.* de relig. n. 124, 128.

157. — *Vis* autem *obligationis* ea est quam materia demonstrat, nisi vovens obligationem minorem assumere voluerit. Qui enim nihil promittere potuit, vim quoque suae obligationis extenuare potest. Excipe vota quae in status susceptione exiguntur. Intentio quoque voventis efficit ut materiae parvae coalescant aut non, prout vovens intendit totum quoddam notabile Deo per partes vovere, aut singulas praestationes qua tales offerre. Coalescentia facilior est in votis realibus quam personalibus.

Votum enim, etsi graviorem obligationem quam fidelitatis inducat, parvitatem materiae admittit, quia neglegentia in servando voto parvae materiae ex modica rei non autem Dei existimatione explicatur.

Iudicium de gravi vel levi materia prudenter faciendum est, observando quid votum conferat ad divinum cultum sive directe sive indirecte. *Directe*, cum vovetur gravis actus religionis; *indirecte*, cum res in alio ordine gravis, ipso voto ad divinum cultum refertur. Cfr. Suarez, tr. 6, l. 5, c. 4.

Quando actio *singularis* Deo promissa est, haec regula admitti potest, ut gravis putetur materia quae, pro fine intento, lege divina vel ecclesiastica sub reatu mortali per se urgeretur. Gravis proin materia censetur: sacrum audiendum, ieiunium, abstinentia unius diei, etc.

Quando autem *series actionum* promittitur, coalescentia non ita sicut in materia iustitiae urgenda est; praeterea una actio quae, in se sumpta, foret notabilis,

exigua pars promissae seriei esse potest; demum, ipsum talis voti obiectum accurate definiendum est.

Sic votum faciendi perfectiora minus res in se quam ut perfectiores afficit: excessum autem perfectionis per se videtur materia levis. Sic, qui aliam actionem honestam subrogat sacro quod audire perfectius fuisset, non est reus omissi sacri sed neglectae actionis perfectioris: quod leve putatur. Quare vix in actu singulari qui non sit culpa mortalis, gravis inerit reatus contra tale votum. Graviter quoque peccarit, qui saepe, quasi habitualiter et liquido animo fecerit quae certo noverit esse imperfecta. Cfr. *Quaest.* de religione, n. 129.

158. — **Extensio obligationis** ex verbis voventis et rationabili ac communi eorum acceptione desumenda est, semper in benigniores partes inclinando. Quare qui vovet rosarium, satisfacit, salva diversa intentione expressa, recitando tertiam partem; qui vovet missam, ieiunium per mensem, non debet die dominico vel ieiunare vel duo sacra audire; qui vovet ieiunium vigiliae, nec die dominico ieiunare nec iam sabbato vigiliam anticipare debebit, cum ex c. 1252 § 4, pervigilia iam non anticipentur.

Qui votum *condicionatum* aut *poenale* fecerit, pro varia sua intentione condicionem impedire, actionem cui poena est annexa facere poterit vel prohibebitur.

Qui *diem* voto implendo non praestituerit, votum, quam primum commode potest, exsequi debet. Minor tamen ad differendum quam ad omittendum causa requiritur. Illicita autem excusationis dilatio gravis iudicabitur si vovens periculo oblivionis aut impotentiae se exponat, aut si materia notabiliter minuatur, v. g. in voto ingrediendae religionis quod persona iam superadulta fecerit.

159. — **Exsecutio voti.** — Votum *personale* per solum voventem impleri potest; votum *reale* etiam per alium, quamvis qui proprium non habeat, alienum ideo mendicare non debeat. Si alter sponte pro te fecerit, tua *ratificatio* sufficiet. Intentio implendi votum non est necessaria.

Onus voti realis quod vovens haeredi per validum testamentum imposuerit, ad haerede ex *iustitia* erga te-

statorem impleri debet. Debet pariter haeres voto reali unde tertius ius acquisierit, ex iustitia satisfacere. Hoc omisso, lex canonica haeredem ex *religione* obligat ad implenda vota realia: « Voti realis obligatio transit ad haeredes, item obligatio, voti mixti, pro parte qua realis est » (c. 1310, 2).

160. — **Qui factum alienum** voverit, mere modo honesto conari debet ut alter ultro rem promissam faciat.

161. — **Superior** qui nomine communitatis aliquid voverit, per se ipse solus vovit; sed, si potestas ei est, potest et debet obligationem ex religione communitati praecepto vel lege imponere. Nec aliter, si communitas voverit, soli qui vere voverunt per se ex voto tenentur.

162. — Simplicis voti violatio specifice differt a *sacrilegio*, de quo infra. Sacrilegio gravior est, quatenus est magis directe contra Deum ; gravior quoque est quam *periurium* stricte tale.

163. — Ipsum *propositum* bonum, levem quandam et humanae constantiae proportionatam obligationem inducit. Rationabile enim non est ut quis sine ratione a prudenter facta electione recedat. Cfr. Lugo, *De iust.* d. 23, n. 1 contra Suarez, tr. 6, l. 1, n. 2 et *Quaestiones* de religione, n. 141.

164. — **Voti cessatio**— 1. Obligatio voti tollitur *ab intrinseco* non sola *exsecutione*, sed etiam desitione *condicionis* a qua pendebat, et *mutatione* materiae, quae fiat impeditiva boni, aut impossibilis, absolute vel moraliter. Cfr. c. 1311.

Impletio *aequivalens* sed non *specifica* condicionis non sufficit pro obligatione, nisi intentio voventis aliud ferat. *Pereunte* re determinata quae promissa erat, alia supplenda non est (1). Re autem *vendita*, plerumque pretium debebitur, quia rem vovens, omnem eius utilitatem promisisse censetur. Si tamen usus peculiaris, nunc impossi-

(1) Quid si *disiunctiva* fuerit promissio: dabo istud vel illud, et alterutrum perierit ? Etsi disiunctiva obligatio per se non cesset, cum alterutra manet sola possibilis, nihilominus, saepe fiet in votis ut amissio alterutrius rei exsecutionem voti reddat longe magis onerosam. adeo ut obligatio tolli existimetur.

bilis, intendebatur, v. g. mitrae adhibendae ab episcopo in prima quadam sollemnitate, obligatio venditione tolletur. Sed voluntaria venditione contra votum peccabitur. Qui voverit quidpiam faciendum certo tempore, illo transacto, nihil debebit, nisi tempus urgendae obligationi additum fuerit: v. g. in ieiunio gratiarum actionis.

Votum rei partialiter impossibilis obligat ad partem possibilem, si res commode dividi possit et soleat, aliter, non obligat. Nondum obligabit si vovens indivisibiliter totum intenderit, v. g. ecclesiam cum turri. Nec si pars principalis facta sit impossibilis, manebunt accessoriae: cilicium induere non debet qui peregrinationem impeditam in cilicio facere statuerat.

Cessat quoque votum cessante causa *finali*, ut dictum est de iuramento.

2. *Ab extrinseco,* seu interventu auctoritatis ecclesiasticae, cessat votum *irritatione, dispensatione, commutatione.*

165. — *a*) **Irritatio** voti est eius ablatio per usum iuris contrarii quo irritans potitur. Qui ius habet in ipsam voventis personam (quae proin non sit sui iuris) potest semper valide, et, ex iusta causa, licite auferre vota *tempore subiectionis* facta, sive tempus praesens sive futurum respiciant. Nec vota interna ambitu istius potestatis excidunt, ita ut hae quoque in antecessum impediri possint. Quomodo tanta potestas explicetur cfr. *Quaest.* de religione, n. 135. Potestas haec appellatur a pluribus *irritationis directae*. Competit *patri, tutori,* iisque deficientibus vel subordinate ad ipsos, etiam *matri*, respectu minorum natu non emancipatorum. Namque ex c. 89 minor natu in eorum potestate manet. Cfr. Gén. — Salsm. I, n. 235.; Arregui, n. 213. Olim ad impuberes restringebatur. Cur auctores *hodie* memorent avum paternum, nescimus. Cfr. Arregui, n. 213; Gén. — Salsm. I, n. 235. Competit quoque Superioribus religiosorum, quod ad vota facta *post* professionem religiosam, exceptis votis quae pars sunt professionis religiosae et ipsam facultatem irritandi fundant, et voto transeundi ad religionem strictiorem: quia materia ista est universali religiosorum subiectioni subtracta.

Facultas ista non habetur erga *novicios*. Namque c. 561, quo novicius potestati Magistri ac Superiorum subesse dicitur, non sufficit ad tribuendum pleniorem istum dominatum qui ad irritationem requiritur et sub iure superiore negabatur. Cfr. Suar. *De relig.* tr. 6, l. 6, c. 7, n. 11 et c. 11, n. 8; S. Alph. l. 3, 233. Ratio est, quia potestas irritandi competit Superiori ex voto oboedientiae, quo novicius caret (Suar. l. c.); nec privatum novicii votum vim voti religiosi habere possit et verum creare Superiorem cum potestate dominativa. Competitne *marito* respectu uxoris? Res controvertebatur, nec Codex controversiam diremit. Pendebat ex modo quo interpretandum erat c. Noluit. C. XXXIII q. 5. — Potestas ista afficit *omnia et sola* vota quae tempore subiectionis facta sunt. Non obstat autem ut irritans in votum consenserit. Si ius est *in materiam voti*, irritans voti obligationem suspendere potest, quandiu voti adimpletio ipsi praeiudicium afferat (c. 1312). Vovens enim alienis iuribus detrahere vel suis se exuere obligationibus non potuit. Quare haec irritatio a Superiore et a Magistro noviciorum erga novicios usurpari potest.

166. — *b*) **Dispensatio** voti manat ex potestate quam habet auctoritas ecclesiastica relaxandi, nomine Dei, debitum quo fundatur applicatio legis divinae quae impletione voti urget. Potestas ista continetur verbis: « Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis ». (Matth. 15, 19).

Facultas dispensandi vota *non reservata, dummodo ius aliis quaesitum non laedatur*, canone 1313 conceditur: 1) Loci Ordinariis quod ad omnes suos subditos etiam peregrinos; 2) Superiori (ergo etiam locali) religionis clericalis exemptae, quod ad professos, novicios aliosve c. 514 aequiperatos in hac re; 3) Aliis quibus ab Apostolica Sede delegata fuerit dispensandi potestas.

Cum dispensatio fiat nomine Dei, est semper actus inferioris, ac proin iustam causam requirit, qualis est, in hac re, praeter commune bonum Ecclesiae, reipublicae, familiae, maior ipsius voventis profectus; periculum transgressionis, magna exsecutionis difficultas, magni scrupuli

in exsecutione; — imperfectio actus qui inconsiderate effectus est.

Ne nimii scrupuli oriantur, censent auctores valere dispensationem quae bona fide concessa est cum errore de *sufficientia* causae. Difficultas et incommoda retractationis causam complere videntur. Aliud dicendum foret si nulla causa re vera exstitisset.

Ius quaesitum, quod inferior Papae tollere nequit, habetur in votis in quibus intercedit quaedam ratio contractus onerosi, ut in votis quae fiunt in religione; habetur quoque in votis acceptatis a tertio et principaliter in eius utilitatem factis. Nam si *honor Dei* fuit principalis causa obligationis, alter non acquisivit ius nisi dependenter a Deo cui promissio servanda est.

Sicut ipse c. 1309 insinuat, *reservatio* stricte intellegenda est, ac proin, ut sint reservata vota castitatis et ingrediendi religionem debent esse *perfecta ratione finis*, quatenus ex amore ipsius operis seu virtutis sint facta, et ratione *obiecti*, quatenus materia perfecte habeatur. Finis imperfectus est in voti sub *condicione* de futuro factis (idque etiam post impletam condicionem); in votis *poenalibus*; in votis ex *metu* etiam levi factis.

Deficit *materia* in votis sub obligatione *levi*, sub obligatione *disiunctiva*, nisi utrumque votum reservatum fuerit; in voto non *nubendi*, servandae *virginitatis*, si haec ut *distincta* a voto castitatis concepta sunt, in voto castitatis *temporariae*.

Nova iuris dispositione, nullum votum reservatur illius qui decimum octavum aetatis annum nondum compleverit.

Inter illos qui a S. Sede delegari consueverunt, numerantur *confessarii* Ordinum mendicantium vel similiter privilegiatorum, secundum concessionem et moderationem suorum Superiorum: et potestas extra Sacramentum exerceri potest (S. Alph. *De privil.* n. 109).

167. — *c*) **Commutatio** non est, sicut dispensatio, absoluta voti condonatio, sed est substitutio alterius operis honesti in locum eius quod voto promissum erat.

« Opus voto non reservato promissum potest in me-

lius vel in aequale bonum *ab ipso vovente* commutari, in minus vero bonum ab illo cui potestas est dispensandi ad normam c. 1313 ». Postrema haec verba adduntur, ut indicent necessitatem iustae causae, quando opus minus surrogatur, et servandam cautionem non laedendi ius quaesitum. Commutatio in opus melius nullam causam postulat. Levis causa sufficit ut commutatio fiat in opus aequale. Immo, quando haec fit ex auctoritate Superioris, maior propensio in illud opus, minus transgrediendi periculum sufficiunt. Et in dubio de aequalitate, sufficit notabilis molestia in opere implendo. Quo prudentius agatur, suadendum est ut commutatio propria auctoritate fiat cum consilio confessarii. « Melius vel aequale bonum est quod, spectatis adiunctis, maxime condicione voventis, apparet magis vel aeque ad Dei gloriam conducere ». Arregui, n. 217. Absoluta ergo operis praestantia non est sufficiens criterium.

Facultas data *dispensando-commutandi*, facultatem commutandi extendit ad aliquam dispensationem ; facultas *commutando-dispensandi* restringit facultatem dispensandi, cum opus quoddam substituendum sit.

Vota autem reservata a facultate commutandi sicut a facultate dispensandi excipiuntur.

Ei cuius votum commutatum est, integrum manet ad prius opus redire, cum in eius favorem commutatio facta sit. Ad illud autem redire non debet, si opus *auctoritative* commutatum evaserit impossibile aut inutile.

Cum causa ad dispensandum sufficere non videtur, opus, partim dispensari, partim commutari poterit.

N. B. Si obligatio haeredis ad quem votum reale transivit est solius religionis, hanc relaxare poterit quicumque votum dispensare aut commutare potest; si autem, ex testamento voventis, obligatio orta sit iustitiae, ille solus poterit obligationem tollere qui legata pia condonare potest.

168. — Ex c. 1315, omni professione religiosa *suspenduntur* vota antea emissa, donec vovens in religione permanserit. Ante Codicem, omnia vota anteriori solemni professione religiosa, tollebantur. — De profes-

sione simplici nihil in iure statutum erat. Praesens itaque ius maioris est extensionis sed minoris efficaciae.

Verum, sicut ante Codicem, nunc quoque poterit religiosus omnia vota anteriora non reservata in professionem saltem perpetuam commutare, vel obtinere ut auctoritative in eam commutentur.

169. — Consilia de dispensatione et commutatione. — 1. Praestat plerumque, in foro interno, dispensationem quadam commutatione miscere. — 2. In praescribendis commutationibus, curandum est, sine anxietate, ut intentionem voventis et spiritualem prioris operis promissi utilitatem servemus. Quare : — 3. Quamvis imponi iuridice possit opus quod vovens iam facere solebat, id regulariter non est faciendum, quia intentio voventis fuit, ut aliquid ad solita sua opera adderet. Excipe fortasse votum, quale non nubendi, quo mere promittitur permansio in statu iam admisso. Quare, alligatio ad menstruam confessionem tale votum bene supplebit. — 5. Commutatio fieri potest in opus similis rationis, aut in opus melioris rationis, secundum hierarchiam virtutum, quarum caritas est regina. Sic frequentior communio simplici abstinentiae per se praestat. — 6. Si opus remedii rationem habebat, opus medicinale praescribatur. Convertatur v. g. ieiunium in abstinentiam ; — abstinentia a carnibus in abstinentiam a vino, sicera, usu tabaci, bellariis, cum aliqua oratione ; — exterior paenitentia pro castitate assumpta in suppressionem lectionis periculosae (v. g. fabulae amatoriae), cuiuspiam festivitatis mundanae. — 7. Attendenda quoque est difficultas declinanda. Si promissa sit peregrinatio longinqua, negotia aut expensae executioni obstare subinde possunt. Si negotia, optime commutabitur in peregrinationem magis vicinam, refusis in pauperes vel opus pium pecuniis quibus parcetur. Si sumptus obstent, substituatur peregrinatio vicinior addita minore eleemosyna vel pauperum visitatione. — 8. Ubi opus mere tamquam devotionis promissum est, tunc haec fere inter se commutantur : corona, confessio, communio, missa, abstinentia, ieiunium.

170. — Vovendi utilitas. — Votum voluntatem sup-

ponit quae a bono deficere vel propositum mutare possit. Quare nec Christo, cuius voluntas maxime in bono firmata semper fuit, neque Angelo, qui decretis suis stat immobilis, umquam ratio fuit cur voverent. Nec beatis comprehensoribus in caelo competit vovere, cum eorum voluntas in amando Deo sit omnino fixa.

Nobis vota duplicis generis prudenter suaderi possunt : *a*) Vota quibus peculiari cuiuspiam necessitati vel debilitati occurritur, ut vota quaedam medicinalia, et vota, plerumque momentanea, quibus petitiones Deo factas non raro stipari solemus ; — *b*) Vota quae fecunda sunt semina bonorum operum, ut sunt vota abnegationis, quaerendi perfectiora, atque in primis vota quibus perfectior Christi disciplina in vita religiosa firmatur.

Porro, quamvis votum sit laudabile et meritorium, discretio tamen est observanda in suadendis vel frequentandis votis. Ac generatim melius est non vovisse quam dispensatione a votis solutum esse : id fiduciam in Deum minuere solet. Quare, quo magis votum est rei arduae et diuturnae, eo maiore cautione suadendum vel admittendum est. Cf. *Quaest.* de rel. 140.

171. — Cum voluntas divina prorsus immutabilis sit, Deus potius eminenter quam formaliter est fidelis. Nobis itaque Deus promittit quae se nobis dare velle significat, nec distincta obligatio perseverantiae concipi potest. Ac benevolentia et liberalitas divina, quae nulla formali obligatione sicut nulla iuris translatione firmatur, magis gratuita esse perspicitur.

Fideli autem *votorum exsecutione* immobilem Dei *sanctitatem* laudamus et imitamur, dum *iuramento* veraci infinitam Eius honoramus et colimus *veritatem*. Cf. *Quaest.* de relig. n. 141.

Art. IV. — De vitiis virtuti religionis oppositis.

172. — Argumenti divisio. — Cum religio sit principalis virtus moralis, peccata eidem opposita sunt gravissima et ex genere suo mortalia. Atque absoluta cultus quantitas nimia esse non potest, cum impares simus solvendo quod Deo debemus. Dicitur tamen peccare per *excessum* qui cultum divinum exhibet *cui*, *quando* vel *prout* non debet : quae peccata nomine *superstitionis* insigniuntur. Per *defectum* vero peccat qui cultum Deo, eius nomini, rei sacrae debitum contrarie negat : et sunt peccata *irreligiositatis*.

§ 1. — De superstitione et variis eius speciebus.

173. — **Superstitio** est *falsa religio*, i. e. cultus vitiosus veri Dei, vel cultus falso Numini aut creaturae, cui exhiberi non potuit, redditus. Hinc duplicis est generis. Prioris generis superstitio peccat in modo, altera in termino honorando.

I. — *De vitioso cultu veri Dei.*

Cultus iste vitiosus est, sive quia falsae est significationis, sive quia eo modo exhibetur qui Ecclesiae consuetudinem ac praescripta violat : cultus iste dicitur superfluus.

174. — Superstitionem **falsae significationis** committit : — 1. Qui Deum per caerimonias veteris legis honorare vult : haec enim Christum venturum significant.

Sed non vetatur *circumcisio* propter sanitatem, munditiem peracta, vel, quod missionariis bene attendendum est, tamquam consuetudo gentilicia, vel in signum profanum adhaesionis cuidam nationi vel classi. Ubi talis mos fuerit, melius erit, si fieri potest, suadere ut mox post nativitatem fiat quam pubertas expectetur.

2. Laicus qui publicum Ecclesiae ministrum agat ; privatus qui sua auctoritate quaedam facienda proponit,

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

quasi ab Ecclesia ad Dei cultum ordinata sint. — 3. Qui falsas reliquias proponit, imaginem falso ut portentosam exhibet; qui se revelationibus auctum simulat. — 4. Qui, ut populum moveat, miraculum aliquod factum esse mentitur, vel historiam reperiri in scriptura sacra fingit.

Haec per se sunt *mortalia*, quia primae veritati sunt iniuriosa, et religionem in mendaciis fundant. A gravi tamen peccato excusare potest ignorantia vel simplicitas et ipsa materia levis, ut si, in vera doctrina confirmanda, quaedam circumstantia non explorata, pro certa exhibeatur.

Praeter honorem Veritati reservandum, hodierna scientiarum studia postulant, ut nullum imaginis vel reliquiarum cultum *positive* foveamus, quarum authentia non moraliter constet.

Prudentia tamen qua scandalum pusillorum vitare debemus, simul postulat ne temere impugnemus quae ipsa usus diuturnitate titulum venerationis acquisierunt, quamvis fortasse distinctum ab eo qui vulgo rebus istis assignatur. Loca enim pia et res ex pia sanctorum devotione sacra fieri possunt.

Quare cc. 1283-1285 authentiae reliquiarum consulunt; sed simul c. 1286 haec edicit: « Locorum Ordinarii ne sinant, maxime in sacris contionibus, libris, ephemeridibus vel commentariis fovendae pietati destinatis, ex meris coniecturis, ex solis probabilibus argumentis vel praeiudicatis opinionibus, praesertim verbis ludibrium aut despectum sapientibus, quaestiones agitari de sacrarum reliquiarum authenticitate » (1).

175. — Superstitionem **cultus superflui** committit qui vero cultui circumstantiam quandam vanam, stultam, inconvenientem admiscet: v. g. si Missae caerimoniis quae-

(1) In his rebus maxime iuvat duplicem « criticam » rationem distinguere: alteram irrisoriam, quae scandalose simplices turbat; alteram, doctam et prudentem quae errores paulatim dedocet: haec servit veritati, solidae pietati, atque obstacula vel praeiudicia removet conversionis doctorum.

dam subiungat vel demat; si vim reponat in certo numero candelarum, in nomine quo sacerdos appellatur; si ipso *numero* qua tali orationum fidat; si certa ac firma spe orationes recitet quibus promittuntur speciales favores vel immunitates, etc.; si studiose eligat festa principalia ad ieiunandum idque non ut maior sit mortificatio vel expientur peccata, sed in ipsa die spem ponendo. Quamquam ipsa devotio ieiunandi in sollemnioribus diebus singularitatem sapit quae per se parum commendanda videtur.

Ideo c. 1261 haec sapienter iubet: § 1. « Locorum Ordinarii advigilent ut sacrorum canonum praescripta de divino cultu sedulo observentur, et praesertim ne in cultum divinum sive publicum sive privatum aut in cotidianam fidelium vitam superstitiosa ulla praxis inducatur aut quidquam admittatur a fide alienum vel ab ecclesiastica traditione absonum vel turpis quaestus speciem praeseferens ». Leges autem quas Ordinarius loci hac re pro suo territorio tulerit, etiam exempti religiosi servare debent, et eorum ecclesiae vel publica oratoria in hunc finem visitari possunt (c. 1261, § 2).

Superstitiones istae, cum magis infirmum iudicium quam malam voluntatem prodant, nec materia (nisi mala fuerit) Deum graviter inhonoret, plerumque veniales in se erunt. A gravi tamen conscii istarum superstitionum auctores excusari nequeunt. Patet quoque graviter peccare obiective eum qui, ad honorandum Sanctum, praeceptam abstinentiam violet, et blasphemum fore qui actionem inhonestam pro divino cultu adhibeat, vel votum faciat ad complendum facinus (aliter dicendum est si ad vitandum lictorem quidpiam honestum voto promittat).

176. — Rudes bene de recto rerum sacrarum usu instruendi sunt: *a*) Ne superflua addant mediis in se bonis et probatis; *b*) Ut res in Ecclesia usitatas, v. g. ceram, aquam benedictam, etc. applicent una cum humili deprecatione et fiducia in Dei bonitate, non ita tamen ut ab his rebus, quasi ex opere operato, infallibilem effectum expectent. Cfr. Voit, n. 425. Superstitiosa securitas difficultates contra veram fidem praeparat.

II. — *De superstitioso cultu creaturae.*

177. — I. De idololatria. — Cultus Deo, Domino et Benefactori nostro debitus postulat ut omnia vel ab Ipso immediate, vel mediate secundum ordinem ab Ipso praestitum et virtutes ab Ipso collatas, exspectemus. Qui ergo quidpiam obtinere contendit per virtutem quam esse Deus noluit vel quam ad nostros usus nequaquam ordinavit, in vitium idololatriae occurrit: reddit creaturae honorem qui ad Deum referri non potest.

Est itaque generice *idololatria, cultus vitiosus creaturae praestitus*, et distinguitur *materialis*, quae sine interno affectu, v. g. ex metu, simulatur, et *formalis*, quae ab intentione cultus proficiscitur. Haec dicitur *perfecta*, cum quis adorat solem, idolum quod ex infidelitate Deum esse aestimat; *imperfecta*, cum quis vel ex odio Dei vel ex cupiditate aliquid a daemone vel ab alia creatura obtinendi, ei honorem indebitum quasi Deo exhibet. Idololatria itaque saepe cum infidelitate vel haeresi coniungitur; *formalis* est obiective gravissimum peccatum, et perfecta obiective gravior quam imperfecta. *Subiective* autem, propter malitiam voluntatis, imperfecta est gravior quam perfecta. — *Materialis* quoque est grave peccatum, quia est saltem mendacium perniciosum contra religionem; et saepe etiam externae fidei confessioni adversatur.

N. B. Idololatria antiqua saepe, ne dicam semper, cultus fuit vel daemonis vel imaginis quae daemonis seu spiritus virtute informata putabatur.

178. — II. De divinatione. — 1. Divinatio est studium obtinendi per daemonem, expresse vel tacite invocatum, notitias de rebus occultis, maxime de futuris contingentibus. Si daemoni scientia quae Dei propria est tribuitur, peccatur tacita idololatria; si ea interrogantur quae daemon cognoscere potest, illicitum cum iurato Dei hoste commercium initur, quod infert diffidentiam a divina Providentia, indignam et Deo et Christo iniuriosam subiectionem daemoni, et periculum damnosae deceptionis, quod

admittere non possumus quin caritati ad nosmetipsos derogemus.

2. Duplex est divinatio: altera fit per *manifestam* daemonis *invocationem*, ut si velis ut daemon doceat, sive in prodigiosis apparitionibus (*praestigiis*), sive in persona mortuorum apparentium (*necromantia*, quae vox quoque generice usurpatur), sive per homines vivos (*pythones*), sive in somniis (*chiromantia*), sive in figuris et signis rerum (*geomantia*, *haruspiciis*); altera per *tacitam invocationem*, in *auguriis* et *sortibus*.

Haec omnia eiusdem speciei moralis sunt; expressa tamen pactio cum daemone saepe alias malitias idololatriae, haeresis coniunctas habet. Et cum tacita non raro gravi reatu sit immunis, expressa invocatio accusanda erit ut de peccati gravitate constet.

Ut *expressa* pactio cum daemone habeatur, sufficit ut eius scientia formaliter exquiratur. Tacite autem cum daemone paciscitur qui mediis vanis, non proportionatis, utitur ad quaedam cognoscenda vel efficienda. Etenim, qui rebus utitur quas sibi constat naturali virtute esse destitutas, cum nec Deus nec Angeli boni his vanitatibus se immisceant, ex sola daemonis ope effectum exspectare potest. Nec excusatur, quia protestetur se nullum cum daemone commercium intendere, quia facto suam protestationem enervat. Cfr. infra de hodierno spiritismo et hypnotismo.

3. *Expressa* daemonis invocatio a mortali excusari nequit; neque etiam a mortali excusatur qui vitam secundum observationes astrorum vel somniorum regulare velit.

Qui autem ex tali rerum observatione, nulla firma fide adhibita, quaedam interdum omittit vel quaedam indifferentia agit, ob levem quemdam timorem ne ita sit, ne eveniat quod portenditur, potius quam superstitionem exercere, ab ista formidine se liberare velle censetur, quod non videtur esse nisi veniale. Et quia huius modi excusatio adesse solet, ideo plerumque in tacita, seu potius interpretativa invocatione, non peccatur graviter. Casus fuerit illius qui manum suam examinandam dederit cui-

dam divinatori et dein quaedam vitet quae augur ipsi damnosa fere ex lineamentis collegit.

4. Homines per *somnia* quaedam rite doceri, ipsae ss. litterae nos monent. Verum prudens spirituum discretio hic facienda est. Ut praeternaturalem eamque bonam originem somnio ascribas, oportet ergo ut res *in se* sit Deo non indigna ; ut ad bonum opus impellat ; ut animae finalem saltem pacem afferat et ad caelestia erigat. — Ut autem quis plene fidat somnio, fere certus esse debet de divina origine. Teste enim S. Alph., l. 4, n. 6, Deus, dum talia immittit, simul hanc certitudinem praebet. — Atque hoc excluso casu, qui indifferentes quasdam somnii non quaesiti indicationes sine plena fide sequitur, ita v. g. ut emat eos « numeros » loteriae quos somniatus est, vitet iter quod ipsi pro periculoso ostensum est, non est certi peccati arguendus, praesertim cum mysteriosae nonnullae futurarum vel distantium rerum praevisiones interdum saltem confuse habeantur.

5. Ob iustam causam, cum alia media evacuandi dubium desiderentur, fas est, praemissa humili prece **sortes consultorias** adhibere, dummodo a solo Deo iudicium expectetur. Ut si quis in bivio positus, nescit quaenam via sumenda sit, et bonam inire aliquantum referat.

6. Artem Pythonum exercere non licet, etiamsi nulla media inonhesta adhibeantur, et sine firma fide coniecturae de rebus futuris fiant, v. g. ex dextrae lineamentis, nisi intentio *iocandi* exterius manifestetur. Non pauci enim scandalum superstitionis inde patiuntur : non pauci damnose decipiuntur in rebus suis, vel. timoribus perculsi, re vera causam dant cur formidata mala subeant.

Qui autem sine firma fide et scandalo, ex quadam curiositate vel ad risus ciendos, huius modi personas consultum adit, non peccat, nisi forte venialiter. Cf. Sanch. c. 38, n. 18 ; c. 40, n. 12, 13 ; Ball.-Palmieri t. 2, tr. 6, s. l. n. 347.

7. Per se patet nullam illicitam exerceri divinationem ab iis qui ex vultu, membrorum dispositione, lineis et partibus manus, scripturae notis, temperiem corporis,

immo etiam animi propensiones et affectus probabiliter coniiciant.

179. — III. De vana observantia. — 1. Vana observantia est superstitio qua effectus quidam quaeritur per medium naturaliter imporportionatum et a Deo non institutum: v. g. sanitas, scientia, etc. (2, 2, q. 96, art. 1). A divinatione differt quia haec, stricte intellecta, ad solam cognitionem rei occultae, dum illa ad effectum externum ordinatur. Malitia *formalis* eadem est, ita ut quae de divinatione dicta sunt ad haec, proportione servata, transferenda sint.

Distinguere solent artem *notoriam*, quae certa figurarum inspectione vel certo ieiunio, etc. scientiam sine labore acquirere sperat; — *magiam* (nomen quoque generale), quae ad miros effectus, corporum immutationes dirigitur; — observationem *eventuum* quae ex eventu quodam, eo quod obvium habeas canem, sacerdotem, coniicit mala imminentia eaque actione effugere conatur; — observationem *sanitatum*, cum quaedam signa, orationes, certus crucium numerus adhibentur ut media necessaria et efficacia ad morbos pellendos. Perinde dicas de gestatione reliquiarum *tot* diebus, cum tali herba, aut alia vana circumstantia. Cf. Sanch. c. 40, n. 11.

De peccati gravitate et specie recurrunt dicta de divinatione. Tum ignorantia, tum imperfecta fides a mortali excusare possunt.

2. Certi usus devotionis, v. g. circumeundi ter altare vel sacellum, seminandi vel plantandi tali Sancti festo non sunt superstitiosi, sed modus implorandi auxilium B. M. V. vel Sancti, nisi circumstantiae istae putentur infallibiles, aut plane necessariae, aut per se efficaces. Nec novemdiales devotiones improbandae sunt, quatenus fundantur quadam revelatione, vel honorant quoddam mysterium, puta menses quibus Christus fuit in utero, vel imitantur exemplum apostolorum in praeparatione Pentecostes, vel condicionem indulgentiae implent; superstitiosum tamen foret credere eas preces non prodesse in maiore vel minore numero.

3. Sicut iam monebat *Caietanus*, in q. 96, art. 2, abest formalis superstitio ubi, ex ignorantia, naturalis

vel divina virtus in quibusdam remediis vel usibus inesse aestimatur. Sic ipsa S. C. superstitione exemptum pronuntiavit usum Sinensium explodendi, tempore eclipsis, tormentum bellicum, ne draco lunam devoret. Quare missionarii, cum inepta quaedam remedia a barbaris adhiberi deprehendunt, v. g. quaedam ad collum appensa obiecta, ne ilico putent ea esse superstitiosa, sed genus virtutis quod inesse existimatur explorent.

Immo *Cai.* haec addebat: Plerumque aut non peccant aut venialiter tantum, qui simplici corde observant quosdam ritus ab Ecclesia non receptos, quibus, praesertim si a maioribus edocti sunt, sperant effectus nonnullos divina virtute secuturos: ut qui contra definitum morbum gestant primam monetam in Parasceve Christo oblatam. Haec itaque potius pro ineptiis non propagandis habeantur, quam scrupuli de gravi reatu iniciendi sunt.

Nec, deficiente fiduciae firmitate, graviter peccant qui nolunt tredecim ad mensam assidere, feria VI iter incipere. Gravius carpendi sunt qui positive, ut in recente bello accidit, ridicula quaedam amuleta gestant. Quamquam et ii, si cuidam timiditati cedunt non mortaliter rei dicendi sunt.

4. *In dubio* de virtutis qualitate, effectus, dummodo, propter analogiam cum effectibus certo naturalibus, probabilem esse sinat causalitatem naturalem, potius naturalibus viribus effectus ascribatur. Et quae hodie inventa sunt vel etiam observata v. g. de naturali telepathia, talia sunt quae praesumptionem virtutis naturalis confirment. Generali tamen ratione ignoratae virtutis naturalis inniti nequit prudens conclusio qua omnia praedicarentur naturalia.

Et cum gravis suspicio est diabolici interventus, gravis causa, qualem magistri theologiae vel scientiarum habere possunt, requiritur ut quis, etiam praemissa, quae facienda est, protestatione, talia exerceat. Namque, praeter motivum religionis quod vetat ne, sine sufficiente causa, interventum diaboli permittamus, periculum damni proprii ex commercio veri simili cum nefario et callidissimo hoste, monet nos ut haec vitentur. Cf. d'Ann. II, 54 fin.

180. — IV. **De maleficio.** — *Maleficium* est vis nocendi aliis ex pacto et cooperatione daemonis comparata. Aliud

dicitur *amatorium* seu philtrum, cuius usus est ad carnalem amorem vel odium excitandum, daemone hominis phantasiam commovente, ita tamen ut libertas non auferatur; namque daemon nihil in voluntatem agere potest. Aliud est *veneficium*, quo alicui personae vel eius bonis damnum infertur.

Ne existimemus talia numquam hodie fieri; vel non iam exerceri, in occulto, horribiles artes quae quondam famosae factae sunt.

Sed quia haec passim ignorantur et quia popularis credulitas nimis ad suspiciones maleficii propensa est, parochi et confessarii potius cohibere debent qui temeraria maleficii accusatione gravem iniuriam innocentibus inferunt. Neque ipsi prompti sint ad effectus supernaturales agnoscendos. Quam saepe, praeternaturalis explicatio sola ampliata factorum narratione postulabatur, ita ut seria inquisitio vel fraudem quampiam vel nihil valde mirum detexerit! Simul prudenter rudes dehortentur ne ad vanas et superstitiosas artes in morbis, praesertim animalium, confugiant, sed a peritis medicinae consilia requirant.

181. — V. **De magia hodierna.** — 1. Latissimo *magiae hodiernae* nomine vocamus non pauca mira phaenomena quae hodie circumferuntur, et, excepto *spiritismo* proprie dicto, ubi evocati spiritus vel animae separatae agere censentur, exeunte s. XVIII tributa sunt cuidam « *fluido vitali* » seu quasi *magnetico*, quo sola corpora viventia instructa forent, unde *magnetismus animalis* dictus est. Nec minus ficticium est corpus sidereum (*corps astral*) quod inter corpus physicum et animam spiritualem, medium foret, et radiantem quandam virtutem exerceret.

2. Ut ipsa phaenomena paucis exponamus; *a*) Attenta *causa immediata* (vera seu apparente), alia *insolita* vel *mira* res *inanimatae* operari videntur, ut notissimae mensae quae in gyrum versantur et secundum quandam signorum pactionem quaesitis respondent; alia immediate operantur *personae humanae* praesertim cum constituuntur in statu *hypnotico*, in quo, quasi somnambulae, personae istae miram demonstrant facultatem videndi, audiendi,

et, ad imperium illius qui ipsas hypnotizavit maxime sunt dociles ; alia, specie tenus saltem operantur *spiritus*, ut eos vocant (*fantômes*, *spectres*). — *b*) Attenta relatione ad personam cuius interventus necessarius praedicatur et « *medium* » vocari consuevit, alia « medium » facit vel agit per *res*, ut cum mensas movet, gyrat, vel ab iisdem responsa obtinet ; alia agit *per se* et *in se*, ut cum varias personas gerit, oculis clausis legit, se ipsum sursum fert ; alia agere videtur *extra se*, ut cum novit quae nimis distant, cogitationes alienas penetrat, apparitiones provocat : sive haec faciat, sive artificiose simulet. — *c*) *Ex modo* quo agit « medium », alia proprio marte operatur, ut in mensis rotandis, alia ad instigationem alterius sub cuius dominio constitutum est vel esse videtur ; sive mere passive oboediat, sive proprio motu actionem quae in alieno imperio initium habuit, perficiat. — *d*) *Ex gradu* demum quo facta videntur esse *mira*, sunt phaenomena quae speciem saltem *magiae* habent, quatenus humanae naturae vires superare videntur eorumque nulla, saltem in praesenti, suppetit explicatio probabilis : ita verae spirituum evocationes ; responsa quae lingua *certo* ignota enuntiantur ; revelatio rerum quae dicentis et omnium praesentium scientiam fugiant ; ipsa efficacia imperii quo pondus aliquod in aëre, sine ullo adminiculo pendulum, manere immotum iubeatur ; — et sunt phaenomena quae in *suggestione hypnotica* probabilem explicationem habent, sive ea sint quae in solis personis morbo nervoso affectis, sive etiam in multis personis quae corpore sunt satis temperatae effici possint. Prima phaenomena sunt *spiritismi* proprie talis, posteriora sunt hypnotismi sive magni sive moderati.

182. — De phaenomenis istis triplex quaestio movetur : 1. De *morali* imputatione actionum quae in statu *hypnotico* fiunt ; atque actiones istas moraliter esse *in se* imputabiles saltem quod ad gravem reatum, antea negavimus. — 2. De *honestate* consensus quo persona sinat se in statum hypnoticum coniicere. Et quia nefas est libertatem suam in alienis manibus temere abdicare, quia usus hypnotici non parum sanitati nocere possunt et

phantasiam ac mentem facile perturbant, consensus talis honeste non datur sine gravi causa et debitis cautelis. Et, quantum fieri potest, procurandum est ut libertas substantialiter intacta maneat, et nulla diuturna potestas in personam hypnotizanti permittatur (1). Cum debitis cautelis, rationem sufficientem dabunt curandus morbus corporalis vel mentalis, moderandae passiones nimiae, et etiam studia scientifica a vere peritis existimata utilia. Sine istis cautelis, consentiens derogat caritati erga seipsum, qui vero personam non consentientem « hypnotizet », ut qui nocet eius valetudini, quintum praeceptum violasse convincitur.

Quo circa legibus, qualis lex belgica 30 maii 1892, prudenter puniuntur exhibitiones personarum « hypnotizatarum », atque ipse usus hypnotismi in amentes vel minores natu ab iis peractus qui non sunt medici vel specialem gubernii licentiam non obtinuerunt.

3. De ipsa *superstitione*. Alii fere omnia facta pro diabolicis habent. Sic severe respondet Ball. ad Gury, I, 279 (23) ; Palmieri, *Op. theol.* tr. 6, s. 1, c. 1, n. 363-365. Alii, contra omnia quae *vere* acciderint ad naturales causas, cognitas vel incognitas, pertinere putant. Sic, recens, Dr. Grasset. Tertia sententia, cui favemus, valde caute accipienda dicit quae passim narrantur et vere mira videntur. Ex factis comprobatis, plura tribuit consuetis fraudibus et collusionibus circulatoriis ; plura alia in morbido personarum statu explicationem habere existimat. Pauca quaedam vehementer suspicatur *satanicum* prodere interventum, meliorem tamen factorum demonstrationem exoptans. — Cf. quae scripsimus, *Quest.* de religione, n. 174. — Et quia nimis incerta sunt omnia, usus apologeticus spiritismi, quia v. g. experimentalem vitae futurae demonstrationem contineat, nobis periculo plenus videtur.

(1) Hoc interest inter somnum hypnotizatae personae, sive dicatur specialis, sive pro mere communi habeatur, et ebrietatem; quod expergefacta statim fit sui compos, dum ebrius per se stupidus vel hebes manet donec potum inebriantem decoxerit.

183. — *De moralitate usus vel participatione*, sola spectata *religione*, haec dicenda videntur : — 1. Coetibus spiritistarum, ubi ex evocatis mortuorum animis de ipsa religione et factis mundi invisibilis certiores fieri contendunt vel cupiunt, *active* cooperari profecto nefas est. Sive enim vera sive conficta sint prodigia, mera ac saepe putida in his exercetur superstitio. Cf. litt. S. Off. 30 iul. 1856. — 2. Superstitiosum quoque fuerit mysteriosis istis mediis uti ad cognoscendas res quae humanam scientiam certo transcendunt. — 3. Qui animo a superstitione alieno, ita ut diabolicum interventum repudiet, adest experimentis vel in se dubiae naturae vel quae ipse persuasum habet esse ordinis naturàlis, superstitionis quidem argui nequit, sed malam seu periculosam curiositatem plerumque fovebit. — 4. Quare die 24 apr. 1917, in plenario conventu, S. Officium haec edixit (A. A. S. t. 9, 1917, p. 268) : Proposito dubio : « An liceat per *Medium*, ut vocant, vel sine *Medio*, adhibito vel non hypnotismo, locutionibus aut manifestationibus spiritisticis quibuscumque assistere, etiam speciem honestitatis vel pietatis prae se ferentibus, sive interrogando animas aut spiritus sive audiendo responsa, sive tantum aspiciendo, etiam cum protestatione tacita vel expressa nullam cum malignis spiritibus partem habere se velle. — Negative in omnibus ». — Ratio est, quia etiam meri testes favent rei illicitae, et inutili periculo proprii damni se exponunt. — 5. Haec itaque est regula generalis. Verum non mere aspicit vir peritus et satis expertus qui intervenire velit ad fraudem detegendam et denuntiandam, et fortunam huius modi superstitionum minuendam pluriumque deceptionem tollendam. Quare, dummodo scandalum alienum satis removeat, eum non putamus positive prohibitum, praesertim si Ordinarius tale consilium opportunum iudicet. — 6. Et quia probabilia argumenta et recentes inventiones in eam opinionem ducunt, esse vires quasdam corporales nobis adhuc ignotas, periti viri prohibendi non sunt quin scientificam earum indagationem peragant sine alieno scandalo et physicis corporis vel mentis detrimen-

tis. Verum hic de nulla spirituum evocatione sermo esse potest.

N. B. Observemus demum « spiritistas » in sectas pseudo-religiosas convenire, quibus adhaerere manifesto impium fuerit.

§ 2. De irreligiositate eiusque generibus.

184. — Ordo dicendi. — **Irreligio** religioni opponitur per defectum. Alia tendit ad *irreverentiam* erga Deum, et est *tentatio Dei, blasphemia et periurium;* altera *irreverenter* tractat personas vel res sacras, et est *sacrilegium* aut *simonia.*

De periurio actum est ubi de iuramento. De reliquis nobis agendum restat.

I. — *De tentatione Dei.*

185. — 1. Reverentia Deo debita postulat, ut modeste, discrete et humiliter ad speciale Dei auxilium eiusque attributa confugiamus. Velle ut quasi scaenice se exhibeat, est Deo graviter iniuriosum. Quicumque ergo sine causa, interventum Dei petit, hanc malitiam committit. **Propria** itaque **ratio tentationis Dei** est in *temeraria postulatione interventus divini.* Huic malitiae accedere potest peccatum contra fidem et spem, si quis, quasi dubitans, formaliter veritatem vel attributum divinum explorare voluerit, et sic Deum magis stricte tentare seu experientia comprobare cogitaverit.

186. — Theologi non omnes eodem modo tentationem Dei concipiunt. Aliis est temeraria exploratio divinae *perfectionis* ; aliis vero temeraria exploratio *beneplaciti* divini. *Expressam* distinguunt, quae explorationem intendit, et *interpretativam*, quae in agendi modo lateat. Utraque est *formalis*, quando, dubitando vel non, quis conscia temeritate petit ut Deus sibi succurrat aut manifestet.

187. — Peccatum istud committitur ab eo qui, sine speciali instinctu divino, *absolute* vult vel promittit miracu-

lum ; vel ab eo qui sine causa sufficiente vult condicionate (si Deo placeat). Utputa si quis miraculum offerat ad probandam fidei veritatem; si quis, in re levi vel cum alia media suppetunt, miraculosum signum postulet. Prius per se mortale erit peccatum ; alterum practice plerumque aliqua simplicitate et modica instantia a gravi excusabitur.

188. — Vulgo dicitur tentare Deum qui suam valetudinem temere exponit, qui sine praeparatione contionatur, docet, quatenus indebitum auxilium divinum postulare videatur. Sed est potius praesumptio quae alii praecepto, v. g. quinto, adversatur. Namque unde desit exspectatio auxilii divini, tentatio Dei necessario abest. — Gravitas reatus ex praevisi damni momento diiudicanda est.

II. — *De Blasphemia.*

189. — **I. Notio et divisio.** — Voluntati colendi Deum directe opponitur voluntas in Deum contumeliosa, quam prodit blasphemia. Est enim **blasphemia :** *contumelia in Deum allata.* Cum Deus affectum contumeliosum in corde legere queat, potest homo sine ullo signo exteriore esse blasphemus ; et potest animum istum exterius, sive signis verborum, formalium vel aequipollentium, sive actione contumeliosa, manifestare vel exercere. Hinc blasphemia *cordis*, *oris* et *operis*.

Divisio tamen ista non est formalis. Cum reservatur blasphemia, sola ea intelligitur, quae fit per locutionem, oralem vel scriptam.

Blasphemia *directa* a formali inhonorandi Deum intentione proficiscitur ; *indirecta* intentionem virtualem continet in voluntate dicendi vel faciendi quae sunt in Deum contumeliosa. Prior gradu non specie ab altera differt.

Blasphemia potest esse vel *simpliciter contumeliosa*, vel *haereticalis*, quae simul, saltem exterius, veritatem revelatam negat, vel *imprecatoria*, qua Deo malum optatur.

Et in genere suo completur affectu detestationis seu odio, quae simul est gravissima caritatis violatio.

Deus potest *in se* blasphemari, vel in *sanctis suis* et in *rebus sacris*. Prima est gravior, etsi, qua blasphemia, specie ab altera non differt. Sed, pro intentione blasphemantis, potest simul ipsos Sanctos vel Beatam Virginem in propria eorum excellentia, v. g. in Immaculata Conceptione, attingere: tunc simul erit contra duliam vel hyperduliam. Id regulariter (suo tempore) non accidere, existimabat S. Alph., l. 4, n. 132.

Blasphemia demum distinguitur *vulgaris*, quae usitatissimis formulis, saepe interiectionis instar, profertur, ita ut blasphemator ipse verba non composuerit vel in formam sententiae, adornaverit; et *studiosa*, cuius formula est ab ipso blasphematore inventa vel confecta.

190. — II. Gravitas. — Peccatorum quae religioni adversantur, blasphemia est ex genere suo gravissimum, ita ut vera blasphemia parvitatem materiae non admittat.

Ioco, non ex contemptu vel odio aut indignatione, pronuntiatum verbum contumeliosum in Sanctos, putatur esse veniale. Sed id non fiet ioco nisi cum de rebus agitur minoris momenti quae facetiae dant occasionem: ut si Sanctos Crispinum et Crispinianum voces sutores.

Radix blasphemiae *directae*, i. e. causa impulsiva quae hominem ad formalem blasphemiam inducere solet, est per se appetitus vindictae adversus Deum. Indigne scilicet ferens sortem suam, quam Dei arbitrio novit obnoxiam, homo iratus eam ultionem affectat cuius solius copiam habet; et honorem aggreditur Eius quem Ipsum laedere vel attingere nequit. Radix ista apparet quoque in selectione qua, in variis adversitatibus, blasphemat sanctos qui tamquam protectores contra definitas calamitates invocantur: ut si, propter amissa vel aegrota pecora, blasphemes S. Paschalem, propter luem, S. Rochum.

Indirectae blasphemiae radix est nimis velox ira vel impatientia, simul cum defectu reverentiae erga Sanctos. Idem reverentiae defectus quoque iocosis blasphemiis locum praebet.

191. — III. Exempla et criteria. — 1. Quotquot Deum

esse negant vel ipsum colere nolunt, reipsa sunt, obiective, gravissimae blasphemiae rei. Summum gradum *infidelium* tenent athei ; ii dein qui omnem inter Deum et hominem relationem positivam abrumpunt, ita ut Deum quasi extra commercium ponant. Succedunt qui solam religionem *naturalem* admittunt ; denique qui deminitum tantum cultum mahumetanorum, iudaeorum vel haereticorum Deo reddere volunt. Gravior fit haec blasphemia si accedat, per formalem Dei tentationem, quaedam provocatio, ut, « si adsit vel si possit, puniat negatorem fidei, eucharistiae », etc.

2. Maxime graves, formales et scandalosae blasphemiae committuntur impiis libris et ephemeridibus.

3. Blasphemat non solum is qui contra Deum infrendens et maledicit, vel eius sapientiam, bonitatem verbis negat aut dubia habet ; sed is quoque qui sine ira contra Deum, ea serio et scienter profert quae ex sua significatione aut modo loquendi et circumstantiis imminutionem inferunt divini honoris aut imperii. Et alia signa contra Deum, ut spuere in caelum, sunt, aeque ac voces, blasphema.

4. In diiudicandis blasphemiis, ratio habenda est significationis verborum secundum communem hominum intellectum. Quare quaedam formulae quae per se haeresim sonant, quia ut tales non apprehenduntur, a labe blasphemiae erunt immunes. Sic, hodie saltem, cum homines irati dicunt : « Perdat te sanguis Christi », nullam virtutem perdendi sanguini Redemptoris ascribere videntur, sed mere homini imprecari cogitant. Quare errare existimamus qui blasphemiam existimant haec dicta : « milliard de dieux, tausend Sakrament » quasi quis cogitet multiplicatum verum Deum vel plura quam septem sacramenta, dum tam facilis subest explicatio : « sume verbum semel dictum quasi millies et saepius pronuntiatum ». Contra, formulae quae non sunt blasphemae, ex communi interpretatione, hanc notam habebunt. Sic diu, propter existimationem communem, blasphemabant qui flandrica imprecatione utebantur : Deus me damnet.

— Ac perinde dicendum est de interiectione per se ambigua : « Sacré nom de Dieu ».

Id tamen observandum est. Cum formula, sicut flandrica, sensum refert completum, error demonstrari et facilius corrigi potest. Ubi vero non habetur nisi quaedam interiectio, nullus error demonstrari potest, sed quasi sensus vocis immutandus est. Voces enim sunt signa arbitraria.

Quare, anno 1903, episcopi Belgii communi consilio errorem de formula flandrica denuntiarunt et mox communem persuasionem mutarunt. De gallica formula magis dubitatum est. Sed cum ipsae voces non viderentur ubique significatione contumeliosa accipi, episcopi et plures auctores coeperunt aliam interpretationem inculcare et verba illa blasphemiae nota purgare. Quocirca, hodie, istud commodum habetur, ut de nulla formula blasphema sive in Belgio sive in Gallia constet. Paenitentes, secundum conscientiam quidem praeteritam iudicandi erunt ; sed moneri possunt ut verba ista parum urbana et interdum scandalosa, omittant quidem, eadem tamen ne considerent tamquam blasphema, nisi haec contra ipsum Deum irati protulisse ex adiunctis demonstrentur.

Formulas, in dubio, pro non blasphemis habendas esse monet S. Alph. Contra ac severi quidam docuerunt, formulae *corruptae* non sunt habendae tamquam blasphemae.

192. — IV. **Reatus subiectivus.** — 1. Ut habeatur blasphemia, verba usurpari debent *significative*, non mere historice vel per modum ioci. Unde non blasphemat qui auditam vel dictam a se blasphemiam ipsis blasphemis verbis referat.

2. Formalis blasphemiae rei sunt iudicandi : *a*) Qui liquido animo vel deliberate scribunt impia ; — *b*) Qui sui satis compotes, ex impatientia mali quod Deus vel sanctus avertere potuerit, verba proferunt quae norunt in Deum vel sanctos esse contumeliosa, vel qui mala Deo aut sanctis exoptant ; — *c*) Qui ad illudendum sacerdotibus vel piis personis, verba blasphema evomunt. Immo haereticalis ironia huiusmodi blasphemias facile aggravat, cum contemptum addat fidei vel religionis.

3. A formali blasphemia excusantur qui non advertunt hoc quod dicunt esse blasphemum.

A gravi reatu immunes existimantur qui in magna tristitia sententias proferunt quae, litteraliter sumptae, blasphemae et haereticales forent; v. g. « Deus me nimis affligit; Deus me dereliquit; Deus non est iustus ».

5. **Quid** autem de iis dicendum est qui, ex ira in creaturas vel ex consuetudine, sine intentione Deo contumeliosa, advertenter pronuntiant formulas in se blasphemas, non tamen secundum blasphemam significationem sed mere per modum cuiuspiam interiectionis cui omnis definita significatio desit?

Non pauci eos *formalis* blasphemiae damnant, quia indirecta intentione laedendi divinum honorem blasphemia committi possit, haec autem in formali verbi blasphemi prolatione contineatur. Attamen, sublata significandi intentione, verba sunt merus sonus. Blasphemia ergo materialis non remanet nisi apparenter. Nulla itaque formalis locutio habetur, quamvis forsan ab audientibus putetur. Et cum Deus cor intueatur, sic interior sine exteriore blasphemia esse, sic exterior per interiorem mentem corrigi potest. *Formalis* igitur *blasphemia* neganda videtur. Scandalum utique blasphemiae apud audientes facile dabitur; quare gravis obligatio urgenda est vitandi verba ista, quae semper reverentiae nobiliter derogant, vel deponendi consuetudinem ea dicendi, per firmum propositum identidem renovatum et per fugam proximae occasionis. Attamen, cum vulgares blasphemiae ex mera consuetudine, permixtae aliis formulis non blasphemis dicuntur, vel sine ira, vel etiam ex ira, sed aperte sine ullo respectu ad Deum, nonne formulae istae satis demonstrantur sine intentione blasphema proferri, seu blasphema significatione esse vacua? Quare saepius quam dici consueverit, huiusmodi homines a gravi peccato excusandi videntur. Ipsi, ultro vel interrogati, statim dicere solent se de Deo non cogitasse. Et dum permixtim proferunt et accusant in sacramento formulas vere et falso blasphemas, conscientiam a reatu blasphemiae immunem ipsi prodere videntur. Neque horror fidelium, dum

verba blasphema audiunt, diversam conclusionem suadent. Similem enim fideles experiuntur cum vanae usurpationes nominis Dei in ira accumulantur. Cfr. Baller. ad Gury, I, 303, nota 10.

5. Blasphemias in *ebrietate* prolatas alii a peccato blasphemiae excusant, quia de ratione blasphemiae est ut scienter sit prolata. Ita Vasq. in 1, 2, d. 76, n. 11; Gobat, *Florileg.* tr. 5, c. 19, n. 34-39; Salmanticenses, tr. 25 c. 2, n. 30-31. Alii, v. g. Sanchez, *Decal.* I, 16, 44, ebrios in causa praevisa reos esse existimant, cum verba obiectivam suam significationem retineant, vel quia ebrii veros conceptus habeant, ita ut essentia blasphemiae materialis tota quanta habeatur. Distinguendum arbitramur inter blasphemias quas ebrii quasi mechanice et sine advertentia ad significationem proferunt, et blasphemias quas, ira correpti, in Deum dirigunt. Priore casu, pro ipsis astantibus, obiectiva significatio perire videtur, ita ut ne quidem in causa blasphemiae sint, in altero casu, contumeliam in causa imputabilem, si confusa saltem fuerit praevisio, ipsos commisisse censemus.

N. B. Nefas fuerit ebrios ad blasphemias provocare. Si enim directe provocaveris, per eos sicut per instrumentum blasphemas: quod grave est. Si indirecte, substistet saltem venialis irreverentia in Deum, cuius nomen vano et satis odioso modo usurpatur. Cf. Lehmk. I, 227.

193. — *Vana usurpatio* nominis Dei est peccatum veniale quod, pro adiunctis et affectu, inter graviora vel leviora ponendum est. In ira contra homines prolata verba « Per Deum — Nomen Dei », fere sonant sicut blasphemiae, periculum quodpiam blasphemiae afferunt, ita ut gravia venalia sint. In ira contra Deum, forent vere blasphema, *interius* tamen, non exterius. Sine ira, ex quadam parva impatientia (Bone Deus, linque mihi pacem) vel in signum *admirationis* vel per modum *crebrae interiectionis* verba: Mon Dieu, bone Deus et similia, levem quandam irreverentiam, Eccli. 23, 10, prohibitam, sapiunt. Quamquam saepe inadvertentia excusantur. Si

subsit quaedam invocationis ratio, ut interdum *Iesu, Maria!* omnis culpa aberit.

Nec docet christianum ut nomen daemonis assidue pronuntiet. In se tamen istius nominis usus non est peccatum.

194. — *Imprecationes* de malo gravi in homines prolatae, graves erunt, si serio volitae, vel si a filiis in parentes vel a subditis in Superiores similis auctoritatis proferantur. Sin minus, gravem reatum continere non videntur. Quare de intentione sua paenitentes interrogandi erunt.

195. — *Actio confessarii.* — 1. Errores particulares de formulis quae blasphemiae existimantur dum vanam tantum usurpationem Nominis Dei continent, dedocebit.

2. Qui formulas blasphemas usurpant et simul se excusant a peccato gravi, quod mere iram et seriam voluntatem significaverint, melius aliis argumentis quam iniecta peccati mortalis conscientia ab his moribus avertentur. Confessarius rationem quoque urbanitatis invocet, et insistat in opportunitate maioris patientiae et mansuetudinis.

3. Apta remedia contra consuetudinem suggerat. Talia sunt, fervens renovatio propositi cotidiani, addita quadam parva paenitentia, v. g. tundendi pectoris; recitandi *Gloria Patri*; erogandae modicae eleomosynae; surrogatio alius formulae sonorae in locum blasphemae. Nec monere omittet hunc esse fructum immediatum huiusmodi conatus, ut culpam tollat ex actibus qui per consuetudinem indeliberate fiant.

4. Graviter parentes increpet vel heros qui maiore scandalo coram filiis, operariis blasphemant. — Immo vitandae sunt formulae quae, quia similes sunt blasphemiarum, ansam dant apud pueros gravium peccatorum.

N.B. De Periurio actum est ubi de Iuramento.

III. *De Sacrilegio*

196. — Notio et gravitas. — Historice, *sacrilegium*, iam apud paganos, dictum est primo rei sacrae furtum, quo violabatur sanctitas quae rem custoditam a templo, ab ecclesia, protegere debuit. Hinc sacrilegium fit per omnem et solam actionem qua *publice protecta* sanctitas, *qua talis*, violatur.

2. Itaque *late* **sacrilegium** est quodlibet peccatum contra virtutem religionis ; *stricte* est *violatio rei sacrae*, seu talis irreverentia erga rem vel personam sacram commissa, quae cum eius sanctitate specialiter repugnat.

3. Sacrilegium supponit rem vel personam sacram, i.e. dicatam cultui divino. Huiusmodi deputatio *publicam* institutionem sive Dei sive Ecclesiae requirit. Nulla res enim sacra dici potest nisi omnes eam ut sacram habere et tractare debeant. Hoc postulat usum iurisdictionis seu publicae potestatis. In Novo Testamento, alia ipse Deus seu Christus fecit sacra, i. e. Sacramenta ; alia vero ecclesiastica potestas. Sanctitas cuius est divina origo, magis intrinseca est ; ita ut appositae violationes magis ex ipsa rei natura aestimari possint Namque sacrilegium supponit praeterea actionem directe oppositam qualitati quae in ordinem ad Dei cultum rei indita est vel quae fit contra id quod, sub eadem ratione, positive aut negative praescriptum sit. Plura ergo pendent a positiva Ecclesiae determinatione. Sic, cur sacrilegium sit percutere sacerdotem, non autem eum calumniari, ratio nulla « a priori » dari potest ; ita est quia sic ab Ecclesiae constitutum est, ut persona censeatur sacra *in se*, non in *fama* sua.

4. Sacrilegium **genere suo grave** esse nemo dubitat. Quia tamen non ipse Deus in se sed creatura quaedam violatur, materia levis habetur : de qua re opportune monendi sunt fideles, maxime pueri et adolescentes, ne, nominis terrore perculsi, omnia v. g. parvum furtum pecuniae in ecclesia oblatae, pro gravi habeant illudque accusare non audeant.

197. — Divisio. — Antiqua et canonibus Codici anterioribus recepta divisione, sacrilegium distinguitur *personale*, quo persona sacra ; *locale*, quo locus sacer ; *reale*, quo res sacrae violantur.

Est ne autem divisio ista formalis et ultima ? Eam formalem aestimare videtur S. Th. 2, 2, q. 99, art. 3, quia diversa ratio sanctitatis formaliter insit in personis, in locis, in rebus. Quod Caietanus, in h. l., sat dubitanter hoc modo declarat : — Sanctitas *personae* est sola formalis et absoluta ; *loci* sanctitas inde proficiscitur quod est *contentiva* personarum seu quia deputatur actionibus sacris ibi peragendis ; *rerum* vero sanctitas est *relativa*, quatenus vel sanctum faciunt (puta sacramenta) vel ad sanctos ordinentur. — Verum cur loci sanctitas a rerum sanctitate tali respectu formaliter diversa demonstretur, re vera non apparet, ac tuto negari posse videtur ; ita ut triplex genus ad duplex redigatur. Probabilis vero sententia specificationem istam pro ultima habet, ita ut si, in peccati declaratione, circumstantia sacrilegii omissa fuerit, defectus suppleri possit dicendo : commisi sacrilegium personale vel reale. — Sane in sacrilegii exemplis, v. g. in communione indigna et in profanatione vasis sacri, magnae diversitates deprehenduntur ita ut ea unius generis esse satis aegre dixeris. Diversitas tamen potius est in actione quam in formali sanctitatis violatione. Sed in sacrilega eucharistiae abusione, violatio sanctitatis absolutae cum relativa concurrere videtur. Quare propter duplicem sacrilegii rationem, haec violatio accusanda erit. In aliis actionibus, saepe alia species concurret. Sic qui contumeliose imaginem calcaverit, reus quoque erit blasphemiae ; qui rem sacram furatus sit, erit simul iniustus.

Suarez, De rel. tr. 3, c. 1, n. 6-8, negat ullam istius partitionis rationem dari posse, et potius ex modo quo res sacra constituatur et quo sanctitas ista violatur formales distinctiones repetaendas esse. Nihilominus, c. 5, communi sententiae adhaeret, maxime propter iura ecclesiastica. Si tamen locus sacer ut alia res sacra violetur, utputa si destruas templum sicut vasa sacra frangere possis, idem tunc foret sacrilegium.

Observant Ball.-Palm. t. 2, tr. 6, n. 383, facinora sacrilega ita practice accusari, ut de specificatione sollicitudo habenda non sit.

Illud quoque, ad distinctionem sacrilegiorum notionem nobis comparandam, notasse iuvabit, sanctitatem *personae* esse magis partialem ; sanctitatem *loci* esse ma-

gis extrinsecam et iuris positivi (dum nunc eiusdem sanctitatis est totum templum consecratum, nec locus sacer reputatur propter asservatam eucharistiam, nonne potuit lex sanctum declarare spatium certae extensionis circa tabernaculum?); sanctitatem *rei* posse esse ita totalem, ut omnis usus profanus pro sacrilego habeatur. Praeterea, ipsum *ius* Ecclesiae in loca vel res sacras est totum sacrum, ita ut omnis violatio iuris Ecclesiae sacrilega dicenda sit.

198. **Sacrilegii casus.** — Generali ratione *sacrilegus* est modus tractandi personam, locum, rem sacram qui *ex contemptu* sacrae qualitatis manat. Restat iam ut actiones consideremus quae *in se* seu etiam ex diversa intentione factae, sacrilegii damnandae sint.

199. — **Personale sacrilegium** committitur: 1. *Reali iniuria* illata clerico vel utriusque sexus religioso (c. 119); 2. *Luxuriosa libidine* clerici in maiore ordine constituti, vel personae quae publico castitatis voto ligatur (Cf. cc. 132. 1308).

Realis iniuria, cum omnes actiones exteriores complectatur quae *factis* non verbis iniuriosae sunt in corpus, in libertatem vel in dignitatem, continet percussiones, quae c. 2343 puniuntur, et a quibusdam, v. g. ab Arregui, n. 594, ut distincta ratio sacrilegii exhibentur. Cf. Wernz, *Ius decr.* t. 2, n. 163.

Propter *luxuriosam libidinem*, tum persona sacra, tum complex, malitiam sacrilegii contrahunt. Et secundum communem sententiam, peccata quoque interna sacrilegio notanda sunt.

Sacrilegium istud carnalem personae sacrae delectationem requirit. Quare sacrilega non est persona sacra quae, sine propria libidine, carnale peccatum personae non sacrae suadet. Contra sacrilega est persona non sacra quae sacrae libidinem suadet. Si ambae personae sacrae fuerint, duplex sacrilegium declarandum erit. Cf. *De castitate*, n. **314** et **313**.

Cum sacrilegium personam *sacram* supponat, et nemo se privato voto sacrum efficere queat, violatio voti privati castitatis sacrilega esse nequit. Cf. Wernz, *Ius decr.* t. 6, n. 335. Auctoritas tamen S. Alph. l. 1, n. 47, id

efficit ut plures adhuc probabile sacrilegium in omnis voti castitatis violatione agnoscant. Cf. Ferreres, I, 373; Arregui, n. 194. Sententia haec istud commodum affert, ut laicus, religiosus et sacerdos eodem modo peccatum carnalem accusare possint addendo: habeo votum castitatis.

Quod certum est. luxuria sacerdotis, qui simul sit religiosus, *unum* sacrilegium efficit, cum formaliter eadem sanctitas duplici titulo inducta sit.

3. Violatio *privilegii fori*, quatenus istud vigeat, putabatur quoque esse sacrilega. Idem hodie defenditur, v. g. a Ferreres, I, 372; Arregui, n. 194; Gén. I, 280, quamvis nota sacrilegii non moretur in can. 2341 quo privilegium fori sancitur.

200. — Sacrilegium locale locum *sacrum* supponit. Ex c. 1154, sacra sunt loca quae *consecratione* vel *benedictione* divino cultui fideliumve sepulturae deputantur; i. e. ecclesia vel oratorium benedictione publica donatum et coemeterium benedictum.

1. Committitur autem principaliter actionibus quas Ecclesia prohibuit tamquam sanctitati loci specialiter repugnantes. Tales sunt actiones quibus locus sacer *violatur*, i. e. delictum *homicidii*: quo nomine intelligendum quoque hic est *suicidium* et occisio quae, quamvis iusta, loco tamen sacro iniuriosa foret, v. g. exsecutio sententiae capitalis (cf. *Summa Novi Iuris*, n. 467); — Iniurosa sunt: gravis effusio *sanguinis*; — *Impii et sordidi usus*; — *Sepultura* infidelis aut excommunicati post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam (c. 1172).

Porro locus sacer non violatur nisi per actum certum, notorium et in ipso loco sacro (non sufficit ut in sacristia fiat) positum.

Minus quam personale vel reale, sacrilegium locale cum ipsa rerum natura cohaerere nobis videtur, ita ut ex Ecclesiae definitione cognoscendum sit. Quare, quamvis plures, v. g. Gury-Ball. I, 286: Lehmk. I, 526: Arregui, n. 194. severius dicant, arbitramur nullas alias actiones propter repugnantiam cum loci sanctitate habendas esse pro sacrilegiis, nisi ex definitione canonica locum sacrum per se violent. Probamus itaque formulam Wernz,

t. 6, n. 335 : « Sacrilegium locale committitur : I. Per delicta in Ecclesia, quibus locus sacer polluitur ». — Ac re vera, cum sacrilegium definiatur *violatio* rei sacrae, et Codex enumeret actiones quibus locus sacer *violatur*, quid alias addere cogitemus ? Quare voluntaria seminis humani effusio, nisi, ex adiunctis, in sordidum et impium usum ecclesiae desinat, non videtur iam pro locali sacrilegio habenda.

2. Ex iure praecedenti tenent sacrilegium locale quoque committi per violationem *immunitatis* seu exemptionis ecclesiae ab auctoritate et iurisdictione civili. Sacrum enim Ecclesiae ius violatur. Ut patet, regula ista non cadit in actus qui in religione ubi fiunt practice tolerantur : puta exactionem tributorum.

3, Ac perinde dicunt de violatione temperati *iuris asyli*, quod c. 1179, limitatum ad ecclesiam vel oratorium publicum, sic definit : « Ecclesia iure asyli gaudet ita ut rei, qui ad illam confugerint, inde non sint extrahendi, nisi necessitas urgeat, sine assensu Ordinarii vel saltem rectoris ecclesiae ». Ius asyli, quale antea erat, explicatur a Ball.-Palm., t. 2, tr. 6, n. 419-422.

Actus *profani* erunt sacrilegi, si impii sint vel sordidi usus.

Quamvis *destructio* ecclesiae per se sacrilega sit, nihilominus in bello expugnare licet ecclesiam quae hostibus sit loco arcis. Cf. Ballerini-Palmieri, t. 2, tr. 6, n. 423.

201. — Sacrilegium reale committitur : 1. Indigna susceptione, tractatione et administratione sacramentorum. Impius eucharistiae abusus adversatur quoque officio latriae ; ac speciales poenae, praecipue excommunicatio specialissime reservata S. Sedi, edicuntur c. 2320 contra illum qui species consecratas abiecerit vel ad malum finem abduxerit aut retinuerit.

Turpitudo peccati carnalis id efficit, ut sacrilegus sit qui brevi post commmunionem (intra semi-horam) aut indutus ad sacrum celebrandum voluntarie se polluerit ; aut qui carnaliter peccat dum gestat Eucharistiam vel Missam celebrat, sacrilegii reus, secundum communem existimationem, censeatur.

2. Profanatione vasorum et instrumentorum sacrorum, quae saltem benedici solita sunt.

3. Violatione aut indigna tractatione imaginum sacrarum et reliquiarum ; abusu Scripturae sacrae, v. g. ad stabiliendas haereses vel res turpes.

4. Furto rei sacrae vel rei quae ecclesiae custodienda tradita erat. Quare sacrilegum dicunt qui furatur sacrum de sacro, sacrum (bona ecclesiastica) de non sacro, vel non sacrum (depositum, pecunia in ecclesia servata) de sacro. Hoc ultimum plures, non ineleganter, ad sacrilegium locale ascribunt.

Notes itaque sacrilegum non esse omne furtum in ecclesia, sed requiri ut res furto sublata aliquo modo ad ecclesiam pertineat, saltem ut ibi custodita. Cf. Lugo, Paen. d. 16, n. 470.

202. — Varia corollaria seu scholia. — 1. Non omnium bonorum ecclesiasticorum violatio sacrilega est, sed eorum bonorum quae cultui divino deputantur, quatenus ad templa aedificanda, ornanda, ad sacras caerimonias pertinent vel ad sustendendos ministros ecclesiae qua tales. Non tradere legata Ecclesiae relicta, vel non solvere debitas decimas, non est sacrilegium, quia nondum sunt in possessione Ecclesiae. Furari reditum ecclesiasticum a sacerdote iam perceptum, non est sacrilegium, quia iam ad eius dominium privatam pervenit. Sacrilegium vero erit usurpare beneficium ecclesiasticum, furari stipendia missarum nondum distributa, vel bona communia alendis religiosis destinata. Cf. S. Alph. l. 3, n. 42 ; Ball.-Palm. t. 2, tr. 6, n. 428. Severius tamen Lehmk. I, 523,

2. Titius, voto castitatis ligatus, si contrahit matrimonium, sacrilegus est, quia indigne sacramentum recipit. simul peccat contra religionem, quatenus votum violet. Quicumque autem scienter cum impedimento dirimente matrimonium contrahit, sacrilegus est, quatenus sacramentum invalidat.

3. Cum sacerdos *graecus* non sit per votum continentiae Dei cultui consecratus, eius peccatum carnale circumstantiam aggravantem, non autem specificam sacrilegii malitiam continet. Cf. Ball.-Palm. t 2, tr. 6, n. 391 ex Tamburini.

4. *Libros sacros* vel *sacras imagines* in usus sordidos adhibere, plures, quibus adhaeret Lehmk. I, 524, sacrilegium aestimant. Quod verum putamus, saltem quando integra sunt, non autem laceratione satis destructa. Nec id grave erit, nisi contemptus accedat:

5. Abusu *Scripturae sacrae* ad faceties non turpes: graviter non peccatur. Immo omnis irreverentia interdum abesse poterit, ut si minus textus sacer quam vulgata versio occasio sit facetiae; v. g. si « congregatio taurorum in vaccis populorum » tamquam antiquissima congregatio efferatur.

6 Ipsa *omissio*, quando irreverentiam rei sacrae continet, rationem sacrilegii induit: ut si valde immunda esse sinas quae ad sacrificium proxime spectant, si celebres sine vestibus sacris. Lehmk. 1, 522; Ball.-Palm., etc.

7. Per se non est sacrilegum, peccatum *tempore festivo* commissum, quamvis inde aggravante circumstantia augeatur. In societate tamen christiana, quaedam actiones peculiariter sanctitati diei repugnantes, malitiam istam induere possunt, ut si sacrum luctum Parasceve ludis publicis perturbes. Intentio contumeliosa aliis actionibus, v. g. quibusdam conviviis hanc notam inurere potest.

203. De tactu suppellectilis sacrae haec Codex c. 1306 § 1 statuit: « Curandum ne calix cum patena, et, ante lotionem, purificatoria, pallae et corporalia quae adhibita fuere in sacrificio missae tangantur nisi a clericis vel ab iis qui eorum custodiam habent ». Tactum intellige nuda manu. Hunc canon permittit tonsuratis et etiam laicis sacristis; quae erat consuetudo plurium locorum. Ac iusta causa venialem istius contactus culpam excusat; quare exsecranda non sunt vasa sacra quae artifici reficienda tradi debent (S. R. C. 1822).

Vetitum vasa mere benedicta, ut ciborium (purificatum) non afficit. Dum sacras species continent mortale fuerit vasa sacra sine necessitate non mere tangere sed contrectare.

Idem canon § 2, addit: « Purificatoria, pallae et corporalia in missae sacrificio adhibita, ne tradantur lavanda laicis etiam religiosis, nisi prius abluta fuerint a clerico in maioribus ordinibus constituto; aqua autem primae lotionis mittatur in sacrarium vel, si hoc desit, in ignem ». Haec quoque leve sunt praeceptum. Deficiente sacrario et ignis copia, aqua in locum similem mitti posse videtur, v. g. in fundamenta sacelli, in coemeterium.

204. — De usu profano *sacrae suppellectilis.* — 1. Generali edicto, c. 1296 § 1 vetat ne sacra suppellex ad usus profanos adhibeatur ; idque magis urget quod ad supellectilem quae benedicta aut consecrata esse debet, et in publico cultu adhibetur. Hanc, quam diu suam consecrationem vel benedictionem retinet usum communem et profanum adhibere foret sacrilegium. Quae autem ad usus indecoros adhibita vel publicae venditioni exposita fuerit, suam benedictionem vel consecrationem reapse amittit (c. 1305 § 1).

Principium ipsum ponitur c. 1150 : « Res consecratae vel benedictae constitutiva benedictione, reverenter tractentur neque ad usum profanum vel non proprium adhibeantur etiamsi in dominio privatorum sint ».

2. Benedictio *constitutiva* rei sacrae distinguitur a benedictione *invocativa*, utputa domus, navis, animalis, quae profanos usus rei nullatenus impedit. Nec usus profanus omnis rei sacrae eadem severitate excluditur. Sane res benedictas indifferenter ad usus sacros et profanos adhibere, sapit contemptum quendam venialiter culpandum. Sed, in aliqua occasione vel propter aliquam causam, aquam sanctam bibere ad sedandam sitim, candelam benedictam accendere ad opus profanum noctu exsequendum, ramo benedicto pellere muscas, incensi benedicti odore cubiculum aegroti imbuere, non erit peccatum.

3. Facilius etiam licebit res non benedictas quae ministerio sacro mediate inserviunt : tapetes, candelabra, pelvim, immo et manutergium, ad nuptias vel ad communem usum honestum adhibere.

4. Res sacrae ex toto immutatae ita ut ad communem materiam redactae sint, v. g. vasa sacra, fuso metallo, ad omnem usum adhiberi possunt.

Antiqui canones (c. Ligna. 37 et Altaris, 38 Consecr. d. 1) vetabant ne ligna quaedam ecclesiae consecratae in aliam ac sacram utilitatem destinarentur. Hodie vero, c. 1187 permittit ut ipsa ecclesia quae nullo iam modo ad cultum divinum adhiberi possit, si omnes aditus ad eam reficiendam interclusi sint, in usum profanum non sordidum ab ipso Ordinario redigatur.

5. De rebus sacris, utputa paramentis sacerdotalibus, quae mere benedictionem amiserint, non una est vel fuit sententia. Alii leve sacrilegium in usu profano agnoscunt: S. Alph., l. 3, 41; d'Ann. III, 16, 36 et 37; alii dubitanter loquuntur: sic Lehmk. I, 524; alii probabile existimant hodie ita temperatum esse rigorem, ut praeciso contemptu aut scandalo, talia sine peccato in usum profanum converti possint. Quare licere, ut dirutae ecclesiae lapides, ligna et reliqua materia sub hasta, ad quoslibet usus, vendantur, ut vestes sacrae usu consumptae, mutata tamen forma, civilem aut profanam utilitatem recipiant. Sic C. Gennari, *Consult. can.*, ed. 2, p. 201-205, qui suam sententiam sententia romanae academiae liturgicae confirmat.

205. — Actio confessarii ea esse debet, ut nullos vanos scrupulos iniciat, aliunde vero reverentiam omnis rei sacrae vel benedictae prudenter inculcet, nec perire sinat pios usus qui, quamvis non stricte praecepti sint, a veneratione tamen divini cultus proficiscuntur.

IV. — *De Simonia.*

206. — **Notio.** **Simonia** est reale sacrilegium ab illo commissum qui de re spirituali vel de re temporali ad spiritualem ordinata, pactionem intuitu religionis prohibitam init. Cfr. Wernz, *Ius decr.*, t. 6, n. 340, 6.

Distinguitur simonia *iuris divini* et *iuris ecclesiastici.*

207. — **Simonia iuris divini** canone 727, § 1 sic definitur: « Studiosa voluntas emendi vel vendendi pro pretio temporali rem intrinsece spiritualem, e. g. Sacramenta, ecclesiasticam iurisdictionem, consecrationem, indulgentias, etc. vel rem temporalem rei spirituali annexam ita ut res temporalis sine spirituali nullo modo esse possit, e. g. beneficium ecclesiasticum, etc. aut res spiritualis sit obiectum, etsi partiale, contractus, e. g. consecratio in calicis consecrati venditione ».

a) *Studiosa voluntas* dicitur deliberata intentio, quae, coram Deo interna esse potest et debet ut *peccatum* simo-

niae habeatur ; coram Ecclesia vero, ut *delictum* simoniae committatur, signis exterioribus se prodere debet.

Qualitas *studiosa*, quae ad verbum *voluntas* additur, dicit de se applicationem mentis, et desumpta videtur ex c. 11, C. 1, q. 1, qui sic incipit : « Qui studet donum Dei pretio mercari ». Varias istius vocis explicationes propositas refert Suarez, Rel. III, l. 4, c. 1, n. 9.

Voluntas dicitur potius quam *pactio*, quia ad simoniae *peccatum* sufficit voluntas interior, nec ad ipsum *delictum* opus est formali et expressa pactione.

b) *Emendi vel vendendi ;* his verbis intelligitur quaelibet pactio onerosa, sive permutationis, sive renuntiationis, licet ad effectum non deducta, etiam tacita, « in qua scilicet animus simoniacus expresse non manifestetur sed ex circumstantiis colligatur » (c. 728). Quotiescumque igitur habetur intentio obligandi ex pacto non gratuito, adest studiosa voluntas quae simoniae sufficit. Inde, ante Codicem, distinguebant simoniam pure *mentalem*, sine pacto exteriore ; *conventionalem*, per pactum ; *realem*, quae exsecutione pacti, saltem partiali, completur. *Mixta* vocabatur quae ab una tantum parte complebatur exsecutione.

c) *Pro pretio temporali.* Pretium istud dici consueverat *munus* ; et quia in pecunia, seu re quae pretio est aestimabilis ; in laude, vituperio, commedatione, patrocinio ; et in servitiis seu famulatu consistere potest, pretium temporale dividebatur in munus *a manu*, munus *a lingua* et munus *ab obsequio.*

d) *Rem spiritualem* vel *in se*, vel propter *conexionem* cum re spirituali. Ante Codicem, distinguebant res spirituales temporalibus annexas *antecedenter* seu per modum antecedentis ; i. e. quae spiritualibus natura priores erant : vasa, vestes sacrae respectu sacramentorum, ius patronatus respectu beneficii ; res temporales annexas *concomitanter*, seu quae simul cum spiritualibus exsistebant : labor in administratione sacramentorum ; res temporales annexas *consequenter*, seu quae rem spiritualem consequuntur : reditus beneficii, qui dantur propter officium spirituale. Codex his dicendi modis, non ita perspi-

cuis, limpidiores et pleniores surrogavit, duplicem conexionem distinguens : alteram nexus individui seu necessarii, v. g. qualem habet beneficium ecclesiasticum, seu ius percipiendi reditus ecclesiasticos, quod officium ecclesiasticum necessario appellat : « beneficium propter officium »; alteram, participationis contractus, ut si, vendendo calicem consecratum, pretium propter consecrationem augeas: haec fit tunc partiale contractus obiectum.

Verbis canonis « rem temporalem rei spirituali annexam ita ut res temporalis sine spirituali nullo modo esse possit » videtur tamquam obiectum simoniae includi labor qui a spirituali actione vel administratione separari nequit, quod ceterum, iam ante Codicem, communior opinio tenebat. Ob generalem tamen legislatoris mentem, qui non praesumitur, nisi id clare enuntiet, huiusmodi quaestiones authentice definire, controversiam adhuc moveri posse de hac re arbitramur.

Malitia huius *simoniae* est in quadam aequiparatione rei spiritualis et pretii temporalis : quod est rei spirituali iniuriosum. Atque esse quandam realis sacrilegii rationem communiter admittitur. Cum autem specificatio sacrilegii in *realem* et *personalem*, ultima haberi possit, non videtur simonia ad peculiarem sacrilegii speciem ascribenda esse. Plerique tamen aliter dicunt. Et quia nullum domum gratiae vendi potest sine gravi irreverentia cum ipsius doni tum etiam Dei, nec quantitas pretii irreverentiam istam mutat, simonia iuris divini est peccatum mortale quod parvitate materiae non extenuatur. Saepe tamen exiguitas pretii probare potest mentem simoniacam abfuisse.

208. — **Simonia iuris ecclesiastici** est « Dare... res temporales spirituali annexas pro temporalibus spirituali annexis, vel res spirituales pro spiritualibus, vel etiam temporales pro temporalibus, si id ob periculum irreverentiae erga res spirituales ab Ecclesia prohibeatur » (c. 728, § 2).

Quia hic nulla fit comparatio rei spiritualis cum temporali, est quaedam extensio simoniae ad casus lege naturali non comprehensos ; sed, cum eodem motivo vetetur, utraque simonia eiusdem speciei moralis (realis sacrilegii) est. Quamquam haec simonia parvitatem materiae admittit.

209. — **Observanda de elementis simoniae.** — I. *De primo simoniae elemento, seu de pactione.* Sine *pactione* reciproca,

non habetur simonia. Quare simoniacus non est qui mere *sub spe* gratitudinis donat temporale donum ei qui ex gratitudine spirituale conferre potest; nec qui, sub *modo* vel *condicione* rei vel operis spiritualis, rem temporalem dat, promittit, legat, ut fit in fundationibus (Wernz, *Ius decr.*, t. 6, n. 344). Donatio enim, addito modo vel condicione, a pactione bilaterali distinguitur. Sed a fraude cavendum est.

II. *De altero simoniae elemento, seu de re quae vendi nequit.* — Talis est in primis:

1. *Res spiritualis.* Res spiritualis intellegitur res supernaturalis ad salutem ordinata: sive sit *formaliter* talis, ut gratia et dona Spiritus Sancti; sive *causaliter:* ut sunt sacramenta, contio, sacramentalia, preces; sive sit *effectus* et usus potestatis supernaturalis, ut consecratio, absolutio, dispensatio, benedictio, excommunicatio, electio, praesentatio, confirmatio (nominationis vel electionis ad officium ecclesiasticum), collatio beneficii, aliquis actus iurisdictionis ecclesiasticae.

Communicatio autem scientiae, etiam sacrae, non censetur spiritualis. Quare pretium verum accipi potest ad docendam theologiam, ad tradendam pueris doctrinam christianam in *schola*, sicut alia disciplina profana. Aliter dicendum est de instructione quae in solam spiritualem aliorum utilitatem dirigitur, ut instructio catechetica ad praeparandam primam communionem. Pari modo distinguendum est inter consilia quae mere ad alterius bonum spirituale diriguntur, et consilia quae temporalem dant instructionem. (Cfr. Ball.-Palm., t. 2, tr. 6, n. 466).

N. B. Magis stricte obiectum simoniae habetur, ubi ex opere operato spirituale confertur, sicut fuisset potestas sacra quam Simon Magus emere cupiebat, quam quando effectus spiritualis tantum ex opere operantis vel per huius occasionem confertur, utputa per preces, per contionem.

2. Vendi quoque nequit *res temporalis annexa spirituali.* Non omnis tamen conexio hanc prohibitionem affert. Haec sola res temporalis vendi prohibetur quae ita cum spirituali conectitur ut sine spirituali nullatenus

esse possit. Prior dicebatur antea, *consequenter* conexa. Res autem temporalis *antecedenter* annexa, pro valore materiae emi et vendi potest. Cfr. c. 730. Ius tamen patronatus vendi nequit (c. 1470).

De re temporali *concomitante* rem spiritualem, v. g. de labore coniuncto cum administratione spirituali, distingui debet labor *extrinsecus* qui praestationi accedit nec semper necessarius est, puta missam *tarde* dicendam vel canendam vel in loco distante, vel ad nutum cuiusdam personae: huiusmodi labor stricte vendi vel locari certo potest ab eo qui illum iam non debet ex iustitia, ratione officii sui; et labor *intrinsecus* qui a praestatione separari nequit: v. g. opera, tempus impendendum in celebranda missa etc. De isto *labore* non modica est controversia, quae hac distinctione solvenda videtur: *Terminative* sumptus, iste labor nullo pretio vendi potest, cum ad rem spiritualem terminetur: *in se* consideratus, cur non possit ipsa *opera* impensa locari-conduci sicut vendi potest aurum calicis consecrati, non apparet. Bene tamen reponunt, laborem non esse pretio aestimabilem nisi ex opere cuius causa suscipitur. Quare, si opus vendi vetatur nec labor pro opere intrinsece requisitus vendi permittitur. Cfr. Laymann. l. 4, tr. 10, c. 8, n. 41, 42; Arendt, S. I. *De laesione iustitiae commutativae in missae manualis stipendio alteri celebranti diminuto*, Parergon: p. 44-55.

Positive autem vetatur ut maius stipendium exigas ad dicendam missam ad altare privilegiatum (can. 918). Maius tamen non exigit sacerdos qui, cum varia stipendia receperit, applicationes ad altare privilegiatum pinguioribus reservat et de re petentes monet, dummodo sincere agat. Sed facile quadam cupiditatis specie is modus agendi inficietur.

210. — De stipendii et taxis. — I. *De stipendiis.* 1. Hac meliore ratione licitus demonstratur usus stipendii quem pro variis functionibus sacris Ecclesia permittit: Teste ipso S. Paulo, qui functiones sacras implet titulum habet exigendi congruam sustentationem. Quae congrua sustentatio pensione annua, reditibus beneficii obtineri potest, vel etiam quadam contributione ab illo soluta in cuius gratiam opus spirituale exercetur. Solutio ista est *stipendium*. Contractus quo pro eo opus spirituale promittitur non est venditionis vel locationis, sed innominatus: *Do*

ut facias, quod nullam exigit aequalitatem vel comparationem inter id quod datur et illud quod fiet, cum aliunde, v. g. ex indigentia accipientis, quid congruum sit aestimari possit.

Ecclesia autem statuit pro quibusnam ministeriis huiusmodi stipendium peti possit, et quantum esse possit. Inde regula ponitur c. 730 : « Non habetur simonia, cum temporale datur non pro re spirituali sed eius occasione ex iusto titulo a sacris canonibus vel a legitima consuetudine recognito ».

2. Stipendium *Missarum* definitur ab Ordinario loci, vel, deficiente huius decreto, per consuetudinem dioeceseos. Maius nullus sacerdos, etiam religiosus exemptus, exigere potest ; ultro tamen oblatum maius accipi potest, et etiam *minus*, nisi Ordinarius id prohibuerit (c. 831).

211. — II. *De taxis*. Locorum Ordinarii conficiunt, pro suo territorio, de consilio capituli cathedralis, indicem *funeralium taxarum* seu eleemosynarum ; nec aliquid ultra exigi potest (c. 1234. 1235).

Episcopi (non Vicarii capitulares nec, sine mandato, Vicarii generales) definiunt, etiam pro religiosis exemptis, *stipem* quam ecclesia pauper a sacerdotibus in ea in proprium commodum celebrantibus *propter utensilia* et cetera Missae necessaria, exigere potest. Definitio in synodo fieri debet, aut capitulum audiendum est. Cfr. c. 1303).

Pro variis actibus *iurisdictionis voluntariae*, vel pro exsecutione rescriptorum Sedis Apostolicae vel occasione ministrationis sacramentorum vel sacramentalium, taxae in tota ecclesiastica provincia solvendae definiuntur a Concilio provinciali vel conventu episcoporum privinciae ; sed praefinitiones istae non valent nisi prius a Sede Apostolica probatae fuerit (c. 1507).

Semper tamen exigi poterit taxa pro exsecutione rescripti quam ipsa S. Sedes statuere solet in rescriptis forma commissoria datis. Poteritne autem haec taxa cum taxa Concilii provincialis cumulari ? Per se, negative ; sed utilior eligi poterit. Id tamen ex ipso tenore probatae taxationis provincialis colligendum est.

Taxatio pro actibus iudicialibus a Concilio provinciali vel conventu episcoporum provinciae definiuntur (c. 1909).

212. — **Simoniacus** non est qui stipendio ad celebrandum movetur; — qui redimit reliquias ne pareant vel profanentur; — qui vexationem iniustam, suae electioni contrariam removet, nisi simul velit positivum eiusdem personae auxilium obtinere; qui alium pecunia allicit ad exercendos actus pietatis vel religionis vel alius virtutis.

Nisi tamen periculum sit in mora, de reliquiis quae venales prostant monendus est Ordinarius, ut ipse provideat. Cfr. decr. 21 dec. 1878 apud Ball.-Palm., t. 2, tr. 6, n. 475, et c. 1289.

213. — Qui taxam *iusto aut lege maiorem* exigit certo peccat contra iustitiam, et excessum restituere debet; sed, contra ac plures existimant, v. g. Ball.-Palm., t. 2, tr. 6, n. 465, non est simoniacus: de se enim nihil aliud facit quam titulum qui re vera exsistit, iusto magis urgere.

Iniustus vero per se non est sed simoniacus, qui taxam vel stipendium percipit quando nihil recipi poterat: v. g. stipendium pro binatione. Prohibitiones enim huiusmodi ad avertendum simoniae periculum factae videntur.

214. — Quid de *pauperibus* dicendum est qui pro certo pretio preces quasdam fundunt, novendiales devotiones peragunt ad intentiones solventium?

Nec hic videtur per se adesse aequiparatio rei spiritualis et temporalis, sed pactio fit formae « facio ut des »; et pecunia partim titulo sustentationis, partim pro onere susceptae obligationis recipi videtur. Accedit saepe, in solvente, ratio cuiuspiam eleemosynae.

215. — Simonia *iuris* saltem *ecclesiastici* committitur: 1. Permutatione *beneficiorum* quae fiat propria auctoritate vel contra alia praescripta cc. 1487. 1488, § 1); privata resignatione beneficii in favorem tertii aut sub condicione quae redituum erogationem attingat (c. 1486).

N. B. Simonia in materia beneficiorum dici consuevit *confidentialis* (cfr. Ball.-Palm., t. 2; tr. 6, n. 449).

2. Variis solutionibus vel compensationibus quae

clerico in actu provisionis beneficii faciendae imponantur (c. 1441).

3. Venditione officii quod extrinsece tantum ad res sacras est ordinatum, ut officium *Sacristae, Oeconomi*. Quamvis enim, ex c. 145, officium ecclesiasticum stricte sit accipiendum nisi aliud ex contextu sermonis appareat, manere tamen putamus dispositionem iuris anterioris quae gratuitam talis officii collationem imperabat.

4. Postulata remuneratione laboris impensi in colligendis et distribuendis missis, nisi quam concesserit Ap. Sedes. Integrae enim transmitti debent stipes manuales, ex c. 840. Cfr. Ferreres, I, 375. (Contra atque existimat Ferreres, non putamus simoniacum esse qui pro receptis stipendiis merces tribuat celebrantibus, contra praescriptum c. 827).

5. Postulata, sine Episcopi venia, remuneratione pro exspensis celebrationis missae (c. 1303). (Qui autem maiorem stipem quam concessam postulaverit, potius iniustus quam simoniacus esse videtur. Contra Ferreres, I, 376). Nulla vero hodie simonia committi videtur ab iis qui, pro valore materiae, vendunt res sacras, benedictas, indulgentiis ditatas (cfr. c. 1539), quamvis indulgentiae reipsa pereant (cfr. c. 924).

216. — Praeter poenas in simoniacos iure statutas, c. 729 irritat pleno iure omnem *contractum* simoniacum, et, in materia beneficiorum, officiorum, dignitatum, provisionem seu nominationem inde secutam, etiamsi, inscio proviso, simonia a tertia persona commissa sit, dummodo ne facta sit in fraudem eiusdem provisi (v. g. ad impediendam eius promotionem alioquin certam), aut eo contradicente. « Quare, — sic pergit c. 7291, — 1° ante quamlibet iudicis sententiam, res simoniace dat et accepta, si restitutionis sit capax nec obstet reverentia rei spirituali debita, restitui debet; et beneficium, officium, dignitas, dimitti; — 2° Simoniace provisus non facit fructus suos; quod si eos bona fide perceperit, prudentiae iudicis vel Ordinarii permittitur fructus perceptos ex toto vel ex parte eidem condonare » Idcirco, qui vel stipendia pro missis binationis, vel, occasione administrationis sacrae,

quidpiam praeter legitime admissas oblationes, promiserit, promissis stare non debet. Cum tamen missa celebrata vel facta administratio sacra restitui nequeat, ne hodie quidem constat quidpiam restituendum esse ab illo qui remunerationes istas male receperit, nisi simul iniustus fuerit, ut si pecuniam postulaverit pro administratione quae ipsi ex iustitia, v. g. qua parocho, facienda incumbebat.

Caput II. — De exercitatione pietatis.

Art. I. — Notiones generales.

217. — 1. Post religionem qua colitur supereminens excellentia Dei Creatoris et Gubernatoris nostri, eae virtutes primatum obtinent quae analogas hominum excellentias colunt. Maxime ad Deum accedit Parens. Hinc de virtute quae ad ipsum primario est, seu de pietate. prius est dicendum.

2. Porro **pietas** est *specialis virtus qua propriam colimus excellentiam eorum a quibus ortum ducimus.*

Eminens est in *Deo* pietatis titulus, cum, in ipso ordine naturali, sit magis absolute et actione magis voluntaria quam quilibet alii nobis principium essendi, et in ordine supernaturali nos, adoptione deificante, vere suos filios esse voluit.

3. Deinde *parentes*, ipsa generatione, *patria*, ipsa protectione et tutela quibus parentes et nos ipsos munivit, vere nobis sunt principium essendi. — *Formalis* itaque pietatis titulus in ipsis primario inest.

Propter unitatem autem cum ipsis parentibus, parentes in coniuge, in filiis, in consanguineis, in nobismetipsis venerari possumus et debemus. Quia « Deus Ipse fecit nos et non ipsi nos (Ps. 93, 3) », debemus in nobismetipsis non solum parentum senguinem, verum etiam, immo magis, imaginem Dei venerari. Ac spontanea reverentia qua consanguineos colimus et quae, maxime inter propinquiores, est praesidium castitatis, ipsa testatur

formalem pietatis rationem a *coniuge*, a *filiis*, a *consanguineis*, a *nobismetipsis* participari. Nec dissimili modo, propter patriam, a *civibus* participatur ; propter Deum, a *reliquis hominibus*; — in omnibus Deus aliquid divinum posuit, —ita tamen ut fortior sit titulus pietatis in *sanctis* quia magis sunt divini, et in *pauperibus*, quia specialem sollicitudinem Dei in se convertunt, atque imaginem Christi patientis praeferunt, ita ut maxime divinae pietatis obiectum sint. Cfr. *Quaestiones* de religione, etc. n. 178 ss.

Art. II. — De pietate ad parentes.

218. — Officia. Species. — Pietas erga parentes imponit filiis *amorem*, qui respondet coniunctioni et beneficio ; *reverentiam*, quae respondet dignitati et auctoritati ; et consequenter *oboedientiam*, quae respondet numeri generandi, cum generatio hominis, perfecta tantum educatione compleatur.

Duo priora officia existunt *absolute*, sunt *perpetua*, lege *divina* naturali definiuntur. Tertium, radicem habet in ipsa filiorum necessitate, exsistit *per se* sed minus absolute, quatenus institutioni filiorum parentes re vera praeponuntur ; cessat cessante necessitate ; et, tum quod ad personam cui debetur, tum quod ad actus quos complectitur, tum quod ad spatium temporis per quod durat, positiva lege ecclesiastica et civili magis determinatur.

Tria officia virtute pietatis imponuntur, ita tamen ut sua cuique specifica ratio insit. Attamen amor et reverentia saepissime simul exercebuntur aut violabuntur ; ac praesertim reverentia vix sine amoris offensa violari poterit.

Praeterea, parentes sunt *proximi*, erga quos titulo quoque communi omnia officia caritatis et iustitia adimplere debemus. Atque officia quae ad personales relationes pertinent, duplici titulo imperabuntur. Sic furtum rei pertinentis ad parentes solam iustitiam per se offendet, sed contumelia simul iustitiae et pietati adversabitur.

Denique intima personarum coniunctio, vel peculiaris reverentia parentibus servanda, id efficiunt ut quod leve foret commissum contra personam extraneam, fiat grave si contra parentes factum sit.

Itaque alia officia sunt propria filiorum, alia sunt communia proximi, et haec vel a prioribus sunt separata, vel cum prioribus concurrunt, sive in suo gradu maneant sive, propter illam admixtionem, ipsa severius urgenda sint.

219. — **Amor** suadet unitatem et concordiam: concordiam *intellectus* ut, salvo veritatis iure, ad idem opinandum quod parentes filii inclinent; concordiam *affectus*, ut eadem sint utrorumque causae laetandi et tristandi; concordiam *voluntatum*, ut filii voluntates parentum implere studeant. Suadet praeterea efficacem benevolentiam, et obligat ad opitulandum parentibus si in levanda indigentia versentur. Sicut supra, n. 64, dictum est, parentes qui in extrema necessitate versantur omnibus aliis praeferendi sunt, in alia necessitate, uxor et liberi ordine priores veniunt. Quare ad levandam quasi extremam parentum necessitatem, debebit filius magnas quoque expensas facere: illas intellige quae sinunt ut statum suum servet, et quas, habita familiae ratione, commode ferre queat. Cfr. Palm., *Op. theol.*, t. 2, tr. 6, n. 822. In hac re excessu etiam peccari potest, ut si uxor maritum nimis spoliet ad opitulandum suis parentibus.

Graviter contra amoris praeceptum peccat filius qui parentibus gravem et rationabilem causam tristitiae dat, sive per odium sive per actiones quae odium vel animi aversionem sapiunt, sive per mores minus bonos: frequentando malos socios, studia neglegendo, vigilias protrahendo extra domum, etc.

Ad officium amoris spectat quoque ut filii parentibus aegrotis tempestivum sacramentorum usum provideant, ut suffragia, secundum condicionem suam et piorum usus, pro parentibus defunctis fieri curent; ut rationabiles eorum voluntates expressas, etiam post funus explere studeant. Graviter peccare aestimant filium qui parentes malis artibus a testamento faciendo impediat.

220. — **Reverentia** aestimationem postulat et honorem. Haec laeditur percussione parentum; ac gravis offensa censetur esse si filius etiam leviter parentem percutiat, vel, etiam sine percutiendi animo, manum ad percutiendum deliberate attollat; — laeditur despectu et contemptu, per contumelias, convicia, per ipsam affectatam ignorationem, si quia pauperes non agnoscantur. Aliud foret si filius cum criminosis consuetudinem abrumpat ob iustam causam v. g. ne ipse infamia notetur. — Atque, excepta boni communis necessitate, filii ne vera quidem parentum crimina iudici deferre possunt.

Quaenam contumeliae vel convicia gravia sint, id ex adiunctis aestimandum est: ex adiunctis educationis, morum, etc. Facilius a gravi excusabitur filius qui parentes minus recte agentes vel morosos corripiat, qui cedit impatientiae, sed aliunde se bene ad parentes affectum demonstrat. Et, quamvis id parum laudandum sit, scriptores quoque tolerabile putant ut filius qui ad locum valde honoratum pervenerit parentes humilis condicionis nosse dissimulet, dummodo eosdem necessariis sufficienter provideat.

221. — **Oboedientia** obligat filios quam diu et quatenus sub potestate parentum sunt. Quae potestas variat pro materia et filiorum aetate.

Quod attinet ad *salutem animae*, filii sunt semper sui iuris; quatenus conscii, et veram religionem amplecti et pietatem modo approbato colere semper possunt. Consilia parentum in hac re, reverenter excipere debent. An etiam sequi? Id pendet a pietate, a prudentia parentum, a propria indigentia, cum melior consiliarius adesse vel desiderari possit.

Quod attinet ad *electionem status* definitus status a parentibus imponi nequit. Immo ipsi, attenta sua condicione, copiam sufficientem eligendi filiis suis permittere et procurare debent. Ut autem filii ipsum statum amplectantur, parentes, *iuridice* consentire debent: *canonice* certe usque ac pubertatem filiorum quae regulae erat ante Codicem, et nunc fortasse, propter c. 89, usque ad maioritatem vel emancipationem. — Ex ipsa *naturae* lege,

quando agitur de *matrimonio*, per se *reperentiae* deest filius qui parentis consilium non rogat; ipsi *oboedientiae* deest filius qui nuptias init quibus ob iustam causam, parentes assentiri nolunt. Immo, quamvis praecipi non possit ut filii nubant vel determinatum matrimonium contrahant, fit aliquando ut filii officio *amoris* cogantur ad matrimonium faciendum quia odia sopiantur vel parentum egesta levetur. — « In status perfectionis electione consilium prius a parentibus capere saepe non expedit, cum caro et sanguis non capiant quae sunt spiritus; post rem deliberatam et firmiter propositam, per accidens saepe expedit rem cum parentibus communicare, at non ad mutandum consilium » (Lehmk. I, n. 947). Ex iure quoque naturae, officia ista respiciunt utrumque parentem, sive *legitimum* sive tantum *naturalem*, ita tamen ut per se voluntas patris matris voluntati, praeferenda sit.

222. — Civiles autem institutum *patriae potestatis* indicationes naturae magis definit et complet. Lege romana, potestas patria soli patri familias competebat, dum recentiores lege ius naturale magis imitantur. Cod. Ital. t. 8, l. 1 habet de patria potestate; Cod. Gal. t. 9, l. 1·

Praestituta perpetua eius obligatione honoris et reverentiae, filius, ex Cod. It., usque ad maioritatem vel emancipationem, patriae patestati parentum subicitur. Haec, durante matrimonio, a patre exercetur; patre impedito, competit matri; soluto matrimonio, ad coniugem superstitem pertinet (art. 220). *Sancitur* ista potestas: *a*) iure assignandi filio residentiam, immo, discolum collocandi, assentiente praeside tribunalis, in hospitio educationis vel correctionis; — *b*) iure repraesentandi filios natos vel nascituros, in actibus civilibus, administrandi eorum bona. Ad errores vel abusus amputandos, plura caventuri ubi utilitates filiorum et administrantis inter se contrarias sint, peculiaris curator tali negotio praeficitur, actibus magis periculosis sollemnitates licentiae sive tribunalis, sive praetoris necessariae sunt; hereditates non accipiuntur nisi reservato inventario (*col benefizio dell'inventario*); — *c*) Usufructu legali bonorum filii, si quaedam excipias, praecipue quae filius acquirat in militia vel industria separata, aut quae legantur vel donantur cum clausula usumfructum excludente (cfr. 229). Ususfructus ille gravatur onere alendi, instituendi,

instruendi filios (230). Ususfructus iste ei competit qui patriam potestatem exercet; mater tamen eundem acquirit si, propter causas ipsi personales, pater usufructu privatus fuerit. Ususfructus durat usque ad emancipationem vel maiorem aetatem filii. Cessat autem morte filii vel novis nuptiis parentis superstitis. — Patri autem integrum est ut sive testamento sive actu authentico matri superstiti imponat condiciones servandas in filiorum educatione (etiam religiosa) et bonorum administratione; ita tamen ut mater possit ab istis condicionibus dispensari per consilium familiae quod praetor (i. e. alibi iudex pacis) congregaverit. — Patria potestas solvitur, omisso hic casu abusus vel quarumdam poenarum, *maiore aetate* vel *emancipatione* filiorum. Emancipatur autem filius sive matrimonio, sive distincto actu eius qui patriam potestatem habet vel, hoc deficiente, consilii familiae, dummodo duodeviginti annos compleverit. Nihilominus, pro matrimonio, consensus parentum vel saltem patris filio usque ad viginti quinque annos completos, filiae usque ad aetatem viginti unius annorum necessarius est. Deficientibus parentibus, filii et filiae usque ad aetatem viginti unius annorum opus habent consensu ascendentium (si dissentiant, assensus avi sufficit) vel consulti familiae. Potest tamen ad curiam appellationis recurri si dissensus ascendentium aut consilii familiae iusta causa destituatur (cfr. art. 63-67). Potestas illa patria conceditur in filios legitimos et in naturales agnitos.

Aliarum gentium iura satis concordant. Varietas tamen observanda est potissimum. *a*) In facultate contrahendi nuptias, cum matrimonium dictum civile, non ubique imponatur, atque etiam vigens civilis matrimonii regimen minore rigore vel minus diuturno spatio, consensum parentum vel ascendentium requirat; *b*) In aetate qua filius emancipari potest; — *c*) In iuribus quae parentibus in bona filiorum conceduntur. Sic usufructus legalis cessat cum filii decem et octo annos nati sunt, secundum Cod. civ. Gall. art. 384.

Art. III. — De pietate ad filios.

223. — Officia. Praeter perpetuum *amoris* debitum, parentes gravi pietatis officio tenentur *alendi* et *instituendi* liberos. Ac votum naturae est ut prolem, quam communi consilio et tamquam unum effecti generare coeperunt, eadem conspiratione et simili unitate alere et instituere, seu generare pergant.

In opere isto *ascendentes*, prout copiam habent, parentes supplere debent. Quare:

224. — 1. Bonam **nativitatem**, etiam congrua sollicitudine vitandi abortum, vel non necessariam partus accelerationem parentes procurare debent.

2. Ut **honorem** prolis ipsamque eius *famam*, si legitima est, servent, prolem agnoscere et nomine suo appellare debent, ita ut graviter peccent qui prolem *hospitio* vel *loco publico* exponant. Gravi tamen periculo vitae, famae, vel alia gravi necessitate excusantur, dummodo omne grave discrimen a physica vita vel religiosa pueruli institutione averterint.

Cum *brephotrophia* omnibus pateant, obligatio iustitiae qua parentes divites impendia alimentorum solvere cogantur demonstrari nequit.

Quamquam eandem plures affirmant, saltem cum proles derelicta publicis sumptibus alitur.

Publica enim administratio has curas ultro suscepisse videtur, ut easdem assumere potuit ob publicam utilitatem minuendi infanticidia. Graviter tamen hortandi sunt parentes ut reficiendo impendia, pietatem suam erga prolem exerceant.

3. Proprio lacte prolem alere naturale est matris officium; quod tamen sub gravi urgeri nequit, si saluti physicae et morali prolis sufficienter cavetur, nec gravia damna alienae proli, alienae uxori, alienae familiae timenda sint. Ista tamen excusatio e propria debilitate vel necessariis occupationibus repeti potest.

Verum, per se cum parochus tum confessarius matres magnopere hortentur ad partes suas explendas, neve plures mundanas feminas imitentur quae, cupidine libertatis mundanae vel vano timore amittendi pulchritudinem, munus istud abdicant. Hortationem enim istam inculcant:

a) *Corporale* propriae prolis bonum, cui lac propriae matris magis prodest quam lac alterius personae, et etiam magis quam lac animalis, saltem si unice adhibeatur. Cum, saeviente bello, ipsa necessitas matres cogeret ad ubera proli praebenda, pauciores infantuli mortui sunt, quamvis matres minus bonis alimentis nutrirentur. Nec ab alia muliere, sollicitae matris curae expectari pos-

sunt. — *b*) Bonum *morale*, *spirituale* prolis. Omissa quaestione de contagio vitiorum et propensionum per lactationem, constat ab ipsis vitae initiis moralem educationem incohari, ita ut per sex primos vitae annos moralis «character» effingi dicatur. Plurimum itaque valent indoles, prudentia, mores personae quae circa infantem continuo versantur. — *c*) Vitanda *cooperatio ad peccatum* nutricis, si haec, ut alienam prolem alat, propriam graviter neglegere cogatur. — *d*) Ipsi *mores publici*, quibus non parum illo usu nocetur. Etenim, vel separatur uxor a marito, cui sic obligatio continentiae imponitur, et omnis facultas corruptionis permittitur; vel assumitur puella quae fornicata est: haec non modicam pecuniam quasi peccati mercedem obtinet. Ac sive uxor sive puella fuerit, ambae laute et delicate vivere consuescunt, ita ut suae humilioris condicionis ac victus taedium concipiant. Praeterea ista venali servitutis ratione pax sociali, parum firmatur. *Graviter* ergo peccare dicenda est mater quae ob levem rationem nutricem extraneam admittat in adiunctis quae vel marito, vel mulieri, vel proli grave periculum faciunt. Quod si gravis ratio nutricem ad mittendi adsit, graviter tamen peccabit quae damna ista avertere non conatur.

Ratio quaedam consulendi physicae prolis alienae saluti haec est, ut nutrix eligatur quae iam per aliquod tempus prolem alere potuerit, ita ut haec, robustior facta, facilius aliud nutrimentum ferat. Ac mitius, ut patet, dicendum est de matribus quae, omissa nutrice, ipsae artificiosa ratione propriam prolem alunt.

225. — Pietatis officio parentes quoque obligantur ad diligentiam saltem mediocrem adhibendam ut bona acquirant quibus filii alantur et hereditatem secundum suum statum obtineant. Peccant itaque tum ignavia sua, tum bonorum dilapidatione, tum arbitraria negatione sive dotis sive hereditatis.

Filio tamen qui indignum matrimonium fecerit vel sua culpa bona dissipaverit satis erit subsidium indigentiae seu necessaria alimenta praestare.

Nec in Codice civ. Italiae (art. 147) nec in Cod. civ. Galliae, conceditur actio ad petendam *dotem*; sed uterque Codex reciprocam obligationem sancit alimentorum, quae debentur habita ratione necessatis unius et facultatis alterius. Cfr. Cod. Ital. art. 138-146. Nisi tribunal modum definiat, integrum est debitori alimentorum vel offerre pensionem vel personam cui alimenta debet tecto suo recipere et alere.

Oportet quoque ut parentes filiis copiam faciant addiscendi artem et litteras pro sua condicione, simul tamen cavendo ne imprudenter, i. e. sine peculiari causa, liberalius quam condicio fert eos instituere velint et, vana ambitione decepti, homines parent suae sortis impatientes, parentibus ingratos, civitati damnosos. In hodiernis nostrarum regionum adiunctis, *elementaris* quaedam eruditio omnibus procuranda videtur.

Cum agitur de filio naturali qui civiliter non est a patre agnitus, theologi censent sufficere ut secundum matris condicionem instituatur.

226. — Magis quam corporis et eruditionis profanae, debent parentes **animae** et salutis spiritualis filiorum curam agere. **Quocirca debent:**

a) *Negative, occasiones* peccati ab iis avertere, v. g. lectum communem, praesertim si diversi sexus fuerint; malos socios; et magis etiam propria exempla mala;

b) *Positive*, corrigere suavi firmitate peccantes; — providere filiis instructionem religiosam; — curare ut tempestive, secundum S. Sedis mentem, ad sacramenta paenitentiae et eucharistiae accedant, eademque frequentent, nedum tempestivum et frequentem accessum impediant; id efficere, pro viribus, ut litteraria instructio morali et religiosa institutione imbuatur.

Huc spectat gravissima hodie quaestio de *scholarum* delectu. Ex dictis, perspicitur iam officio suo deesse parentes qui, cum copiam habent scholae vere catholicae, aliam praeferunt quae minorem solidae pietati vel puris moribus securitatem affert. Verum, ut de peccati gravitate aliquid magis dicamus:

1. *Grave* erit pro parentibus pueros vel adulescentes ad scholam mittere non catholicam:

a) Si periculum *proximum* perversionis in fide vel moribus non declinabitur, sive quia remedia adhiberi nequeunt, sive quia illicita praecipiuntur: v. g. ut preces haereticales recitentur.

b) Si *grave* periculum sustinendum est, sicut in schola « neutrali » nisi gravis causa excusaverit, v. g.

valde molesta legis vexatio, necessitas procurandi status filiis, etc.

c) Si filii inde *positiva* religiosa educatione priventur.

d) Si externa saltem specie, parentes videantur sectae acatholicae vel indifferentismo favere aut grave exempli scandalum dent, quod regulis generalibus non excusetur.

2. His seclusis, levis poterit esse culpa corum qui scholam acatholicam eligant, dum, sed maiore incommodo, catholica praesto est, modo magister nihil contra religionem effutiat. Si enim positive huic detrabat, gravis excusationis causa requiritur. Atque oportet ut quod institutioni publicae desit, parentes privata institutione supplere conentur.

3. Qua *sacerdotes* et *consiliarii*, gravissimum institutionis catholicae officium non satis inculcare possumus ; atque omni modo animos addere debemus iis qui etiam damno suo panem spiritualem abundantem filiis suis dare statuunt.

Qua *confessarii* interdum dissimulare debebimus, ne quaedam bona fides parentum *frustra* turbetur. Sed illud obtinere satagemus ut ad minuendum periculum cautelae adhibeantur et positiva educatio catholica aliquo modo procuretur. Cf. quae de illo argumento habet Lehmk. I, 937-939.

227. — N. B. **Schola** sic dicta « *neutralis* » maxime nocet *adolescentibus* qui sub continua magistrorum actione ponuntur. *Pueri* enim magis a parentibus quam a ludimagistris dependent ; *iuvenes* vero pios mores quos induerunt facilius servant ac propensione quoque sua aggressiva iuvantur ad resistendum professoribus quos minus bene affectos ad religionem cognoscunt. Sed ex *falsae* doctrinae iuridicae vel moralis expositione, maiora damna timenda sunt in scholis superioribus, nisi quod facilius remedia adhiberi possunt. Maxime tamen iis qui ingenio praestant frequens insinuatio erroris venenum instillabit quod vix in reliquia vita penitus evacuabitur. Nec iam

leve detrimentum accipiunt ex quo veritatis propositione privantur.

Iuventibus qui « Studia generalia » seu *Universitates civiles* adeunt summopere commendandum est : *a*) Ut sacramenta assidue frequentent ; *b*) Ut stabilem, doctum et pium sibi eligant confessarium quocum etiam extra confessionem difficultates libenter communicent ; *c*) Ut caute sibi deligant amicos honestae conversationis qui mutuo sibi sint auxilio et animos addant ; *d*) Ut in coetibus quibusdam litterariis vel scientificis, probatas theses proponere et tueri assuescant. — Parentes consilio saltem filios in hac re iuvare possunt. Opportune eosdem viro fido commendent : is tamen parum poterit si ipsi iuvenes eum non sponte visitent.

228. — Officia parentum Codex c. 1113 optima hac formula complectitur ; « Parentes gravissima obligatione tenentur prolis educationem tum religiosam et moralem tum physicam et civilem pro viribus curandi, et etiam temporali eorum bono providendi ».

229. — Cum filiatio paterna directae probationi non sit subiecta, **status filii legitimi** tum *canonice* tum *civiliter* praesumptionibus definitur. Itaque :

1. *Canonice*, ex c. 1114 « Legitimi sunt filii concepti aut nati ex matrimonio valido vel putativo, nisi parentibus ob sollemnem processionem religiosam vel susceptum ordinem sacrum, prohibitus tempore conceptionis fuerit usus matrimonii antea contracti ».

Observes itaque ad *canonicam* legitimitatem satis esse ut filius durante matrimonio sit *natus*, quamvis ante matrimonium conceptus fuerit. *Putativum* autem matrimonium illud est quod in bona fide *ab una* saltem parte celebratum fuerit ; manetque tale, donec utraque pars de eiusdem nullitate certa evaserit. Cf. c. 1015 § 4.

Can. autem 1115 has praesumptiones inducit : « § 1. Pater is est quem iustae nuptiae demonstrant, nisi evidentibus argumentis contrarium probetur. — § 2. Legitimi praesumuntur filii qui nati sunt saltem post sex menses a die celebrati matrimonii, vel intra decem menses a die dissolutae vitae coniugalis ».

2. Codex *Germaniae* similiter legitimos habet filios qui durante matrimonio *nati* sunt, dummodo, tempore conceptionis, maritus cum matre cohabitaverit: quae cohabitatio praesumitur. Tempus autem conceptionis desinitur intervallo inter 181 (inclusive)ad 302 (inclusive) diem ante nativitatem, vel etiam ultra, si infans demonstratur diutius gestatus esse (art. 1591. 8592).

Contra, Cod. Galliae et Italiae *civiliter* legitimus non est nisi qui durante matrimonio sit *conceptus*. Verum, durante matrimonio conceptus praesumitur qui non est natus ante 180 dies a celebrato matrimonio, nec post 300 dies a matrimonio soluto vel annullato (C. It. art. 60, Gall. 312.). Maritus autem pater esse censetur prolis quae durante matrimonio est concepta (It. art. 159 ; Gall. 312). Quod si proles nata sit ante 180 dies a matrimonio celebrato vel post 300 dies ab eius dissolutione vel declarata nullitate, maritus vel haeredes paternitatem abnuere possunt, exceptis casibus art. 161 praevisis. (Cf. 169 c. Ital. Gall. 314. 315).

Praesumptio filiationis legitimae est in lege canonica *iuris* tantum (cf. priorem Part. n. 191) fortis tamen, cum. ex c. 1115, solis evidentibus argumentis vincantur ; in non uno iure civili est per se *iuris et de iure*. In paucis tamen casibus C. civ. It. admittit maritum ad negandam paternitatem, i. e. : *a*) Si, per tempus quo proles praesumitur concepta durante matrimonio, demonstrat se *physice* carnale commercium cum uxore sua habere non potuisse : *b*) Si per idem tempus legaliter separatus ab uxore sua vixerit, idque sine interruptione etiam temporaria (art. 162. 163).

230. — Legitimis filiis aequiperantur per se **legitimati**. Praesenti lege canonica, c. 1116, « Per subsequens parentum matrimonium sive verum sive putativum, sive noviter contractum sive convalidatum etiam non consummatum, legitima efficitur proles, dummodo parentes habiles exstiterint ad matrimonium inter se contrahendum, tempore conceptionis, vel praegnationis, vel nativitatis ». (Observes itaque sufficere ut in uno ex tribus temporibus, etiam transeunter haec habilitas adfuerit). Quamvis Co-

dex taceat de alio legitimationis fonte qui ante Codicem potissimum allegabatur, i. e. de legitimatione per rescriptum S. Sedis, is subsistere dicendus est, cum absolutae potestatis Pontificis nihil detractum sit. Ceterum facultas faciendi prolem legitiman concedi consuevit iis quibus dispensatio ab impedimentis matrimonialibus committitur; de eo autem qui generali dispensandi facultate potitur, c. 1051 statuit ut usus facultatis simul prolem legitimet; i. e. ut quotiens dispensent in impedimento, reipsa legitimetur proles; excepta adulterina et sacrilega. Aequiperatio legitimi et legitimati filii quasdam patitur exceptiones, quibus legitimati arcentur a dignitate cardinalatus (c. 232), ab episcopatu (c. 331), a munere abbatis vel praelati nullius (c. 330). Superior maior religionis debet esse legitimus vel legitimatus per subsequens matrimonium (arg. c. 1117 et 504).

A legitimatione *civili* filii adulterini et incestuosi quoque excluduntur. Ordinarius legitimationes modus est subsequens parentum matrimonium. Extraordinaria via, certis positis condicionibus, ex Cod. It. art. 198 patet per decretum regis. Utriusque legitimationis iidem sunt effectus. Cf. art. 201.

231. — Denique in iure civili, praeter legitimationem habetur quoque *agnitio* filii a matre et praesertim a patre, cum is per se sit incertus. Agnitio alia est voluntaria alia coacta. Temperatur enim hodie vetitum prius absolutum iuris gallici de inquirendo patre. Cf. art. 189 Cod. It. Effectus porro agnitionis ad solum parentem qui prolem ut suam agnovit limitatur, agnito autem tribuit nomen (familiae), tutelam agnoscentis et ius ad alimenta. Cf. Cod. ital. art. 179–201.

Art. IV. — De pietate inter coniuges.

232. — **Officia.** Ipso matrimonio coniuges maximo proximitatis vinculo uniuntur, ita ut coniux ipsis liberis praeferatur, et, excepta extrema necessitate, ipsis parentibus. Quare coniuges mutuo sibi debent *amorem, cohabitationem, alimenta.*

Ex ipsa iure naturae, lege évangelica confirmato, viro per se compedit quaedam auctoritas quae iure positivo magis definitur. Quia vir caput est uxoris, haec viro suo in iis quae spectant ad domus gubernationem et bonos mores oboedire debet; is tamen uxorem non ut servam sed ut *sociam* tractare debet. In usu autem matrimonii, teste Apostolo (1 Cor. 7, 3. 4), coniuges sunt paris condicionis (cf. c. 1111). Quare uterque alteri debet cohabitationem, ita ut sine iusta causa diu abesse neutri liceat. Uxor porro viro adhaerere eumque sequi debet, dummodo uxor id possit sine periculo vitae vel salutis, nec contrarium explicite aut tacite sint pacti, nec maritus post nuptias vagus factus fuerit.

Obligationes istae utraque lege, civili et canonica, sanciuntur. Haec quoque, salvo iure speciali, uxorem status mariti participem efficit (c. 1112). Immo, ex non paucibus legibus, v. g. belgica, gallica, italica, uxor nationem viri quoque acquirit. Utroque iure, ob certas causas, admittitur separatio vel temporaria vel perpetua (Cf. cc. 1128 ss.). Plures leges civiles firmitati matrimonii attentarunt per divortium perfectum; quod ius canonicum non admittit nisi in casu privilegii Paulini, vel matrimonii rati et non consummati, quod, ob iustas causas, a S. Pontifice dissolutum fuerit. Cf. plura ubi de Matrimonio.

Uxor ipsa usurpatione potestatis domesticae graviter peccare potest, si maritus vere et rationabiliter invitus fuerit. Maritus autem qui prodigus bona familiae dilapidaverit iustam causam dat uxori se in domus administrationem ingerendi.

Art. V. — De pietate ad reliquos consanguineos.

233. — Officia. Ex ceteris consanguineis alii sunt in linea recta ascendentes vel descendentes, alii collaterales. Cognati lineae *rectae* similibus quibus parentes et filii pietatis officiis astringuntur, idque ratione sui, cum ascendentes originem revera dederint, nepotes et descendentes re vera receperint. Gradu tamen minores sunt

obligationes. Hae actu magis urgent cum parentes et filii desint.

In linea *collaterali*, pietas potissimum imponit amorem et mutua subsidia. Quare gravis obligatio succurrendi in gravi necessitate, quae, quod ad alios proximos, contravertitur, ambigi nequit inter fratres. Ac leges quoque civiles obligationem alimentorum inter fratres sanciunt. Negant tamen theologi oportere ut ad fratris inopiam levandam, religiosus iam professus e religione egrediatur. Inter alios lineae collateralis cognatos, nulla iam gravis est pietatis obligatio, ita ut peccata contraria a communis caritatis laesione differre non censeantur.

Art. VI. — De quasi-pietate inter tutores et pupillos.

234. — Divisio personarum. Personae quae parentes supplent vel iis legitime substituuntur, iura et officia parentum re ipsa participant. Aliae loco parentum penitus succedunt, aliae ab ipsis parentibus in paternae sollicitudinis partem vocantur. Priores nomine *tutorum* veniunt, posteriores vario nomine praeceptorum, magistrorum, rectorum convictuum, etc. appellantur.

235. — Itaque tutor est persona fida quae filiis minoribus non emancipatis, vel personis interdictis, deficientes parentes generali ratione supplet.

In iure civili distinguitur tutor *testamentarius*, qui per testamentum vel etiam, in italico iure, per actum authenticum coram notario a coniuge superstite patriam potestatem exercente constituitur; tutor *legitimus*, quem lex designat; tutor *dativus*, qui a consilio familiae eligitur. Cum agitur de filiis, testamentarius aliis praefertur, ita ut tutor dativus tertio loco veniat, secundo tamen, in iure italico, si tutor testamentarius tamquam incapax exclusus sit vel excusatus. Tutor legitimus, in iure gallico non est nisi coniux superstes; in iure vero italico, coniux superstes, cum paternam potestatem exerceat, nomine tutoris non appellatur. Sed tutela legitima avo paterno, eoque deficiente, avo materno defertur.

Cum pupilli et tutoris utilitates contrariae esse possint, huic adiungitur altera persona fida, quae, in his casibus, tutoris vicem agat. Is dicitur tutor suffectus (*subrogé tuteur*) iure gallico; iure

vero italico, *protutor ;* iure canonico, *curator* (c. 1648). Iure gallico, *protutor* dicitur qui bona administrat quae minor possideat in coloniis si ipse sit in Gallia, vel in Gallia, si minor coloniam incolat.

Munus tutoris regulariter detrectari nequit, estque semper gratuitum. Causae quae ab officio tutoris et protutoris dispensant art. 272-276 Cod. It. enumerantur ; causae incapacitatis, exclusionis, remotionis indicantur art. 268-271.

Quamvis plures sint filii, unicus tantum tutor omnibus designatur. Vult enim lex imitari paternitatem.

Personis mente ita infirmis ut actibus civilibus interdicantur, assignatur quoque *tutor* secundum normas art. 324 ss. Cod. Italici.

Iuxta tutorem ponitur *consilium familiae* qui eius administrationem dirigit, observat, ita ut in gravioribus actibus assensum praebere debeat. — De quibusdam negotiis maioris momenti, tribunal quoque cognoscere debet « homologando » seu approbando decretum consilii familiae.

Tutori debetur a pupillo reverentia, oboedientia, amor gratitudinis.

Munere suo debet tutor *personam* pupilli dirigere eiusque bona fideliter administrare. Ipse in actibus pupillum repraesentat, seu agit pro ipso. Civilia tutoris officia sanciuntur obligatione *reddendi rationem*. Immo, excepto avo paterno et materno, ceteri tutores, art. 303 Cod. Ital., annuam administrationis rationem consilio familiae reddere debent. Antequam, finito officio, rationes redditae sint, nullae firmae pactiones inter tutorem et pupillum fieri possunt (art. 307). In Gallia, pactiones, eae saltem quae circa factam gestionem versantur, postulante ex-pupillo, infirmari possunt (art. 472) et nisi tutor fuerit ex ascendentibus ipsa legata vel donationes eidem facta ex art. 907 infirma sunt.

Ex Codice *canonico* tutor agit et respondet in iudicio pro pupillo (c. 1648), et pro pupillo impubere ecclesiam funeris aut sepulturam eligere potest (c. 1224, n. 1).

236. — Quadam parentum delegatione, in iuribus et officiis parentum partem habent **qui institutioni filiorum praeficiuntur.** Tales proprie sunt Superiores collegiorum. Qui, sub ipsis, litteras docent vel moribus adulescentum vigilant censentur esse Superioris mandatarii. Alumni his oboedire debent quatenus ad mentem Superioris agunt vel scholae cuipiam praeficiuntur ; generalior autem oboedientia et conexa reverentia soli Superiori debetur. Per peccata contraria, institutores, Superiores quasi-pietatem

et saepe iustitiam laedunt ; discipuli contra observantiam peccare dicuntur.

237. — Dum *tutor* immediate personae et mediate bonis datur, **curator** bonis circumscriptam provinciam gerit. Neque ipso repraesentat personam aetate vel mente infirmam, sed eidem in actibus gravioribus *assistit*. Curator datur filio *emancipato ;* estque ipse parens qui filium emancipavit vel, deficientibus parentibus, persona designata a consilio familiae ; datur quoque personae infirmae mentis, non ita tamen imbecilli ut interdici debeat (art. 339, Cod. Ital.). Haec in Gallia dicitur sub « consilio iudiciario ».

Praeterea non pauci casus sunt quibus per curatores speciales providetur. Sic, si maritus uxoris gravidae moriatur, *curator ad ventrem* nominari potest (art. 236, Cod. It.) : persona quae bona legat minori, curatorem his bonis praeficere potest (art. 247).

238. — N. B. Officia *episcopi*, *parochi* respectu subditorum ad religionem et pietatem quoque referuntur. Cfr. dicta Tomo III, n. 66. 67. 87-89. 847.

Art. VII. — De pietate ad patriam.

239. — **Patria** cuiuspiam est communitas, legitime constituta, quae eius familiam et personam, non ex facto quodam accidentali, sed per se, universali ratione circumdat, iuvat, tuetur, et sic mediate eius bonae nativitati et institutioni assistit. Hodie plerumque est simul alligata territorio, et satis cum Statu politico coincidit, dum in tribu quae vagatur patria territorio soluta esse potest, et olim patria magis de urbe, de oppido quam de re publica dicebatur. Ut rem magis adaequate proponamus, municipia, provincia, status, amplior Federatio quae varios Status coniungit, patriae rationem participare possunt idque inaequaliter pro varia sua iuridica condicione et potestate. Quare, hodie, propter artam unitatem civilem, proprius nativitatis locus secundaria tantum ratione est patria ; ac minor provinciae quam loci actio et auctoritas

esse solet. De Federatione aliter alibi est dicendum. Immo fieri potest ut latiore usu patria fines politicos excedere videatur. Verum, de patriae notione et coniunctis quaestionibus politicis disserere nostrum non est.

240. — Porro patriae, seu communitati illi omnia **officia pietatis** exhibenda sunt. Amore, ad peculiarem benevolentiam affectivam et effectivam impellemur, et civium concordiam fovere conabimur; reverentia, adducemur ad illam, maxime publicam, agendi rationem quae patriae honorem et decus conciliet; oboedientia, prompti fiemus ad exsequenda iussa eorum qui patriae nomine imperant.

Officia pietatis violari possunt actione cuius finis sit reprobandus, ut quae tendat in patriae unitatem solvendam; vel quae finem bonum mediis inhonestis prosequatur: ut si ad violentas et iniustas artes recurratur vel subordinatio utilitatum qua factio politica est infra gentem, urbs vel provincia infra rem publicam, contemnatur. Ac rursus difficiles quaestiones oriuntur. Sunt enim partes etiam unius rei publicae, quae natura sua in novam unitatem quandam redigi debent. Sic coloniae artum primo vinculum cum civitate qua fundatae sunt servant, paulatim vero, quasi emancipatae, sui iuris esse volunt. Quonam momento autonomiam vel independentiam exigere possint, id difficile definietur, et plerumque quadam politica perturbatione nodus solvetur. Sic non raro Deus malum in bonum convertit. Dolendum tamen est haec sine peccatis non fieri.

Denique, urgente necessitate vel lege, officia pietatis, iustitia legali intenduntur, ita ut patriae, quatenus communitas perfecta est, quaedam debeantur quae numquam familiae debentur, ut cum, in bello, ipsa vita certo discrimini opponenda est.

241. — Ipsa **communitas** seu qui eam regunt officia pietatis **erga cives**, familias et minores societates implere debent. Ac fit ut imprudens vel damnanda actio iustis quaerelis causam det et minori societati excusationem paret cur haec ad aliam unitatem efficiendam contendere legitime possit.

242. — Positiva **officia ad cives qua tales** nullam gravem obligationem *specificam* ad communia erga proximum addere videntur.

Art. VIII. — De pietate ad seipsum et suicidio.

243. — Quatenus esse receptum habemus, non sumus nostri, sed in nobis revereri debemus illos a quibus originem trahimus. Quare ipsam pietatem offendimus per actus quibus naturam nostram violamus.

Natura porro nostra omni peccato gravi violatur, maxime vero quibusdam peccatis quibus abutimur ipsa natura nostra vel parte eius substantiali. Sic abusus luxuriosus corporis proprii ab Apostolo dicitur peccatum in proprium corpus (1 Cor. 6, 18). Maxima autem impietas ad seipsum ab eo committitur qui, vim sibi directe inferendo, simul dominium Dei violat et agit contra caritatem ad seipsum.

Dominium Dei violat. Etenim, dum se destruit, disponit de se, seu actum facit, perfecti dominii. Dispositio ista, ut honeste fiat, supponit dominium vel facultatem factam a domino. Dominium autem non est nostrum sed Dei. Cf. 2, 2, q. 64, art. 5 c. Facultas autem nulla probatione, nulla miseria vel tentatione huius vitae facta demonstratur, cum omnes aliam meliorem interpretationem ferant. Ac re vera, ad essentialem hominis dependentiam pertinet, ut homo ad probationes quales Deus per adiuncta ab ipso exigit se accommodet et in his se exhibeat patientem et fidelem. Qui autem sibi vim infert, essentialem istum dependentiae ordinem sub Deo violat, cum genericam suae probationis rationem mutare intendat, et, sibi vitam eripiendo, fundamentalem omnis obsequii condicionem tollat.

Violat *caritatem ad seipsum*. Qui enim se amat vult esse, quod bonum est fundamentale sine quo nullum bonum concipi potest. Dum suicida, qua talis, vult non esse. Nec opponas nihil directe contra vitam animae attentari. Anima enim non est totus homo; suicidium autem dicit destructionem hominis ab homine patratam.

Confirmatur eo quod suicida agit contra naturalem inclinationem, quae ordinem divinum nobis manifestat, cum quaelibet res se in esse conservet quantum potest. S. Th. 1. c.

Radicitus quoque suicida renuit se perficere, cum statum probationis violenter egrediatur ; et omnia officia negat quae ex legali iustitia societas ab ipso exigere potest. Quare et ipsi communitati est iniustus. Cf. S. Th. 1. c.

Ratiocinium istud valet quoque de suicidio per inediam. Haec enim non tolerantur sine positiva voluntate qua omnis instinctus quaerendi alimenta necessaria violenter reprimitur. Et fundamentalis lex qua iubemur propter bonum nostrum agere actionem quae ad bonum istud necessaria est simul nobis imponit.

244. — Aliud est seipsum directe interimere, aliud necem suam *active permittere*, exsequendo, propter proportionatam causam, actionem quacum periculum probabile vel adeo certissimum mortis coniunctum est. Sic milites, cum praevisa nece propria, arcem explodere vel navim incendere aut submergere possunt ne hostes ex capta arce vel navi magnam utilitatem percipiant. Idem non licet ad vitandam propriam servitutem, quia tunc mors propria directe quaeritur.

Ad *indirectam* seu active permissam sui occisionem refertur quoque actus quo virgo, stupratorem fugiens, non quidem se transverberat sed se ex alto loco praecipitem dat ; immo si immineat oppressio, ex altissima turri se abicit. Ut autem potius mortem patiatur quam sinat se violari, id, ob consensus periculum, est res etiam consilii.

Pariter mortem suam mere permittit qui, ut alios incolumes esse sinat, deserit, in alto mari, cymbam nimis onustam, vel tabulam amico cedit.

Reo quoque licet non fugere ; immo, ad liberandos alios, ad debiles in bono conservandos, in fide confirmandos, se tyranno offerre, et, cum eius peccato, propriam occisionem permittere fas est.

Potestne reus obtemperare Principi vel iudici a quo se ipse veneno, laqueo, ense se interimere iubetur? Res ista controvertitur. Licere negant plerique, v. g. Lessius, 1, 2, c. 9, n. 6; Lugo, *Iust. et Iur.* d. 10, n. 38, quia iustitia sit ad alterum; affirmat Vasquez, 1, 2, d. 173, c. 3, quía quis duplicem personam gerere possit: carnificis et rei; nec ad seipsum eadem atque ad patrem sit relatio reverentiae et obsequii. Id. S. Alph. 1, 3, n. 369, Lehmk. I, 733 et Palm. t. 2, tr. 6. n. 862, nota, probabile habent. Verum, ita dicendum videtur: potestas publica occisionem sui numquam *imperare* potest, quia illa crudelitas in se ipsum nullo bono communi exigítur, et qui se interimit, qua talis, se societate excludit nec proin eius bono cooperatur: solam autem coop rationem socialem publica potestas imperare petest. Quod autem non valet ad iubendum, hic nec *permittere* potest, quia permissio a morte noxii hominis notam publicae vindictae tollet et actionem intrinsece malam licitam reddere tentaret. Reo enim permittere ut se interimat est ipsi optionem dare suicidii vel internecionis,

Itaque solus Deus inordinationem istam ad altiorem finem referre potest et sic cuipiam concedere ut vitam sibi eripiat.

Inter laqueum tamen vel ensem et venenum, istud interest, quod qui *paratum* iam venenum iussus hibit, se interimere moraliter non censetur, sed necessitati cedit sicut illo qui collum laqueo vel gladio submittit; mere violentam iniectionem impedit.

245. — Ex quaesito mortis periculo non licet communem utilitatem et multo minus lucrum sibi procurare. Quare peccant funambuli qui cum magno periculo quaedam tentant quae propter ipsum periculum plausu excipiuntur; peccant quoque qui medicinas periculosas in se experiuntur.

Si autem independens a periculo ac sufficiens utilitas in tentamine periculoso adsit, actio honesta evadit et interdum commendanda erit. Sic laudatur qui cum magno periculo proprio se in flumen praecipitem dat ad salvandam alterius periclitantis vitam; sic damnati non fuerunt qui non sine magno periculo in aere navigare coeperunt.

246. — Nec in partem personae nostrae seu corporis proprii dominium habemus, quod in totum nobis esse negavimus. Quare **directa mutilatio** intrinsece illicita est. *Mutilatio* autem proprie habetur cum abscissione supprimitur quaedam functio organica vel

quidam usus membrorum. Quare mutilatio est castratio, non autem circumcisio, nec quaedam corporis accomodatio in modum qui ad pulchritudinem conferre vulgo existimatur : ut si mos sit extremam quandam partem nasi aut auriculae auferendi. Ac levis quoque materia datur. ut si quis sibi unum vel alterum dentem inutiliter auferat.

Directa tamen mutilatio licebit ad corpus totum vel humanam vitam salvanda : quia pars ordinem ad totum dicit. Quocirca licet amputare membrum ne totum corpus inficiatur ; licet amputare sibi brachium quo quis catenae vincitur, ad fugiendum incendium. Quod idem permittendum videtur si nexus sit extrinsecus, utputa ut quis se ex dura servitute liberet, ut quis redimat nocem intentam sibi nisi ipse se manu truncum efficiat. Pari ratione admittunt ut virgo faciem deturpet ne violetur.

Castrationem tolerare nemo potest ad servandam castitatem vel vincendas tentationes, quia remedium istud non est necessarium ad istum finem et saepe ineptum. Si vero possit homo simili operatione ab insolita et morbida concupiscentiae vi liberari, operationem, seclusa alia meliori via, honeste fieri existimaverimus. Quare si re vera, per *vasectomiam* quispiam ad iustam temperiem perventurus sit, operationi consentire posse nobis videtur (1). Sed prorsus improbandum est ut potestate publica huiusmodi operationem hominibus *innoxiis* sed infirmi corporis aut hebetae mentis imperet, ne minus validi vel minus mente valentes propagentur.

Omnino quoque damnata videtur castratio muliebris eo fine peracta ut vitam coniugalem deinceps sine periculo damnosae graviditatis exercere queat.

Nec laudandus vel probandus videtur usus qui olim exsistebat castrandi consentientes pueros ut vocem puerilem *servarent* et sic in ecclesiis cantum sibi lucrativum

(1) Verum non deest qui putet affectum potius oppositum ex hac « operatione » quae intactam linquit secretionem interiorem, exspectandum esse.

nec Ecclesiae inutilem participare possent. Ecclesiae enim illud non est necessarium, cum veri adulescentes partes illas in choris mixtis explere queant, hominibus autem aliae praesto sunt lucrandi artes. Et quomodo pueri irreparabili mutilationi, cuius vis eos, fugit, validum assensum dare possint? Quia tamen agitur de *conservanda* voce, S. Alph. l. 3, n. 374 sententiam benigniorem non improbabilem existimavit.

247. — Ipsi *valetudini* directe nocere vetamur, *vitamque* mediis *ordinis* incolumen *servare* debemus. Parvitatem materiae hic haberi non ambicitur. Quare:

1. *Excessus* in cibo et potu quibus sanitas laeditur quidem, sed non proxime et notabiliter, etiamsi graves sint contra temperantiam, pietati seu caritati ad seipsum non graviter adversantur.

2. Licet, non tamen ex intentione abbreviandi vitam, exercere artem utilem quae valetudini damnosa est Si tamen altera ratio suppetat res conficiendi, haec adhibenda erit.

3. Quia *paenitentiae exteriores* immediatam habent utilitatem magis domandi passiones, et inde, propter plures fines spirituales, tam proprios quam alienos, sancte adhibeantur, licet corpus vigiliis et paenitentiis extenuare, etsi quaedam vitae abbreviatio et remota iactura inde consequatur. Ac similiter, ob effectum immediate utilem, in vehementi tentatione licebit vulnus sibi infligere unde sanguis erumpat, dummodo laesio sit rationabilis et, attenta tentatione, expediens. Nefas tamen est iis castigationibus uti quae quempiam muneri adimplendo imparem reddant vel quae mortem notabiliter seu non remote accelerarint. Immo immoderatae paenitentiae et abstinentiae corpus excitare et tentationes augere possunt. Ac prudens director omnem quoque corporalem vexationem impediet quae « Masochismi » cuiuspiam seu lubricitatis dolorosae suspecta evadat.

4. Ad *mortem vitandam* nemo pretiosa et exquisita medicina uti cogitur, vel relicto domicilio, salubriorem aërem extra patriam quaerere, ut mediis extraordinariis et nimis duris, v. g. abscissione cruris, vitam conservare.

Immo excusant *virginem* quae magis quam mortem manum medici aut chirurgi fugiat. Satius tamen videtur personas istas ad rationabile sui imperium informare ne huiusmodi terroribus percellantur. — Operationem minus gravem subeundam pater vel Superior praecipere potest.

5. Carthusianus sanus cui desint alii cibi, ne fame pereat, carnes sumere potest et debet; aegroto autem Carthesiano probabiliter permittunt ut cum extremo periculo vitae suam abstinentiam servet. Hic enim intervenire rationem *boni communis*, i. e. robur disciplinae religiosae; quam rationem deficere in casu rariore accidentalis egestatis. Huc addas longe magis certo nexu vitam conecti cum solo cibo qui homini sano praesto sit quam cum tali cibi qualitate quam sumat aegrotus.

248. — Ex c. 985, 5 « Qui seipsos vel alios mutilaverunt vel sibi vitam adimere tentaverunt sunt irregulares ex delicto »; — ex c. 1240 « ecclesiastica sepultura privantur nisi ante mortem aliqua dederint paenitentiae signa... 3° Qui se ipsi occiderint deliberato consilio »; — ex c. 2350 § 2 : Qui in seipsos manus intulerint, si mors secuta non fuerit, « arceantur ab actibus legitimis ecclesiasticis et, si sint clerici, suspendantur ad tempus ab Ordinario definiendum, et a beneficiis aut officiis curam animarum interni vel externi fori annexam habentibus removeantur ».

N. B. De obligatione laborandi, dictum est in prima parte, n. 405.

Caput III. — De exercitatione observantiae et mutuis superiorum et inferiorum relationibus.

249. — **Observantia** est virtus quae alterius excellentiam colit. Propter bonam gubernationem inducta est. Namque omnis excellentia aliquam dicit aptitudinem ad alios in aliqua re ducendos vel gubernandos. Officia istius virtutis *pietate*, cum agitur de colendis parentibus, *religione*, cum agitur de colendo Deo absorbentur.

Pro diverso gubernationis ordine, specifice variat virtus : unde *politica* observantia a *religiosa* distinguitur;

in eodem autem ordine, honestas et necessitas virtutis gradu sed non specie differunt. Quare eiusdem speciei sunt officia observantiae ad parochum et episcopum. Cf. Lehmk. I, 923.

Art. 1 — De mutuis dominorum et famularum officiis.

§ 1. — De heris et famulis domesticis

250. — **Famulis contubernales** domesticam heri potestatem quasi filii saltem maiores natu agnoscerere et revereri debent. Si vero minores natu fuerint, sub paterna heri gubernatione re ipsa constituuntur. In rebus itaque quae ad ordinem domesticum, et, si minores, ad rectam eorum institutionem spectant, hero oboedire debent. Atque ad internum et externum amorem et reverentiam fovendum et demonstrandum simul obligantur.

Si tamen, in quibusdam regionibus, expressa pactio vel usus iura seu potestatem domini, saltem pro famulis maioribus natu, magis temperent et certis actibus circumscribant, satis erit ut promissa praestet.

Praeterea, ex pacta mercede, *fideliter* servire debent. Nec contractum *ante tempus* seu diem statutam, sine gravissima causa abrumpere possunt.

Quod si ante diem discedant, *per se* iustum quoddam pro tempore per quod servierunt, stipendium petere non prohibentur. Conventam tamen mercedem pro rata solvere herus tunc non debet, sed satis est ut discendenti ante tempus, infimam iustam solvat: immo, iniuste recedens damnis tenetur Leges vel recepti usus haec magis definire solent, sicut ipsam faciendam praemonitionem ordinant.

Famuli contubernales gravem damnum domini quod possunt impedire debent. Si autem agitur de rebus quarum cura expresse vel tacite ipsis commissa est, a restitutione excusari nequeunt qui damnum inferri, sive ab extraneis sive ab aliis famulis, permittant. Secus, munus invigilandi aliis famulis per se non habent, ita ut

eosdem peccantes vel furantes ex *iustitia* deferre non debeant.

Secluso scandalo vel alio gravi incommodo, propter negatam iustam mercedem vel congruam sustentationem, famuli *occulta compensatione* uti non prohibentur. Caveat tamen confessarius ne haec facile suadeat vel adeo permittat, cum famuli prompti sint ad excedendum, et artes istae malas ipsis consuetudines inoleant; si ultra debitum obsequia praestiterint, prudenter iudicandum est utrum illa gratis suscepisse censeantur, ut si omnino sponte sua haec exsecuti sint, an contra, saltem tacite rogati, ex intentione mercedis.

251. — Ipsi **domini** et **superiores** quasi-pietatis officiis erga istos famulos astringuntur. *Vetantur* itaque iis proximam peccandi occasionem permittere cum eam impedire possint; eos prohibere quo minus praecepta Ecclesiae observent; eos iniuriis lacessere; illos ante diem e domo expellere. Quod si ipsos sine gravissima causa expulerint, saltem id quod interest, et quod iudex solvendum statuerit refundere debent. Namque sunt leges civiles quae ad totam mercedem solvendam obligant.

Debent positive eos monere et corrigere, quatenus utiliter fieri possit; eosdem exemplo bono iuvare, et cavere ne aliorum corruptores tecto recipiant vel conservent; iis congruentem mercedem polliceri et tempestive solvere, nedum, ut interdum fit, ab iisdem mutuam pecuniam pro luxu suo extorqueant.

Per se, famulo aegrotanti salarium solvere non debent, nec sumptus curae sufferre coguntur. Verum usus observandi sunt, nec decet ut qui de familia sunt rigorose tractentur, cum contra, pietas et caritas suadent ut personae istae, ultra debitum, amica benevolentia circumdentur.

Si famuli fuerint adulescentes vel minores natu, heri parentes supplent, neque officium institutionis humanae, moralis et religiosae exuere possunt.

§ 2. De magistris operarum et opificibus conductis.

252. — 1. Ambo, tam **magister** quam **opifex**, in contractu faciendo et exsequendo iustitiam servare debent.

2. Iustitia praeterea obligat *magistrum*, ut tum personam operarii, i. e. eius corpus et animum tum eius honorem incolumen servet ; obligat *operarium* ad non laedendas res vel famam magistri.

Iustitiam itaque violat *magister* qui, cum maius solvere potest, operario valido et plene utili salarium insufficiens pollicetur ; qui congruam diligentiam non adhibent ad cavendum ne ex officinae dispositione, laboris ordinatione, aliquod non necessarium impendeat periculum valetudini, vitae vel membris operarii. Quae vero detrimenta moraliter auferri nequeunt, maiore saltem stipendio rependenda sunt. — Cavere quoque ex iustitia debet ne ex ratione qua res componuntur vel ex licentia aliis permissa, operarii in *proxima peccandi occasione* versentur.

Labor die festivo, labor nocturnus, labor nimis diuturnus vel qui vires aliqua ratione consumit, seclusa pactione, sine necessitate imponi nequeunt et maiore pretio compensandi sunt. Pactio, libere inita, de huiusmodi labore, saepe improbanda, iustitiae tamen stricte non repugnat.

Si vero de pueris vel de adulescentibus agitur, nec proprius ipsorum nec eorum parentum assensus a violata commutativa iustitia excusant officinatorem qui operas nimis graves, vel nimis diuturnae, vel nimis mentem hebetantes ab illis postularit.

Iustitiam violat operarius qui instrumenta, animalia, famam magistri laedit, qui secretum expresse vel tacite promissum prodit, qui ante diem promissas operas intermittit.

Non raro tamen hodie, indicto communi operistitio, singuli opifices operas ipsi detrectare cogentur.

253. — De *Operistitiis*. Ex *fine* illicita sunt operistitia quae fiunt ad perturbandam societatem, vel ad ex-

torquendam mercedem ultra summam iustam, vel quaslibet iniquas condiciones. Ex *modo*, iustitiae commutativae adversantur operistitia *a*) quibus, ante tempus libera pactione statutum, ab opere cessatur, nisi fiant ad redimendos operarios ab iniusta vexatione ; *b*) quae iniustam aliorum coactionem exercent. Iniusta autem est coactio qua vi, fraude, minis vel mediis stricte damnosis ceteri operarii labore prohibentur ; vel qua ceteri operarii virtualiter aqua et igne interdicuntur. Ex *effectibus* caritati et pietati in patriam graviter adversantur quae fiunt propter causam non satis gravem, vel quorum felix exitus est nimis incertus, vel quae intimantur, cum suavior via suppetit intentum finem assequendi. Verum ex operariis alii inviti ad exsequendum operistitium coguntur : et hi nequeunt iniustitiae argui ; alii in operistitiis formalem partem habent, sed ignari sunt eorum iniustitiae ; bona fide a formali iniustitia immunes sunt; alii conscio modo cooperantur iniustitiae ; hi peccant, sed exceptis damnis quae immediata sua cooperatione fecerint, practice obligandi vix erunt ad restitutionem, quam exsequi plerumque non poterunt et quae facile iis tacite condonatur. Remanent tunc auctores et fautores illicitorum operistitiorum, qui gravissimi peccati rei sunt et gravissimas obligationes saepe in se suscipiunt. — Cf. plura in *Quaestiones* De Iustitia, num. 470-475.

254. — **Conductionem operarum consequitur** vinculum actioris propinquitatis quo magister et operarius alter cum altero coniungitur : essentiali enim hominum societati, quaedam nova unio superaddita est. Consequitur quoque debitum quasi pietatis in hero in operario autem observantiae. Ex ipsa enim pactione, magister movet, dirigit operarios in ordine ad finem operis consequendum ; magister et opifices in unum finem immediatum conspirant. Haec fieri nequeunt sine aliqua superioritate et subiectione, quae mutua officia quasi-pietatis et observantiae necessario generant. Sane, pro variis adiunctis et personis, officia illa intendi vel remitti possunt ; ex toto autem supprimi nequeunt.

255. — **Imitatio** autem quaedam **herilis societatis**, qua conducti operarii, condicione et affectu, ad familiares accedant, apprime votis naturae consentanea est, cum in genere humano maiorem unitatem inducat et maiorem felicitatem diffundat. Cf. *Quaest.* De Iustitia, n. 458, 466-567.

ART. II. — **De mutuis principum et subditorum officiis.**

256. — **Officium principis**. Quicumque summam rerum gerunt, bonum publicum procurare et se intra fines competentiae suae continere debent.

257. — **Officium subditorum**. Obligatione *subiectionis* et *reverentiae* subditi tenentur. *Subiectio* ista oboedientiam iustis legibus imperat, et vetat rebellionem. Rebellio autem proprie habetur cum iniusta vigentis regiminis eversio tentatur. Iniustitia autem abesse potest. *a*) Si vexationes iniustae tales sint quae exercendo iuri prudentis defensionis locum dant; — *b*) Si ipsa lex fundamentalis mutabile regimen induxerit. Ab iniustis tamen artibus semper cavendum erit. Servandum quoque erit iuramentum vel sacramentum fidelitatis quod legitimo principi sit factum. Praeterea pietas et caritas in patriam quoque postulant ne, sine manifesta utilitate publica, studiis etiam non iniustis rerum novarum perturbetur.

Reverentia honorem erga Principes et alios officiales pro ipsorum gradu et condicione imponit. Contra reverentiam contemptu interiori graviter peccari potest, si afficiat Superiorem, vel legem qua talem. Si afficiat Superioris personam quatenus tali vel tali defectu aut vitio laborat, peccatum a temeritate iudicii pendebit. Per gravem autem contumeliam aut detractionem, per negatum signum externi honoris cum Princeps publice honorandus est, si denegatio, ex circumstantiis, pro gravi contemptu, habeatur, sicut per formalem legis contemptum, graviter peccabitur.

Officia ista, quae non semel S. Scripturae v. g. Rom. 13, 1; 1 Petr. 19; inculcantur, peropportune hodie in memoriam revocantur. Plures tamen hodie sunt, attenta re-

giminis forma, qui ut *singuli* nullam auctoritatem possident, quibus, proin, ut singulis, longe minor observantia per se debetur.

258. — Idem *cultus* et *caritas* erga patriam qui cives impellit ad *observantiae* officia pie exercenda, et non raro ipsa quoque *religio*, eosdem movebunt ut suis *politicis iuribus* debita ratione *fungantur*.

Ac circumstantiae tales esse possunt ut legitimus et innoxius Princeps, ex iisdem virtutibus caritatis, pietatis et iustitiae legalis, potestatem *abdicare* et sacramentum fidelitatis remittere debeat. Personali enim dignitati bonum publicum anteponendum est.

Caput IV. — De exercitatione iustitiae.

259. — **Ratio ordinis** — In argumento isto — quod, si difficile est, magis tamen quam plura alia ratione et methodo exponi potest, — satius nobis videtur ut ordini hodie satis recepto alterum, quo res magis inter se cohaereant, sufficiamus.

Itaque primo generales notiones de iure et iustitia proponemus ; dein de iuribus quae sunt obiecta iustitiae commutativae, de eorum divisione, subiecto, termino, et de modis ea acquirendi et exstinguendi agemus, tum de iniustitia et conexa restitutionis obligatione disseremus. Quare nullum specialem tractatum inscribemus de Contractibus, nullum de Hereditatibus et Testamentis, cum hi sint simplices modi acquirendi vel transferendi iura.

Art. I. Generales notiones de Iure et Iustitia.

260. — **Iustitia**, specialis virtus cardinalis, *virtus est moralis, qua inclinamus ad ius suum cuique reddendum*.

261. — **Varia iuris notio**. 1. Ius in definitione sumitur *obiective*, idque est *quod alteri tamquam suum competit*, i. e. quod debetur alicui secundum *iura formalia* quae habet ut altera persona coordinata ad eundem finem ultimum.

2. **Ius formale** seu subiectivum est *inviolabilis autonomia personae*, seu entis exsistentis propter finem proprium, in prosecutione istius finis et *inviolabilis relatio praevalentiae* seu quasi dominii *in res* quae ad finem istius personae destinatae sunt. Indigentia enim personae postulat et natura rerum patitur ut ad bonum personae quaedam res tamquam media conectantur. Quae res, lato sensu intellectae, sunt tum quaedam *substantiae*, tum *actiones* libere a persona faciendae, tum aliorum *praestationes* huic personae qua tali debitae. Autonomiae personae respondet vox *Ego*; destinationi rerum in bonum personae, vox *Meum*; *mea* tamen quoque dicimus membra, corpus, animam propriam.

3. Porro natura personae et rerum postulat ut inter istas res sint *facultates activae* (1) in finem personae exercendae, quae eodem titulo quo cetera cuiusque personae *sua*, sint moraliter inviolabiles. Non pauci hodie facultates istas existimant esse iura subiectiva proprie dicta, unde vulgata descriptio, qua ius subiectivum describitur: *personae facultas moralis inviolabilis quidpiam habendi, agendi, exigendi* (pro triplici obiecto iuris). Verum facultates istae non semper sunt in personis quarum res aguntur: plures enim personae (impuberes, personae morales) nequeunt se ipsae in finem dirigere. Insunt tunc in personis a quibus diriguntur, ut consectaria officii quo personas istas dirigere debent (2).

4. Ius supponit quoque pro *iuris regula*, seu lege;

(1) Etenim mea *facultas subiectiva* alteri *obiectum inviolabile* bene esse potest.

(2) Quidam dicunt facultates in istis personis incapacibus inesse sed ab iis non exerceri. Sane, quando agitur de facultate *physica* distinctio ista inter potentiam et actum bene intellegitur, nec tunc facultas in alio residet. Sed quando facultas tota est moralis, facultas sine exercitio est facultas quae non habetur sed quae haberetur si persona capax foret. Praeterea persona moralis facultates istas numquam exercet; et facultatis istae possidentur a quibusdam personis physicis. Dicemusne facultates istas bis exsistere?

immo pro universo quodam legum systemate : ius naturale, positivum, civile, canonicum ; iuris peritus.

5. Immo pro ipso *loco* ubi ius dicitur : comparere in iure.

262. — Triplex specie ius, triplex iustitia. Praeter personas *physicas*, quae tot sunt quot *supposita rationalia* exsistunt personae *morales* quae constituuntur personis physicis conspirantibus in unum finem et per illum finem ad unitatem quandam redactis. Huiusmodi sunt duae, perfecte : *Ecclesia*, quae ut institutum iuris divini positivi, et *Societas civilis*, quae ut institutum naturale exsistit. Relate ad istas societates, personae physicae, non qua personae, sed per ea quae habent, sunt *partes*, dum societates sunt totum. Partes autem qua tales sunt propter totum ; et totum rursus est propter bonum partium; quod hic magis verum est, cum Societates istae propter perfectionem personarum physicarum exsistant.

Iam vero, si pars est propter totum, id quod est (iure) partis est totius ; et similiter, id quod est totius est partium ; non immediate tamen, sed mediante iure partium vel totius cuius sunt immediate.

Itaque *ius* primo dividitur in ius *immediatum* et ius *mediatum* ; hoc autem est duplicis rationis ; namque mediatum est tum illud ius quod totum habet ad ea quae sunt partium, tum ius quod partes habent ad ea quae sunt totius.

Quot autem specie sunt iura, tot sunt *iustitiae*. Est ergo iustitia qua redditur ius *immediatum*: haec exsistit inter personas quae sunt vel considerantur tamquam coordinatae seu *aequales*. Iustitia ista vocatur *commutativa*; est iustitia qua redditur ius *mediatum*. Haec autem in binas species iterum dividitur. Altera specie partes reddunt quod communitati qua tali debetur: et est iustitia *generalis* seu *legalis*; altera, communitas reddit quod partibus debet, et est iustitia *distributiva*.

263. — Ius ordinis publici seu **iurisdictionis**, et ius **ordinis privati**. Facultas moralis inviolabilis, quae inter iura reperitur, et saepe pro ipso iure formali sumitur, alia exsistit propter personas privatas, alia propter Societa-

tem. Posterior haec iuris ratio est ordinis publici et dicitur iurisdictio. Est itaque **iurisdictio, potestas publica** *regendi Societatem perfectam, seu illam ad bonum commune dirigendi.* Dicitur autem iurisdictio, quia continent facultatem imperandi sociis, propter bonum commune, varios actus virtutum qui necessariam constituet operationem sociorum ad bonum commune: exercendo talem facultatem *iura dicuntur*, i. e. definiuntur.

264. — Iustitia legalis cives propensos efficit ad actus istos faciendos qui sive necessitate communi, vel usu iurisdictionis propter bonum commune debentur. — Actus isti sunt formaliter honesti, namque actus indifferentes qua tales, ad bonum commune non conducunt. Sunt autem actus variarum virtutum. Et inde iustitia legalis dicitur *generalis* quia non habet materiam specialem cui, sicut castitas, caritas, primam honestatem tribuat, sed actus, qui iam aliunde honesti vel adeo praecepti sunt, exercet ut debitos propter bonum commune. Quia autem plerumque lege facti sunt necessarii, eadem iustitia dicitur *legalis*, cum inclinet ad oboediendum legibus.

Hinc etiam apparet, cur, pro varia materia quae praecipitur, actus iurisdictione praeceptus ad varias virtutes pertineat, ita ut colat temperantiam fidelis qui ieiunium ecclesiasticum observat, et peccet contra religionem qui die dominica opus servile peragit.

Ad pietatem vel ad alias virtutes spectant varii boni actus quos cives intuitu boni communis *libere* faciunt. Id non paucos hodie fugit scriptores, qui actus istos honestos ad iustitiam legalem ascribunt.

265. — Iustitia distributiva, aequa proportione, quae pro natura rerum et ipsius Societatis variat, quantum id sinit bonum commune, bona (directe) et (indirecte) onera communia inter cives partitur. Per eam, hoc modo, Societas reddit membris suis quod ipsis qua talibus debetur.

266. — Ius in re, ius ad rem. Solent tamquam adaequatam proponere divisionem iuris in *ius in re* et *ius ad rem*. Verum divisio ista non aptatur nisi ad ius quod commutativa iustitia redditur; nec tunc quidem ius adae-

quate dividit. Nam actiones propriae quas iure meo facio vel omitto, extra istam divisionem versantur; nec actio aliena, qua talis, bene concipitur esse obiectum iuris in re. Itaque divisio ista propria est iustitiae commutativae, et sola iura respicit quorum obiectum est res proprie dicta. Tunc ius *in re* dicitur cuius terminatio immediata est res; ius *ad rem*, cuius terminatio immediata est actio aliena per quam res fiat mea. Per ius in re servo quod iam est meum, per ius ad rem, exigo ab altero ut fiat mea, ac proin acquiro. Quare ius ad rem dicitur *ius personale* seu *creditum*. Quod meum est semper iam est corpore determinatum et in individuo demonstrari potest; quod mihi debetur potest esse res genere tantum determinata : v. g. 100 kil. frumenti, 5000 libellarum. Qui habet ius in re, per se omnes alios excludit, cum nomine concurrit, rem ubique vindicat tamquam suam, actione quae dicitur *in rem*; qui habet ius ad rem, eam per actionem tantum *personalem* ab eo qui debet exigere potest, nec qui prior creditor est posterioribus necessario praefertur.

267. — Hae sunt **proprietates omnis iustitiae** : 1. Ut sit *ad alterum*, i. e. ut satisfaciat titulo qui in altero est quatenus est distincta persona. — 2. Ut *faciat quod debet*, non autem quod honeste omittere possit. Eius enim formalis honestas est, ut exigentiae iuris satisfaciat. — 3. Ut *debitum reddat ad aequalitatem*, i. e. ut quantum debeat tantum praestet.

Propter primam proprietatem, accurate distinguenda sunt quae personae coniunctae, v. g. pater et filius sibi debent quatenus sunt coniunctae, et quatenus sunt personae. Priora officia, in exemplo allato patris et filii, pertinebunt ad pietatem ; sola posteriora regentur vel iustitia tantum vel iustitia concurrente cum pietate. Ac modo magis generali, quae debeo proximo quatenus est alter ego, pertinent ad caritatem ; quatenus est distincta persona, provinciam iustitiae ingrediuntur.

268. — **De vi et efficacia legum civilium.** — 1. Lex humana positiva non modicas partes explendas habet in iustitiae argumento. Plura debet magis definire : regimen matrimoniale, haereditates, testamenta ; potest, ad pro-

tegendas personas infirmiores, easdem incapaces firmae obligationis reddere; certas pactiones, intuitu boni communis nullas facere; gravioribus, ad praecavendas abusiones et dubietates certas servandas sollemnitates imponere; propter bonum commune iura creare, exstinguere; ad pactionum condiciones, novas addere. Quibus decretis suis conscientiam varie ligare *potest*. — Iam quaeritur quousque conscientiam obligare *voluerit*.

Attendenda in primis sunt *verbà clara* legis; et pro conscientiae obligatione respondendum est, si conscientiam formaliter appellent, vel, ex rationabilis legis interpretatione, ad quam legislatores suam mentem accommodasse censentur, conscientiae obligatio colligitur. Interpretatio huiusmodi, cum tempore et adiunctis variae potest. Accedit hic vis cuiuspiam consuetudinis.

Hodie, in nostris legibus civilibus, pro minima conscientiae obligatione potius respondendum esse videtur: id suadet ipsum bonum commune, ut cives magis aequali loco sint coram lege; et professio indifferentiae religiosae multorum legislatorum demonstrat talem legislatoris mentem fuisse. Accedit quoque, magis hodie vigilantem et fortem actionem fori exterioris, id efficere ut legislator exteriore coactione facilius contentus esse possit.

Itaque non pauci scriptores, quibus assentimur, hanc *regulam* statuunt. In materia iustitiae, leges civiles conscientiam obligant, quantum satis est ut ordini publico et communi paci sit consultum. Quare obligabunt in conscientiam: *a*) Leges iustae post definitionem iudicis qua res cuipiam adiudicatur; *b*) Ante iudicis sententiam, leges quae silentem legem naturalem suis definitionibus complent. — Verum, si casus iure naturae solvi potest, et conflictus inter titulum naturalem (puta occupationem) et civilem habetur, res, usque ad iudicis sententiam, ex titulo naturali servari poterit. Et duplex istud criterium proponi potest: obligant conscientiam leges quae iura realia immediate definiunt; post vero iudicis sententiam, leges quae civibus actus quosdam immediate praecipiunt. Cfr. Van Gestel, *De iustitia et lege*, pp. 141. 203. 224. 225.

Art. II. — De iuribus quae terminant iustitiam commutativam.

§ 1. — Quaenam iura distinguenda sint.

269. — Omnia iura, ut ipsa iuris notio demonstrat, inferunt aliquod *dominium* plus vel minus perfectum; et a dominio *iurisdictionis*, de quo supra egimus, distinguitur **dominium proprietatis** quod immediate propter utilitatem habentis exsistit et exercetur. Hoc solum hic consideramus.

270. — **Divisio.** — Dominium *plenum* seu *perfectum* est ius disponendi in proprium commodum de rei substantia atque utilitate. *Imperfectum* dominium, aut excludit ius percipiendi utilitatem, et dicitur dominium *nudum*, seu *directum* vel etiam *radicale;* aut solam utilitatem complectitur, et dicitur dominium *indirectum* seu *utile*. Hoc dominium plus vel minus amplum exsistere potest; et sic exsistunt varia iura quae variis nominibus appellantur, et sunt a dominio perfecto quasi distracta. Numerantur, ut iura quae per se exsistunt, *usus fructus*, *usus*, *habitatio*, *servitus*, *superficies*, *emphyteusis;* ut iura quae obligationem principalem supponunt, cui accedunt: *pignus*, *antichresis*, *privilegium*, *hypotheca*.

271. — **Dominium perfectum** est plenum ius *proprietatis*. Quare domino permittit, sola considerata iustitia, *a*) Usum pro lubitu, etiam illum qui per accidens proximo noceat, dummodo usus lege prohibitus ne sit; *b*) Exclusionem aliorum; *c*) Rei dispositionem. I. e. ius istud est ius exclusive utendi et abutendi (qua voce facultas disponendi seu mutandi substantiam iuridice designatur).

272. — Dominium tamen istud subiacet **alto dominio** seu iurisdictioni societatis perfectae. Haec, intuitu boni communis, exercitium iuris proprietatis ordinare, moderari potest; immo subditum rebus suis privare, dummodo: *a*) fiat quantum necessitas promovendi boni communis id exigat; *b*) servetur iustitiae aequalitas, et proin ut damnum subdito illatum ex bonis communibus compenset. Iustitia ista, in oneribus partiendis, facile evadit commutativa.

Approbari itaque nequit lex quae civi cui aufert dominium ratam tantum partem valoris addicit; dum, contra, profectus iustitiae agnoscendus est in conatu quo, post immane bellum, inter omnes cives partiri studuerunt quorundam peculiaria damna occasione belli illata.

273. — 1. **Ususfructus** est ius utendi et fruendi rebus alienis, salva earum substantia.

2. Fructuarius omnes fructus suos facere potest. Fructus autem est « quidquid e re nasci et renasci solet ». *Fructus* alii sunt *naturales*, alii *civiles*.

Naturales vere ex re producuntur: sive sola natura, et tunc dicuntur simpliciter *naturales*, sive coniuncta hominum industria, et tunc sunt *industriales* (1), seu potius mixti. Namque industriale proprie dicitur quod totum industriae debetur.

Civiles non ex ipso corpore rei nascuntur, sed consistunt potissimum in pecunia quae, ex contractu circa rem, constanter, post singula intervalla, solvenda est: puta pretium annuum locatae domus (2).

3. Fructus naturales acquiruntur *perceptione*; civiles de die in diem aquiri censentur, ita ut, si usus fructus in medio anno finem habuerit, pensio pro media parte ad dominum, et ad fructuarium pertineat. Fructus pendentes initio et in fine ususfructus, ex dispositione iuris italici et gallici atque etiam germanici percipiuntur mutua vice a fructuario vel a domino, nulla pecunia soluta pro expensis ab alterutro factis (art. 480. 481, Cod. It., art. 585 C. Gall.; 101 C. Germ.).

4. Ususfructus per se constitui non potest nisi in res quae primo usu non consumuntur. In alios tamen, puta in oleum, vinum admittitur quasi ususfructus seu ususfructus latius dictus. — Eo finito, quid restituendum sit, paulo aliter quam a Codice gallico, a Codice italico

(1) Ita C. Gall., art. 583.

(2) Codex Germaniae has distinctiones omittens, potius distinguit (art. 99) fructus *rei* et fructus *iuris*; fructus qui ex re vel iure secundum suam destinationem oriuntur et fructus qui tribuendi sunt relationi cuipiam iuridicae.

(art. 483) definitur. Si res non primo sed lento usu consumuntur (puta vestes, mobilia, sufficit ut res reddatur in statu in quo, sine dolo vel culpa fructuarii, finito usufructu, reperiuntur (art. 484 Cod. it.).

Plura cfr. leges civiles.

274. — **Usus** hodie, in iure italico et gallico, est ius utendi fruendi circumscriptum persona usuarii et eius familia, nisi aliter convenerit.

275. — **Habitatio** est ius usus quod in domum est constitutum.

276. — **Servitus** est onus quoddam reale rei immobili inhaerens in gratiam vel determinatae personae vel alterius fundi. — Haec est servitus passiva, dum ius inde natum est servitus *activa*.

2. *Servitus personalis* est qua in utilitatem definitae personae constituitur: sic usus, habitatio, ususfructus; *realis* vero, seu *praediorum*, si in utilitatem rei immobilis exsistit. In servitute reali distinguitur fundus *serviens*, cui onus imponitur, et fundus *dominans*: huius est servitus qualitas quae separatim exsistere non potest.

3. Realis servitus dicitur *urbana* vel *rustica*, prout in utilitatem praedii urbani h. e. aedificii constituitur, vel aedificiis non inhaeret. Divisio ista e Cod. ital. exsulat.

Est *continua* vel *non continua*, prout causam habet perpetuam: servitus prospectus, aquaeductus; vel, quia actione humana exercenda est, per intervalla servit: servitus itineris.

Est *apparens* vel *non apparens*, prout signo exteriore manifestatur vel non.

Est *affirmativa*, quae activum ius dat ad actionem; *negativa*, quae mere prohibet: v. g. ne altius aedifices. Observes, servitutem in faciendo consistere non posse, i. e. servitus neminem ad actum positivum obligat, sed mere ad tolerandum vel non faciendum,

Factae distinctiones attendendae sunt in modis acquirendi, exercendi et exstinguendi servitutes.

Servitutes *legales* ipsa lege imponitur ut ius proprietatis, praesertim inter vicinos, prudenter ordinetur.

277. — **Superficies** est ius in re aliena, quo quis dominium habet omnium vel saltem quarundam rerum quae in fundo alieno aedificantur, plantantur. In Gallia in perpetuum, in Belgio ad 50 annos tantum constitui potest. De iure illo silet Cod. italicus; ius tamen in Italia subsistere admittunt, sed variis dubiis et controversiis dat locum.

278. — **Emphyteusis** est ius in re quo quis re aliena plene frui potest, ea lege ut aliquid (nummos vel alias species) domino quotannis solvat saltem in agnitionem dominii. Quod solvendum est, *canon* appellatur. In iure italico, etiam in perpetuum constitui potest; sed est essentialiter redimibile, soluto capitulo quod canoni respondeat. Emphyteuta debet quoque in Italia fundi meliorationi consulere. In Gallia, leges de illa silent. Quare controvertitur utrum exsistat tamquam ius in re an tamquam ius personale e diuturna locatione derivatum. In Belgio tempus eius minimum est 27, maximum 99 annorum.

279. — De **iuribus accessoriis**. — Quaedam iura mere ad firmandam exsecutionem obligationis principalis exsistunt, ita ut cum hac corruant : « accessorium sequitur principale ».

Omnis debitor obligat suum *patrimonium*, i. e. universitatem rerum mobilium vel immobilium quibus constat vel constabit. Sed haec obligatio nullam alienationem impedit, nullum confert ius in re, et omnibus creditoribus idem commodum offert.

Nec specialia dicenda sunt de facultate quam lex interdum concedit retinendi certas res alterius donec is quibusdam debitis cum ista re conexis satisfecerit.

Verum quaedam indicanda sunt de *pignore* et *antichresi*, de *privilegio* (exigendi) et de *hypoteca*.

280. — **Pignus** (*il pegno*) est res quaedam mobilis, corporalis vel non, quae, ex contractu (*pignore vel conventione pignoris*) in manus creditoris a debitore vel ab alio traditur ut creditor exinde ante alios creditores solutionem debiti obtineat. Pactio ista non solis verbis sed *traditione* rei perficitur. Creditor, quamdiu rei possessionem servat; habet, erga debitorem, ius retentionis, et

praeterea. erga omnes, privilegium vi cuius, per sententiam iudicis, vel acquirat rem, soluto quantum valor rei debitum exsuperet, vel ex pretio venditionis sub hasta sibi satisfaciat.

Pignori affinis est coacta *pignoratio* (pignoramento) qua, postulante creditore, res mobilis et etiam messis debitoris in mora, auctoritate publica venduntur ad debita exstinguenda. Verum pignoratio nulli creditori privilegium confert quo aliis praeferatur.

Velut pignus rei immobilis, in nostro Italiae iure, **antichresis**, quod creditor nullum quidem privilegium in ipsam rem acquirit, sed ius habet percipiendi fructus, ad illos prius in usuram dein in capitale imputandos. Cfr. Cod. ital. 1891-1897.

281. — **Privilegium** est favor legis vi cuius bona debitoris, vel omnia vel saltem quaedam, extinguendis certis debitis (privilegiatis) ante alia, etiam quae hypoteca muniantur, servire debent. Itaque esse potest *generale* vel *speciale*. Sic privilegio *generali* in res mobiles proteguntur expensae iudiciariae quae in communem creditorum utilitatem cedunt, expensae funebres; expensae ad curandam valetudinem per sex ultimas menses vitae; alimenta, et quaedam credita fiscalia. Privilegium autem *speciale* addicit res quas viator in diversorium attulerit expensis ibi factis solvendis. Cfr. Cod. ital. 1955-1963.

Privilegium *sola lege* constituitur; nec aestimatur ex tempore sed ex causa: unde, inter privilegiatos, is aliis praefertur cui lex magis favet; aeque autem concurrunt ii quibus lex aeque favet.

282. — **Hypotheca** est ius in re immobili aliena, quo haec pro re credita creditori specialiter obligatur, ut ante alios ipsi ex pretio rei satisfaciat. Etiam mutato possessore res obligata manet. Hypotheca affici possunt in iure italico: bona immobilia, eorumque ususfructus, iura emphyteutica, tituli obligationum Status (art. 1967). — Lege, sententia iudicis, pactione privata constitui potest. — Ubique hodie exigitur ut de hypotheca *palam constet*. Ideo inscribenda est apud officialem cui nomen « conservatore delle ipoteche ». Et post certum tempus (ante

elapsos 30 annos in Italia) renovanda est. Inter plures creditores qui ius habent hypothecae, qui prius inscripti sunt aliis praeferuntur. Sic in iure italico art. 2008, quo simul cavetur ut qui documentum praesentent sub uno inscriptionis numero ponantur. Dum in iure belgico et gallico, a die inscriptionis aestimantur, ita ut tempore pares sint qui eadem die inscriptionem obtinuerint.

N. B. Excepto dominio perfecto, quod cum re confunditur, omnia iura in re, sicut sunt quaedam dismembratio iuris proprietatis, sic sunt quaedam servitus rei propriae. Quae servitus interdum nomine proprio: usus, ususfructus, interdum nomine communi servitutis appellatur. Quare quodcumque ius in re nomine proprio careat, *servitus* appellari potest.

Possessor gravati fundi illud alienare potest, non autem rem in praeiudicium creditorum facere deteriorem.

Omnis hypotheca est etiam *specialis*; quatenus determinantur res affectae hypotheca et debita quibus servit.

283. — 1. His iuribus iuxtaponenda est **possessio.** Haec est proprie *detentio rei animo domini*, i. e. animo eam habendi ut suam. Detentio ipsa dicitur *corpus* possessionis; voluntas rem sibi habendi dicitur eius *animus*. Potest autem aliquis rem per se vel per alium detinere.

Haec est possessio *naturalis*, quae per se est etiam *civilis*. Fit autem ut iuridice perseverare censeatur possessio quae re vera cessavit. Sic possessio agri non est civiliter amissa nisi per annum naturaliter cessaverit. Haec est possessio mere *civilis*. *Civilissima* dicitur possessio quae solo iure civili nititur et cuipiam etiam sine ulla rei apprehensione vel animo competere potest.

Interdum simplex rei detentio nomine possessionis naturalis insignitur.

2. Proprie possidetur tantum res *corporalis*. Sicut autem rei possessor exercet de facto ius dominii, sic qui aliud *ius* exerceret hoc *quasi possidere* dici potest. Unde in iure italico art. 685 definitur possessio: « *La detenzione di una cosa o il godimento di un diritto....* ».

3. **Divisiones.** *Iusta* est possessio vel *iniusta*. Haec, contra ac prior, adversatur alterius iuri sive ignorato.

Bonae vel *malae fidei.* Prior, coniuncta est cum opinione dominii, vel iuris. Malae fidei possessor novit rem esse alienam (sic fur), vel de re dubitans, moralem diligentiam neglegit ut, saltem ope principii reflexi, dubium deponere queat.

Divisio interdum ad simplicem *detentionem* aptatur, ut bona fide dicatur qui rem, sine animo domini saltem absoluto, detinet quam putat sic detinere posse. Sic inventor rei amissae, rem servans animo condicionato eam sibi acquirendi si dominus non compareat.

Immo *latiore usu* bona fide possidere libertatem dicitur qui abstinet exsecutione obligationis cum ea abstinere honestum putat. Ut si debitor pecuniae hanc non reddat, persuasus pecuniam esse a creditore positive exigendam.

Inde *bona fides* haberi *latissime* dici potest *quotiescumque animus seu intentio cum persuasione seu conscientia concordat.*

Est *vitiosa* vel *non vitiosa.* Vitiosa est eius qui vi vel clam possidet. Notes, vitia ista considerari comparate ad eum cui vis est illata vel celata possessio. Quod ad alios, possessio non est vitiosa.

4. Ad *acquirendam* rei possessionem requiritur, praeter animum, quaedam rei apprehensio, sive vera sive symbolica, quae ex iuris dispositione sit sufficiens; nisi ipsa lex omnia suppleat.

Solo vero animo *conservatur* possessio, quam diu tamen res in potestate nostra manserit. Sed dispositione iuris italici possessio non est amissa nisi ultra annum ex nostra potestate exciderit (art. 694. 695. 2124).

5. Ubiqe guentium ipsa possessio protegitur *actione* (possessoria), qua possessor vi vel occulto re possessa spoliatus eam recuperare potest; et variis privilegiis, quae suo loco exponentur.

§ 2. De subiecto iuris.

284. — 1. Dominii et iurium capaces sunt hic in terris *omnes* et *soli* homines. Quam capacitatem auctoritas publica propter bonum commune restringere potest.

2. Praeter personas physicas, exsistunt quaedam vel communitates personarum vel universitates rerum, quae ut distincta iurium subiecta, vel natura sua vel publica autoritate constituta sunt. Hae vocantur personae *morales* seu *iuridicae* (cfr. can. 99 ss.).

De quarundam personarum capacitate breviter dicendum est.

I. — *De filiis familias.*

285. — In iure nostro, **filius** nulla incapacitate acquirendi afficitur. Sed distinguenda sunt *bona* quae filii familias, sub potestate patria constituti, labore vel industria separata acquirunt, aut ipsis donata vel donata sunt expressa lege excludente usum fructum parentum: haec plene ipsis tribuuntur. In alia bona filiorum, parens qui patriam potestatem exercet, quam diu duret ista potestas (in iure italico), vel donec 18 annos nati sint (in iure gallico) habet usum fructum legalem, specialis rationis. Omnia autem filiorum bona ab eodem parente *administrantur*.

286. — Ex *bonis propriis*, si parentes id velint et nisi per legalem usum fructum satis compensentur, debet filius, *ex iustitia*, expensas ipsius gratia factas compensare, et *ex pietate*, ut filii suae condicionis facere solent, adiuvare parentes aut fratres et sorores gravi inopia laborantes.

Suntne tamen, praecisa lege civili, ordinariae parentum expensae a filiis ex iustitia compensandae: id dubitari potest. Parentes dum filios alunt, naturale officium explent.

Quare, practice, quod iuvenes opifices lucrantur, alterutro titulo parentibus ex toto tribuendum est, si pauca demas quae pro honesta recreatione accipere solent. Iustitia etiam sinit ut lucrum extraordinarium

sibi servent. Quas summulas parentes filiis tribuunt ex toto iisdem cedere existimantur.

Prudenter, omnibus perpensis, solvenda est difficilis quaestio de iure quod habeat ad mercedem filius qui, expressa pactione, parentes adiuvarit. Plerumque, donec ad eam aetatem pervenerit (24. 25 annorum) quia statum sumere et proprio nomine negotium gerere solet, existimandus est voluisse parentibus remittere quae forte ad ipsum pertineant, nisi labore extraordinario ad lucrum notabile fuerit cooperatus. Si tamen lucrum notabile fuerit, non est restitutionis damnandus filius maior natu (ob probabiles sententias) qui, deductis expensis suis, laboris etiam ordinarii conveniens sibi stipendium repetat. Ipsa autem aequitas postulat, ut, qui plus ceteris utilis fuerit, congruo non careat stipendio. Verum, attendendum quoque est annon ex munere quod obtinebit vel ex testamento parentum. compensationem obtineat.

Confessarius factam compensationem facilius excusabit, si aequitati consentanea sit, quam illa positive permittet: eam enim non approbabit positive nisi aequitati repugnet ut filius stipendio careat.

287. — Quae ad *finem definitum* a parentibus filiis dantur, nequeunt sine iniustitia in usus inhonestos aut vanos ab iis expendi. Re consumpta, praesumpta parentum condonatio eos satis saepe a restitutione liberabit.

II. — *De Uxoribus.*

288. — **Normae generales.** 1. Ex ipsa matrimonii natura, potius qua spoliatorem bonorum, uxor maritum obtinet administrationis adiutorem, et maritus onus alendi uxorem assumit, quatenus haec indiget. Simul tamen votis naturae consentaneum est, ut quaedam bonorum societas inter utrumque coniugem ineatur.

Hic adeunda sunt varia gentium iura, quae plerumque amplam linquunt facultatem regimen bonorum, *ante* matrimonium et per actum authenticum, ordinandi, et simul regimine quodam legali pacta nuptialia, quantum opus est supplent.

Pro conscientia videndum est: 1. Ex quibusnam bonis, matrimonii oneribus satisfaciendum sit; — 2. Quaenam bona ad uxore libere administrentur aut saltem plene quod ad dominium et usumfructum ad ipsam pertineant; — 3. Quaenam iura utrique coniugi competant in bona communia. Fit enim ut, durante matrimonio ipse maritus sit solus arbiter et dominus communitatis, solis quibusdam actibus ipsi prohibitis. Et tunc, quam diu se intra legis terminos continuerit, iniustitiae argui nequit. Si autem mere fuerit societatis administrator, partem uxoris laedere non poterit.

2. Quia autem uxor non est ancilla sed socia mariti, ut ex bonis communibus expensas quas uxor curare solet, faciat, consensum mariti facile praesumere potest; modicas et cotidianas eleemosynas largiri permittitur; si maritus bona dilapidet, potest, ad grave damnum familiae avertendum, vel ad servandum ius quod familia habet ut ex bonis communibus alatur, bona illa subducere, abscondere, tuto collocare. Verum ab alucinatione cavendum est.

3. Saepe inter communia onera matrimonii sunt alimenta quae indigentibus uxoris parentibus aut proli ante susceptae tribuenda sunt. Immo, ubi bona uxoris non sufficiant, ipse maritus his alimentis praestandis pro viribus tenebitur.

His sepositis, permittunt uxori ut, etiam ultra id quod ceteris pauperibus tribuere potest, moderate, attenta viri condicione, succurrat parentibus vel proli, quae misere secundum suum statum vivant. Si tamen fines consuetarum eleemosynarum multum excedere debeat, ex bonis suis sumere debet unde haec prestet. Quae si desint, consensum mariti postulet. Si is non rationabiliter invitus fuerit, possit uxor quae largitur in partem computare bonorum quae ipsi post dissolutum matrimonium obtingent.

III. — *De clericis.*

289. — De reditibus beneficii. — 1. Nulli speciali regulae obnoxia sunt bona *patrimonialia* clericorum, aut ea quae sive parce vivendo sive iusta industria acquirit,

etiam si sint stipendia pro exercenda sacra functione collata (bona *causalia*). Et *distributiones* quas canonici praesentes in choro participant, in stipendiis probabilius ponendae sunt. Contra, *reditus beneficii* censentur bona ecclesiastica, de quibus haec regula statuitur : « Etsi beneficiarius alia bona non beneficialia habeat, libere uti frui potest fructibus beneficialibus qui ad eius honestam sustentationem sint necessarii ; obligationem autem tenetur impendendi superfluos pro pauperibus aut piis causis, salvo praescripto c. 239, § 1, n. 19 » (c. 1473). Hoc praescripto Cardinales liberam, ex privilegio, habent dispositionem istorum fructuum, excepta supellectili sacra, quam loco pio vel personae religiosae aut ecclesiasticae dare debent nisi malint (qui in Urbe domicilium habent) ut pontificio sacrario re ipsa obligant. Cfr. c. 1298).

2. Non constat tamen obligationem esse *iustitiae*. Quare, peccat quidem graviter contra religionem clericus qui multo maiorem quantitatem quam ad furtum grave requiritur male expenderit ; sed neque ipse est restitutioni obnoxius, et qui, sine dono vel iniusto medio, bona ista a male distribuente accipiunt, facile etiam a peccato mortali sunt immunes.

3. In Belgio (et olim in Gallia) annua salaria quae a Gubernio episcopis, canonicis et parochis (etiam iis qui succursalistae dicuntur) solvuntur, repraesentant fructus beneficii et eorum iure reguntur (cfr. resp. Paenit. 19 ian. 1819 ; 19 aug. 1821). Illo iure vero non reguntur annuae summae quae solvuntur vice-parochis, cum hi non habeant beneficium — (sic De Brabandere contra Marres), — nec pensiones quae ministris sacris, postquam officio suo defuncti sunt, assignantur : functiones sacras enim non respiciunt.

Nec bona ecclesiastica probabiliter sunt *supplementa* quae a municipiis adduntur, cum sint distincta a dotationibus, nec bona subrepta compensare videantur.

4. *Per se* decet ut clerici operibus piis destinent quidquid ipsis superest emolumentorum quae ex sacris functionibus vel earum occasione obtinuerint. Cfr. Lehmk.

I, 1072 nota, p. 607, qui multus est in tota quaestione versanda n. 1672-1075.

290. — **De oblationibus. Pecuniae** ad certum finem *collectae* vel capsulis traditae ad illum finem applicari debent. Oblationes libere factae a fidelibus in territorio parochi et in loco ei subiecto (non ergo in ecclesiis regularium, seminariorum, etc.) praesumuntur parochis concessae. Hodie tamen intentio fidelium, ex praxi satis communi, potius esse videtur ut solae oblationes inter missam ad altare, vel pro certis ministeriis parocho cedant.

Quae ex legitima consuetudine vigent taxae occasione administrationis sacramentorum, non possunt exigi ut condicio sine qua non istius administrationis: hoc foret simoniacum; sed potius post administrationem petendae sunt. Renuentes autem Ordinario deferantur.

IV. — *De Religiosis.*

291. — **Conspectus generalis.** — Ex ipso statu religioso, ut sic, nulla incapacitas fluit. Et per se integra servant iura sua religiosi, in famam, membra, corpus, animam, sed specialibus obligationibus oboedientiae satisfacere debent.

Quod ad bona fortunae, *sollemniter* professi, ex iure *communi*, nec bona quae possidebant servare possunt nec sibi alia acquirere (cc. 579. 581. 582). Incapacitas quae sollemnem professionem sequitur, primam originem habuit civilem. *Simpliciter* professi debent, ante professionem, administrationem bonorum suorum cedere cui voluerint, et, nisi constitutiones aliud ferant, de eorundem usu et usufructu libere disponere possunt (c. 569). In *Congregatione* religiosa, debet novicius, ante professionem votorum temporariorum testamentum de bonis praesentibus vel forte obventuris libere condere, quod testamentum nequit *licite* post vota sine licentia S. Sedis, aut, urgente causa, sine licentia Superioris mutare. Nec licet professis in Congregationibus religiosis dominium bonorum suorum titulo gratioso per actum inter vivos abdi-

care (cc. 569. 579. 583). — Demum professis commune est ut quidquid industria sua vel intuitu religionis acquirant, religioni acquirant (c. 580, § 2).

V. — *De dominio auctoris.*

292. — 1. Solent scriptores, hoc loco, de sic dicta **proprietate litteraria, artistica, industriali**, quaestionem controversam agitare, utrum lege naturali an sola lege civili sanciatur privilegium vi cuius, intra certa temporis spatia, lege definita, ipse solus librum a se scriptum, machinam a se inventam, typis edere vel conficere et vendere permittitur. Quod ius, potius quam dominii perfecti, rationem monopolii habere videtur.

Nostra sententia, monopolium istud tamquam aequum premium sociale, pro utilitate sociali procurata, et tamquam stimulus laboris et conatus, scriptoribus ei inventoribus lege *positiva* tribuitur. Votis naturae consentaneum est; a natura tamen per se non est constitutum. Seclusa enim lege positiva, sibi soli reservare facultatem iterum edendi librum vel imitandi machinam quae palam prodierunt, tam parum posset scriptor vel inventor, quam quis suam servare vellet volucrem quae avolavit, vel secreto obtegere quod confertae multitudini narratum est. Ergo ipse dominatus physicus quo ius nititur, ac proin ipsum ius a lege positiva proficiscuntur.

2. Stricta itaque iustitiae obligatio non erit, nisi quam lex positiva et pacta internationalia inducere potuerint et voluerint.

3. Qui autem *suum* vindicat opus ab alio confectum, mentitur; immo iniustus est si positivam veri auctoris famam hoc modo impediverit, i. e. verum auctorem honore debito privaverit. Plerumque autem hodie veritatem demonstrare ita facile est, ut ista iniustitia raro gravis esse videatur.

§ 3. — De obiecto iuris.

293. — Quaenam fieri propria possunt, quaenam non. — Numquam ipsa persona, sed res, ad hominem ut propria pertinere potest. *Per se* propriae possunt fieri omnes *res:* res exteriores et corporis vires, membra; non solae res materiales sed etiam immateriales, puta facultates nostrae superiores; non solae res physice exsistentes, sed entia quoque rationis, seu quae in morali existimatione sunt, v. g. fama.

Per se, inquam. Nam lex potest quasdam res *extra commercium* ponere, ita ut in nullius dominium privatum seu quasi privatum venire queant: puta plateas, in iure civili.

Plures tamen res *imperfecti* tantum dominii obiectum esse possunt. Sic plenum dominium corporis et facultatum Deo reservantur, dum homini mere utile dominium concessum est. *Fama* tamen in perfecto hominis dominio versatur.

Nec omnes res *ab omnibus* possideri possunt. Sic plenum dominium utile facultatum, virium, vitae, alii atque homini qui ex iis constituitur competere nequit. Quaenam vero partes ab aliis possideri possint, id aliter in alia lege et temporis periodo statuitur. Amplissima olim in mancipia potestas concedebatur, dum hodie minima aliena potestas lege civili conceditur, cum operae humanae in perpetuum locari nequeant; nec, qui operas promisit ad illas praestandas invitus cogi potest, sed damnis tantum pro negata opera tenetur.

§ 4. — De modis acquirendi iura.

294. — Modi acquirendi iura (seu *causae proximae proprietatis*) alii sunt *originales*, alii *derivati*. Hi continent formalem successionem in alterius ius; dum, per priores, res quasi-primo possidetur. Quasi-primo, nam modi originales non solum circa rem nullius, sed etiam circa rem quam alter suam facit ne ultro dimisit versari possunt. Sic originali *usucapionis* modo res alterius acquiritur.

Successio est *universalis* vel *particularis*, prout patrimonium sive totum sive eius partem, vel rem particularem afficit.

Alii modi sunt *naturales*, qui ab ipsa natura, ut vera *occupatio*, *donatio*; alii *civiles*, qui a lege, sic *thesaurus*, et, ut plerisque placet, *praescriptio*, vim habent. Alio usu, *civiles* appellari possunt quotquot modi acquirendi lege civili sanciuntur. Plerumque modus acquirendi est *mixtae* originis, quatenus lege sancitur modus naturalis, ut puta occupatio, cui per se aliquid desit. Modus mixtus est ipse *contractus*. Cum lege possis rem tenere vel quasi-primus vel quasi ab altera acceptam (successio ex lege), lex, pro variis causis, in titulis originariis vel derivatis annumeratur.

Modi acquirendi sunt *occupatio* et *thesaurus*, *accessio*, *praescriptio*. *contractus*, *hereditas*, *testamentum*.

I. — *Occupatio et Thesaurus.*

295. — Occupatio est *apprehensio rei nullius eam ut propriam habendi*. Apprehensio requiritur idonea ad demonstrandam rem esse, pro natura sua, alicuius potestati subiectam vel eidem servire ad usum qui communis esse nequit. Tale factum rem exteriorem cum particulari persona conectit. ita ut huic specialiter addicta appareat; et sic ab abstracto proprietatis iure ad concretum ducit. Occupatio dicitur *factum primigenium* seu titulus qui privatis possessionibus originem *per se* dedit. Hodie, in nostris regionibus, solae res mobiles derelictae et animalia occupari possunt. Res enim immobiles, si vacant, fisco addicuntur. Utrum per se, an post vindicationem id prudenter perpendendum est.

296. — 1. Animalia distinguuntur *mansueta* seu *domestica*, quibus *mansuefacta* seu *cicurata* accensetur, et *silvestria*, *fera* seu *efferata*. Priora, ex ipsis móribus quos sive communiter, quasi natura sua, habent, sive educatione acquisierunt, se esse sub dominio hominum produnt, etiam cum domini custodiam evaserunt. Posteriora indolem iugi impatientem vel servant vel recuperarunt.

2. *Mansueta* dominum habent. Quare, nisi derelicta sint, occupari non possunt; et qui animal ex incendio vel alio periculo liberarit, illud domino reddere debet obtenta compensatione laboris, et damni, si quod fuerit.

Permittunt tamen (ex iure naturae, non autem ex iure positivo) ut quodam defensionis titulo, occidas aves parvi valoris (columbas columbarii) quae v. g. tempore seminum vel messis, notabiliter noceant.

3. *Mansuefacta* et etiam *silvestria captivata*, dominio (stando iure naturae) non excidunt nisi efferata vel fugitiva, facile capi nequeant, ita ut nova proprie dicta venatio necessaria sit. Quare nec columba quae mere mutaverit columbarium (contra ac plures dicunt), nec leo qui, in oppido, evaserit carceres quibus concludebatur, per se occupari possunt. Lex civilis quaedam positive de columbis statuere solet, et quodam accessionis iure, domino columbarii eas addicere quae sine fraude attractae ex alio columbario in suum transierunt. Similis dispositio sancitur de cuniculis et piscibus qui in aliud leporarium vel piscinam migraverint (art. 462 Cod. civ. ital.). Sed cave ne columbas ordinarias confundas cum specialibus istis quae « itinerantes » vocantur et signo domini munitae saepe magno pretio veneunt.

4. *Examen apum*, quam diu facilis est eius insectatio, pertinet ad dominum alvearii e quo evolaverit. Postea fit primi occupantis, ex iure naturali. Ius gallicum et italicum permittunt domino ut examen in fundos alienos persequatur. Cessante insectatione (post duos dies, secundum Cod. ital. art. 713), ius gallicum (art. 9 Gall. l. 14 apr. 1889) apes tribuit domino fundi in quo constiterint; ius italicum permittit ut eas occupet. Secundum ius belgicum (C. rur. art. 14), cessante insectatione, fiunt primi occupantis. Si nemo eas occupet, tribuuntur domino fundi ubi consederint aut illi qui fundum conduxit vel eodem fruitur.

5. Animalia *silvestria* eius sunt in cuius physico dominio sunt et manent. Si in nullius dominio sint venatione occupari possunt. Violari tamen potest ius quo quivis alios a suo fundo excludere permittitur; vel ius

exclusivum *venandi* quod dominus sibi reservarit (Cod. it. art. 712) vel ius exclusivum *piscandi* quod ex proprietate fundi vel ex locatione cuipiam competere solet. Quare: *a*) Occupari nequeunt sed ad dominum fundi vel stagni pertinent animalia vel pisces quae ita loco clauso tenentur ut singula corpora satis facile apprehendi possint; — *b*) Etiam si singula non sint occupata, in conscientia et ex lege de damnis tenetur qui quantitate capturae ius exclusivum venandi vel piscandi deterius fecerit; — *c*) Et quamvis, etiam in fundo alieno, fera acquiratur occupatione ab eo qui illam occiderit aut ita vulneraverit vel laqueo ceperit ut e manibus eius non sint evasura, et pisces ad eum pertineant qui eos hamo vel rete prendiderit; nihilominus facile admittitur ut dominus fundi, si eius possessio violata fuerit, quodam compensationis iure praedam sibi sumat.

Nec turbanda dicitur eius bona fides qui pisces nassa aliena captos, absente piscatore, abstulerit, quasi nondum sint apprehensi.

297. — **Thesaurus**, iure nostro, est *res mobilis pretiosa* (non simpliciter pretio aestimabilis) *de industria abscondita vel infossa* (non ergo metalla aurifodinae) *quam nemo probare potest suam*. Iure naturae talis res foret primi occupantis, i. e. eius qui eam animo domini apprehenderit. Nullo modo enim est fructus agri; nec ab emptore domus aut agri simul est acquisita. Quare nec speciali lege qua eius acquisitio regatur opus esse videtur. Saeculari tamen traditione, a iure romano profecta, speciale regimen legale statuitur, si ius aliquod recentius excipias, quod de re sapienter silet. Itaque, iure italico, thesaurus addicitur domino fundi ubi detegitur. Si quis tamen *casu* thesaurum in fundo alieno detexerit, dimidia pars domino fundi, dimidia inventori tribuitur (art. 714). Porro inventor is esse intellegitur in hoc casu qui rem visibilem effecerit etsi eam non primus adverterit aut apprehenderit. Dispositio ista, secundum omnes, conscientiam obligat, nisi tamen quod inventori qui studiose rem quaesierit permittunt ut, ante iudicis sententiam, dimidiam partem retineat, quo, ut ipsi existimant, non pri-

vatur nisi in poenam. Art. 484 C. Germ. notio thesauri extenditur etiam ad res non pretiosas; dimidium autem inventori, dimidium domino rei in qua reperitur tribuitur. Oportet autem ut detecta possessa sit.

Haec omnia nobis satis arbitrarie dicta videntur. Nec inquietandum putaverimus eum qui apprehensum a se thesaurum sibi servaverit, saltem seclusa iudicis sententia.

In Italia, attendenda quoque est lex peculiaris 12 iul. 1902 de rebus quae valorem artisticum vel archeologicum possideant (Cfr. Brugi, « Istituzioni », p. 317).

298. — **Res nuper amissae** non sunt derelictae, nec proin occupari possunt quamdiu spes dominum detegendi affulget. Itaque, ex lege naturae, inventor debet *ex caritate* rem colligere ubi id possit sine notabili incommodo; postea, etiam *ex iustitia*, eandem curare, quatenus domini condicionem sua actione deteriorem facere vetatur. Rem colligendo, coepit domini negotium gerere quod alter praesumitur facturus fuisse qui rem invenisset.

Nec iustitia permittit ut rem reponas ubi eam inveneris; nisi fiat sine detrimento pro domino. Quae autem res in propria specie servari nequit, vendenda est, ut deinceps pretium domino tribuatur. Praeterea, ex *iustitia* aut ex sola *caritate*, prout aliter condicionem domini faceret vel non peiorem, prudentem et momento rei proportionatam diligentiam adhibere debet ad dominum reperiendum: utputa per nuntios in ephemeridibus vel rei manifestationem competenti officiali vel officio factam. Ex *aequitate* petere potest aliquam remunerationem, quam promissam, dominus iure nostro solvere debet una cum expensis gesti negotii.

Si reputatio rei a domino facta, sit desperata, huius ius periit, ita ut res occupari possit. Quidam tamen severius respondent. Ac laudandus est qui rem pauperibus largiatur. Qui prudenter iudicaverit rem recuperari non posse, iam fit saltem *bonae fidei possessor*, qui huius privilegiis frui permittitur. Cfr. infra.

Ex iure civili Italiae, inventor rem domino reddere debet; si hunc ignoraverit, debet eam deponere apud syndicum (burgi ma-

gistrum) loci inventionis. Magistratus is debet duabus diebus dominicis successivis depositum publicare. Transactis duobus annis, res inventori tribuitur. Dominus autem inventori decimam partem valoris, usque ad duo millia libellarum, vigesimam autem summae vel valoris excedentis duo millia libellarum, tamquam praemium tribuere debet (art. 715-718). Istis legis civilis beneficiis quis uti potest. Dum in iure gallico, ex art. 2279, dominus habet per 30 annos actionem personalem adversus inventorem eiusque successores universales; per 3 annos vero actionem realem adversus alterum bonae fidei possessorem. Ius speciale Cod. Germaniae art. 965-982 regitur.

N. B. Quaedam res amissae vel proiectae, puta eas quae in mare proiectae sint, legibus specialibus regi consueverunt.

299. — Nec in acie res proprie derelictae haberi consueverunt, ac spoliatores gravibus poenis puniuntur. Res privatae quarum dominus reperiri possit, huic ergo restituendae sunt. Res qua ad hostilem exercitum pertinent a civibus quorum causa iusta est hosti reddi non debent, sed propriae rei publicae, quae eas pro suis vindicaverit. Attendi tamen potest ad modum quo haec iussa conscientiam obligare communiter censeantur.

II. — *Accessio.*

300. — 1. **Accessio** est quoddam *augmentum rei propriae, inde proveniens quod alia res non propria ei adiungatur, ad eam accedat* (Cfr. Cod. it. art. 443). Quando adiunctio ista dominium extendit, *accessio* evadit modus acquirendi, qui tamen ad occupationem facile reducitur. Hoc autem fit tum *natura* tum lege *positiva*.

2. Accessio **communis** rebus mobilibus et immobilibus fit **nativitate**. « Res fructificat domino » rei frugiferae. Partus animalis ad possessorem parturientis (ac proin feminae) pertinet: « partus sequitur ventrem ». Pariter fructus 'quos sola natura vel industria hominum, vel utraque simul causa produxerint, agri, arboris, etc. domino addicuntur.

3. Accessio **propria mobilium** fit vel simplici *adiunctione*, ut cum gemma torqui inseritur; vel *specificatione*,

quando species rei iuridicae mutatur, supposita quadam industria, ut cum ex marmore statua conficitur; vel *commixtione* (quae dicitur *confusio* cum de liquidis agitur) cum plures res ita miscentur ut quae cuiusque sint corpora iam dignosci nequeat: ut si misceantur duae copiae frumenti, duo vina.

Haec si communi consensu facta sint, ad contractum attendi debet. Aliter, aequitate reguntur, quam leges pro variis casibus interpretari conantur, utendo hoc principio: « accessorium cedit principali » (L. 12 § 13 D. De aur. argent. XXXIV, 2).

4. Accessio **propria immobilium** fit *alluvione* aut *relicto*, quando aquae vel, sensim sine sensu, latens incrementum fundo afferunt; vel paulatim recedunt; aut *insula* (in medio alveo) formata; vel mutato fluminis alveo; aut *aedificatione*, cum aedificium aliena materia exstruitur, vel in alieno solo locatur; aut *plantatione*, quando quis in alieno dominio quaedam plantavit. Hic etiam valet: « Accessorium naturam sequi congruit principalis » (Reg. 42 Iur. in 6). Sed adeundi sunt iurisperiti.

5. Ex regula iuris positivi (Cod. ital. artic. 440; Cod. gall. 552), qui solum possidet simul habet quae supra et infra sunt. Verum venae metallicae, lapidicinae, arenariae legibus specialibus ob bonum commune reguntur. Nihil stricte obstat quin Status sibi vindicet monopolium ea exercendi; id autem cessurum esse in utilitatem communem merito ambigitur. Similia statui possunt de fontibus quibusdam v. g. petroliferis, qui in aliquo agro scaturire incipiunt.

III. — *Praescriptio.*

301. — 1. **Notio** — **Praescriptio** est *modus originarius, iure positivo institutus, acquirendi ius reale aut perimendi obligationem vel actionem, elapso quodam temporis intervallo, et servatis ceteris legis praescriptis* (Cfr. art. 2105 Cod. ital.). — lex positiva est *canonica* cum agitur de bonis ecclesiasticis; sed, salvis quibusdam punctis, haec canonizat leges *civiles* variarum nationum (c. 1508).

2. **Divisio.** — Generice sumpta, duas habet species: praescriptionem *acquisitivam*, quae pressius dicitur *usucapio;* et *liberativam*, quae magis proprie dicitur *praescriptio.*

3. *Effectus.* — *Acquisitiva* confert simul actionem ad persequendam rem, et *exceptionem* ad repellendum adversarium. *Liberativa* confert exceptionem quia quis, si velit, actionem creditoris plane irritam facere potest. *Si velit*, inquam, nisi enim opponatur, iudex ad eam non attendit. Sed creditores et alii quorum interest praescriptionem opponere possunt pro debitore qui illam neglegat. Qui, *ignarus* iuris praescriptionis, debitum solvit, istud repetere potest. in iure gallico, non autem in iure germanico (art. 222) aut helvetico (art. 63).

Qui praescripsit, dominus rei, vel immunis ab obligatione fuisse censetur a die qua praescribere coepit, ita ut ab hac die nec fructus nec usuram debeat.

Proprietas seu dominium perfectam per meram praescriptionem non amittitur; qui re sua non utitur. dominus manet donec alius illam usuceperit.

Immo in iure Germanico nullum *ius* reale praescriptione extinguitur, ita ut distinguere debeamus, secundum varia iura, praescriptionem ipsius iuris; solius *usus iuris*, manente iure (respectu aliorum ac praescribentis); solius *actionis* in foro exteriore.

Plerumque lex ipsum ius transferre aut ipsam obligationem exstinguere intendit. Haec est saltem probabilis, et de quibusdam praescriptionibus, certa peritorum sententia. Sunt tamen praescriptiones quaedam liberativae brevioris temporis, quibus mere *actionem* perimere vult, ita ut obligatio conscientiae tota maneat. Indicium talis restrictionis habetur, cum lex permittit ut agens alteri iuramentum de facta solutione deferat.

302. — Idaea regiminis civilis. — 1. Condicio communis omni *usucapioni* est possessio iuridica, per tempus requisitum, continua seu non interrupta, et non vitiosa (pacifica et publica) rei praescriptibilis.

Iuridica supponit animum domini; verum is praesumitur, nisi possessio alio animo inchoata fuisse pro-

betur. Ut sit *continua*, oportet ut possessor, pro rei natura, iure constanter fuerit usus. *Interrumpitur* autem possessio *naturaliter*, si per tempus anno maius possessor usum amiserit; *civiliter*, per litem motam, per agnitionem alieni iuris, etc. *Non vitiosa*, proin debet esse *pacifica*: praescriptio non inchoatur adversus illum qui a possessore violentiam passus est, nisi haec cessaverit; ac debet esse *publica*: per se a vero domino debet potuisse cognosci. Quae condiciones certo constare debent.

Res praescriptibilis est generatim omnis res cuius est commercium et privata possessio.

Dormire aut *suspendi* dicitur praescriptio per tempus quod ad praescribendum computari nequit, quamvis spatium ante elapsum ad utile spatium futurum addi possit. Sic generale (non universale) beneficium habent minores natu, ut contra illos praescriptio non currat.

2. Pro quibusdam usucapionibus requiritur praeterea *iustus titulus* et *bona fides*. Iustus titulus est causa per se apta ad transferendum ius (donatio, v. g.) licet ob vitium occultum ius non transtulerit. Titulus iste dicitur *coloratus*. Iustus titulus non foret conductio, nec sententia mere declarativa, nec actus forma essentiali destitutus aut substantialiter nullus. Et quando requiritur, vere adesse debet: putativus non sufficit. — *Bona fides* est hic « iusta opinio quaesiti dominii » Iusta, quamvis involuntarie erronea.

3. Ut *liberativa* praescriptione iura seu actiones pro iuribus tutandis exstinguantur, nihil aliud requiritur nisi quod per certum temporis spatium creditor seu ius habens praescriptibile ius non exercuerit, actionem non instituerit. Hic quoque causae sunt quae praescriptionem interrumpunt vel suspendunt.

4. *Tempus* lege definitum est commune usucapionis et praescriptionis requisitum. Tempus autem de die in diem non per horas computatur, ita ut prima dies neglegatur, et completo ultimo die, tempus sit perfectum. Porro tempus sic definitur:

a) Ad omnem usucapionem, ad omnem praescriptionem sufficit spatium *triginta annorum*. Et nullus titulus, nulla bona fides

requiritur (art. 2135 Cod. ital.; 2262 Cod. gall.). Quocirca, creditor annuae praestationis quae ultra 30 annos durare debet, ne iure cadat, debet sibi post 28 annos sibi novum titulum seu documentum, expensis debitoris procurare (art. 2136 Cod. ital.).

b) Accedente bona fide et iusto titulo, res immobiles usucapione *decem annorum* acquiruntur (art. 2137 Cod. it.; in iure gallico duplicandi sunt anni per quos dominus non habitaverit in territorio curiae appellationis, ubi res immobilis est sita). Bona fides *initio* possessionis sola attenditur.

c) De rebus *mobilibus* nulla alia usucapio exstat in iure civili. Sed quod ad singulas res mobiles (non universitatem rerum mobilium, utputa hereditatem rebus mobilibus constantem) et titulos anonymos (al portatore) ipsa possessio, in relationibus cum tertiis personis, eosdem effectus quos titulus verus parit (art. 707 Cod. ital.; 2279 Cod. gall.). Sic Titius vendit et tradit Caio horologium iam venditum Sempronio. Caius supponitur bona fide. Horologium servare et Sempronio vindicanti suam possessionem opponere potest. Codex ital. sapienter ad Gallicum addidit verba « in relationibus cum tertiis ». Inter illum qui rem detinet et eum a quo illam habet, variat solutio pro vario casu. Sic erronee Titius solvit aliquid Caio qui bona fide illud accipit. Demonstrato errore, Caius rem Titio reddere debebit.

A regula ista excipiuntur res casu amissae aut furto sublatae: haec dominus a possessore per duos annos repetere potest (per tres annos in Cod. gall.); sed possessor de damnis agere potest contra illum a quo rem habuit. Si tamen res amissa vel furtiva empta fuit in nundinis, vel in venditione sub hasta vel apud mercatorem qui genus istud rerum vendere palam solet, dominus rem suam recuperare non potest nisi refuso pretio quod possessor solverit (art. 707-709, 2146 Cod. ital.).

Codex Germaniae simile ius hoc modo exprimit: consensu in translationem dominii et traditione rei, acquirens fit dominus etiamsi res ad cedentem non pertinuerit, dummodo bona fide rem accipiant (art. 932).

d) *Fructus* rei possessae (ut de re conexa dicamus) bona fide, ipsa perceptione acquiruntur. Verum hic, bona fides videtur singulis perceptionibus necessaria. Ponas Titium qui inchoaverit possessionem agri, quo post quinque annos a vero domino privatur. Vere perceptos fructus sibi servare potest, dummodo singulis annis bona fide fuerit. *Vera* perceptio requiritur. Quare si pretium locatae domus petere neglexit, totum pretium erit vero domino solvendum.

e) Demum, ut tempus recte computetur, ad *iunctionem* pos-

sessionum, ut eam vocant, attendendum est. I. e. qui alicui succedit, possessionem auctoris seu decessoris continuare interdum debet. *Potest*, seu optionem habet continuandi possessionem vel novam inchoandi, si succedit titulo particulari: v. g. qua emptor, legatarius particularis; *necesario* vero priorem continuat successor titulo universali, quia is, contra atque ille, onera patrimonii cuius ratam partem obtinet simul atque commoda participat. Momentum optionis hoc est, quod nova possessio, contra atque continuata possessio alterius, huius vitiis infecta non erit.

f) Quod ad preascriptionem *liberativam*, praeter praescriptionem *tricenariam*, praescriptione *quinque annorum* exstinguuntur omnes pensiones debitae pro censibus perpetuis aut vitaliciis, annuae pensiones alimentariae, annua pretia solvenda ab agri vel domus conductore, « interesse » seu fenora pecuniae feneraticiae et quidquid post singulos annos vel breviores terminos periodicos solvendum est. Ac privilegiata est haec quinque annorum praescriptio, ita ut currat etiam adversus milites, in bello, adversus minores natu et interdictos (art. 2144-2155 Cod. it.). — Sunt praeterea plures breviores latius dictae praescriptiones sex mensium, unius anni, trium annorum, quibus, non quidem ius sed actio perimitur ad petenda potissimum varia salaria vel pretia mercium aut hospitii (art. 2138-2143 Cod. It.). — Nec desunt praescriptiones peculiares.

303. — Regimen canonicum. — Post generalem c. 1508 quo lex civilis canonizatur, Codex haec reservat: 1. Ad omnem praescriptionem, etiam liberativam, exigit bonam fidem quae per totum tempus praescriptioni requisitum duraverit (c. 1512). — 2. Res immobiles, res pretiosae, iura et actiones sive personales sive reales, quae pertinent ad Sedem Apostolicam, spatio centum annorum praescribuntur; quae ad aliam personam moralem ecclesiasticam, spatio triginta annorum (c. 1511). Ita ex iure communi. Sed non revocantur privilegia quibus bona Mendicantium non usucapiuntur nisi per 60 immo fortasse 100 annos. Contra, possessio pacifica et bona fide per tres annos, beneficii cum titulo etiam invalido, dummodo absit simonia, beneficium clerico possidenti addicit (c. 1446). — 3. Res sacrae quae in dominio privatorum non sunt, a persona privata praescribi non possunt, sed solum a persona morali ecclesiastica contra aliam personam moralem ecclesiasticam (c. 1510). Personae privatae assimu-

landam putamus personam moralem non ecclesiasticam. — 4. Nulli praescriptioni obnoxia sunt : « 1° Quae sunt iuris divini, sive naturalis sive positivi ; 2° Quae obtineri possunt ex solo privilegio apostolico ; 3° Iura spiritualia, quorum laici non sunt capaces, si agatur de praescriptione in commodum laicorum ; 4° Fines certi et indubii provinciarum ecclesiasticarum, dioecesium, paroeciarum, vicariatuum apostolicorum, praefecturarum apostolicarum, abbatiarum vel praelaturarum « nullius » ; 5° Eleemosynam et onera missarum ; 6° Beneficium ecclesiasticum sine titulo ; 7° Ius visitationis et oboedientiae, ita ut subditi a nullo Praelato visitari possint et nulli Praelato iam subsint ; 8° Solutio cathedratici » (c. 1509). — Interruptio praescriptionis regitur lege civili (c. 1508, 1725, 4°). — 5. Actiones de statu personarum numquam exstinguuntur (cf. 1701). Et cf. de actionibus cc. 1702-1905, 2240.

304. — Praescriptio in foro conscientiae. — 1. Ius praescriptionum rationibus boni communis quas auctoritates ethnicae et christianae probarunt, fundatur. Quae, praeter speciales quarundam praescriptionum utilitates, principaliter haec est, ne bona et iura incerta maneant ; ne, post longum tempus, per quod documenta et probationes facile pereunt, bonorum possessores et debitores vexationibus plerumque iniustis sint obnoxii. S. Thomas addit quoque rationem cuiusdam poenae neglegentis domini, vel creditoris. Plura cf. *Quaestiones* de iustitia, Quare, procul dubio, leges istae dominium transferre et obligationes exstinguere etiam in foro conscientiae possunt.

2. Ut vero in conscientia operetur, oportet : *a*) Ut ipsa lex non mere actionem fori externi exstinguere sed vere iura seu obligationes mutare voluerit ; *b*) Ut eius condiciones sint plene impletae ; *c*) Ut nullum velut praemium fraudi et peccato tribuere videatur : talis enim lex iniusta foret.

Inde plerique auctores, praesertim in usucapione, modo universali eam bonam fidem exigunt quae ad praescribenda iura et bona ecclesiastica ex can. 1512 necessaria est. Atque allegare solent c. Conc. Lateranem. (c. « Quoniam », ult. de Praescript. II.

26), quo tamen stricte hoc unum definitur non sufficere illam bonam fidem initialem qua ius romanum et etiam ius civile hodiernum contenta sunt. — Quod ipsi quoque negamus. — Ipsi tamen scriptores temperant suam severitatem cum agitur de servitute *patiendi:* qui tantum obligatur ad patiendum ut alius faciat, v. g. ut transeat, praescribere potest contra ius habentem si is suum ius non exerceat et legis condiciones impletae sint. — Plures quoque contenti sunt bona fide quam vocant *theologicam.* quae in hoc est, ut praescribens alienam rem non illicite retinuerit seu non fuerit in mora implendae obligationis de cuius praescriptione agitur. — Immo, cum agitur de iunctione possessionum, non pauci permittunt ut successor, titulo universali decessoris malae fidei, si ipse bona fide exs'iterit, possit non continuare possessionem auctoris seu possessionem saltem triginta annorum incipere et complere; hac enim praescriptione omnía debita exstingui, ac proin obligationem quoque respondendi de mala fide auctoris. Verum explicatio ista iuridice manca est. Civili enim praescriptione solae obligationes civiles exstinguuntur. Civilis autem obligatio respondendi de mala fide auctoris *nulla* est, quando lex civilis bonam fidem in praescribente non postulat.

Quare, salva reverentia auctoritatum, benignius, simplicius et magis iuridice dicere arbitramur, dum haec proponimus: 1° Qui in mala fide positiva complet condiciones civilis praescriptionis, ea uti non potest. 2° Qui non est in mala fide beneficio legis uti potest, statim ac legis condiciones sint impletae, etiamsi computanda sit possessio malae fidei antecessoris. Omnia tunc se habent ac si lex statuerit rem possessoris bonae fidei adiudicandam esse dummodo per triginta annos e possessione domini exciderit. Talis vero lex iusta esse videtur. 3° Quando ratio boni communis, independens a bona fide, fundat ius praescriptionum, ius istud, non considerata bona fide, in conscientia valere potest. Iam vero praescriptio quinquennalis usurarum, etc. hac communi ratione nititur, impediendi ne creditor qui credita sua annua petere omisit, cumulativa multorum annorum exactione debitorem opprimat. Quae ratio indipendens est a bona fide. Quare non videmus quomodo stricte obligares debitorem qui mere (nulla positiva fraude usus) solvere annuas pensiones vel usuras neglexit ad restituen-

das eas quae civili iure praescripta sunt. Dandum autem consilium ex adiunctis, quae interdum creditori, interdum debitori favent, aestimandum videtur. Usu porro receptum est, ut societates bancariae vel industriales, quae exhibentibus schedulas (coupons) non autem sponte usuras solvere solent, quinquennali praescriptione se tueantur : quod nemo improbat.

Denique, quamvis quidam severe leges istas carpant, bina privilegia possessionis bonae fidei : de acquisitione fructus et rei mobilis, valere in conscientia sine ambagibus existimamus.

N. B. Quod ad *personas morales*, d'Ann. II, n. 140 (8) autumat earum fidem esse fidem hominum quibus constant vel quorum auctoritate reguntur.

305. — Corollaria seu Scholia. — 1. Debitor qui, conscius obligationis, est in mora solvendi, elapso tempore lege praefinito ad praescribendum, debito suo manet astrictus.

Excipe si lex in poenam neglegentis creditoris declaret non deberi quae a creditore non postulantur.

2. In dubio de bona fide antecessorum, quod inquisitione facta non tollatur, valet principium : « Nemo praesumitur malus nisi probetur talis ». Quare successor possessionem antecessoris tunc simpliciter allegare poterit ad praescribendum. Neque eum damnamus qui, ignarus malae fidei antecessoris, bona fide rem possidere coepit et praescriptionem ab antecessore completam adversario rem vindicanti opponit.

3. Possitne an non praescribere *fur* qui, furti oblitus, rem per triginta annos possederit ? Alii negant, quia de ipsa praevia oblivione et consequente praescriptione respondere debeat (S. Alph., l. 3, n. 515) : alii affirmant, quia haec quoque obligatio respondendi, praescriptione triginta annorum extinguetur. Sic Lugo, De Iust et Iure, d. 7. n. 151 ; d'Ann. II, 1408). Verum haec obligatio, quae civiliter non existit, civili praescriptione exstingui nequit. Potius itaque negemus de legitimo modo acquirendi sicut de damno respondendum esse

4. Qui *dubio non spernendo* et *invincibili* dubitat an res quam aquirit aut possidet sit aliena, possessionem bona fide inchoatam continuare et sic praescribere poterit : est enim in bona fide theologica, et lex bonam fidem strictius dictam non exigit nisi initio possessionis. Neque aliter, suborto dubio an aliquo debito solvendo tenearis, si, post investigationem, ex principiis de resti-

tutione, solvere non debeas, ipsum debitum, cum ista bona fide theologica praescribere potes, nisi lex bonam fidem positivam exigat.

5. *Creditores semper* tuta conscientia civiles praescriptiones sui debitoris opponere possunt, non considerata debitoris fide, quia ipsi, medio legali, mere ius suum ad integram solutionem prosequuntur.

Neque aliter, cum iura hodierna ex duobus emptoribus rei immobilis illum praeferre soleant qui transcriptionem (in registro publico) prior curavit, qui, post alium, domum bona fide emit et transcribi curavit eam sibi tuto vindicare potest. Et si creditor hypothecarius, qui prior inscriptus erat, tempestivam renovationem inscriptionis neglexit, alter prioris locum tuto sumere potest.

IV. — *Contractus.*

A) *Generalia de Contractibus.*

306. — Notio. — Contractus est duorum vel plurium in idem placitum iuris consensus (cfr. l. 1. Huius § 2, D. De pactis, II, 14). — Plura de contractibus dicenda, valent de *quasi-contractu*, qui est factum honestum, legis auctoritate aut ultronea cuiuspiam voluntate exsistens, quod quandam obligationem iustitiae parit. Sic negotiorum gestio.

Contractus considerari potest *in fieri* seu in sua constitutione, et *in facto esse* seu in permanente effectu obligationis quam parit.

307. — Divisio. — 1. Ex *fine*, contractus sunt *gratuiti* vel *onerosi*, prout ex intentione benefaciendi alterutri parti fit stipulatio, ut v. g. in donatione, vel utriusque utilitas intenditur. *Mixtus* contractus, qui utramque rationem participat, in iure nostro, onerosis accensetur. Sed *onus* annexum beneficentiae, contractus naturam non mutat.

Onerosus est *commutativus*, si quod praestari debet ab initio est certum; est *aleatorius*, si hoc ab ignoto vel incerto eventu pendet, v. g. in assecuratione.

2. Ratione *effectus*, sunt *unilaterales* vel *bilaterales* (synallagmatici) prout alteri tantum parti vel utrique parti *immediate* obligatio imponitur. Unilateralis potest esse onerosus: sic mutuum cum stipulatione fenoris.

Sunt quoque *nudi* et *vestiti*, prout solam conscientiae obligationem aut etiam actionem civilem pariunt. Nudi non semper omni effectu civili carent; ut repeti possit quod ex pactione nuda solutum sit.

Sunt *validi*, *firmi* aut vario gradu *infirmi*, *invalidi*: qui vel plane sunt inexsistentes, ipsa contractus figura destituti: ut civile matrimonium sine officiali et testibus, vel sunt simpliciter *nulli*, qui sententia iudicis infirmantur. Magis proprie *rescindibiles* dicuntur qui propter *laesionem* seu nimium unius partis detrimentum infirmari possunt.

3. Ratione *formae*, alii sunt *consensuales*, qui solo consensu perficiuntur, alii *reales* qui a traditione rei initium habent (pignus). — Alii *sollemnes* et *simplices*, prout lex positiva formas quasdam observandas imposuit vel non. Plerique sunt hodie simplices. — Sunt *expressi* vel *taciti*. Sic, eo quod reus adit patronum qui eius causam suscipit, tacitus habetur contractus inter ipsos.

4. Ratione *appellationis*, sunt *nominati*, qui nomen speciale habent, vel *innominati*, quales quattuor contractus reales (qui dicuntur regulares): do ut des; — do ut facias; — facio ut des; — facio ut facias.

5. Ratione *subsistentiae*, sunt *principales* qui per se consistunt, vel *accessorii* qui ad alterum principalem accedunt: pignus, hypoteca.

308. — 1. **Elementa constitutiva** contractus distinguuntur *essentialia*, *naturalia*, *accidentalia*. *Essentialia* excludi non possunt quin contractus evadat nullus vel alius. Sic, suppresso pretio, venditio fiet donatio. — *Naturalia* quasi ultro contractum comitantur, ita ut nisi positive excludantur, censeantur, ex lege vel consuetudine, tacito partium consensu in contractu contineri: sic, in emptione-venditione, cautio de evictione, in gratiam emptoris. — *Accidentalia* non comprehenduntur in contractu nisi conceptis verbis convenerint. Sic dies data ut emptor pretium facilius solveret.

2. Tribus constat omnis contractus *essentia*: *Re* seu materia, qua designatur obiectum remotum vel proximum, circa quod pactio versatur: equus; equus ven-

dendus; — *Consensu*, i. e. conspiratione voluntatum personarum quae iure sint habiles; — *Causa* licita istius consensus (art. 1104, Cod. ital.). Causa autem (de qua valde disputatur) non designat varias rationes quae utramque partem ad consentiendum adducere potuerunt, sed proximum motivum, quod utrique parti notum est, et contractum ingreditur. In contractibus gratuitis, causa erit intentio beneficentiae; in onerosis, alter facit, dat, promittit, propter alterius praestationem vel promissionem: vendens cedit rem propter promissionem pretii; emptor promittit vel solvit pecuniam, propter promissam vel factam rei consignationem. — Ille cui promittitur vocatur *stipulator*.

309. — **Effectus** contractuum est aliqua *iurium commutatio* sive *realium*, ut, iure nostro (1062) ex donatione; sive *personalium:* gignitur tunc *obligatione iustitiae*, in alterutra saltem parte.

Obligatio *iustitiae* discernitur ab obligatione *fidelitatis*. Hac mera fides interponitur, quae obligatio genere est *levis*. Illa, conceditur *ius*, quod per se est grave. Obligatio fidelitatis ad heredes non transit, nisi promittens *realis* promissionis onus efficaciter iis imponere voluerit; dum obligatio iustitiae patrimonium afficit. (Cfr. *Quaest. de iustitia*, n. 290).

310. — **De habilitate contrahentium.** — Iure naturae omnis persona habilis est, quae usu rationis fruitur. Iure positivo hodierno, personae habiles sunt praeter illas quae legali incapacitate afficiuntur. Tali incapacitate protegi consueverunt *minores natu*, personae *mentis infirmae* et *prodigi*, et in iure nostro quoque *uxores*. Actus quo faciunt interdum declarantur nulli, nullitate relativa de qua sola persona incapax et qui eam repraesentant agere potest; interdum sunt mere rescindibiles propter laesionem. Varia iura adeunda sunt. In *foro conscientiae*, personae protectae istis legibus uti possunt. Si tamen *dolose* egerint in ipso contractu, is quidem non ideo magis eos obligat quam iure positivo statuitur, sed de *damnis* tenebuntur. Sic minor qui mutuam pecuniam sincere seu cum animo reddendi accepit; eamque dein prodige dissipat,

neutro iure, civili vel naturali, ad aliquid tenetur. Si autem ficte contrahat, cum intentione dissipandi et non reddendi, naturalem saltem restitutionis obligationem habebit.

Praeter generales inhabilitates, speciales ad abusus coercendos, statuuntur, quibus v. g. medici, ab aegroto non consanguineo quem in ultimo suo morbo curarunt, nihil valide, *durante* illo morbo, dono vel testamento accipere possunt.

311. — De obiecto contractus. — Obiectum contractus, si est *res*, debet, saltem in *spe*, existere ; sub respectu quo consideratur, non versari extra commercium ; et esse pretio aestimabile ; talis non est simplex viae demonstratio a quolibet facta, nec quidquid iam debetur ex iustitia. Nihil autem impedit quin pretium susceptae obligationis accipias, quamvis per accidens, ob similem iam susceptam obligationem, eam sine novo incommodo adimpleas : sic nuntius qui, ob aliam iam causam, urbem quandam adire debet, solidam itineris faciendi compensationem per se exigere potest. — Si contrahitur de *actione*, haec debet esse possibilis, physice et moraliter ; utilis ei in cuius gratiam fit ; honesta. Immo, in lege civili, saepe requiritur ut stipulator, saltem ex clausula poenali, vel ex adiecta stipulatione in proprium commodum, cuius alia fiat accessoria, utilitatem oeconomicam seu pecuniariam percipiat. Si res ex parte tantum existat, vel actio ex parte tantum possibilis fuerit, ex rei natura et partium intentione aestimandum erit utrum necne dimidia praestatio facienda sit. — Res et actio per se propriae debent esse promittentis. Potest tamen quis factum alienum spondere ; nec repugnat ut quis, vendendo rem alienam, se immediate obliget ad eandem sibi prius acquirendam.

312. — De causa contractus. — Haec debet esse *vera* et *licita*. Iure positivo plures prohibentur causae quae iuri naturae non adversantur. Contractus *turpis causae* est irritus tum iure naturae tum iure positivo. Adimpleto tamen facto turpi, indifferens pretium quod solvatur, retineri, immo, secundum communem sententiam, exigi

potest. Sed videndum est annon ex iure positivo *condictio* (i. e. actio personalis) indebiti concedatur.

Fit etiam ut, propter quandam boni communis rationem, legislator sanciat translationem iuris, neglecta causae consideratione. Ad hoc genus referri potest dispositio art. 2279. Vocantur germanice *Abstrakte Rechtsgeschäfte*.

313. — De consensu. — 1. Contractus, quod probe notandum est, *voluntariam* dicit iurium commutationem, praeterea, nemo invitus ius saltem definitive acquirit, offerens vero ius aliquod transferre vult, non simpliciter amittere. Quare requiritur *consensus* internus verus, et *mutuus*, ita ut quod alter offert, idipsum alter *expresse* vel *tacite* acceptet. Namque in rebus favorabilibus, facile obtinet proverbium: « qui tacet consentire videtur ». Ut mutuus sit consensus, oportet ut ambae voluntates formaliter coniunctae sint, ac proin ut offerens suam voluntatem per se vel per procuratorem alteri intimet.

Debetne ipsa acceptatio intimari? De iure naturae id non est necessarium. Sed iura positiva intimationem istam interdum postulant, v. g. in donatione. Porro haec attendenda sunt, ut noscamus quam diu consensus utiliter retractari queat.

2. Consensum istum non impedit voluntas obligationem *non exsequendi*, bene vero voluntas non se *obligandi*. Si autem partialis fuerit negatio, i. e. si quis respuat ex pluribus contractus obligationibus aliquam quam coniunctam esse ignorabat, voluntas *praevalens* indaganda est, et, secundum eam, de re iudicandum.

3. Iura positiva interdum exigunt ut consensus certa forma exprimatur, sive ad ipsum actus valorem, sive ut contractus probari possit. In priore casu habetur contractus sollemnis, quale est matrimonium in iure ecclesiastico; qualia, in iure civili, sunt pacta nuptialia et testamentum. In altero casu pactio valet sed iuridice demonstrari nequit. Sic nulla conventio de re quae 500 libellas valore superet per testes probari potest (Cod. ital. art. 1341).

314. — *De vitio erroris*. — 1. Distinguitur: error *substantialis*, qui essentiam contractus afficit: sive eius

naturam (donationem pro venditione), sive eius *causam* (reddis pecuniam tamquam mutuo acceptam, nec mutuo data fuit), sive eius *obiectum* quod, per se vel per partium definitionem, est *essentiale*. Quare qualitas quae primario intenditur, ad sic intellectam essentiam pertinet (dicitur redundare in substantiam). Ita si vinum quaeras pro sacrificio, aptitudo ad sacrificium erit essentialis. Alius error est *accidentalis*. Potest tamen *causam dare contractui*, si sine tali errore consensus non fuisset datus.

2. Error *substantialis* contractum per se dirimit; non item error *accidentalis*, nisi qualitati quae falso putatur adesse, consensus, ut condicioni sine qua non (contrahó si talis qualitas habeatur), expresse vel tacite subiectus fuerit.

Si tamen error ille *causam dederit* contractui, *et ex dolo* seu fraude unius partis manaverit, altera pars arbitratu suo contractum rescindere potest.

Immo, etiamsi nulla fraus commissa fuerit, statim atque error vere causa fuit contrahendi, Lessius, c. 17, n. 33 et S. Alph. i, 3, n. 716 potestatem faciunt parti quae erravit recedendi a contractu, modo, ut Génicot, I, 589 III apte subiungit, alteram partem indemnem praestet.

3. Si error fuerit *vincibilis*, damna inde profecta, erunt, pro gradu culpae, sarcienda.

Cum omnis error causam dans, consensum tollat, per se omnem contractum impediret. Sed bonum commune postulat ut contrahentes virtuali ratihabitione beneficio erroris saepe renuntient. Sic datas solutiones explicamus.

Ex iure positivo Italiae et Galliae, error substantialis contractum infirmat, sicut etiam, in iure italico, error qui contractus sit causa unica vel principalis (Cod. it. 1108-1110).

315. — De vitio metus. — 1. Contractus dicitur fieri *ex metu*, si absque metu non fuisset conventum; fit *directe ex metu*, si metus ad extorquendum consensum incussus fuerit; fit *indirecte ex metu*, si vis ob alium finem illata fuerit, ita ut contractus in se sit iustus (1).

(1) V. g. ad placandum patrem ob aliam rem graviter offensum et minitantem quis offert se ut sponsum filiae.

2. Omisso metu ita animum perturbante ut essentialem deliberationem auferat, et *metu ab intrinseco*, vel *ab extrinseco* sed *iusto*, quo contractus non vitiatur, omnes primo auctorem iniusti metus obligant ad sarcienda damna. Deinde, si contractus fit directe ex metu *ab extrinseco et iniusto*, alii iam permittunt ei qui metum sit passus ut rescindat contractum, modo metus *comparate* (respectu trepidantis personae) *gravis* fuerit, vel, si *levis*, *causam* tamen *contractui dederit* et agatur de contractu gratuito vel qui, ut sponsalia, maiorem libertatem postulet. Id statuunt ex aequitate. Alii negant contractum infirmari, nisi alter contrahens fuerit ipse, saltem ut iniustus cooperator, culpandus delicti. Si is culpandus fuerit, faciunt contractum *rescindibilem* ad nutum illius qui timore est affectus; immo, non nulli saltem, *nullum*, modo metus fuerit saltem *comparate* gravis. — Metus qui nec sufficiens nec necessaria fuerit causa contractus, hunc non vitiat, sed obligat ad damna reparanda. — Denique si contractus *indirecte* fiat *ex metu*, contractus non est rescindibilis, nisi altera pars culpanda fuerit.

Solutiones istae innituntur hoc principio, voluntarium metu non tolli; aequitatem vero postulare, ut iuridici iniustae actionis effectus, quantum fieri potest, restringantur.

Lex positiva canonica plures actus iuridicos ob metum invalidos efficit. Cf. t. 1, n. 75. — Lex civilis gallica et italica nullos vel rescindibiles efficit contractus ex metu respective gravi et iniusto initos. Ad personam quae metum intulerit non respicit. Nec metum reverentialem per se gravem aestimat (art. 1108, 1111-1114 Cod. ital., 1111-1115 Cod. gall.).

316. — De vitio doli. — 1. Dolum Labeo definit: « omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam » (l. 1 § 2 D. De dolo malo, IV, 3).

2. De iure *naturae* contractum non attingit nisi errorem gignat; tunc saltem obligationem sarciendi damnum inducit. — De iure positivo Ital. et Gall. infirmat contractum, si huic dederit causam et pars contrahent

culpanda fuerit (1115 it.; 1116. 1117 gall.). — In iure *canonico* dolus, sicut metus gravis, locum dat rescissioni; et quidam actus invalidantur. Cf. t. 1. n. 78.

317. — **Laesio** seu damnum quod contractus alteri affert, errorem facile sequitur, sed vitium consensus in se non constituit. De iure tamen positivo quidam actus ob enormem laesionem rescindi possunt.

318. — **Interpretatio** contractum debet fieri secundum aequitatem : quod art. 1131-1139 Cod. ital., 1154-1164 Cod. gall. facere conantur. — Quare paciscentes existimantur tacite admisisse quaecumque, secundum usus vel leges vigentes, singuli contractus secum ferunt : sive ea noverint, sive saltem in confuso praeviderint huiusmodi consectaria ad legalem contractus ambitum pertinere : sic obligatio praestandi evictionem, quae venditorem tenet. — Quia propensiora sunt iura ad solvendum quam ad ligandum, in dubiis, regulariter pro debitore contra stipulatorem respondendum est.

319. — **De effectu principalis obligationis.** — 1. Contractus per se obligant solos contrahentes et qui eorum locum tenent : repraesentantes et successores. — Obligatio tamen esse potest stricte *personalis*, quae ad heredes non transit. Quae transit, dicitur *realis*, et afficit patrimonium. Iure quo utimur, personalis censetur quaevis operae locatio, obligatio contractus *societatis* et *mandati*.

Quando contractus dominium rei transfert, ex eo sequitur pro omnibus generalis obligatio servandi cuique sua. Attamen tertius qui bona fide accipit a donatore vel venditore rem corpoream vel titulum anonymum alteri promissum sed nondum traditum, huic praefertur ; et contractus de re immobili, ante eius registrationem, nihil operatur nisi inter partes.

3. Obligatio nascitur a momento quo contractus perficitur (cf. supra n. 313). Quamvis autem contractus consensualis a momento dati et accepti consensus perficiatur, etiam antequam, ad probationem eius, scriptura conficiatur, possunt tamen partes mutuam obligationem usque ad scripturam istam differre. Videndum itaque est

utrum necne antea formaliter contrahere voluerint. Atque in dubio potius pro libertate est respondendum.

320. — De adiuncta condicione. — 1. Contra atque, aliae stipulationes contractibus saepe adiectae, condicio ipsam consensus *substantiam* afficit. *Proprie dicta* condicio eventum *futurum* et *incertum* signat; et est *suspensiva*, si obligatio ; *resolutoria*, si obligationis exstinctio ab ipsa pendet. Suspensiva: dabo tibi centum si praemium obtinueris; resolutoria: quotannis tibi solvam centum nisi reditus mei infra decem millia decreverint. — *Casualis* dicitur cuius impletio non est in arbitrio paciscentis; huic opponitur *potestativa*. Pure potestativa est : si voluero; simpliciter potestativa, quae voluntario paciscentis facto, necessario alligatur: si Parisios tetendero; *mixta*, cuius affectus a voluntate cum contrahentis tum alterius personae pendet: si talem domum emero. — *Possibilis* est quae physice et iuridice fieri potest. Secus est *impossibilis*. Impossibilis est condicio de re vetita, ita facta ut ex ea pactio fiat turpis causae. Distinguas hic, praemium peccato promissum et poenam promissam post peccatum.

Latiore usu condicio signat factum praesens vel praeteritum sed parbitus ignotum, vel etiam factum futurum certum.

2. *Effectus*. Condicio pure potestativa nihil operatur. — Condicio de re praesenti vel praeterita, obligationem statim perimit aut firmat. — Concidio de re *futura necessaria* per se pro non adiecta habetur. Interdum tamen, ex partium intentione, valebit pro *die*. « Si pater morietur » saepe significat: « post patris obitum ». — Condicio de *re turpi* vel *impossibili*, actum iuridicum cui opponitur per se infirmat. Attamen, si partes rem impossibilem esse ignorabant, et ita, in contrahendo, affecti erant ut, detecto errore, absolute contraxissent, contractus erit, in foro interno, simpliciter validus. — In iure autem *civili* ital. condiciones impossibiles vel illicitae testamento appositae, pro non adiectis habentur (art. 849), quod ius gallicum etiam ad donationes extendit. Dispositio ista in conscientia observari potest, cum lex ipsum consensum supplere possit. Si tamen de contraria testa-

toris mente constiterit, exsecutio probabiliter negari potest, utpote quae ex falsa praesumptione praecepta sit. — Hactenus dictas valent in iure *canonico*, propter c. 1529. Specialia tamen Codex disponit de condicionibus in rescriptis (c. 39-41); in electionibus (c. 169); in electione per compromissum (c. 172 § 3); in matrimonio (cc. 1092. 2319); in dimissione beneficii (c. 1486); in fundationibus (c. 1492); in renuntiatione parochiae (c. 2150).

Condicio *proprie dicta*, quae sit *suspensiva*: *Ante eventum*, suspendit obligationem principalem, obligat ad eventum exspectandum actibus quae obligationis obiectum impossibile afficerent. Quare v. g. res condicionate promissa nequit absolute alienari. Nec ipse eventus *iniuste* impediri poterit. Hic intentiones partium consulendae sunt. Qui iniuste eventum impediverit, de damnis tenetur. — *Secuto eventu*, contractus desinit in *absolutum*, et talis *ab initio* fuisse censetur (1).

Per se condicio in propria specie seu forma impleri debet. Aequivalens non sufficit, nisi mens ponentis condicionem diversam interpretationem ferat. Sic olim condicionem *si nubas* impleri censebant si puella monialis fiebat. Ille qui condicionate debet, condicionem remittere potest.

Condicio quae fuerit *resolutoria* nullum contractus absoluti effectum impedit, adimpleta vero condicione obligatio perimitur et resolvitur contractus quasi non fuerit. Itaque condicio ista, non quidem primum *esse* sed *resolutionem* contractus sustinet.

Iure nostro positivo, in contractibus bilateralibus haec condicio resolutoria subauditur: si altera pars promissis suis non stet, ita ut prior pars possit vel contractum urgere vel iuridice eius resolutionem a iudice (qui dilationem concedere potest) impetrare (art. 1165 Cod. ital.).

321. — De die seu termino adiuncto. — 1. *Dies* seu terminus est eventus futurus et certus (saltem certus *an*, licet non semper *quando*), *a quo* non quidem obligatio

(1) Verum partes possunt mutuo suo consensu effectum istum retrotractionis mitigare.

sed necessaria exsecutio initium capit vel *post quem* cessat. Hinc distinctio diei *a quo* et diei *ad quem*.

2. Dies constitui potest in gratiam *creditoris*, vel in gratiam *debitoris*, vel in gratiam *utriusque*. Praesumitur in gratiam debitoris appositus.

3. Interdum non ad finiendam sed ad urgendam obligationem statuitur, ita ut, adveniente die, debitor non liberetur sed sit culpandus.

4. *Dies* ipsum vinculum non ponit incertum vel futurum, sed mere influit in initium vel durationem necessariae exsecutionis. — Diei renuntiare potest is in cuius gratiam constitutus est. Immo, quandoque ipso iure amittitur et solutio ante diem exigi potest, ut si quis foro cedere cogatur.

322. — De adiuncto modo. — 1. *Modus* est onus quoddam seu gravamen illi impositum qui ius ex contractu acquirit. V. g. mille tibi do sed curabis ut quotannis quinque missae pro me celebrentur.

2. Effectus tum ex mente paciscentium tum ex lege positiva metiendus est. Onus enim interdum sine obligatione conscientiae : do tibi centum, sed pro honesta recreatione ; interdum sub obligatione merae fidelitatis : do tibi centum, sed studebis, constitui potest. Cum ex intentione beneficentiae quidpiam promittitur vel datur, addito modo qui sit in utilitatem promissarii, is plerumque nulla obligatione, saltem iustitiae, tenebitur. — Aliquando est stricta obligatio *iustitiae* observandi modum, ita tamen ut, eo violato, stipulatio principalis nihilo minus consistat, ita ut pro neglecto modo mere satisfaciendum sit. — Interdum, violato modo, ipse actus principalis revocari censetur : modus tunc desinit in condicionem resolutoriam donationis, legati, etc. Cf. Lugo, d. 23, n. 111. — Videndum quid iura ferant.

Modus accessorius *turpis* aut *impossibilis*, nisi ut condicio imponatur, considerato iure naturali, pro non adiecto habetur, et actus simpliciter firmatur.

323. — De adiecta causa. — 1. Sub *causa* dicitur fieri contractus, quando finis ob quem quidpiam datur, pro-

mittitur, exprimitur. Do tibi centum ut libros emas, quia pauper es.

2. Effectus iuridici ut in *modo* aestimandi sunt. Principalis intentio stipulantis sub causa attendenda est. Sic princeps qui famulo pecuniam dat ut famulus equo insidere possit, si sibi ornatum famuli equitantis quaesierit, ad equum habendum obligavisse famulum censebitur; secus si mere commoditati famuli consulere voluerit. Hinc licite sibi retinet pecuniam datam ad rhedam sumendam pro negotio in loco distanti peragendo, qui, se privans illa commoditate, pedes iter fecerit. Verum votum paupertatis obstabit quominus religiosus, simili ratiocinio usus, pecuniam cui sic parcit aliter expendat.

324. — De adiecta demonstratione. 1. Demonstratio habetur quando, praeter necessariam obiecti indicationem, accuratior descriptio qualitatis vel quantitatis additur. V. g. vendo tibi hunc agrum, qui centum iugeris constat.

3. Pro mente paciscentium, descriptio potest esse *demonstrativa* aut *taxativa*. Si demonstrativa fuerit: nec falsitas contractui nocebit, nec defectus supplendus est aut excessus demendus. Si taxativa fuerit: error saltem corrigendus est, vel corruit contractus, si inde consensum in idem obiectum defuisse apparet.

Taxative facta censetur designatio ab eo qui promittit mille francos qui in tali capsa continentur ; demonstrative vero ab eo qui vendit talem agrum, eumque tot iugeris constantem describit.

325. — De adiecta disiunctione. — 1. Sub disiunctione contrahitur, cum quaedam optio inter duas praestationes relinquitur. Potest ita fieri, ut de una re habeatur stipulatio, sed debitori integrum sit alteram subrogare : obligatio dicitur esse *facultativa*. Vel potest de utraque fieri disiunctiva stipulatio : obligatio tunc *alternativa* dicitur.

2. Si mera facultas data sit, pereunte re promissa nihil per se debetur. Contra, alternativa obligatio non cessat nisi ambae res perierint sine culpa debitoris et an-

tequam in mora fuerit (1). Sed si optio in gratiam creditoris statuta fuerit, is poterit pretium petere rei quae prius perierit.

326. — De adiectis confirmationibus. Ad firmandam vim pactionum stipulationes principales muniuntur vel *iuramento promissorio*, vel *clausula poenali*, vel *arrhis*.

1. De *iuramento promissorio* supra actum est, num. 138-150.

2. *Clausula poenalis* seu *modus poenalis* seu *stipulatio poenae*, ad contractum addi potest : *a*) Ad sollicitandam eius exsecutionem, licet nullum ex mora vel omissione oriatur damnum ; *b*) Ad aestimanda in antecessum et mutuo consensu, damna quae sive inexcusatio sive mora allatura esse praevideantur.

Poena prioris generis non committitur sine culpa ; et quidem theologica, nisi partes aliam mentem aperuerint. Secundum communiorem sententiam, non debetur nisi petatur, et quidam permittunt ut solutio usque ad iudicis sententiam differatur.

Altera poena, si moderata appareat, debetur in conscientia quotiescumque damna sarcienda forent; nec iam ad damna vere secuta attendendum est, cum aleatoria aestimatio facta sit.

Si promissa fuerit pro inexsecutione, creditor exsecutionem loco poenae urgere potest.

3. *Arrhae* designant res quasdam ab una parte alteri traditas occasione cuiusdam contractus sive in *argumentum* facti contractus : arrhae *probatoriae*, sive ad *firmandam* eius obligationem sanctione perdendi arrhas : arrhae *confirmatoriae ;* sive ad locum dandum paenitendi et resiliendi contractum : arrhae *paenitentiales*.

327. — Exstinctio obligationis ex contractu. Obligationem contractus exstinguunt.

1. Rite facta *solutio*.

(1) In promissione gratuita interitus unius rei potest ita mutare gravamen contractus ut nimium evaserit, ita ut locus sit recedendi a contractu cf. n. **328**.

2. *Novatio*, i. e. « prioris debiti in aliam obligationem translatio et transfusio » (L. 1. D. De Novat. XLVI, 2). Trifariae rationis esse potest, prout mutatur *obiectum* (loco bovis solve 400), *debitor* (loco Titii solvet Sempronius), *creditor* (quod mihi debes, solve Caio).

3. *Remissio debiti* facta a creditore capaci.

4. *Compensatio*, « quae est debiti et crediti inter se contributio » (L. 1. D. XVI, 2). Habetur *legalis*, quando ob debitum similis rei, liquidum et exigibile, quo creditor tenetur, ambo debita soluta reputantur. *Facultativa* et *iudiciaria* habebitur quando, deficiente aliqua legis condicione, privata pactione vel iudicis auctoritate fit « debiti ad debitum contributio et in vim solutionis comparatio » (Lexicon Calvin.).

5. *Confusio*, quae habetur cum « ius creditoris ac debitoris in eamdem personam devenerint » (d'Ann. 11, 233, 25), v. g. si debitor haeres fiat creditoris. Nam nemo sibi quidpiam ex iustitia debere potest.

6. *Amissio rei certae* quae habetur. Rei certae inquam ; nam genus numquam perit. Si culpa debitoris res perierit, vel debitor fuerit in mora, vel si contraxerit obligationem praestandi casum fortuitum, saepe, ex iure saltem positivo, damna sarcienda erunt.

7. *Rescissio* contractus.

8. *Condicio resolutoria* quae advenerit. Tunc res reponuntur « in statu quo ante », quasi obligatio numquam exstiterit.

Huc pertinet optio quam ius positivum dat in contractibus bilateralibus, ut contra partem quae promissis non stetit, altera exsecutionem urgere vel conventionem rescindere et exigere damna possit.

9. *Praescriptio* liberativa.

N. B. Interdum causae exsistunt ob quas, sive ex iure naturae, sive ex iure positivo, exsecutio non quidem omitti sed differri possit.

328. — **Quaeres** quid efficiant **adiuncta** quae, **praeter exspectationem**, advenerint vel recesserint ?

Haec errorem *praevisionis* demonstrant. Quare

quae de errore dicta sunt huc prudenter transferri possunt.

Stando iure naturae, si integra sit causa, vel si reficiantur damna, revocatio consensus admitti poterit ubi adiuncta rationabiliter valeant pro tacitis condicionibus, vel quorum falsa praevisio saltem causam dederit contractui. Gratuitus contractus facilius quam onerosus dissolvetur. Sponsalia tamen quae ex mutuo amore manare debent et vinculum indissolubile praeparant, facilem propter adiuncta retractationem postulant, quamvis sit onerosa pactio.

Contra, consensus in contractum quo status de se firmus et perpetuus inducitur, maxime absolutus esse censetur.

Verum, probe distinguas voluntatem quae nunc mutatur, a voluntate quae numquam fuisset si tale quidpiam cognitum vel praevisum fuisset. Praesens voluntatis mutatio iuridice inefficax est. Cf. Lugo d. 22, num. 90.

Ex *iure positivo*, mutata adiuncta nihil per se operantur, si excipias donationem : hanc propter certam ingratitudinem donatarii, vel propter susceptos postea liberos seu descendentes, revocari potest (art. 1081-1090 Cod. ital.).

329. — *Appendix.* — Cum res aliena detrimentum accepit, quaestio de **praestanda culpa** in foro exteriore et in foro conscientiae exoritur.

1. In *foro conscientiae* haec *perpetua* regula proponi potest : Ante iudicis sententiam, gravis obligatio praestandi culpam requirit, praeter materiam gravem, *gravem culpam theologicam*, nisi praestatio casus fortuiti vel culpae levis formaliter promissa fuerit. Ipsa autem culpae gravitas in contractu, pendet ex diligentia quae, expresse vel tacite, maior vel minor pro vario contractu, est promissa, et ex voluntaria eius omissione, in materia plus vel minus notabili. (Nondum autem a partibus promissa censetur diligentia quae a lege civili imponitur. Adiuncta consulenda sunt.) Et in universum, si periculi conscius, in actionibus periculosis eam diligentiam omit-

tas praecavendi quam homines eiusdem condicionis communiter habere solent, graviter peccas (nisi forte damna in te recipere iam statueris) et damnis secutis teneris. In *dubio* de culpa, non teneris.

Post sententiam iudicis, debetur in conscientia pecunia quae ob meram culpam iuridicam irrogata est, modo haec saltem vere commissa fuerit.

II. In *foro externo* civili, res definitur secundum culpam *iuridicam*, i. e. omissionem illius diligentiae quam leges requirunt.

Hic distinguitur, praeter contractum et quasi-contractum, *delictum civile* i. e. factum illicitum et damnosum ex intentione nocendi commissum ; — *quasi-delictum*, idem factum sine intentione nocendi sed cum culpa iuridica admissum.

Culpa autem distinguitur lata seu *crassa*, seu omissio diligentiae communis i. e. solitae ab omnibus adhiberi ; *levis* seu omissio diligentiae quam homo solers adhibere consuevit : quae dividi potest in culpam levem in abstracto et in concreto, prout a persona quae culpatur abstrahitur vel non ; *levissima*, seu omissio diligentiae exquisitae.

Ex *delicto* vel *quasi-delicto*, praestatio culpae levissima debetur. Ex *contractu* regula generalis est ut culpa levis in abstracto praestetur. Quae obligatio augetur vel minuitur prout contractus est in gratiam debitoris vel creditoris, vel prout necessitate ipse contractus impositus est: ut in deposito « *miserabili* » i. e. qui ex inopinato casu fieri debuit.

Casus *fortuitus* per se non praestatur. Commodatarius tamen casum fortuitum si in communi clade rem suam (nisi fortasse multo pretiosior fuerit) rei commodatae praetulerit (1810 Cod. ital.). Caupones severe non solam culpam levem in abstracto sed etiam furtum et damna illata praestare debent, quod ad res quas hospitantes apud eos attulerint.

In *foro canonico*, casu fortuitus non praestatur ; im-

putabilitas autem omissae diligentiae prudenti iudicis arbitrio committitur (c. 2203). Observes tamen in contractibus iustas leges civiles canonizari.

B) *De contractibus in specie.*

230. — Contractuum genera. Ad haec pauca genera varii contractus redigi possunt. Vel sunt *gratuiti* cum quod altera pars promittit (pollicetur) vel dat, nulla stipulatione seu repromissione compensatur; vel sunt *onerosi*, ubi haec compensatio habetur. In his porro, vel quaeritur aequalitas *obiectiva* ex comparatis mutuis praestationibus: sic plerumque fit; vel hac comparatione abstinetur, ut cum res nimis disparatae sunt: ut non raro fit in contractu innominato (do ut facias) v. g. inter sacerdotem et dispendii oblatorem. Ipsa demum aequalitas vel est inter datum et acceptum: ut in *venditione*, ad quam permutatio et locatio-conductio rediguntur; vel inter iura quae in res communes conceduntur, ut in *societate*; vel inter spem incertam et praesentem praestationem, ut in contractu aleatorio, qualis est *assecuratio*. Ac notes has contractuum rationes permisceri posse, ut v. g. locatio vel venditio contineat societatem et assecurationem. Iam pauca de potissimis speciebus ad generales rationes supra expositas addamus.

V. — *De simplici promissione et donatione.*

331. — 1. Simplex promissio, quae gratuita dicitur quatenus non fit propter alterius promissionem vel debitum, definiri potest: *deliberata et spontanea alteri facta concessio iuris ad rem quampiam bonam et exsistentem seu possibilem.*

Haec promissio ex *iustitia*, differt a promissione ex *fidelitate*, quae est mera fidei obligatio de re bona et possibili. Non haec sed prior obligationem inducit gravem; sed materia gravis aestimatur *quadruplum* quantitatis gravis furti.

Stricta iustitiae obligatio non est praesumenda; fa-

cilius in mutuis promissionibus habetur. Obligatio ab acceptatione alterius initium habet. Promissio per litteras facta ligare censetur ab externa alterius acceptatione. Si tamen pollicitans scripserit se exspectare responsum, vel simili formula sit usus, tantum ab insinuata acceptatione se voluisse obligare existimabitur.

Promissio *prodiga* qua talis probabiliter non obligat, cum sit de re illicita. S. Alph. l. 6, n. 851 contra Lugo, d. 18, n. 60. 61.

Si ante acceptatam promissionem, alteruter moriatur, de iure civili positivo, generatim corruit promissio; de iure naturali, voluntas promittentis attendenda est.

Ne confundas promissionem cum proposito. Quare famulus cui herus intentionem legati manifestavit, nullum ius habet si herus inopinata morte praeruptus testamentum non fecit.

332. — 1. **Donatio** est *contractus gratuitus quo alter, donator, ex intentione liberalitatis alteri, donatario, rem suam quod ad dominium, sine ulla restituendi obligatione concedit.* In iure italico et gallico est contractus sollemnis, qui non potest valide fieri nisi per actum authenticum (in iure gall.) aut saltem publicum (in iure ital., art. 1056. 1057); est factum coram officiali qui de his actibus fidem facere possit (1315) (1). Admittuntur tamen donationes brevi manu factae, sed in Italia, dummodo sint, attento patrimonio, modicae et traditione sint perfectae; iudex observabit utrum necne factae sint in fraudem legis de sollemnitate donationum. Valent quoque in Gallia, Belgio (alibi consulas iurisperitos) ex recepta in foro sententia, donationes forma contractus onerosi, utputa venditionis ubi pretium pro soluto dicitur, dissimulatae, dummodo nec materia nec incapacitas personarum obstet. Plura cfr. iurisperitos.

Ex iure naturae, debitor nequit sine iniuria has donationes facere quibus solvendo impar fiat. Et creditoribus competit actio revocatoria, quae *Pauliana* dicitur. Qui debitorem ad tales donationes faciendas induxerit,

(1) In iure germanico, art. 518 sola *promissio* donationis debet fieri actu authentico, et vitium formae exsecutione sanatur.

iniustitiam istam participant. Qui vero, etiam conscii impotentiae debitoris, ea simpliciter acceperint, mere uti videntur alterius peccato ad lucrum in se honestum. Quare hi probabiliter per se excusari possunt (ex iure naturae) cum ipsa caritas cum gravi incommodo non obliget.

Nec tutoribus nec praelatis aliae largitiones permittuntur ex bonis quae administrant, praeter *remuneratorias* moderatas, et praeter *eleemosynas* secundum facultates et naturam communitatis.

Absolute dat qui per donationem alium mere allicit ad aliquid faciendum seu praestandum. Quare etiam spe frustratus nihil repetere potest.

Donatio *mortis causa* dicitur contractus, ad mortem usque revocabilis, quae tantum post mortem donatoris rem donatario addicit. Accurate ergo distinguas *testamentum*, donatio *mortis causa*, quae, quia contractus est, acceptari debet, et donatio *inter vivos*, quae etiam a moribundo fieri potest et ea lege fieri potest ut res restitui debeat si aegrotus convaluerit. Iura hodierna donationes mortis causa saepe non admittunt. (Admittitur art. 2301 Cod. Germ.).

Ex praesumpta donatoris vel testatoris voluntate, lex obligat *heredem* qui hereditatem adire velit, ad conferendum in hereditatem iacentem quidquid ab auctore adhuc vivo per directam vel per indirectam donationem acceperit. Praesumitur enim donator aequalitatem inter heredes servare voluisse. Quare, collatio in solam *heredum* non autem creditorum et legatariorum gratiam instituta est. Et significata sua voluntate potest donator, intra limites suae facultatis, donatarium ab ac obligatione eximere. Quaedam, ut alimenta et munera fieri solita, per se excipiuntur. — In foro autem conscientiae tacita collationis remissio sufficit.

Si donatio fiat ad pias causas, capacitas personarum ex iure canonico aestimanda est. Ex ipsa sanctione canonica, forma nunc civilis per se requiritur. Admittitur tamen donatio mortis causa (c. 1513).

333. — II. **De commodato-precario.** — 1. *Commodatum* (*prestito di uso*) est *contractus quo res aliqua, quod ad solum usum, gratuito conceditur, ad certum aliquod tempus,* explicite vel implicite determinatum.

2. *Precarium* hoc solo differt a commodato, quod res utenda conceditur *donec concedens eandem explicite vel tacite repetat.*

Debitor in mora restituendi vel qui rem ad usum illicitum adhibuerit, ex lege quae, post sententiam iudicis, conscientiam tenet, ipsum casum fortuitum praestat (art. 1889 Cod. ital.).

334. — III. **De deposito et sequestro.** — 1. *Depositum* est *contractus realis quo aliquid custodiendum traditur ut integrum reddatur.* — *Miserabile* dicitur depositum quod ex casu improviso dominus facere coactus est. Huic, iure nostro, accensentur deposita viatorum apud caupones ad quos noctu devertuntur. Onus probationis pro his depositis levatur.

Depositarius tunc solum re deposita uti poterit, cum bona fide existimet id deponenti non displiciturum esse. Si usus rei consumptibilis permittitur, depositum vocatur *irregulare*, et sola domini facultate rem ad nutum repetendi differt a mutuo.

Ius *positivum*, non item ius naturale, prohibet quominus qui se ex re deposita compenset. Solum concedit ius retentionis ad ea obtinenda quae deponens occasione rei depositae debuerit.

2. **Sequestratio** est *species depositi, quo res litigiosa,* sive privata competitorum voluntate, sive iudicis auctoritate, tertiae cuipiam personae, quae ipsa *sequester* appellatur, *custodienda committitur.*

335. — IV. **De mutuo et usura** (*prestito di mutuo o di consumazione*). — 1. *Mutuum* est *contractus realis quo rei alicuius fungibilis dominium a mutuatore in mutuatarium transfertur cum obligatione restituendi eandem vel similem specie et bonitate.* — Res *fungibilis* est res quae numero, pondere vel mensura constat, non autem individuo corpore servit. Fere autem fit mutuum de rebus quae primo usu consumuntur; inter quas est ipsa pecunia, quae, licet

non pereat in se, perit tamen exponenti ; aliquando tamen fructuose.

Mutuatarius, in fine mutui, eandem rem quantitate vel qualitate reddere debet. Si res interea pretio auxerit vel decreverit, partium intentio consulenda est. Si principalis fuerit consideratio *materiae*, quantitas eiusdem mensurae et qualitatis reddenda est ; si potius ad *pretium* respexerint, quantitas eiusdem pretii erit restituenda. Ex iure positivo, excepta speciali pactione, pecuniae reddenda est eadem quantitas numerica in moneta legaliter admissa, aliarum rerum eadem quantitas et qualitas (art. 1821-1823, Cod. ital.). Et cum dominium habeat rerum mutuo datarum, mutuatarius casum fortuitum praestare debet.

Proximi necessitas gravem potest efficere obligationem, ex caritate, dandi mutuum. Raro tamen aberit grave incommodum excusans ; excipe si ad breve tempus alter opus habeat pecunia quam facile restituet. Si incerta sit restitutio, mutuatio saepe parat discordias inter benefactorem et debitorem.

336. — 2. **Usura**, sensu latiore, est quidquid, ultra sortem, a creditore accipitur. Strictiore sensu designat auctarium post singula intervalla creditori solvendum. De qua re haec tenenda sunt, quae fusius in *Quaest.* de iustitia proponuntur.

a) « Nihil lucri, ratione ipsius contractus, percipi potest » (c. 1543).

b) Semper licuit, praevia facta pactione, compensationem tituli *extrinseci* stipulari. Plures numerantur : Damnum emergens, lucrum cessans (ex amissa pecuniae possessione), periculum sortis, vel difficultas istam recuperandi, poena conventionalis, et etiam, secundum S. Alph., diuturnum tempus ad quod pecunia cedatur.

c) Perseverante vero praesenti societatis condicione, licet *communiter* (et numquam est contra iustitiam commutativam) pecuniam sub moderato fenere credere. Quare hodie obsoletae sunt quaestiones de *censu personali*, de *trino contractu* et de pactionibus quibus palliatae usurae petebantur. Nec de liceitate *Montium pietatis*, *arcarum parsimoniae*, hodie disputandum est.

Ratio est, quia hodie, propter generalem facilitatem negotiandi vel commutandi pecuniam in res frugiferas, et utilitatem conciliandi sibi fidem oeconomice, ipsa possessio pecuniae habet valorem qui fenere compensatur.

Iusta feneris taxa ex communibus iusti pretii regulis aestimanda est. Leges nostrae civiles aestimationem libere partibus permittunt: silente tantum conventione habetur aestimatio legalis quae in Cod. (art. 1831) erat 5 p. c. in re civili et 6 p. c. in re commerciali; sed 1-22 iun. 1905, n. 268, art. 1 ad 4 p. c. in re civili et 5 p. c. in re commerciali redacta est. Attamen, ubi stipulatio taxam legalem excesserit, debitori integrum est post quinque annos debitum suum solutione exstinguere, modo sex mensibus ante elapsos quinque annos creditorem scripto praemonuerit (art. 1832). De illa taxa haec Cod. can. (c. 1543): «in praestatione rei fungibilia non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constet ipsum esse immoderatum, aut etiam de lucro maiore, si iustus ac proportionatus titulus suffragetur «. Lucrum itaque legale praesumitur iustum.

Communis spes lucri quam in regione negotiatio affert, deducto pretio laboris et industria quae ad illud lucrum communiter adhibenda sunt, *abstractam* iustitiae normam suppeditat *Concreta* desumitur ex opinione communi, ex praxi timoratorum indefinita societate.

In solita taxa ordinarium sortis periculum et lucrum cessans computantur. Quare ob extraordinaria tantum adiuncta periculi, damni emergentis, etc. quae aliunde non compensentur, maiore taxa peti potest. In adiunctis vero quae periculum sortis vel commodum debitoris (ut si debeat rogatus, post breve intervallum pecuniam restituere) imminuent, taxa iuste pro rata minuitur.

Et quando, non ex necessitate sed ex spe lucri vel propter positivam utilitatem quispiam pecuniam quaerit, augmentum feneris quadam tacita societate explicari et iustum fieri potest.

Nec *per se* illicitus est moderatus *anatocismus* (usurae usurarum). Lege nostra possunt partes pro usuris annuis iam debitis, vel posteriore pactione, vel iudiciaria auctoritate usuras obtinere (art. 1232).

De usuris *moratoriis* leges adeundae sunt et principia generalia de clausula poenali applicanda sunt.

Peccatum usurae hodie quoque non raro committitur, non solum in contractu feneraticio sed etiam in vendi-

tione, cum pretium rei post intervalla et per partes solvendum est.

337. — V. **De censu.** — 1. *Census* in genere est *contractus quo quis acquirit ius percipiendi annuam pensionem ex re aliena vel etiam ex persona fructuose laborante.*

2. Iure quo utimur, census (*costituzione di rendita*) est contractus quo quis ob sibi traditam rem (v. g. capitale) quae repeti nequit, se obligat sive in perpetuum (*census perpetuus*) sive per vitam definitae personae (*vitalicius*) ad solvendam alicui annuam pensionem. Census *perpetuus* est essentialiter redimibilis a *censuario* seu debitore. Convenire tamen possunt partes, ut non possit redimi ante decem annos (vel triginta in iure ital. si res immobilis tradita fuerit) vel sine praevia quadam monitione.

Vitalicius constituitur ad vitam alicuius personae, quae plerumque sed non necessario est ipse *censualista* seu creditor. Immo ad vitam plurium personarum constitui potest, ita ut totus debeatur donec omnes obierint. Census iste non est redimibilis. Potest constitui titulo gratuito vel oneroso; et tunc est contractus aleatorius, qui iustus erit, si, computata probabili duratione vitae per quam debetur, summa pensionum capitale et huius fructus, quotannis pro rata decrescentes, adaequet. Practice, iudicio peritorum standum erit, nisi ambae partes, consciae suae ignorantiae, sponte se maiori aleae committere voluerint.

338. — VI. **De permutatione et cambio.** — 1. *Permutatio* est, in iure gallico et italico iure, *contractus consensualis bilateralis, quo alter alteri rem pro re transferendam in dominum promittit.* Uterque paciscens evictionem alteri praestare debet.

339. — 2. **Cambium** de sola pecuniae mutatione dicitur. Est *contractus quo campsor volenti campsario pecunias permutat cum lucro aliquo praeter sortem.* Distinguitur *manuale* seu *minutum*, cum pecunia praesens altera praesente commutatur; *locale* seu *traiecticium*, quando pecunia uno loco accepta alio restituenda est. Quod cum generatim fiat per scriptum mandatum, dicitur cambium

per litteras (campsorias). Est denique *temporale*; quod pecunias praesens datur pro pecunia post certum tempus in eodem vel alio loco solvenda. Frequens est usus iste in argentariis quae, retento fenere, negotiatoribus in antecessum sibi debitas pecunias solvunt (*sconto*).

Accepta pecunia ad aliquid nomine alius solvenda, *per se* potest a mandatario, suo periculo et lucro, in aliam legalem permutari.

340. — Moneta proprie **falsa**, v. g. plumbea argenteam imitans, per se iterum expendi nequit ab eo qui illam ex ignorantia acceperit. Si vero mere legali cursu privata fuerit, videndum est utrum necne *de facto* dari et accipi consueverit.

Post factum tamen; praesertim bona fide, restitutio saepe excusabitur, cum plerumque de damno non constet. Alter enim accipiens eam forte iam expendit. Nec suadendum est ut monetae adulterinae donentur mendicis, qui sic ad fraudes tacite invitantur.

341. — VII. De emptione-venditione. — Iure nostro, *emptio-venditio est contractus bilateralis consensualis quo alter se obligat ad rem in alterius dominium transferendum pro determinato pretio quo alter tenetur.* — Tria itaque continent : *consensum, rem, pretium.*

1. *Consensu* in rem et pretium contractus perficitur; et regulariter, in nostro iure, quando venditio fit rei propriae et corpore determinatae, dominium ipso consensu, ante traditionem rei, transfertur, ita ut res emptori pereat (1). Attamen cum res venduntur quae gustari consueverunt (vinum, oleum) venditio non censetur perfecta, nisi res gustata et probata fuerit. Sed emptor huic facultati renuntiare potest; quod fecisse plerumque censetur qui venditori mandaverit ut rem ad ipsum mittat.

Consueta mercatorum *mendacia* vel periuria de pretio quo ipsi res sibi compararunt, de propositionibus sibi factis, non existimantur *efficaciter* damnosa fuisse, cum parva fides iisdem adhibeatur.

(1) Iure austriaco, germanico, helvetico dominium mero consensu non transfertur.

Facultas rem *redimendi* reservari potest, sed, iure italico et gallico non ultra 5 annos (Cod. it. art. 1516). Et qui in libera venditione rei immobilis non obtinuerit 1/2 partem iusti pretii (iure gallico, 5/12) potest, agendo infra biennium, impetrare rescissionem propter *laesionem* nisi emptor quod iusto pretio deest supplere maluerit (Cod. it. 1529-1537).

2. De *re*, *venditor* obligationem contrahit *manifestandi eius vitia*, eam *tradendi* et praestandi *evictionem*.

A) *Manifestare* debet ex ipso *naturae iure* a) defectus *substantiales* (qui rem faciunt nocivam vel notabiliter inutilem emptori, attenta quoque qualitate principaliter intenta) cum occultos tum quos emptor, ex imperitia sua, perspicitur ignorare ; error enim de his defectibus contractum irritat. *b*) Defectus *accidentales* de quibus in genere vel in specie interrogatur. Iterum intelligas defectus qui, per se vel ex emptoris condicione, hunc latent. Effectum talis erroris cf. supra n. **314**. — Manifestare non debet vitia accidentalia de quibus non interrogatur, modo ne eadem fraudulenter occultet, neve pretium nimium postulet. In genere interrogatus, defectus parvi momenti quorum ignoratio nec contractui nec pretio causam dare videtur, silere potest. Nec manifestare debet defectus de quibus protestatus est se nolle quidpiam spondere ; in foro civili tamen, protestatio illa nihil operatur quod ad defectus occultos venditori notos.

Ex iure *positivo* reticeri non possunt vitia occulta *redhibitoria* seu quae utilitatem rei ita deminuunt ut emptor non emisset nisi forte minoris. Quaedam leges catalogum taxativum de his vitiis, quod ad certa animalia, continent.

B) *Rem* tempestive, sed, per se, sumptibus emptoris, emptori *tradere* debet. Ob omissionem vel moram venditori imputabilem, emptor damna repetere potest et praeterea, vel exsecutionem pactionis urgere vel rescissionem contractus postulare.

Merces per se tradendae sunt *verae* et *purae*. Ad receptos tamen proborum usus licet se accomodare. *Iniuria* committitur, *a*) Si res adulteratae vitio ***substantiali*** infec-

tae sint; *b*) Si ex contractu specialis obligatio tradendae rei purae suscepta erat; *c*) Si pretium iniquum postuletur. — Simpliciorem tamen honestatem pro viribus commendemus.

C. Quod ad *evictionem*, haec habetur quotiens emptor a possessione totius rei venditae vel eius partis, iuridice turbatur. Hanc ex *natura* (non ex essentia) contractus, venditor praestare debet, si causam habet vitium iuris quod venditor transferre debebat, nec evictio vitari potuit, v. g. monendo de lite mota venditorem qui medium habebat repellendi actorem. Partes obligationem istam intra certos limites augere, minuere, vel etiam tollere possunt.

D. De rei *pretio*. Pretium distinguitur *legale* seu legitimum, quod lege vel a magistratu definitur *vulgare*, quod ex communi aestimatione pendet; *conventionale*, de quo partes libere convenerunt. — Ad hoc revocatur pretium auctionis.

Pretium legale quo pecuniae definiuntur quae a quibusdam officialibus pro instrumentis seu actibus iuridicis conficiendis vel scribendis peti possunt, servandum est in conscientia nisi certo iniustum fuerit, vel contraria consuetudine ei sit derogatum.

Legales autem mercium taxationes quae hodie obsoleverunt, si in quibusdam adiunctis, ut in bello vel post bellum restituuntur, conscientiam vel non obligabunt pro communi persuasione quae de mente legislatoris et de aestimationis aequitate habetur. Quamquam summopere commendandum est ut venditores his pretiis contenti sint, cum propter publicam utilitatem, immo et pacem, tales aestimationes fieri consueverint.

Vulgare pretium dividitur in infimum seu pium, *medium* seu moderatum, et *summum* seu rigorosum. Haec in morali aestimatione sunt, ita ut in alimentis communibus et rebus necessariis, summum pretium ab infimo minore distantia separetur. Aestimatio autem consideratur *loci* et *temporis* ubi fit venditio, ita ut, mutato loco seu mercatu, ipsa pretia crescere vel decrescere possint. Hodie, pro commeatuum facilitate, amplior quam olim regio pro uno mercatu habenda est.

Porro *ultronea oblatio* rerum quae non sunt ita communes ut fere continuo emantur et vendantur, *usus* iam factus rei, aestimationem istam mutant. — In rebus non novis, quae ex metalli valore potissimum pretium hauriunt, v. g. in argentea supellectili, manupretium (*mano d'opera, façon*) vix iam consideratur. Contra, ob rerum *penuriam* vel insuetam emptorum *multitudinem*, pretia rerum crescunt. Sed, in communi alimentorum penuria, caritas graviter offendetur ab iis qui, augendo talium rerum pretia, ex aliena miseria lucrum maius quaerere student. Quare commune odium in ipsos incurrit. Immo, cum copia est mitioris pretii, possuntne, salva iustitia, pro rebus omnibus necessariis talia pretia postulari quae easdem plerisque inaccessibiles faciant, id merito dubitari potest. Ac iustitiam procul dubio violant, qui easdem apud se accumulando et abscondendo, falsam creant harum rerum raritatem, et sic ipsam communem aestimationem decipiunt.

Deficiente pretio legali et vulgari, restat ut *libera* pactione statuatur *conventionale*. Casus erunt: *a*) Si consciae ignorantiae suae de vero pretio ambae partes quasi *in aleam* ire voluerint; *b*) Si pretium petatur *affectionis*, ut cum quis rem vendere sincere nolit et quasi praemio ad assentiendum adducendus sit; *c*) Si res agitur quae, ne quidem peritorum iudicio, communem valorem obtinet, sed incerta libidine vel affectione aestimatur, modo etiam tunc intra limites rationabiles sistatur. Quia autem, in rebus voluptariis, vigentes usus verum valorem creant, fit ut res quae antea valore destituebantur, iam communiter aestimentur. Et qui perfecta illa honestate frui voluerit quae animum omni scrupolo vacuum esse sinet, ignorantia alterius partis uti nolet ut rem multo viliore pretio sibi comparet, vel multo maiore vendat. Saepe bona fides ementium in his turbanda non erit; recta tamen principia inculcentur.

Denique, etiam intra limites iusti pretii, iniustus fuerit qui mediis iniustis, ut iniquo pondere, sparsis falsis notitiis, summum iustum sibi comparet.

Viliore pretio sine iniustitia *emi* possunt: *a*) Res quae emptori minus utiles sunt ita ut vere in gratiam venditoris emat. Verum hic caveas ab oppressione pauperum, *b*) Res magna copia coemptae: commodo quod venditori procuratur imminutionem pretii compensat;

c) Res tradendae tempore quo minus valebunt ; *d*) Res quarum pretium ante diem solvitur.

Maius pretium postulari potest a venditore, *a*) cui privatio rei sit peculiariter damnosa vel ingrata : de qua causa emptor monendus erit, ne decipiatur ; *b*) qui res minutatim vendit, propter maiorem laborem, etc.; *c*) qui, assentiendo dilatae solutioni, pecuniam indirecte credit.

In iusto autem pretio non veniunt munera famulis largienda, nisi recepti usus id probent ut domino imputentur ; vel impendia quae ob sibi *peculiarem* causam venditor facere debuit ; vel specialis emptoris utilitas.

Hic tamen fructuosam a sterili utilitate distinguas. Si ex empta re emptor magnum lucrum reportaturus videtur, potest tunc venditor quasi pro socio admitti velle, et anticipatam quandam communis lucri solutionem in pretio computare. Et ipse emptor quidpiam gratitudinis titulo sponte offerre non prohibetur. Praeterea, liberalis oeconomiae errores, fit ut non pauci ex speciali emptoris utilitati lucrari velint, et auctores quidam, sicut Gousset, illud non plane improbent. Quare ut sic fiat, non est suadendum, sed quod factum est tolerari poterit.

Quamdiu aestimatio communis vigeat, res valorem suum servat. Quare, sine iniustitia, secundum talem aestimationem res vendi poterit ab eo qui mox vilem futuram praevidet vel novit. Magistratus autem qui noverit propter praeparatam legem pretia quaedam notabiliter mutatum iri, videtur, si res secreto tegenda sit, aliis damnum iniustum inferre monendo de hac re amicum ut ipse inde *ditescat*. Sic Lehmk. I, 1328. (Si amicus misericordia dignus sit et mere eius ruinam impedire voluerit, rem benignius aestimarim).

Si malis aliorum artibus pretia iniqua procurata sint, laudari nequit qui his scienter frui velit. Quod plerique iniustitiae damnat. Aliqui tamen, ut d'Ann. II, 425, 29, benignius respondent. Artes huiusmodi saepe exercentur in « titulis » societatum argentariorum vel industrialium. Verum quia haec a vulgo ignorantur, qui haec, pretio Bursae, emunt et vendunt, aleae se committunt quae usu hodierno non improbatur.

3. *De quibusdam venditionibus in specie.* — *a*) Qui alteri ignoranti cedat pretio ordinario « *nomen* » i. e. creditum privatum (non titulos qui in Bursa aestimantur) cuius debitorem novit non esse solvendo, vitium substantiale occultat, ita ut sit iniustus. Quia tamen ex iure nostro venditor solam *veritatem* « nominis » praestare debet, d'Ann. II, 466, id practice urgere non ausus sit.

b) Inventor legali *monopolio* frui potest ut maiore pretio quam per se aestimaretur inventionem suam vendat. Iusta enim est causa sic inventiones fovendi. Hic tamen quoque valet illud : « Ne quid nimis ».

c) Quando magna rerum coemptione privatum monopolium inducitur, pretium quidem, salva iustitia (sed non semper salva caritate) augeri poterit, non ultra summum tamen quod cum vera rerum copia congruat.

d) Variae pactiones quibus eiusdem mercis venditores vel artifices paciscuntur de non vendenda merce vel locanda opera infra certum pretium, possunt esse omnino honestae, ut si hac ratione aequas sibi condiciones procurent. Sed caritati adversaretur conspiratio non vendendi infra summum iustum pretium res quibus multi indigent.

Nec per se hodie reprehendendi sunt operum publicorum redemptores qui, facta pactione, mutuas suas aestimationes inter se comparant ut rem suscipiendam cedant uni qui aliis maioris pretii quod obtinebit partem tradere debet. Lucrum quidem inde non parum augent, sed, dummodo intra limites rationales se contineant, magnitudo et difficultas talium operum hodie huiusmodi lucra postulare videntur. (Sic, recens, in Hollandia, ipse magistratus publicus causam istam aestimavit).

e) *Auctio* seu venditio *sub hasta*, quae voluntaria vel coacta esse potest, est species venditionis qua bona voci praeconis subiciuntur et ultimo licitanti addicuntur. Per se speciem praefert cuiusdam *aleae* seu concursus honeste instituendi. Hinc iustum censetur esse pretium quod honestis artibus procuretur.

Verum hodie recepti mores contractum illum satis

adulterarunt, ita ut artes, minus in se probandae, admittantur, sed, cum ex utraque parte habeantur, iustitiae aequalitas istarum artium compensatione restituitur.

Iure quo utimur, in actionibus *voluntariis*, vitia redhibitoria praestantur, et rescissio ob laesionem conceditur; — venditori, antequam res addicta fuerit, rem sibi retinere fas est, si pretium displicuerit; — praemium promitti consuevit licitatoribus; et fas est licitari sine animo emendi, dummodo periculum rem acquirendi vere sustineas et pretium solvere possis et velis. — Nemo eum damnat qui alium mere *rogat* ne socum concurrat in aliqua licitatione. *Pactio* vero de illa re a pluribus non permittitur nisi inter personas coniunctas. Sed cur laedas iustitiam stipulando quod honeste rogare possis non apparet. Qui autem omnes emptores sic arcuerit, sibi creat monopolium, de quo dicendum est ut supra. Immo, quando venditori integrum est rem suam servare, pactio huiusmodi ne caritatem quidem per se offendit. Rursus tamen, quia auctiones emptoribus magis prodesse solent, et ad contrarias industrias compensandas, tolerari posse videtur ut a venditore *ficti licitatores* mittantur (ad stimulandos veros) et vitia occultentur. Sic Aertnys, III. 490. — Itaque *iniustae artes* hae fere commemorandae sunt. *a*) Rem *addictam* non tradere, aut aliam minus bonam, in locum rei expositae sufficere; *b*) fraude vel violentia alios a licitatione avertere, vel pretium oblatum non solvere, vel ficte licitari cum periculum rem acquirendi subire nequeas aut nolis; *c*) ex parte officialis qui auctionem dirigit, id de industria efficere ut amici rem viliore pretio emant.

f) *Venditio per proxenetas*. — *Proxeneta* ille est qui pro alio rei emendae vel vendendae curam suscipit.

Qui tale munus habitualiter gerunt leges et usus proborum observent. Sic argentarii, campsores, quibus interdum nulla melior regula suppeditari potest nisi ut fraudibus abstineant, sui clientis utilitatem promoveant, et moderata mercede contenti sint.

Qui viliore pretio emerit vel carius quam mandans iam permiserant huius rem vendiderit, per se egit pro mandante, cui proin lucrum istud cedere debet. Excipe si lucrum speciali industriae suae tribuendum sit; si benefica intentio mandandi supponi possit; si exiguum lucrum tacite remissum censeatur; si ita ferat usus receptus, vel aliunde tacitus consensus appareat; si adhibita diligentia, nec pretio maiore apud alios reperto, rem serio, ac,

proin suo periculo, emat, et dein, occasione data, carius vendat. Quae praxis periculis plena videtur, quamvis apud campsores sit frequens. Si quae vero mercatores *intuitu proxenetae* de pretio remittunt, is illa sibi retinere potest. Quod iis proxenetis contingent quos, ob professionem suam, allicere, mercatorum interest. Cautius respondendum est de deminutione quam mercatores famulis concedere videtur.

342. — VIII. **De locato-conducto** — *Locatio-conductio* est, iure nostro, *contractus consensualis, synallagmaticus, quo quis pro certo pretio alteri utilitatem rei vel personae per certum tempus promittit.* Solo consensu perficitur, etiam deficiente probatione foro exterioris. Distinguenda est locatio *rerum* et locatio *personarum.*

1. *De locatione rerum.* — Haec locatio est venditio utilitatis, ac regulas venditionis sequitur, praeter quasdam positivas iuris sanctiones.

Quod ad *durationem*, iure ital. art. 1571, res immobiles in tempus triginta annis maius locari non possunt. Domus tamen ad vitam conductoris et duos annos locari possunt. Et pacta de colendis campis incultis ad centum annos fieri permittuntur.

Utroque iure, canonico (c. 1541 § 2, 3°) et civili (art. 1572), locatio ultra novennium simplicem administrationem excedit. Adveniente die, contractus re ipsa finem habet. Si nulla dies statuta sit, natura rerum et consuetudines observanda sunt (art. 1609. 1610. 1622. 1624. Cod. ital.). Si conductor non fuerit de linquenda re monitus, usumque pacifice continuat, tacita censetur facta reconductio, iisdem legibus quibus ante, non tamen ad idem tempus (nisi pactio id ferat) sed quasi sine die (artic. 1592. 1593). Interitu rei, saltem si tota perierit, non autem per se morte partium nec alienatione rei, contractu dissolvitur (art. 1596-1602).

Conductor rem sublocare per se permittitur. Utri incumbunt tributa, ex pactione et usibus aestimandum est.

Locator debet conductori praestare ut re locata, toto conductionis tempore, in bono statu, cum utilitate et commodis quae habebat dum pactio facta est, pacifice uti possit. *Evictionem* et *vitia*, saltem occulta praestat.

Minores reparationes conductori, maiores locatori incumbere solent.

Conductor more boni patris familias re locata uti debet et in eum usu in quem fuit destinata. Itaque non potest ex negotiatoria taberna domum habitationis privatae nec ex agro pratum facere. Praestat rei custodiam. Suo tempore pretium solvere et partis stare debet. Cfr. d'*Ann.* II. 489 et nota 16.

Stando iure naturae, *incendio* fortuito res perit domino. De culpando incendio cfr. dicta de culpa. — Videndum praeterea quousque tacita pactione conductor severiores legis definitiones admiserit. — In foro *externo* conductor (iure gallico et italico art. 1589. 1590) de damno tenetur, nisi probet illud citra omnem culpam quoque iuridicam accidisse: et si plures sunt inquilini omnes tenentur (sive in solidum sive pro rata parte), iis exceptis qui probaverint incendium in ea parte quam habitant non fuisse excitatum. Quae posterior regula a pluribus carpitur. — Si domus *assecurata* fuerit, qui rem assecuravit et dominum fecit indemnem, succedit in eius iura contra eos qui damno causam dederint.

Cum *locatio agri* aliquid aleae contineat, nulla propter insuetam sterilitatem, ex stricta iustitia, remissio pretii conductori deberetur; aliquam tamen ex aequitate concedere leges solent.

Frequens est in Italia usus locandi fundos rusticos ea lege ut fructus inter locatorem et conductorem dividantur (*mezzadria, masseria, colonia*). De qua pactione cfr. art. 1647-1664. Speciales quoque pactiones solent fieri de locandis armentis vel gregibus (*locazione a soccida o soccio*). Cfr. artic. 1665-1696.

2. *De locatione operarum et operis.* — Duplex genere pactio fit. Priore directe promittitur conficiendum *opus*; altero directe *operae* promittuntur.

A) *Locatio-conductio operis.* Qui, certo pretio, opus perficiendum suscipit est conducto operis, quod altera pars locare censetur. Conductor integrum opus, intra constitutum tempus, statuto pretio, etiam, per se, si materia et operae cariores evaserint, sicut promiserat conficere debet, et propriis operis, si opus peritiam requirat. Morte conductoris contractus dissolvitur, ita ut locator tantum pro rata solvere debeat quod ipsi coepti operis utile sit.

Ac refundendo impensas et solvendo quantum interest (tum damnum, tum lucrum cessans) dominus finem contractui imponere potest.

Operis redemptori qui de damnosa sibi pactione conqueratur non facile credendum est. Impendia tamen extraordinaria quae ex casu plane extraordinario facienda fuere ipsi compensanda sunt. Si autem *erronea* facta fuerit computatio, ita ut nullus pro pretio convento rem perficere potuisset, et res valorem sufficientem habeat domino cui opus fit, videtur iustum pretium infimum ei solvendum esse. Quidam tamen, propter aleatoriam contractus naturam, strictum ius compensationis ab ipso abiudicant.

Ab aliquot annis, utiliter statutum est ut in operum redemptionibus congruae operariis mercedis infimae stipulatio exigeretur.

De pactionibus inter operum redemptores, ad hodierna adiuncta attendendum est, ut videas quid honestum, quid tolerabile sit. Cfr. supra, n. **431**, 4° d.

B) *De locato-conducto operarum.* — Hac pactione, operarius operas *locat* alii qui eas stricte *conducit;* quod dignitati humanae non repugnat, quamvis contractus societatis eidem dignitati magis consulat. Quare societas in ipsa pactione mercedis latere potest, si haec statuatur secundum probabilem aestimationem fructuum qui ex suscepto opere sperantur. Cfr. haec fusius explicata in *Quaestionibus de Iustitia.*

Iure nostro, operae ipsae non possunt promitti nisi ad tempus vel pro definito opere (art. 1628). Sed nihil prohibet quin locator se obliget ad servandum operarium seu famulum per totam huius vitam. Ex iusta tamen causa, v. g. ex extraordinario famuli defectu, contractus rescindi poterit. Iniuste dimittens famulum vel operarium tenetur damnis, aestimandis plerumque ex eo utrum necne altera aeque boni famulatus occasio adfuerit. Ex aequitate autem et usibus receptis res aestimanda est, quando sine alicuius culpa exsecutio contractus abrumpitur.

Divina Providentia hunc labori valorem minimum intrinsecum tribuit quo fini cui per se destinatur ple-

rumque sufficiat. Qui finis est ut homo validus et communi peritia praeditus possit, secundum condicionem suam, decenter vivere et suo tempore familiam fundare. Quare ille valor per se ab operarum conductore compensandus est. Atque ex ratione allata, debitum iustitiae commutativae demonstratur. Quidam talem solam iustitiae legalis obligationem appellant. Verum hi confusa istius iustitiae notione laborant. Cum enim iustitiae legalis actus urgeat virtutis specialis, haec in casu, esse non poterit nisi iustitia commutativa, quod asserimus, vel caritas, quod nimis parum esse satis constat. Praeter salarium infimum iustum, debetur salarium quod aequa pactione convenit, secundum communem aestimationem. Ad extraordinarium operis lucrum attendendum non est ex stricta iustitia sed ex sola aequitate, cum operarius non sit socius.

Itaque salarium familiale absolutum etiam caelibi debetur. Si tamen operae quaedam a non coniugato praestari consueverint, minus salarium rependi poterit si aliis commodis defectus ille compensetur: ut in famulis domesticis contingit.

Si praeterea, quod laudabile est, arcae constituantur quibus iis operariis subvenitur qui numerosiore prole onusti sunt, institutio ista non iustitiae sed caritatis vel interdum aequitatis lege regitur.

Sine *iniustitia*, non possis mercedem infra iustam infimam deprimere eo quod velis viliore rerum pretio de aemulis triumphare, vel eo quod in machinis comparandis, in exstruenda officina, plus aliis impendere debueris; vel quia ex caritate miseros operarios conduxeris, dummodo hi tibi utilem operam navent. Verum, iustitiam non offenderis minoris mercedis promissione, si operarii vel famuli, ex caritate assumpti, tibi ex parte saltem superfluam operam praestent; vel secus moderatam proprii laboris retributionem obtinere nequeas; te enim aliis praeferre licebit. Fit quoque ut operarii qui iam aliunde congruos reditus habent hos, locando operas extra tempus, aliquanto augere studeant, ideoque operas offerant

stipendio quod iusto minus est. Spontaneam eorum oblationem, vel *liberam* acceptationem recusare non cogeris.

Omnia autem onera specialia, praeter laborem, congruo retributionis augmento compensanda sunt.

Praeter obligationem solvendi aequam mercedem, habet operarum conductor alia officia sive iustitiae sive pietatis et caritatis quae antea n. 252, 253, simul cum officiis operariorum adumbrata sunt. Ibi etiam breviter de *operistitiis* egimus.

Observat Lehmk. I. 1345. graviter offendi posse caritatem ab eo qui cum, ex singulari fortuna, res minoribus impensis producere possit, res vilius vendat ita ut aemuli salaria infra iustum per se pretium deprimere quasi cogantur.

343. — IX. **De societate.** — 1. *Societas* est *contractus consensualis synallagmaticus, quo duo vel plures se obligant ad rem vel operam conferendam in communionem usus vel principaliter lucri.* — *Universalis* vel *particularis* erit, prout quandam sive rerum sive operarum universalitatem, vel certa tantum negotia complectitur.

2. *Mercatoria* est quae principaliter ad actus negociatorios exercendos constituitur ; secus est *civilis. Civiles* Codice civili reguntur ; et, ex recepta apud nos in foro civili doctrina, ad earum essentiam pertinet, ut utilitatem oeconomicam, pretio aestimabilem, saltem immediate intendant. Quae finem immediatum habent pietatis, religionis aut, ut plures volunt, voluptatis (v. g. ad ludos quosdam exercendos) iuridice non sunt societates, sed communiones quaedam referendae ad contractus innominatos. Dicuntur potius *associationes. Civiles* societates non sunt, nostro iure, personae iuridicae, quarum patrimonium a patrimonio sociorum distinguatur, nisi, si copia habetur, ad formam societatis *mercatoriae* redactae sint.

Mercatoriae legibus commercii reguntur. Varia genera distinguuntur pro varia sponsione (responsabilità) quam socii committunt, vel qua ipsi cooperantur. Interdum enim infinita est sociorum praestatio (societas nominis collectivi : in nome collettivo) : interdum unus vel pauci in infinitum obligantur (commandatarii in societate com-

mandataria : società in accomàndita) dum alii solam exponunt summam quam conferunt (commandantes : accomandanti) ; interdum nullus tenetur ultra summam quam contribuit (societas anonyma : società anonima). Societas *cooperativa* his notis dignoscitur : salvo societatis pacto, numerus sociorum et capitale mutantur, iura autem extraneis cedi nequeunt. Demum qui partem capitalis habet dicitur *actionarius* (azionista), qui mere mutuam pecuniam dedit dicitur *obligatarius*. Quare actiones inter societatis bona (actif, avoir social), obligationes inter debita (passif) computantur.

3. Regula *iustitiae* est aequalitas, hic definienda (seclusa donandi intentione) ex geometrica proportione inter contributiones et lucra. Per se commune est periculum. Sed, stando iure naturae, potest socius se onere isto liberare, dummodo ex maiore contributione vel minore lucri parte inaequalitatem compenset. Quomodo lucrum aeque dividatur id communi aestimationi et prudentum arbitrio linquendum est, cavendo ut pactio libere facta sit. Nihil repugnat quin contributo labori sicut contributae pecuniae pars lucri obligant. Societas *leonina*, qua solidum lucrum uni ex sociis addicitur, iniusta est et nulla.

344. — X. De mandato et negotiorum gestione. — 1. *Mandatum est contractus consensualis quo alteri id suscipienti aliquid gerendum committitur* (art. 1787 Cod. ital.). — Differt a *procuratione*, qua mere facultas alicui fit aliquid pro altero faciendi. — Est *per se* gratuitum. Promissa mercede, differt a locatione operis, eo quod mandatarius agit pro altero. Mandatum semper revocari potest ; sed valide agit mandatarius qui finem mandati ignoraverit. Cessat quoque alterutrius morte vel interdicto.

2. *Negotiorum gestio* est veluti praesumptio mandati, qua quis utiliter suscipit gerenda negotia alterius qui nec verbo expresse nec tacite silentio mandatum dare visus est. Dominus, cuius opera utiliter gesta est, impensas necessarias vel utiles refundere debet et rite factas pactiones servare ; et, ex iure naturae probabilius, congrua mercede laborem agentis compensare.

3. *Ratihabitio*, qua quis probat quod alter pro se fecit, in iure aequivalet mandato.

345. — XI. De sponsione, ludo, loteria. — 1. *Sponsio* (scommessa) *est contractus in quo duo aut plures, de veritate aut eventu alicuius rei inter se certantes, sibi mutuo aliquid spondent ut eius sit qui veritatem assecutus fuerit.*

Iustitia contractus postulat: *a*) Ut utrique dubius sit eventus, nisi alter monitus obstinate spondere voluerit, contentus possibili alterius asserentis errore; *b*) Ut *aequalitas* iustitiae serventur: inaequales incertitudines inaequalibus promissionibus sunt compensandae; et si res non mere a fortuna pendeat, ut aequalis sit copia *obiectiva* bene coniectandi, v. g. considerandi equos concurrentes. Si nota fuerit inaequalitas parti spondenti, videndum est utrum necne valere possit istud: scienti et consentienti non fit iniuria.

2. *Ludus* est *contractus* quo *ludentes inter se paciscuntur ut vincenti cedat quod uterque deposuit.* — Distinguitur *aleatorius, industrialis, mixtus.*

Iustitia contractus postulat ut *libere* ineatur, et servetur *aequalitas*. Potestne peritior cum longe minus perito certare, sine inaequalitatis compensatione? Res controvertitur. Sed, nisi alterum deceperit, is videtur suo periculo ludum acceptasse. — *Illicitae* fraudes et artes abesse debent. Sin minus lucrum restituendum foret, praeter illud quod alter qui vincendi probabilitatem habuerit, ex fraude, pro rata spei, amisit. Regulae et consuetudines indicant quaenam fraudes tolerentur vel pro illicitis habeantur. Sic chartis ludenti fas est simulare metum, dum chartas optimas habet; inspicere chartas, ex sola alterius negligentia visibiles; inter ludendum, ex signo quod iam ferunt non autem ex eo quod ipse apposuerit, chartas dignoscere.

3. Neuter contractus per se illicitus est. Verum ex positiva prohibitione vel ex vitio prodigalitatis vel ex damno quod aliis infers quibus ex iustitia vel pietate consulere debebas, variis virtutibus adversari potest.

Atque attentis sceleribus multis quibus occasionem dant, gravis peccati scandali et cooperationis rei dicendi

sunt qui publicas aedes magnis ludis aperiunt, vel similia instituta pecuniis sustinent aut fovent. Nec raro huius modi domos regentibus et actionariis lucrum excessivum statuitur. Domus huius modi tolerari nequeunt nisi forte ratio vitandi maioris mali id postulaverit.

De prohibitionibus canonicis, cfr. tract. de clericis et religiosis.

Civiles leges solent victori actionem negare ad exigendum quod ex sponsione vel ludo lucratus sit (art. 1807), sed repetitio soluti non conceditur nisi minoribus et interdictis vel nisi fraudes adhibitae fuerint. Pecunia autem deposita in mensa, censetur in antecessum soluta.

Ludis accensentur fictae venditiones et emptiones quae in Bursis fieri solent, quando ab initio nulla merces tradenda erat, sed tantum solvendum est quod interest inter pretium die promissionis et pretium adventante die. Pactiones huius modi interdum simpliciter nullis a iudicibus aestimantur.

Invalide spondent, ludunt qui, quia nihil habent, alteri ius utile ad praemium dare non possunt vel qui nolunt se obligare, ac proin ludunt animo utendi lege quae *obligationem* solvendi tollit. Qui mere uti statuerit lege quae actionem externam negat, cum obligationem contrahat, non ludit invalide, sed iam affectu peccat contra iustitiam. — *Sponsio* vel *ludus* quo magna pecuniae vis unica vice exponitur, ita ut in exponente sit aperta prodigalitas, *probabiliter* nulla sunt. Cfr. S. Fr. Sal. « Introd. ad vit. dev. » p. 3, c. 29. Quare nec victus ad dandum nec victor ad restituendum cogi potest.

Filius-familias moderate quidpiam in honestum lucrum sumere ex pecuniis quas a parentibus pro substentatione accepit, per se non prohibetur ; talis praesumitur esse voluntas parentum. Et, saltem in eodem ludo, exponere potest quidquid lucratus fuerit, cum ad hoc tacita quoque facultas data censeatur. Et modo res sit moderata, alter filium familias de iure suo ludendi interrogare non debet.

4. *Loteria* est *contractus quo ad certam rem vel ad certam pecuniae summam in medio positam, pluribus, cer-*

tum pretium solventibus, ius premii acquiritur si cui sortitio obtigerit.

Iustus est, modo utraque ratio praemii et spei respondeant pecuniae quam concurrentes solvunt ; nec dominus loteriae excessivum lucrum sibi certum efficiat. Proin per se, ubi nullum periculum sustinet, ut mercatores qui ope loteriae merces divendunt, lucrum excedere non debet fructum quem honestae negotiationes afferre solent. Saepe tamen aliqua ratio beneficientiae accedit. Et Status sibi plus servat per modum tributi, satis parum commendandi.

Loteriae autem multis abusibus locum dant. Quare leges cavere debent ne illas permittant nisi ob iustas rationes ; et variis cautionibus excessus impedire solent. Ita exigunt ut tituli qui spem dant magni sed incerti premii. interea tamen modicum annuum fenus ferant. Praemium ipsum non est inter *fructus* titulorum computandum, sed est pretium aleatoriae venditionis, in antecessum promissae.

346. — Appendix de « Bursis ». — Sic dicta a titulo cauponae vel loci Brugensis quo negotiatores convenire solebant, bursa dicitur mercatus ubi merces solis exemplis (campioni) vel titulis adsunt. Distinguitur bursa *mercium* et bursa *valorum*. Praeter varias easdemque veras negotiationes, plurimae aliae ludo vel sponsione miscentur aut mere ludo absolvuntur. Rationis saepe sunt magis intricatae : ad has tamen formas fere simplices redigi possunt.

1. *Mercatus ad diem*. Emuntur-venduntur, nunc valores vel merces postmodum tradenda, utputa die qua « liquidationes » fieri consueverunt (v. g. 1 et 15 die cuiusque mensis) pro pretio quod tunc obtinebit. Prout res pretio creverit vel vilior facta fuerit, alteruter contrahens lucrum reportabit ex contractu qui sic quadam sponsione (agio, lato sensu) miscetur. Saepe statuta die nihil tradendum est, sed solum istud lucrum solvendum est. Res tunc in merum ludum desinit.

2. *Mercatus praemiatus*, est emptio-venditio sub arrhis paenitentialibus, in qua alteruter contrahens sibi

facultatem reservat rescindendi contractum, soluto *praemio*. Adventante die, aut mercatum confirmat aut eum rescindit solvendo praemium. Haec iterum in vero vel ficto contractu fieri possunt.

3. Contractus quidam *accessorii* retroventionitionis, etc. qui virtuale continent vel mutuum pecuniae vel mercium locationem, cuius fenus est pretium respective dicuntur *report*, *déport*. Vel aliter habes *report*, si prorogatio ab emente fiat; *déport*, si a vendente.

Ludi isti per se non sunt iniusti, sed applicanda sunt principia de monopolio, de retroventionitione, de sponsione et ludo. Saepissime hic excessus reprobandi sunt, et iustitia facile offenditur, sive quia sponsor saepe non habet unde statuto tempore debita solvat: quod irritat contractum nisi alter istius labilis status conscius fuerit; sive quia dolo, v. g. falsis rumoribus et notitiis falsa obtinentur rerum incrementa vel decrementa; sive quia coemptione procuratur monopolium quo dein fit abusio ad mutanda pretia plusquam par est, unde ruinae multorum, qui is artibus decipiuntur.

347. — XII. **De assecuratione.** — 1. *Assecuratio* est *contractus aleatorius quo quis, ob certum pretium, se obligat ad praestandum alteri casu quosdam fortuitos vel praevalentis vis.*

Typis impressa formula quae in ineunda hac pactione adhiberi solet dicitur « polizza ». Multiplex est hodie eius obiectum: incendia, grando, furta, etc. Memoranda est assecuratio *vitae* quae, ab italo bancario Tonti saec. XVII, eius inventore, dicitur interdum *tontina*, quamvis hac voce certa forma huius assecurationis magis proprie designetur. Assecuratio vitae huc proprie spectat ut assecurator, pro certis annuis praestationibus se obliget, accidente cuiuspiam morte, ad definitam summam solvendam vel heredibus (quorum egestati sic consulitur) vel alii designatae personae. Fit interdum pactio contraria ratione, ut assecurator summam debeat si definita persona aetatem v. g. 18 annorum attigerit. Et non raro utraque ratio miscetur: *assecuratio mixta*. Frequentantur quoque mi-

nores assecurationes quibus mere promittuntur *sumptus funebres*.

Eiusdem generis sunt assecurationes aegritudinum. Ac potius quam cum extraneis pactio fiat, societates plures exercent assecurationem mutuam, ut iidem qui assecurati, sint assecuratores (Società di soccorso mutuo, Mutualità contro l'incendio, etc.).

2. Iustitia contractus postulat: *a*) Eventum incertum aut saltem ab utraque parte ignoratum. *b*) Iustum pretium, ita ut pensio solvenda periculo respondeat, habita ratione expensarum: Pretium legibus, moribus, arbitrio prudentum taxatur.

Ubi nullum est monopolium legale, nimium fuisse pretium, difficile constabit. Sed bene constitutis societatibus mutuis, non modicis sumptibus parcitur.

3. Ab iniustis fraudibus abstinendum est. *a*) Si *assecurator* non sit solvendo, pretium non poterit retinere nisi pro rata parte quam securam fecerit. *b*) *Assecuratus* integrum periculum declarare debet, quod postea augere vetatur. Sin minus, prout dolus causam dederit contractui vel mere eius condicionibus, contractus erit iure naturae nullus, vel ad aequitatem erit redigendus, ita ut pro aucto periculo augeatur pretium et minuatur compensationis obligatio. Severior iuris positivi sanctio saltem post sententiam iudicis tenebit. *c*) Nec potest ultra damnum quod passus est vel extra casus promissos exigere compensationem. Maiorem tamen quam assecurator ultro offerat (interdum ad alliciendum) vel quam arbitri statuant accipere potest. Damna quae oriuntur ex *gravi culpa* assecurati vel personarum coniunctarum excludi consueverunt: quae gravis culpa, ante iudicis sententiam, de theologica accipi posse videtur. Et ita fortasse pactio facta intelligitur ut assecurator culpam demonstrare debeat. Potestne eadem res bis plene assecurari? Per se, utique. Sed iura positiva et saepe ipsae contractus stipulationes repugnant. Similiter, nisi ipse assecurator in fictionem expresse vel tacite consenserit, assecuratio quantitatis aut valoris maioris quam qui re vera subest, pro vera tantum quantitate vel aestimatione ad summum

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

valet. Si post factam assecutarionem copia rerum imminuta fuerit. ex expresse vel tacite conventis existimabis quid iuris.

Observes, in partiali rei destructione, ratam tantum partem promissae summae solvi, etiam si damno reficiendo impar fuerit.

Qui *vitam* assecurat, morbos declarare debet quatenus id ab assecuratore exigitur. Qui morbum occultum iniuste celaverit ex quo certo brevi moriturus erat, contractum fecit nullum et nihil recipere potest. Qui alios morbos iniuste celaverit retinere non poterit nisi quod, cognito morbo, pro soluto praemio obtinuisset. De is casibus bene et late Göpfert, 82, n. 19.

Ob assecurationes quae saepe protegunt ipsum assecuratorem, non tam facile constat quaenam societas ex iniusta fraude, v. g. ex voluntario incendio, dannum passa sit. Res gerentibus societatem committi possit. Sunt quoque, sic Lehmk. I, 1359, qui existimant restitutionem pauperibus fieri posse, quia potius innumerabiles et incerti actionarii damnum sustineant, cum ipsis ex praevisis fraudibus auctum sit praemium. Aliter tamen rem solvit S. Paenitentiaria, iubens ut societati restituatur.

Contractus assecurationis occasionem dat fraudibus quae numerari nequeunt. Immo assecurationes vitae infantium scelera pararunt quibus per leges sociales occurrendum fuit. Honestiores, pro viribus, mores inculcemus et mutuas assecurationes potius commendemus, sicut, in Hollandia, inter ipsum clerum facta est. Mutua enim assecuratio nullam industrialem negotiationem continet.

348. — XIII. De transactione et compromisso. — 1. *Transactio* est *contractus quo mutua sed onerosa partium renuntiatione, controversia de iure dubio finitur.* — Contra atque *amicabilis compositio*, nullam infert gratuitam iuris etiam partialis cessionem, quamvis quadam condonatione saepe misceatur. — Supponit ius dubium, et iustum pretium ex probabilitate quam, pactionis momento, ius habebat, aestimandum est. Vario errore vitiari potest. Strictam in iure nostro interpretationem fert. Is solus qui rem alienare, de ea transigere potest.

Pacificus is modus finiendi lites Codice can. ita commendatur ut ipse iudex exhortationes ad eum obtinendum adhibere debeat. Cf. c. 1925. Sollemnitates tamen pro alienatione rerum ecclesiasticarum adhibendae sunt. Cf. c. 1927, qui etiam cavet a simonia saltem iuris ecclesiastici. Ceterum leges civiles observandae sunt loci ubi fit transactio (can. 1926).

349. — 2. *compromissum* est *conventio qua, ad evitandam vel finiendam litem, partes contraversiam dirimendam committunt unius vel plurium iudicio.* Si, ex partium intentione, quae talis praesumitur, ad normam iuris quaestionem dirimere debent, appellantur *arbitri* ; *arbitratores* autem si de bono et aequo negotium transigant (c. 1929) In rebus ecclesiasticis laici valide munus arbitri exercere nequeunt ; et sollemnitates pro alienatione rerum ecclesiasticarum servandae sunt (cc. 1930. 1931).

Pro certis questionibus solvendis quae in facto consistunt, solent ipsi iudices peritos (experts) designare.

350. — XIV. **De contractibus secundariis.** — 1. *Fideiussio* est *contractus quo quis alienam obligationem implendam suscipit, in locum debitoris principalis impotentis.*

Fideiussor non tenetur nisi quatenus debitor principalis teneatur, et per se quatenus de huius impotentia iuridice constet. Obligatio ista est per se pretio aestimabilis.

Clerici a fideiussione, inconsulto Ordinario, prohibentur, c. 137.

2. De **pignore** et **hypotheca**, supra dictum est.

VI. — *Hereditas* (ab intestato).

351. — **Hereditas** (ab intestato) est *modus acquirendi mixtus iure naturae et iure positivo, vi uius in universitatem vel ratam partem patrimonii seu bonorum alteri personae defunctae succeditur.* Mixtum dicimus modum, quia iure quodam naturali personae coniunctae locum occupant defuncti in bonis quae ipsa coniunctionis ratione iam ad eas pertinere videbantur ; simul tamen multa de

personis quae succedunt et de bonis quae obtinent incerta forent, nisi iure positivo haec definirentur.

Praeter hereditatem *legitimam* seu ab intestato, habetur hereditas quoque *ex testamento*, de qua infra agetur.

Porro duplici ratione utriusque hereditatis compositio concipitur. Iure *germanico antiquo*, solus Deus heredes fecit, ita ut testator bona quidem sua dividere non autem heredes facere posset. Iure *romano* heres proprie fiebat ex voluntate defuncti, quam lex censetur potius supplere, quando quis moritur intestatus. Ius civile Galliae et Italiae et pleraque iura recentiora utrumque conceptum miscuerunt, ita tamen ut ius Italicum magis ad Romanum accedat. Praeterea, in hodierno iure Galliae et Italiae, heres continuat possessionem patrimonii, quod pluribus debitis quam bonis constare potest, ita ut ultra vires hereditatis debita defuncti persolvere debeat, dum in hodierno iure Germaniae bona immediate accipit, ita ut de debitis non teneatur nisi ex bonis ab ipso acceptis.

352. — In iure italico et gallico, heredes legitimi a primo momento quo eorum auctor obiit, et sine ulla apprehensione eius bona civiliter possident; nec habetur per se, sicut in iure romano, illa hereditas iacens cuius ipsa possessio acquirenda erat. Itaque *possessio* defuncti in herede continuatur (*sasine hérédituire*). *Perfecte* tamen heres non est nisi qui hereditatem acceptavit. Nemo enim hodierno iure definitive heres est nisi qui voluerit. Sed acceptatio iuridice praesumitur, ita ut qui, ante acceptationem moriatur, facultatem acceptandi hereditatem suis heredibus transferat.

Ipsa autem acceptatio, in iure Codicis germanici (1) pro *non repudiatione* habetur. Cf. art. 1942. In iure nostro disputari potest utrum necne sit condicio positiva requisita. I. e. qui per 30 annos nihil fecit, habetne praescriptam facultatem renuntiandi vel acceptandi ? In Italia potius hoc posterius admittitur.

353. — **Acceptatio simplex** ab acceptatione **reservato**

(1) Ante Codicem variabant iura Germaniae Cf. *De Meulenaere Code civ. allemand*, in hunc Art. annotationes.

inventario (*con beneficio d'inventario*) distinguitur. Vis istius clausulae haec est, ut si inventarium intra tempus statutum rite factum sit, heres iam non tenetur debitis ultra vires hereditatis.

Aditio hereditatis fieri potest actu expresso, atque etiam tacite, per actum quem solus heres acceptans legitime facere potest. Praeter condicionem inventarii, nulla alia clausula vel condicio admittitur.

Renuntiatio hereditatis fit per declarationem apud praetorem (iudicem pacis). Nullam admittit condicionem vel limitationem. Verum iure gallico et italico potest quis nolle succedere ex testamento, et hereditatem qua heres legitimus acceptare. Ius Germanicum et Helveticum eum prohibet ne hac optione legata et varias testatoris voluntates reddat inefficacia.

Invalida est omnis renuntiatio hereditatis personae viventis, et *omnis pactio* de huius modi hereditate.

354. — Ad regimen legale intelligendum, oportet distinguere **successionem in capita**, quae habetur cum quis nomine et titulo proprio succedit, et **successionem in stirpes**, cui locus est cum plures personae ita vocantur ut in locum, gradum et iura personae repraesentatae, patrem vel ascendentem defunctum, succedant. Tunc, quot sunt stirpes, tot fiunt partes ; et pars quae singulis stirpibus obvenit inter earum repraesentantes ex aequo dividitur. V. g. : Pater moritur post suos duos filios quorum alter unum alter quinque ipsi linquit nepotes. Hereditas in duas stirpes dividitur, ita ut nepos, alterius filis unicus, hereditatis capiat dimidiam partem solus ; alteram mediam partem alii quinque inter se dividere debebunt. — Alii heredes sunt simpliciter *legitimi* seu legales, qui vocantur nisi testamento excludantur ; alii *necessarii* (*legittimari*) qui ex toto exludi non possunt. Itaque, in iure italico, *descendentibus* dimidia bonorum pars, *ascendentibus* tertia pars reservatur. Sed ubi sint descendentes, nihil ascendentibus competit. — Duplex cognatorum linea distinguitur : *recta* quae constituitur personis quarum altera ab altera immediate vel mediate ortum habet ; et *transversalis* seu *collateralis*, quae personas complectitur

quae cum defuncto auctorem communem habent. Hic distinguendi sunt *consanguinei*, qui ratione solius patris ; *materni*, qui ratione solius matris ; *germani*, qui ratione utriusque, defuncto sunt cognati. — Denique cognationes, in iure civili ex maiore vel minore distantia ab ipso *defuncto*, dum in iure canonico ex maiore vel minore distantia ab *auctore communi* aestimantur.

355. — Adumbratio regiminis italici. — Quattuor distinguuntur heredum ordines: 1. Qui *iure familiae* vocantur : sunt cognati legitimi; 2. Qui *iure sanguinis*: sunt cognati naturales; 3. Qui *iure matrimonii*: est coniux superstes 4. Qui *iure imperii* venit : est Status. Qui ordine praecedunt non raro cum successore ordinis inferioris concurrere debent.

1. *Descendentes* legitimi omnibus aliis praeferuntur, servato tamen quodam iure filii naturalis et coniugis superstitis. In primo gradu, successio fit in capita: in stirpes autem cum quidam repraesentant patrem vel ascendentem defunctum. — 2. Post descendentes legitimos, pater et mater legitimi vel naturales veniunt aequali iure, vel alteruter superstes. Deficiente utroque, hereditas devolvitur ad ascendentem propinquiorem. Si plures sint aequalis gradus, media pars cedit ascendentibus lineae paternae, altera ascendentibus lineae maternae. Simul concurrit *coniux* superstes, ut, pro vario casu, tertiam aut quartam partem hereditatis accipiat (C. Ital. art. 754). — 3. Post ascendentes, seu potius simul cum ipsis, vocantur fratres et sorores vel eorum descendentes, et hi quidem iure repraesentationis. Fratres germani duplum obtinent fratrum consanguineorum vel maternorum. Verum iidem collaterales concurrunt cum parentibus vel ascendentibus defuncti, ita tamen ut tertia pars hereditatis ascendentibus obveniat ; et cum coniuge, cui debetur tertia pars hereditatis. — 4. Post illos vocantur alii propinquiores cognati, sed non ultra decimum gradum. Superstes tamen coniux duas tertias partes hereditatis recipit ; immo totam hereditatem si cognati sint sexto gradu remotiores. — His deficientibus, venit fiscus. — Filiis naturalibus portio quaedam reservatur in solam hereditatem parentum. — Coniugi autem obtingit, pro vario casu, usufructus vel etiam dominium, ex parte vel toto, hereditatis.

356. — In foro canonico, professi votorum *simplicium* per se sibi acquirunt sibi delatas hereditates. Indigentne, ex voto paupertatis, licentia Superiorum ad eas acquirendas vel repudiandas? Videndae sunt Constitutiones. Obligatio

nequit e iure communi demonstrari. Professi votorum *sollemnium* easdem sibi acquirere, ex iure communi, nequeunt. In Ordine autem capaci, eas acquirunt monasterio (i. e. conventui vel provinciae); in Ordine incapaci, S. Sedi. In utroque tamen casu, videndum est utrum necne ante sollemnem professionem de iis hereditatibus aliter disposuerint. Renuntiatio enim de bonis praesentibus c. 581 fieri iubetur, sed de futuris non prohibetur.

357. — In foro **conscientiae**: 1. *Heredes* ultra vires hereditatis non obligantur. Et sunt theologi qui severiorem iuris dispositionem in praesumptione fraudis vel ultronei consensus fundatam arbitrantes, heredes etiam post iudicis sententiam, ab hac obligatione immunes pronuntiant. Simul tamen permittere solent ut creditores civile suum ius prosequantur. Occulta compensatio ei qui plus solvere debuit non videtur ergo permitti posse.

2. *Filii nati ex matrimonio civili* bona accipere posse videntur, sed succedent obligationibus pietatis et iustitiae quibus parentes forte defuerint. Cfr. d'Ann. II, 342, 22.

VII. — *Hereditas ex Testamento*

358. — **Testamentum** est, iure quo utimur, *actus iuridicus, sollemnis, essentialiter ad mortem usque revocabilis, quo quis contestatur quid post suam mortem fieri velit de patrimonio suo sive universo sive de parte eius sive de quibusdam rebus suis.* Qua *actus*, non contractus, a sola testatoris voluntate vim accipit; qua *sollemnis* certis formis legitimis vestiri debet ut valeat. In iure romano, essentialis erat directa heredis institutio. — Qui ad universitatem patrimonii vel ratam eius partem instituitur est *heres*; *legatarius* vero qui definita tantum bona accipit. (Ita iure ital. art. 760; dum iure gallico distinguuntur legatarii universales vel titulo universali et titulo particulari.)

Iure italico duae formae *ordinariae* testamentorum agnoscuntur: *holographa* et *authentica* (art. 774). Holographum debet esse *totum* scriptum propria testatoris manu,

cum *data* indicante diem, mensem, annum (non ergo locum necessario), et *subscriptum in fine* a testatore (art. 775). Authenticum recipitur a notario coram quattuor testibus vel a duobus notariis coram duobus testibus (777). — Sunt praeterea formae extraordinariae permissae militibus in certis adiunctis (testamentum *militare*), grassante lue, in mari. Sublato impedimento, haec testamenta debent post certum intervallum, sub poena nullitatis, in forma consueta refici.

Activa testamenti factio negatur, iure italico, minoribus 18 annis completis, et iis qui, cum fecerunt testamentum erant interdicti vel non sana mente (art. 765).

Exsecutio testamenti per se heredi incumbit. Sed testatori facultas fit munus istud cuidam mandatario committendi, qui vocatur testamenti exsecutor. Qui ex testamento instituuntur heredes vel legatarii, certiores fiant de modo quo iura sua efficaciter urgenda sint.

359. — De servanda legitima portione. — Donationes vel testamenta quibus ultra quam legalis copia est disponitur, *inofficiosa* vocantur. Porro inofficiosae numquam sunt donationes *reddituum*, nec donationes *remuneratoriae*, cum aliquo modo debitae dici possint. Inofficiosa vero testamenta vel donationes non sunt nulla, sed *heredes necessarii* agere possunt ut donata et legata ad iustam quantitatem redigantur.

In foro conscientiae, *parentes* qui donationes aut legata inofficiosa faciunt sive aperte, sive dissimulata forma, *a*) iustitiam commutativam non violant : *b*) graviter pietatem violare poterunt, si sine gravi causa legitimam laeserint. Immo, cum libertas testandi nimis nostris legibus restricta videatur, quaevis causa vere rationabilis eos a peccato excusabit. — *Donatarii* vel *legatarii*, illaesa saltem iustitia, *ante iudicis sententiam* conservant quod iam ante testantis vel donantis mortem possidebant vel voluntaria exsecutione acquirunt. Violantne aliam virtutem : id ex adiunctis colligendum erit. — *Heredes necessarii* pro reductione dispositionum agere possunt, etiamsi in gratiam causae piae factae fuerint.

360. — **De substitutione.** — Substitutio est quasi altera institutio, seu, post priorem institutionem alterius heredis vel legatarii institutio. Distinguitur *vulgaris* et *fideicommissaria*. Vulgaris habetur quando praevidetur substitutio alterius in locum prioris qui largitione frui noluerit vel non potuerit. V. g. lego bona Titio; si is non acceptaverit, vel ante me obierit, Caius esto legatarius. Substitio illa nullo iure prohibetur.

Fideicommissum, in genere, signat dispositionem testatoris qua is, herede vel legatario fidens, hos directe instituit, sed cum onere tradendi alteri bona, vel omnia vel saltem eorum partem. Directe institutus est tunc veluti mandatarius testatoris ; vocatur *fiduciarius*. Et si omnia tradere debeat, dispositio ista est nulla, quia solus verus legatarius non est testamento indicatus. Hinc art. 761 : « Non si può fare un testamento... a vantaggio di un terzo ». Valet autem onus vero legato impositum, dummodo ne hac via donatio personae incapaci facta dissimuletur.

Substitutio autem *fideicommissaria* in hoc proprie consistit ut testator bona leget cum onere, i. e. stricta obligatione, bona ista *usque ad mortem* conservandi et tunc eadem dandi alteri designatae personae. Hic ergo ambo vere sed successive instituuntur. Substitutiones istae iure germanico (art. 2100 ss.) admittuntur, dummodo substitutio intra 30 annos locum habeat ; iure gallico ita repelluntur ut ipsa dispositio principalis cui onus annexum est corruat, permittuntur tamen in gratiam nepotum (i. e. filiorum qui ex filio vel fratre aut sorore nati sunt) testatoris vel donatoris. Iure italico art. 899 prorsus et sine exceptione prohibentur et infirmantur, firma tamen manet dispositio principalis (art. 900).

361. — *Heres* et etiam qui iure gallico dicitur *legatarius universalis* aut *titulo universali*, **debitis solvendis contribuere** debent. (Sed iure gallico ultra vires hereditatis non tenetur legatarius nisi stricte universalis, cum simul nullus adest heres necessarius.) Legatarius particularis debita non participat, sed legata non solvuntur nisi de-

ducto aere alieno. Et si omnia solvi nequeant, pro rata parte reducuntur.

Legatarius, a momento obitus testatoris, ius consequitur, pro vario casu, in re vel ad rem, habendi rem legatam; sed possessionem ab herede petere debet (art. 862. 863 Cod. ital.).

362. — **In foro canonico**: 1. Quamvis generali dispositione c. 1529 civiles leges de contractibus canonizentur, c. tamen 1513 firma esse vult quae « ad causas pias, sive per actum inter vivos sive per actum mortis causa » (ergo sive per testamentum sive per donationem mortis causa) disposita sunt a persona quae ex iure naturae et ecclesiastico (non attenta ergo incapacitate civili) libere valet de suis bonis statuere. Quare heredes monendi sunt ut testatoris voluntates adimpleant, etiam quae sollemnitatibus civilibus destituantur. Et qui, etiam per fiduciam, legatum obtinuerit et implere recusaverit, ab Ordinario per censuram quoque, ad id cogendus est (c. 2348).

2. Quod ad sollemnitates requisitas, in foro externo requiritur et sufficit probatio canonica (per duos testes vel manum testatoris).

3. Quod ad *exsecutionem*, « Ordinarii (1) omnium piarum voluntatum tam mortis causa quam inter vivos exsecutores sunt » (c. 1515). Alii tamen possunt a testatore designari qui, perfuncti munere, illis rationem reddere debent; et clausulae huic iuri contrariae, quae ultimis voluntatibus adiectae sint, tamquam non appositae habendae sunt (c. 1515). Quaenam accidentales mutationes episcopis permittantur, cfr. d'Ann. II, 368. 369.

363. — **In foro conscientiae**: 1. Quod ad usum activum *facultatis testandi*, testari debet ex *iustitia commutativa*, qui hoc solo medio obligationem iustitiae, v. g. restitutionem, adimplere potest; ex *pietate* et *caritate*, qui hoc solo medio vel coniugi superstiti vel filio legitimo ex matrimonio non civiliter agnito vel filio illegitimo legaliter non agnito providere potest, qui testamento graves lites, v. g. de divisione bonorum, impedire potest, qui caven-

(1) Codex non dicit: *Ordinarii locorum.*

dum habet ne filius minor pessimo tutori committatur, qui testamento hereditatem abusuro eripere potest. — In *ipso testamento*, fratres vel soror *graviter* indigentes sine gravi pietatis laesione praeteriri nequeunt, etiam ad succurrendum aliis pauperibus vel causis piis. S. Alph. l. 3, n. 946. Si simpliciter pauperes fuerint, vel si de aliis consanguineis agatur, levis tantum est obligatio eos extraneis per se praeferendi. De se culpandus non est qui, nullo odio motus, consanguineos non indigentes praetereat aut bona inter filios inaequaliter dividat. Sed neutrum est, sine iusta causa, faciendum, ne ad praevisas rixas, dissensiones et inimicitias praebeatur cooperatio, de se tamen venialis, cum testator iure suo utatur et secuta mala potius heredum avaritiae tribuenda sint. Iusta causa praeteritionis consanguineorum esse possunt fines altiores et pii quibus quis bona sua consecrare velit; inaequalis autem partitionis inter filios, unius merita et obsequia maiora, maior alterius indigentia, et similes rationes.

2. *Promissio iurata* non revocandi testamenta nullam obligationem *iustitiae* parit, sed, summum, solius religionis, quae ab auctoritate ecclesiastica relaxari potest. De valore canonico eiusdem promissionis dubitari hodie potest, cum, ex c. 1529, in materia contractuum, leges civiles iustae observandae sint. Si tamen promittens voluerit hoc modo in praesenti irrevocabiliter disponere de hereditate sua, valebit ex c. 1513 in foro canonico et conscientia huiusmodi dispositio ad pias causas.

3. Clausulae testamenti secundum rationabilem testatoris voluntatem interpretandae sunt. Tempus intra quod exsequendae sunt lege et usibus definitur. Designatio causae piae praesumitur facta *demonstrative*, non *taxative*, ita ut si applicatio expressa fiat impossibilis, alia pia causa, quantum fieri potest, similis surrogetur arbitrio episcopi et annuente exsecutore (nisi is sine iusta causa dissentiat). Heres vero, vel exsecutor, qui probo sacerdoti tradiderit summam pecuniae pro definito numero missarum, obtento testimonio (etiam orali) acceptae obli-

gationis et recepti stipendii, obligatione sua liberatur. Cfr. c. 839.

4. Propter varias controversias originis iuris testandi et mente legislatoris, cui alii voluntatem prorsus annulandi testamenta informia, alii voluntatem tantum eadem faciendi rescindibilia ascribunt, practice *heres* exsequi non debet dispositiones profanas testamenti informis, *legatarius* vero nec acceptum restituere nec heredem de vitio testamenti monere debet. Agenti autem heredi, si ius civile est clarum, ex caritate iam ante sententiam cedere potius debebit. Ius vero occultae compensationis legatario ex testamento informi hodie negandum videtur. Verum, se compensare non censetur qui occulto sumat ex massa nondum divisa hereditatis. Interroganti tamen iudici et deferenti iuramentum sincere respondendum erit. Si sententia iudicis intervenerit, huic standum erit. Heres tamen per se tenetur promissione qua testatori exsecutionem voluntatis non sollemniter expressae promisit. Quo obligationis genere? Id ex mente eius et adiunctis prudenter colligendum est. Obligatio erit necessario strictae iustitiae, si sic impedivit quominus voluntas in forma sollemni exprimeretur, vel bona propter istam promissionem ad ipsum pervenerint.

Si testamentum fuerit ad *pias causas*, capacitas personae et forma ex iure canonico sunt aestimandae. Sed heres vel oneratus ut obligetur, de absoluta voluntate defuncti certus esse debet, v. g. quia manum testatoris agnoverit, vel moriens ipsi suam voluntatem manifestarit; nec uni testi etiam probatissimo credere debet. Quod ex ipso c. *Relatum*, II De Test. (III, 26) colligitur.

5. Substitutio etiam fideicommissaria ad pias causas exsequenda erit. Atque heres qui, iure gallico nixus, legatarium repulerit cui onus pium impositum erat, in locum legatarii et similiter atque iste tenebitur obligatione exsequendi substitutionem. Si causa profana fuerit, legatarius, si ius (ut v. g. italicum) non irritat nisi obligatione fidei commissi, legatum accipere et onus non implere per se poterit. Si autem simul legatum irritetur, res pendebit ex voluntate praevalente testatoris, prout is,

onere non impleto, rem maluerit ab herede vel a legatario possideri.

N. B. Hodie, propter saecularizata hospitia et praedicationem cuiusdam altruismi mere naturalis, ad pias causas non censetur datum quod ex humana philantropia laicis institutis confertur. Pia enim causa vel res dicitur : « quidquid praecipue fit Dei finisque supernaturalis intuitu, ad gratiam vel gloriam coram Deo promerenda vel in satisfactionem pro propriis vel alienis peccatis » Mol. d. 121. n. 1.

Art. III. — De iniustitia et de conexa restitutionis obligatione.

364. — Quot sunt iustitiae, **tot** sunt **oppositae rationes iniustitiae**, de quibus ordine nobis agendum est.

§ 1. — De iniustitia quae opponitur iustitiae legali.

365. — Omne peccatum continet materialem **violationem iustitiae legalis**. Namque omne peccatum lege vetatur. Malitia tamen ista regulariter declaranda non est, tum quia, indicato peccato, iam satis intellegitur, tum quia plerumque non erit formalis. Haec enim actionem postulat ex contemptu boni communis factam, quae proinde formali ratione iustitiae legalis repugnat et, qua talis, est indicanda. Cum virtus illa materia speciali careat, materialis violatio ab ea non specificatur. Actus specialiter nocivi bono communi, v. g. proditio patriae, qua tales indicandi erunt, ut graviter oppositi pietati et caritati.

§ 2. — De iustitia quae opponitur iustitiae distributivae

366. — **Vitio acceptionis personarum** peccatur, quando in distributione *bonorum communium*, in conferendis muneribus publicis, ad eas personae condiciones attenditur quae, pro re de qua agitur, plane neglegendae forent.

Distinguenda hic sunt officia seu munia publica proprie dicta, quae a gerentibus nomine proprio in utilitatem communem exercentur, et officia quaedam secunda-

ria, quibus officiales proprie tales mere adiuvantur, ut sunt secretarii vel amanuenses eorum personae addicti.

Priora officia hodie, in nullius privato dominio versantur. Pertinent ad rem publicam. Itaque eo modo in primis conferenda sunt quem bonum commune postulat; dein, salvo bono communi, secundum regulas iustitiae distributivae. Quare stricte digniori, i. e. ei cuius, omnibus perpensis, nominatio magis rei publicae proderit conferenda sunt. Quamquam alii existimant sufficere ut dignis tribuantur: horum opinio nititur antiquato regimine quo omnes magistratus censebantur repraesentare unum Principem, qui per alios faciebat quod per se non poterat, ita ut ei sufficeret procurare per alios mediocrem istam diligentiam qua agendo ipse tenebatur. Probabilitatem extrinsecam ab illa opinione non abiudicamus.

Quod ad posteriora officia, satis est eligere dignos, qui bono communi non noceat et stipendia publica vere mereantur.

In utroque casu, qui *indignos* assumant ubi digni praesto sint, peccant adversus iustitiam commutativam erga civitatem, et damna inde civitati aut privatis allata reparare debebunt. Illis autem qui praetermittuntur nulla restitutio debetur, nisi, ex indicto concursu, victor ius ad nominationem adeptus fuerit.

Notandum porro concursus bifariam fieri posse, ut discernantur apti, inter quos dein unus libere a Superiore eligatur, vel ita ut strictum ius muneris consequendi victori addicatur. Solo posteriore casu iustitia commutativa violatur erga concurrentes mere praetermissos. Si electus adeo indignus sit ut stipendium sine causa recipiat, istud rei publicae restituendum erit.

367. — **Iniqua** autem onerum, v. g. **tributorum distributione**, ipsa iustitia commutativa violatur erga privatos; cives enim ius strictum habent ne, ultra quam conferre debent, bonis suis spolientur.

Alii tamen privati qui, subducendo bona sua fisco, indirecta causa sunt cur alii plus onerentur, nullam *erga istos* iniustitiam committunt: nec commutativam, nec distributivam, cum aequalem partitionem ipsi positive cu-

randam non habeant, et maius aliorum onus, si quod inde resultet, nullam actionem erga alios iniustam sequatur.

Erga rem publicam vero, peccabunt iniustitia qui corrumpendo praepositos vectigalium immunitatem sibi procurant. Horum enim iniustitiam participant. Vectigalia iusta supponuntur.

Ex communi autem sententia, non est obligatio conscientiae *declarandi* positive res tributo subiectas. Quare iustitia commutativa non violatur ab iis qui, in conficiendis venditionum instrumentis, pretium indicant infra verum, vel non omnia bona mobilia quae ad hereditatem pertinent manifestant. Et ubi haec praxis satis invaluerit, ne veritas quidem minore illa declaratione offenditur. Qui tamen falsis utatur syngraphis medicorum etc. ad augenda debita hereditatis, mendacii reus fuerit. Observes autem notarium non esse tuendis fisci iuribus constitutum, ita ut, illaesa iustitia, fraudis particeps esse possit. Si vero postulat *iuramentum*, ipsa religio per se obligabit ut sincere respondeas ad iustam mentem interrogantis. Quare ubi mere ad tuenda iura heredum minime ad tuenda iura aerarii publici postulatur, nihil celatum esse iurari potest ab eo qui nullius rei iniuste celatae conscius fuerit, ita ut iura heredum intacta manserint.

Praeterea, ante quam a praepositis officialibus sua cuique rata pars solvenda definita fuerit, nullum fisco ius acquisitum esse videtur.

Facta ista definitione, probabiliter controvertitur quaestio de obligatione iustitiae solvendi iusta tributa. Potestas quidem non deest principi civili, obligandi cives ad solvendam iustam tributorum partem. Sed iam ante aetatem nostram pluribus non alia videbatur esse mens legislatoris quam multandi deprehensos fraudatores. Minus hodie veri similis fit intentio obligandi conscientiam. Nisi itaque diversa fuerit generalis persuasio regionis (huic fidendum est) strictam iustitiae obligationem negabimus. Hi tamen iustitiam violabunt qui mediis iniustis utantur.

Nec excusari possunt qui fraudem ut artem exercere velint: tum quia ex intentione utendi vi adversus officiales, intentiones contrarias iustitiae gerunt, tum quia periculis ruinarum et poenarum se exponunt, et sic caritatem ad se et familiam offendunt.

Illud quoque praetereundum non est in difficilibus rei publicae adiunctis, boni civis esse ut etiam per pecunias liberaliter oblatas civitati auxilio sit. Quare haec regula semper inculcanda est, ut, secundum usum bonorum civium, tributa conferantur: atque hodie tam manifesta egestate non paucae res publicae laborant, ut

rationabilis contributio sine peccato contra pietatem non videatur negari posse. Attenta quantitate quae subtrahi poterit, attentis multis quibus fraudes puniuntur, de *gravi* peccato raro constabit. Graviter tamen peccari posse non diffitemur.

N. B. Ad *multas* nondum impositas exigendas non videntur ex iustitia commutativa officiales tributorum obligati esse.

368. — **Statui** tamen qui negotiationem exercet vehendi *litteras*, *merces*, *personas*, **iustum pretium** ex iustitia commutativa **debetur**. Iustum, inquam, pretium, non illud quod ultra petat propter monopolium, ut in vendendo tabacco, etc. facere solet.

Nec iniustitiae arguendus fuerit qui contra leges « postales » quaedam vetita aut specialiter taxanda consuetis litteris clauderet, nec qui, soluto pretio classis inferioris, iter faceret in rheda superioris classis. Dummodo enim infimum vecturae vel itineris pretium solvatur, accidentales istae fraudes non censentur nisi poenis urgeri. Excipe si quis iniusto medio usus fuerit.

369. — Veram tributi rationem habet **obligatio militiae**. Leges quibus imponitur communiter pro poenalibus habentur, eo magis quod ab aequalitate iustitiae satis recedere videantur. Ubi sorte designentur qui stipendia mereri debent, iustitiam commutativam ii non violant qui fraude immunes evadant, etiamsi per accidens, ex legis dispositione, alter surrogari debeat. Nullo enim huius iure sibi consulere prohibentur. Qui *pactione* se obligavit ut alterius locum in castris occuparet, si aufugerit, per se de solido damno tenetur quod inde ii patiuntur quibuscum convenit. Condiciones tamen non praevisae intolerabilium saevitiarum aut gravissimi periculi spiritualis, iustam causam praebere possunt deserendi militiam; et tunc rescisso contractu, solum pretium pro rata temporis quod superest refundi deberet. Immo hac obligatione solvitur si alter, cui substituitur, nihilominus exemptus maneat: cum tunc promissam immunitatem vere praestiterit. Similiter ex *iustitia commutativa* ad stipendia merenda tenetur qui se libera sponsione erga Statum obligavit.

Tempore autem belli, graviore poena plectuntur qui

stationem militarem deserunt, nec, in bello iusto, videntur nobis a gravi impietate erga patriam excusari posse.

Ipsae vero gravissimae poenae quibus plecterentur si redirent, eosdem facile dispensabunt ab obligatione quam aliter haberent repetendi castra.

§ 3. — De iniustitia quae commutativae iustitiae opponitur.

I. — *Notiones generales.*

370. — Violatio iustitiae commutativae proprium **iniuriae** nomen accipit, et distinguitur *personalis* et *realis*, prout *personam* (bona animi vel corporis) aut bona *extrinseca* directe respicit. Utraque *damnosa* vel *simplex laesio* sine damnificatione esse potest : ut si quis ex arca ubi dormit, pecuniam sumat quam deinde loco suo reponit. Iniuria *materialis* habetur quotiescumque actio vel omissio laesiva iuris committitur ; *formalis* autem, cum quis iniuriosus esse vult.

371. — Iniuriae condiciones. — Ut iniuria committatur, requiritur et sufficit ut ius violetur **non consentientis.**

« Consentienti enim non fit iniuria ». Sicut nemo potest sibi esse iniustus, sic nec alteri qui spontaneum consensum dat in actionem per se iniustam : namque huius nomine agere videtur. Praeterea, usus activus iuris est facultas ; facultate utimur cum volumus. Quod principium universale est, ita ut nullam exceptionem patiatur. Nec obstat esse iura inalienabilia : aliud est ius suum ad alterum traducere, aliud, ius suum non opponere. Translatio propria est iuris alienabilis ; non oppositio omni iuri communis esse potest. Verum, in applicatione, iura distinguenda sunt *patrimonialia*, quorum dispositio seu usus activus penes alium ac subiectum iuris esse potest, et iura *stricte personalia*, quorum dispositio, inseparabilis a persona, penes nullum est nisi penes illum fuerit cuius est ius. Oppositio priorum potest in potestate esse tutoris personae incapacis, dum alia, durante incapacitate, semper censentur opposita. Quare adulto integrum est

deserere cum certo mortis periculo navigium nimis repletum ; nemo autem potest in eadem necessitate, aegrotum infantem in mare proicere. — (Recentes quidam scriptores invalidum finxere esse consensum de iure inalienabili.)

Consensus autem ille non semper honeste datur, nec alias malitias praeter notam iniustitiae auferre potest.

Observes demum, ut iniuriosa sit alterius actio, non requiri ut dominus ius suum actu positivo opponat, sed satis esse ut non consentiat positive.

372. — Restitutionis condiciones. — *Damnosa iniuria, eaque sola*, positivam obligationem restitutionis inducit. Etenim, si illa iniuria res alicui erepta sit quae subsistat, haec in dominio manet hominis spoliati ac proinde huic reddenda est. Si haec non exsistit, vel iniuria aliter damnosa fuerit, iustitia nos obligat ut actione nostra neminem impediamus a rebus suis complete habendis. Huic debito quomodo pro viribus satisfaciemus, nisi reddendo quod moraliter aequivaleat rei quam per nos amisit? Hoc autem est restituere. Namque « Restituere nihil aliud esse videtur quam iterato aliquem statuere in possessionem vel dominium rei suae » (2, 2, q. 62, art. 1).

Sola damnosa iniuria hanc obligationem inducit. Si enim iniuria non fuerit damnosa, quid reddam ei qui nihil amisit? Si autem nulla iniuria commissa sit, nemo re propria privatur. Cfr. plura, *Quaestiones de iustitia.*

373. — Restitutionis radices. — Obligatio restituendi, quae remote ex iniusto damno oritur, duas *proximas radices* habet : rem alienam acceptam et iniuriosam eius acceptionem. Duabus enim rationibus, i. e. tum quia propria res ad alterum devenerit, tum quia ex alterius iniuria damnum patitur, indebita inaequalitas inducitur.

Priore casu, *quantitas* restituenda definitur quantitate rei alienae quam aliquis in propria specie vel in aequivalente retineat : seu quantum alienum habeat, tantum reddere debet ; altero casu, quantitate damni quod voluntarie intulerit ac proin praeviderit, eius obligatio mensuratur.

Utraque radix separatim exsistere vel concurrere potest. Separatim exsistit prior, in eo qui bona fide rem

alienam possidet, altera vero in eo qui aedes alienas culpando incendio destruxit. Concurrunt vero in fure qui rem furto sublatam mala fide retinet.

374. — **Iniustae** autem **artes** duae sunt: *violentia* et *fraudes*. Illud tamen inter utrumque interest, quod *vis* personae in se vel bonis illata semper per se iniusta est, dum *fraudes* non sunt iniustae quando, per eas, mere negatur auxilium v. g. scientiae, quod ex iustitia non debetur. Verum iustitiae per se adversantur quae positiva deceptione liberam alterius actionem vel optionem tollunt.

Quia est obligatio *positiva*, restitutio iustas admittit causas excusationis vel dilationis, postea examinandas.

Qui restitutionem sine causa differt, peccat contra commutativam iustitiam peccato cuius gravitas ex damno ipsius omissionis per se aestimanda est. Numero autem erit unicum peccatum quam diu in eadem voluntate perseverat. Ac diu, etiam per annum, eadem voluntas perseverare potest. Immo unicum cum ipso furto peccatum esse potest.

Non licet itaque per se restitutionem ad mortem usque differre, vel eandem heredibus exsequendam committere. In bona tamen fide paenitens relinqui poterit ubi admonitio non profutura praevideatur. Rursus autem, si prudenter aestimetur id in bonum paenitentis cessurum esse, cum sic efficacius ad praesentem obligationem exsequendam stimuletur, paenitenti qui facile redire potest restitutionem ante absolutionem imponere expediet.

Caute autem cum *moribundis* restitutioni obnoxiis agendum est. Absolvendus est poenitens moribundus qui simul in bona fide versatur, et non ita dispositus videtur ut obligationem facile admittat et exsequatur. Si modicum est periculum malae voluntatis, aut paenitens non sit in bona fide, fortiter et suaviter de sua obligatione certiorandus, et ad illam statim perangendam adiuvandus erit. Estne obligatio occulta, cuius exsecutio immediate fieri nequeat, aeger inducatur ad summam pecuniae sibi confessario seu potius, si copia sit, viro fideli committendam, ut postea creditori secrete solvatur, vel ad eam summam in testamento eidem relinquendam, omissa restitutionis mentione. Modus iste supponit ut mentio in testamento verisimilem explicationem secum ferat. Si obligatio non sit occulta sed statim impleri nequeat confessarius

efficiat ut per heredes certo facienda curetur, v. g. linquendo in manibus creditoris syngraphan qua debitum agnoscatur. Fit autem ut aegrotus, sui compos, omni signo faciendo impediatur. Si talis sit homo qui obligationes implendas habere facile praesumi possit, moneatur se impossibilitate ab omni obligatione excusari, modo sincere de omni peccato ipsum paeniteat.

375. — Iniusta damnificatio non fit per **omissionem,** nisi alter per se aut ex contractu ius habeat ad actionem quae damnum impediat. Sic v. g. ex iustitia custodiendi sunt pueri vel animalia ne damna aliis inferant.

Nec per omnem actionem, etiam iniustam, fit iniusta damnificatio, sed oportet ut inter actionem et damnum secutum *sufficiens nexus causalitatis* exsistat. I. e. oportet ut actio in effectum veram efficientiam habeat (physicam vel moralem) idque natura sua. Requiritur quoque ut, pro rei gravitate, effectus sat proxime sequatur ut morali et humana precautione vitandus sit. Quod solent exprimere dicendo: oportet ut effectus sequatur per se.

Quando effectus sequitur per accidens, sed actio ex *intentione* nocendi facta est, disputatur probabiliter in utramque partem an iniusta damnificatio habeatur. Atque ubi verus influxus fuerit, id affirmandum videtur. Excusatio enim nimiae difficultatis attendendi ad effectus remotos propriae actionis, ei non prodest qui actionem ad nocendum facit.

376. — Quaeres de actione qua alter a **consequendo bono** impeditur. Estne iniusta? Bonum illud futurum vel debetur ex *iustitia* vel *mere speratur*. Eius concessio et acquisitio honestae esse vel lege morali vetari possunt. His positis:

1. Consecutio boni quod ex *iustitia* cuipiam debetur, voluntaria actione positive et per se impediri nequit sine peccato iniustitiae et obligatione restitutionis.

2. Actio qua consecutio boni mere sperati alicui impeditur, ex *obiecto* iniusta esse nequit: spes non est ius. Omnis itaque iniustitia ex *modo* repetenda erit, si modus aliquam violationem iuris contineat. Modi *iniusti* sunt *vis et metus* iniuste personae incussus; *laesio famae* per detractionem vel calumniam; *damnificatio* rei alienae,

v. g. statuae qua quis certare volebat; ipsum *mendacium*, si et quatenus tollat deceptione *libertatem* actionis, ut si deceptus de tempore, alter iam non possit appellare a sententia, vindicare ius praescriptum.

Modus autem iniustus esse potest tum respectu eius qui bonum sperabat, tum respectu eius a quo bonum sperabatur. Puta mendicos qui a peregrinantibus eleemosynam sperabant. Vi ipsis vel peregrinantibus illata a sua spe deturbari possunt. Priore casu, nulla condicio iniustitiae et restitutionis desideratur: pro rata spei ipsis restituendum est. Altero casu, solus qui bonum conferre volebat iniustitia affectus est. Quare restitutio illi soli directe debetur; speranti autem non debetur nisi quantum necesse sit ut priori satisfiat. Iam vero, in casu allato, peregrinantes absolutam et perseverantem voluntatem habuisse non censentur dandi eleemosynas istis pauperibus, ita ut is nihil restituendum sit. Contra, voluntas legandi rem per testamentum absoluta putatur et constans. Quare ei qui fuisset legatarius exsecutio legati debetur ab eo qui testatorem vi vel fraude, non meris precibus impedivit ne legatum scriberet in testamento. Si autem legatarius indignus fuerit qui legatum simpliciter vel a tali testatore reciperet, non fuerit iniustus qui indignitatem, etiam occultam, testatori revelarit.

377. — Estne iniuriosus qui **damnosos effectus propriae actionis non culpandae** non impediverit, utputa si incendium ex tua negligentia non voluntaria exortum, exstinguere neglegas ?

Iniuria et obligatio restitutionis affirmandae sunt, si proportionatum incommodum auctorem damni non excuset. Vetat enim iustitia commutativa ne actio nostra alterum rebus suis privet, ac proin iubet ut eiusdem efficaciam damnosam quamdiu moraliter possumus cohibeamus. Quia tamen causa non fuit culpanda, iam relative grave incommodum excusat: i. e. illud quod, considerato damno imminente et facultate impediendi, non pro levi habendum est.

Quare, si malum quod clare de Petro dicis intellegitur de Paulo, ille effectus praesens tuae actionis praeteritae est ex iusti-

tiae corrigendus. Ita Mol. t. 5, d. 40, n. 3; Lugo, d. 15, n. 6; Lessius tamen, c. 11, n. 119, ex sola caritate obligat: quia causa confusionis non fuerit tua loquela sed aliorum error. Haec sententia probabilis est. Verum adiuncta certam efficere possunt obligationem solius caritatis aut iustitiae.

378. — Cum **restitutio** in re eiusdem ordinis fieri nequit, estne **in re diversi ordinis** facienda? V. g. estne pro irreparabili corporis damno qua tali (i. e. non considerato detrimento patrimoniali inde secuto) pecunia tribuenda?

Alii id affirmant cum S. Thoma, quia est aliqua, quamvis imperfecta, compensatio; et modo quo fieri potest restitutio imponitur. Alii id negant, cum nulla sit aequiperatio inter bona diversi ordinis, ita ut restitutio impossibilis dicenda sit. Haec ratio praeferenda videtur. Attamen iusta est sententia quae reum multa pecuniaria damnat; quare omnes concedunt pecuniam post iudicis sententiam deberi.

379. — Nihil, **propter solam culpam iuridicam** deberi iam antea exploratum habemus. Quid debet autem qui damnum **obiective grave cum subiective levi** culpa intulerit? Varii casus distinguendi sunt: *a*) Culpa venialis ob *imperfectam deliberationem*, vel *neglegentiam* leviter culpandam, proportionata non est ad gignendam gravem obligationem quam ratio materiae aliunde postularet. Itaque *nulla* tunc videtur, ne venialis quidem, obligatio adesse. Cfr. Lugo, De Iust. d. 16, n. 50. — *b*) Si venialis fuit culpa, quia invincibilis error fuit de *quantitate* damni, materialiter sumpta, maius censetur involuntariae illatum. Ac proin erit obligatio levis restituendi valorem quo rem, v. g. proiectam margaritam, aestimavit. — *c*) Si, cognito quidem rei pretio, v. g. 200 francorum, hanc esse *levem* materiam invincibili errore existimavit, videtur *sub gravi* illa quantitate restituenda teneri. Voluntarie enim se obligavit ad illam summam restituendam; quantitas autem obligationis obiective potius quam subiective aestimanda est. Excipe, si mere relative ad ditissimum possidentem, minime vero pro suis facultatibus rem levem esse arbitrabatur. Cfr. Lehmk. I, 1154. Tunc levi obliga-

tione tenebitur. — *d*) Si per *plura damna levia*, ex oblivione, quae non facile admittenda est, ad gravem materiam sine reatu mortali pervenerit, gravi obligatione non tenetur (quamquam plerique severius respondent); singulorum tamen damnorum sub levi contraxit et retinet obligationem restituendi. Propter diversam restitutionis radicem, aliter dicendum est de illo qui. per plura furta minuta, sine reatu gravi, materiam gravem perfecerit: is sub gravi se gravi materia spoliare debet quam in propria specie vel aequivalente retineat.

380. — Quid, si **erraverit** circa **corpus damni**? Res bifariam accidere potest. Vel volens occidere Titium, bene sibi notum, casu occidit transeuntem Sempronium. Is nihil restituere debet: nihil Titio quem non occidit, nihil Sempronio quem mero casu damnificavit. — Vel volens Titium occidere, in hunc hominem, quem Titium esse existimabat, sclopetum dirigit eumdemque occidit. In hoc casu, ipse sensus communis cum plerisque hodie theologis damnum reparandum esse dicit, quia error iniuriam quidem personalem, non vero iniustam damnificationem quam conscius fecit auferre potest. Verum obligatio restitutionis non se porrigit ultra id quod heredibus Titii deberet: illud solum damnum enim fuit voluntarium. Et sunt probati auctores qui, saltem si error facto causam dedit, cum Lugo, d. 17, n. 75-77, et S. Alphonso, l. 3, n. 629, eundem ab omni obligatione restituendi eximunt: cui sententiae extrinsecam probabilitatem denegare non possumus. Cf. *Quaest. de Iust.*

381. — **Dubium** positivum et probabile **de iustitia actionis** est dubium *iuris*, cui systema probabilismi stricte applicari potest. Dubium autem de **damno illato** aut **de causalitate** propriae actionis est dubium facti. Attamen, si post sufficientem investigationem perseveret dubium, obligatio fit incerta, propter quam nemo rebus suis spoliandus sit.

Dubium vero de **facta solutione** aut restitutione per se aliter solvendum est. Valor enim de quo agitur est quasi bonum inter paucos incertum et in nullius possessione, quod pro rata dividendum est. Quare communis senten-

tia obligat ad solvendum vel restituendum saltem pro rata, nisi probabilitas solutionis longe maior sit. Facilius dubitanti debitori permitti potest ut exspectet petitionem creditoris, si, ex eius silentio, probabilitas solutionis confirmetur (1). Non nulli tamen satis tutum existimant ut nihil solvat, quia obligatio eius sit incerta. « Quod — ait Lehmk. I, 1147 — quamquam solida ratione non videtur sustineri posse, adeoque positive consulere debitori non possum, tamen eatenus scitu utile est, quatenus in casu difficili debitoris bona fides facilius supponi atque integra relinqui possit ».

Plura alia de restitutione utilius differri videntur, postquam de variis iniuriis et conexa restitutionis obligatione dixerimus.

II. — *De Iniuria personali.*

A). *De actione privatorum.*

382. — Norma generalis inter privatos. Personae privatae sunt qua tales aequales et sibi coordinatae, ita ut nunquam alia aliam tamquam medium sibi assumere possit. Nec alicuius malitia inviolabilitatem istam tollere potest. Quare conflictus iurium, qui dicitur, non potest esse nisi de iuribus alienabilibus, quae a pluribus possideri, et ab una ad aliam personam transire possunt. Quare etiam nullum personae proximi malum intendi vel eligi potest ab altero, sed solum, propter iustam causam permitti, ita ut omnia quae in hac re licent esse non possint nisi applicationes principii duplicis effectus. Haec principia, in isto argumento, ante oculos habenda sunt.

383. — Iniuriam committit qui alicui, non libere consentienti, aufert bonum **gratiae supernaturalis, veritatis, usus rationis, famae.**

Hinc si quis alterum ad *peccandum* induxerit mera suasione vel exemplo, ex sola caritate debet eum ad me-

(1) Ac lex simpliciter permittere potest ut debitor omittat solutionem quamdiu non rogatur.

liorem statum revocare; si autem fraude, metu usus est, haec auferre debet, apta praeterea indicare remedia, nisi alter haec satis noverit, et alia damna sarcire, si quae inde profecta sint. — Qui aliquem ab ingressu in noviciatum vel novicium a professione averterit, iustitiam non violavit nisi vi vel fraude usus sit. Si alterutra intercesserit, redibit erga novicium vel candidatum obligatio de qua modo in casu superiore dicebamus. — Suntne monasterio restituenda emolumenta cum isto ingressu per se conexa? Sunt qui id teneant et damna secundum praesentem spem aestiment. Quia tamen huius modi actio non tendit de se ad damnum temporale inferendum Instituto cui nullum in novicium ius acquisitum est, obligatio probabiliter negari potest. — Qui vi vel fraude **professum** abduxerit, is de damnis temporalibus erga Religionem tenetur. Seclusa vi et fraude, cum ipse Religiosus contra iustitiam *non certo* peccet, obligatio restitutionis, cum Lessio, c. 8, n. 16–20, contra multos, negari posse videtur.

384. — **Qui errores practicos docuerit,** eos dedocere debet et damna reparare quae inde per se erranti et aliis secuta sint. Si vero fuerint *speculativi*, id pro veniali habetur, nisi error versetur circa principalia et fundamentalia fidei dogmata, aut discipulus fraudetur magna disciplinae parte quam addiscere volebat.

385. — 1. **Contumelia** est *proximi inhonoratio*, seu illicita honoris proximi laesio. *Honor* autem est testificatio de alterius excellentia seu bonitate. Cuique competit aliqua bonitas, et ius est ne contemnatur, sed secundum condicionem suam secum agatur.

2. Contumelia est ***negativa***, qua signa honoris quae observantia, pietas postulabit, mere negantur; *positiva*, quando laesio honoris continetur vel *verbo* (per convicia, improperia, maledicta) vel *scripto* (libello famoso) vel *facto* (signis, repraesentationibus contumeliosis).

3. Animo corrigendi, humiliandi, aliave iusta ratione, potest Superior verbum aliquod, secus contumeliosum, subdito obicere: sed caveat ab excessu.

Ioci causa leves defectus obicere, modo ne alter contristetur vel ad iram moveatur, pertinet ad urbanitatem,

secundum S. Th. 2, 2, q. 72, art. 2. Convicia quibus mulieres, pueri, homines infimae sortis se onerant, non censentur graviter honorem laedere, ita ut excunsentur a mortali, quia iisdem fides non adhibetur. Perinde saepe dicendum est de conviciis ab homine irato prolatis.

4. Contumelia autem semper caritati adversatur, et etiam *iustitiae*, quando honor vere laeditur. Estque genere suo mortalis, quia adversatur bono quod pluris fit ipsis divitiis. Ac mortalis erit re vera, cum ex affectu mortaliter malo sive contemptus sive odii procedit, vel si *gravis* dehonoratio sequatur : hic plurimum potest qualitas tum peccatis tum personae quae inhonoratur. (Locus S. Matth. « Si quis dixerit fratri suo *fatue*, reus erit gehennae ignis », explicatur, quatenus contumeliosum verbum manifestet odium mortale.)

5. Quamvis qualitas personae laesae, utputa parentis, novam speciem addere possit, contumelia, qua talis, est species *infima*, cum hanc unam formalem malitiam contineat praeiudicii facti honori proximi. Sic plerique, etsi S. Alph. *De Peccatis*, n. 48, contumelias existimet probabilius ex obiectis distinguendas esse, quia singulis excellentiis proprius honor tribuendus sit.

6. Ipse *honor*, qua talis, restituendus videtur, etiamsi fama (quae facile simul laeditur) non sit laesa. Reparatio fit per honorificam et amicam salutationem, vel invitationem ad mensam, vel petitionem veniae (etiam subinde flexis genibus et corum testibus : quod etiam per mandatarium fieri potest), prout laesio gravis fuerit. Molina tamen, t. 5. d. 46, haec ex sola caritate praestanda existimat. Si damna materialia secuta fuerint, haec reparanda esse non ambigitur. Ex communi autem hominum sensu, venia iam non debet peti, si offensus vindictam sumpserit, per se vel per iudicem.

386. — 1. **Detractio** est *iniusta alienae famae violatio. Fama* autem est *opinio seu existimatio de alterius excellentia*. Est ergo bonum quod habemus apud alios.

2. Laesio famae plerumque fit verbis aut signis aequipollentibus, et est *calumnia*, cum falsum crimen imponitur, *detractio* (strictius dicta), cum verum sed occul-

tum revelatur. In foro civili, cum officiales agere non possint nisi de calumnia, dum probatio peccati seu delicti adversus privatos non admittitur, distinguunt interdum *diffamationem*, quae est laesio famae privati viri, et *calumniam* qua fama officialis laeditur. Quamvis calumnia detractione sit gravior, specie tamen ambo non differunt, nisi quatenus calumnia simul adversatur veritati: sed haec malitia non est mortalis. Nec variae detractiones inter se specie differre videntur, quia eidem famae adversantur. Aliter tamen opinatur S. Alph., *De Pecc.*, 48.

Detractio dicitur *directa* et *formalis*: a *materiali*, per intentionem laedendi famam, separatur.

3. *Contumelia* gravior censetur *detractione*; haec quoque tamen gravis est genere suo. Actio privandi quempiam fama sua, quandam furti rationem habet. Sed bonum famae, a persona distinctum, in alto Status dominio versatur. Quare potestas publica potest infamia punire. Perpetua tamen infamia afficere, menti hodierni legislatoris potius adversatur. — Praeterea, actio quae laedit famam saepe aliam utilitatem possidet immediatam suppeditandi opportunam cognitionem. Quotiescumque igitur communicatio notitiae proportionatam utilitatem habet, alterius diffamationem tamquam alterum effectum active permittere possumus.

4. De ipsa *fama* haec opportune observantur. Est fama *conaturalis* seu negativa et *communis*, quatenus non reprehenditur qui malus non probatur; est fama *positiva*, *specialis*, *legitime* per virtutum exercitationem *acquisita*. Fama ista utilis, immo necessaria est ut facile, dignum et iucundum commercium cum aliis hominibus faveamus, et secundum capacitatem nostram nos utiles reddere aliis et societati, seu functione nostra sociali fungi possimus. Integritas ista, cum in usu liberi arbitrii fundetur, libere perit et libere restitui potest. Ne pereat propter accidentale vitium, postulat ipsa utilitas communis. Qui famam aufert, stimulum conversionis et occasionem reparandi simul tollit. Et tollit quod alter adhuc habet. Verum nemo, etiam in re morali, praetendere potest ad

famam *positivam* quae suis meritis sit maior: hanc enim numquam vere acquisivit. Quare quempiam, secundum veritatem, ad communem famam reducere semper licet. Valde utile quoque est, bona frui fama capacitatis et talenti. Verum cum haec res libero arbitrio subtrahatur, id unum cavendum est, ut veritas dicatur. Tunc suum quisque locum honorate in civitate tenere poterit. Rursus autem alios iuvat ut iustam peritiae vel imperitiae aliorum cognitionem habeant. Defectus ergo artis indicari poterunt.

Fama quoque *posthuma* in magno pretio habetur; et spes talis famae stimulus est plurium praeclare gestorum. Quare nec de mortuis detrahere fas est.

Facilius tamen proportionata causa adest historicis ut de factis, praecipue non recentibus, et de hominibus quorum fama iam minus intersit aliarum personarum viventium, secundum veritatem plene dicant, soluta omni personalis famae consideratione: tum quia scientia historica communiter interest; tum quia condemnatio viri noxii plerumque restitutionem bonae famae innocenti parat.

Detractio porro gravis fit propter detrimentum quod cuiuspiam existimationi infligitur. Itaque ubi persona nostra ignoratur, ita ut nomen nostrum personae nostrae applicari nequeat, nec famam habemus, nec verum famae detrimentum pati possumus. Gravitas demum detractionis minus quam ex defectu narrato, ex famae detrimento aestimanda est. Unde saepe gravius erit secretarium de garrulitate quam de peccato mortali temere accusare. His positis:

5. *Non peccant detractione*, qui, in ordine ad correctionem, occultos defectus filiorum et subditorum *parentibus* et *Superioribus* deferunt (cfr. supra n. 92); — qui *consilii* et *auxilii* capiendi causa, revelant quae necessario communicari debent: — qui revelatione sua proportionatum alterius *damnum impedire* proponunt: unde, cum agitur de conferendo officio, de contrahendo patrimonio, de suscipienda religione, de assumendo medico, praeceptore, famulo, licet, immo interdum oportet, occulta alterius impedimenta, inhabilitatem, crimina, unde *notabile* aliquod incommodum

merito timetur, manifestare, dummodo nulla alia ratio commodior impediendi praesto sit, et damnum quod proximo timetur ne sit nimis infra damnum quod ex revelatione sequetur; — qui revelatione consulit *propriae famae* iniuste per alium laesae; — qui, *solacii* causa, iniuriam ab alio sibi factam alicui amico, non pluribus, comunicat, praesertim si caveatur ne persona apertius nominetur quam ad solacium necesse sit; — qui crimen, notorietate *iuris* publicum, i. e. de quo constat definitiva iudicis sententia, manifestat, etiam in aliis locis ubi fama non erat facile perventura. Id fit sine *iniustitia*, quia divulgatio sententiae rationem habet utilis poenae, et ad publicum bonum expedit ut facinorosi cognoscantur. Nec repugnat *caritati*, nisi mala agas intentione, vel, propter personae emendationem, ratio boni publici desierit. Immo si res solam *facti* notorietatem habeat, videtur bonum publicum postulare ut de husmodi publicis rebus homines colloqui possint et sic errores vitent qui ex falsa existimatione facile manarent. Sic Lugo, d. 14, n. 61, contra alios qui severius loquuntur, cum res divulgatur in loco quo fama non est nisi post longum tempus perventura Potestne autem, salva iustitia, excitari memoria antiquae condemnationis? Id olim admittebant; res a mente legislatoris pendet, quam contrariam arbitramur.

6. *Levis* tantum est per se detractio illius qui aliorum naturales defectus vel generales propensiones iracundiae, etc. (excepta luxuria) revelat; vel etiam peccata mortalia quae, propter personae condicionem, eius famam parum laedunt, ut si de adulescenti saeculari et parum pio dicas eum esse prodigum, amoribus deditum, etc.; — illius qui cuiuspiam crimen occultum revelet uni alicui viro prudenti et taciturno, nisi persona sit cui quispiam speciatim probari cupiat. Neque obstat grave reputari amissionem famae apud unum, per iudicium temerarium; quia per illud iudicium crimen cuipiam imponitur quasi falsum, quod, in re gravi, semper grave est; — illius qui crimen manifestat quod brevi publicum erit, quia parum nocet: nisi tamen gravia damna ex ista anticipatione sequantur; — illius qui infamem in uno crimine, v. g. adulterio, de altero valde affini, utputa de fornicatione, infamet; — illius qui de *vitio gentis* in genere loquatur, aut de tali civitate dicat ibi multos esse improbos, etiam crimen determinando, quatenus aut no-

torium est, aut neminem determinatum laedit. Immo peccatum facile nullum erit.

7. *Grave* autem erit, contra iustitiam, narrando defectus etiam leves *graviter* nocere, ut si optimi nominis Praelatum dicas esse mendaciis assuetum, illegitime natum; — vel de aliquo dicere te novisse quidpiam de illo quo magno rubore sit afficiendus; — res graves quae intra ambitum restrictae communitatis, ut capituli, monasterii, religionis, continentur, iis revelare qui ad illam communitatem non pertinent, praesertim cum infamatio religionis, ordinis, etc. inde non raro sequatur; — detrahere ordini seu statui religioso in communi, vel *monasterio*, dicendo v. g. quod in eo male vivatur, observantia regularis non servetur (nisi id notorium fuerit), vel, tacita persona, indicare monasterium ubi grave peccatum occultum commissum fuerit; — detrahere loco cuidam si infamia in singulos quasi redundet: id tamen hodie, ob mixta omnia personarum genera, difficilius accidet.

N. B. Qui publicum delictum refert, paenitentiam et emendationem quoque, ex iustitia referre debet.

Pro persona audientium qui similium rerum conscii sint vel prorsus ignari, poterit revelatio delicti communitatis, vel clericorum, monasterio, ordini clericali graviter vel non nocere. Et quo artiore secreto (v. g. confessionis) tenebaris, graviore prudentiae obligatione teneris. Et scandala quoque vitanda sunt.

Ex gravi alterius contristatione, potest narratio defectus naturalis, gravis contra caritatem evadere. Pariter, *illaesa* saltem *caritate*, memoria facti quod oblivioni traditum est fieri nequit, nisi ratio boni communis id postulet.

8. *Detractio materialis ex loquacitate* orta est mortalis, si gravem proximi laesionem inferat, idque advertatur. Poterit autem esse obiective venialis, si non serio accipitur vel creditur. Similiter veniale existimant audita referre ut audita tantum, nihil affirmando de rei veritate, sed dubitationem potius suam de ea significando, nisi tamen grave damnum ex modo narrandi vel ex levitate audientium qui temere credituri et vulgaturi sint, secuturum praevidea-

tur. Cum autem non ex modo narrandi sed ex levitate sua auditores credituri sunt, grave erit contra solam caritatem. Ipsa iustitia autem graviter laedetur si rem ut a viro fide digno narratam referas: alii enim tunc rationabiliter credent. Cfr. Lugo, d. 14; S. *Alph.* l. 3, n. 977.

Admittunt fas esse reo, si conferat ad suam defensionem, in iudicio criminali, vera crimina testium revelare. Et si testis illegitime respondeat, ipsa calumnia veritati quidem, non tamen iustitiae adversabitur.

9. *Restituenda* est ipsa fama a detractore, non ab eius heredibus, cum personalis obligatio personale delictum sequatur; secuta damna *materialia* onus fiunt ipsius patrimonii.

Qui *verum crimen* narravit, possit laude, honore reddito famam paulatim reparare. Nobis probari nequit usus restrictionum mentalium quem alii concedunt, immo imperant. Imputatio autem criminis falsi aperta retractatione apud auditores immediatos, et etiam mediatos, *per se* destruenda est. Interdum sufficiet dicere se penitus deceptum esse et res aliter haberi ac dictum erat. Plerumque tamen confessarii retractatione apud auditores immediatos contenti sunt: cum alia retractatio difficillima fiat, et immediati tacite invitentur ad corrigendum aliorum errorem. Cfr. Lugo, d. 15, 15. 16; d'Ann. II, 266; S. Alph. l. 3, n. 991.

Qui *bona fide* vel probabili errore ductus, falsum de alio sine formali mendacio dixit, errorem corrigere *ex iustitia* debet quatenus id sine notabili suo incommodo possit. Si autem error audientium causa fuit cur de alio intellectum sit crimen de uno dictum, debet *ex caritate* grave proximi detrimentum sine suo damno praecavere.

Obligatio restitutionis excusatur vel cessat: ob physicam vel moralem *impotentiam:* sed qui formaliter iniuriosus fuit debet cum aequali suo damno restituere; — si crimen occultum quod narratum sit vel aliud simile evaserit alia ratione publicum; — si fama probabiliter non fuerit laesa, quia veri simile est fidem non fuisse adhibitam ab auditoribus ei qui ex ira vel passione loqui videbatur; — si fama aliis modis recuperata sit

(secuta tamen damna materialia reparanda sunt) ; — si probabili oblivione res tecta sit, et periculosus sit rei memoriam renovare; — si alter tibi detraxerit et restituere nolit; — si restitutio condonetur. Condonatio illa licita est, si infamia non redundet in alios, nec fructus impediat communiter utilis laboris.

387. — **De iudicio temerario.** — 1. *Iudicium* est firma animi sententia, seu assensus indubitatus; *suspicio* est assensus inchoatus; *dubitatio* non est assensus nisi causaliter, sed quasi suspensio animi in neutram partem inclinantis.

2. Propter sufficientia indicia iudicare, suspicari, dubitare nemo prohibetur ; immo id facere in rebus practicis ipsa prudentia cogitur. Nec, cum dubitamus, dummodo positivo iudicio de improbitate abstineamus, vetamur ita ad maiorem cautelam agere et res disponere ac si alius sit iniquus. Hoc secluso, potius animo propendere debemus in bonam interpretationem, et falsitatem aliquam spernere si qua huic favorabili iudicio subsit, quia veritas contingens particularis non pertinet ad perfectionem intellectus secundum se, et iudicium istud magis ad bonum animi affectum spectat. Cfr. 2, 2, q. 60, art. 4, 2.

3. Quia fama est bonum quod habemus apud alios, iudicium temerarium cum plena advertentia, de graviter infamante proximi reatu adversatur iustitiae et quidem graviter. Sed peccatum istud raro committetur, sive quia indicia saltem probabilia adsunt, sive quia defectus rationum non advertitur. Fere tunc committetur, quando advertens obligationem examinandi rationes, examen ex malo affectu neglegas, et in apprehensione alterius infamiae delecteris.

388. — **Suspicio et dubitatio temeraria** ex genere suo veniales esse videntur. Cum enim in mente suspicantis supersit aliqua bona proximi existimatio, ei nulla gravis iniuria irrogatur. Gravis tamen esse potest malevolentia ob quam in suspicione gravi vel in dubitatione de re gravi persistatur. Qui interrogatus responderit se non esse

moraliter certum sed falli posse, non iudicat sed suspicatur; iudicat vero qui rem dixerit certam vel fere certam.

389. — De iniuria in corpore proximi. — 1. *Directa hominis occisio*, privata auctoritate facta, est intrinsece illicita. Perinde dic de *mutilatione*, ea excepta quae ad corpus seu vitam temporalem servandam ordinatur. Consensus patientis solam iniustitiae notam, non autem alias malitias auferre potest; ne quidem gravem pietatis offensionem qua voluntarium parricidium, coniugicidium, fratricidium inficit haec inter se gravitate, non tamen specie differunt. Gravis annexa *crudelitas* in exsecutione, novam addit speciem *feritatis*. Medium autem seu modus homicidii speciem non mutat.

Nec malefactorem aut reum morte damnatum, privatus occidere potest, nisi agatur de legitime proscripto, quem occidendi cuivis auctoritas publica datur.

2. Homicidium *casuale* seu quod, praeter intentionem, sequitur actionem vel omissionem, imputabitur quatenus secuturum praevidebatur ex actione quae propter periculum talis effectus erat iure naturali vel positivo prohibita. Dicitur *casuale mixtum*. Casus est clerici qui, necessitate non excusatus, medicinam cum adustione vel incisione illicite exercuerit.

390. — 1. **Duellum**, i. e. duorum vel paucorum certamen periculosum, ex condicto, i. e. ex praeviante pactione, armis letalibus susceptum, intrinseca malitia homicidii et suicidii inficitur. Absurdus iste usus originem habet superstitiosam, sicut *ordalia* media aevi, et tunc forma erat tentationis Dei (cfr. Suarez, Dec. l. 2, c. 39). Deinde supravixit, tamquam indicium animi fortis et honorem proprium zelantis. Verum huiusmodi demonstratio nequit per viam illicitam quaeri. Nec mala timenda privationis dignitatis, exclusionis ex exercitu, duellantem excusant, cum immunitas ex acto malo quaeratur Quae omnia constant cum ex ratione, tum etiam ex propositionibus damnatis a Ben. XIV, C. « Detestabilem » 10 nov. 1752.

2. *Duellum poenis ecclesiasticis punitur.* — *a*) *Excommunicatio* Romano Pontifici simpliciter reservata, e c. 1251

plectit ipso facto « Duellum perpetrantes aut simpliciter ad illud provocantes, vel ipsum acceptantes, vel quamlibet operam aut favorem praebentes, nec non de industria spectantes illudque permittentes vel quantum in ipsis est non prohibentes, cuiuscumque dignitatis sint ». Quae verba fere identica sunt verbis censurae antea latae C. « Apostolicae Sedis », ita ut eandem interpretationem (cfr. c. 6, 2°) recipere debeant.

Itaque : Duellum quod censura plectitur supponit, ex sententia probabili, condictionem *loci, temporis*, et *armorum*. — Quare censuram effugiunt qui, oborto improvviso conflictu, ex eodem rixae impetu ad locum aliquem idoneum ex aequo pergunt (S. C. C. 15 oct. 1744). Plectitur autem duellum ad primam sanguinis effusionem vel quod certo ictuum numero finiatur, nisi re vera, ob cautelas sumptas, morale gravis vulneris periculum absit. Ex resp. particulari S. C. C. episcopo Wratislav. (A. S. S. 23, 242), duella inter Germaniae studiosos censura attinguntur. — *Perpetrantes, provocantes, acceptantes* principaliter puniuntur ; quare plectuntur censura etiamsi nulla pugna secuta sit, dummodo non ficta, sed *vera* fuerit provocatio vel acceptatio, et locum, tempus, arma determinent aut eligenda ab adversario acceptent.

Complices, contra, secundario plectuntur. Quare oportet ut factum principale advenerit, quod, si de spectantibus agitur, non potest esse nisi ipsum duellum. Operam autem vel favorem praestant *testes, patrini*, etc, medici quoque et confessarii si, a duellantibus rogati, intersint etiam cum intentione abbreviandi pugnam vel vulnera curandi aut absolvendi. Non autem armorum magistri qui eos quibus certare destinatum est mere artem pugnandi docent, nec aurigae qui duellantes ad locum pugnae vehunt, si inde pugna non est facilior vel certior facta. — De *industria* spectant ii soli qui praesentia sua animum pugnantibus aut splendorem pugnae addunt. — *Permittentes* et *non prohibentes* non sunt privatae personae sed potestates publicae, civiles aut militares, quae vel positivam licentiam dant, vel, cum possint, duellum minime impediunt. « Cuiuscumque dignitatis sint » : hodie ex c. 2227, omnes personae, si solo excipias Cardinales, pontificiis excommunicationibus latae sententiae afficiuntur. — Duella « americana » cum nullam speciem pugnae habeant (1), hac censura non continentur.

(1) Huc redeunt ut ambo adversarii se exponant periculo mortis vel gravis damni, unde alter casu occumbat, alter casu indemnis evadat : ut si duorum pastillorum alter sit innoxius, alter veneno infectus, et ambo debeant alterutrum absumere.

b) « Mortui in duello aut ex vulnere inde relato » privantur ecclesiastica sepultura, et, consequenter, Missa exsequiali et publicis officiis funebribus. Verum hodie, contra atque ante Codicem, haec poena cessat, si, ante mortem, aliquod paenitentiae signum dederint (c. 1240. 1241).

c) Duellantes eorumque patrini sunt ipso facto *infames* (c. 2351, § 2), ac proin sunt irregulares ex defectu, inhabiles ad beneficia, etc. ad actus legitimos, ad exercitium iuris aut muneris ecclesiastici, arcendi a ministerio (c. 984, 5°. 2293. 2294). Commisso autem homicidio, sunt praeterea irregulares ex delicto (c. 985, 4°).

391. — **Ovulum foecundatum,** *physiologice* sibi vivere incipit, *theologice* autem est probabiliter, a primo instante, anima rationali praeditum, ac proin baptizandum, et tractandum ut homo. *Regulariter* ut vitalis in lucem edatur, foetus per septem minimum menses corpore matris contineri debet, nec sine special ipericulo, ante 34 hebdomadas expellitur. Nunc tamen ope specialis cuiusdam incubationis, quidam foetus *semestres* servari possunt.

Interdum, ob varias causas, plerumque ignotas, ovulum foecundatum, *extra uterum*, vel adhaerescit ovario aut oviductui, vel, in ipsum ventrem decidens, applicatur alicui matris intestino, et ibi grandescere coepit (1). His positis :

392. — In foetum *certo* vel *probabiliter* viventem exercere *embryotomiam* (qua vel rupto capite, vel secto corpore occiditur) numquam licet. Contraria sententia tuto doceri nequit ex S. Off. 11 maii 1884 et 19 aug. 1889. Actio enim ista est certum aut probabile (probabilitate facti) homicidium innocentis, quod ne quidem ut medium maximi boni intendi potest. Neque obstat, modicam vitae iacturam fore, quia vitam directe abbreviare numquam, etiam moribundis, fas est. Nec foetus qui loco suo

(1) Praegnatio *tubaria, ovarica, abdominalis*. Tertiam tamen haberi non ita constare monet Cappelmann-Bergmann ; *Medicina pastoralis*, p. 50.

naturaliter evolvitur cum aggressore materialiter iniusto comparari potest.

393. — **Abortus** definitur eiectio foetus immaturi, seu qui extra matrem nondum vivere potest; dum *acceleratio partus*, theologice, est expulsio praematura foetus qui tamen iam vitalis edi potest. (Medicis abortus est potius eiectio foetus nondum formati, unde latius intellegunt accelerationem partus.)

Directe procurare *abortum* aeque illicitum habetur ac foeticidium. Sic sentiunt classici doctores; si qui exceptionem admittere visi sint, supponebant foetum nondum animatum. Sic S. Alph. l. 3, n. 394; sic plerique recentiores; sic S. Officium quod abortum assimulavit operationi directe occisivae, quam, in ullo casu licere, tuto doceri non posse declaravit 19 aug. 1889. Cfr. resp. 24 iul. 1895. Expellere enim foetum immaturum, qui non edetur vitalis, est eidem vulnus letale infligere. Qui autem proximam mortis causam induxerit, malitiam homicidii contrahit.

Pauci (Ball.-Palm., t. 2, tr. 6, n. 910 ss.; Lehmk. I, 848 ante octavam editionem) in quibusdam gravissimis casibus benignius, ante ultima S. Sedis responsa, putabant vel intentione salvandae matris directam abortus rationem auferri, vel matrem quasi a conservando foetu cessare. Verum cum salus matris sequatur abortum et per eum obtineatur, intentio directam abortus procurationem non tollit; et mater non mere cessat a conservando foetu, sed positivo et saepe difficili conatu eundem expellit. Fieri itaque poterit ut in casu extremo bona fides medici turbanda non sit, insistendo tamen ut his operationibus incumbant quae matrem et prolem simul servant et de aeterna prolis salute sollicitam curam gerant. — N. B. Non ita pridem instrumentum inventum est quo membranae quibus foetus obtegitur ita scinduntur ut aqua ope siphunculi inici et, in ipso matris utero, probabilis baptismus infanti conferri possit.

Observes quoque ad salvandam matrem in casu extremo potius opus fore (si liceret) craniotomia quam abortu qui, in praesenti mortis discrimine, tardius tentaretur.

Quia nostrae aetatis homines minus philosophicis quam practicis rationibus suadentur, opportune ipsis ostenditur quomodo severitas S. Sedis pluribus humanis vitis parcat, nedum causa sit etiam per accidens cur plures pereant. Etenim si, ob temporalem

vitam matris salvandam, occisionem infantis licitam dixeris, haec ob probabilem etiam necessitatem exercebitur, nec ad salvandam utramque vitam omnia eadem sollicitudine tentabuntur. Ac notes, nullam mundanam reprehensionem incursum iri a medico qui, necessitatem allegans, infantem occidit qui cum matre salvari poterat, dum si mater moriatur in partu periculoso, haec mors prudentiori medico facile imputabitur. Ipsa itaque famae suae utilitate, medicus impelletur ut, contra foetum, securiores partes sequatur, multos sic immolando qui cum matre vivere potuissent. Ipsa experientia id luculente confirmat. Addas quoque ab una causa excusante ad alias admittendas homines perduci; satis est academicas relationes legere ut videas quam latus iam campus foeticidio et abortui patere velint.

394. — **Accelerare partum** licebit quotiens melius, hac ratione, ipsi vitae infantis consulitur. Ut autem fiat propter matris salutem, oportet ut perficiatur « eo tempore ac modis quibus, ex ordinarie contingentibus, matris et foetus vitae consulatur » (S. Of. 4 maii 1898, ad II). Ratio est, quia voluntas infantis, ubi de discrimine vitae suae agitur, a parentibus suppleri non potest nisi ut eius bono et utilitati provideatur; minime vero ut fiat actus etiam indirectae immolationis vitae, quem adultus ex heroica caritate facere posset. Id tamen aliquanto latius intellegi potest, quia ipsa mater est infanti necessaria.

395. — Sic, statim post mortem matris licita, immo per se obligatoria erit **sectio caesarea** ad extrahendum foetum etiam immaturum, qui sic morti aeque certae et promptiori eripitur et baptizari poterit. Hic rursus praeiudicia mundana aeternae saluti obstant, et qui praedicabant abortum ad salvandam temporalem matris vitam, damnabunt mortuae matris excisionem ad aeternam beatitudinem infanti procurandam! Propter hodiernas leges poenales, sacerdos non poterit nisi medicum et familiam officii sui monere. Quamvis autem absolutae propinquorum voluntati aegre resistere possit, medicus seu chirurgus tamen in ipsa peritia sua auctoritatem possidet qua operationem istam peragere tutus queat. Optimum saepe consilium erit ut statim, nihil rogando, foetum extrahat, quasi naturale complementum promissae curae. Si nulla moraliter est spes baptismi, desinit ratio ob quam, etiam

post matris mortem, foetus extrahendus sit. In ipso autem sinu matris mortuae mox peribit asphyxia.

Operatio chirurgica, puta sectionem caesaream, quae ad procurandum baptismum infanti suo sit necessaria, per se a matre subeunda est, etiam cum proprio periculo, si satis certus sit baptismus qui aliter conferri nequeat. Ad vitam temporalem servandam, periculum istud admittere non debebit. Cum hodie operationes multo securius fiant quam ante, nec ullum personae sopitae horrorem verum iniciant, mater suaviter inducenda est, ut probi medici consiliis obsequatur. Cavebimus tamen ne mulier quae moritura praevidetur in mala fide constituatur. Saepe itaque de gravi obligatione sua tacendum erit.

396. — De poenis ecclesiasticis. — « Procurantes abortum, matre non excepta, incurrunt, effectu secuto, in excommunicationem latae sententiae Ordinario reservatam; et si sint clerici, praeterea deponantur » (c. 2350 § 1). — « Sunt irregulares ex delicto.... 4° Qui.... foetus humani abortum provocaverunt, effectu secuto, omnesque cooperatores » (c. 985, 4°).

Procurant abortum quicumque actione physica vel morali, efficaci et directa intentione, efficiunt ut expellatur foetus non mortuus ante septem menses a conceptione. Iure novo ex c. 2231, comprehenduntur censura *mandantes*, et *praestantes cooperationem* positivam et necessariam, quales medici ; ii quoque qui propter ulteriorem finem bonum, illicitum abortum exercuerunt. De cooperatione pharmacopolae qui mere vendit potionem, difficilius constabit eam fuisse necessariam. Mater ipsa non iam est a censura immunis. Quae tamen metui gravi extrinseco cesserit, censuram effugit. — Censura autem incurritur a momento quo eiectus est foetus, ex medio adhibito. — Si quem, ante secutum effectum, paeniteat, ita ut absolutionem receperit, immunis videtur a censura, quae nequit iam ad peccatum ut accessoria accedere. Si aliter sincere doluerit, videtur hodie ex can. 2209 § 5 collato cum 2229 § 3 censura teneri.

N. B. In interpretanda praesenti censura, auctores quidam, quamvis post Codicem scripserint, canones 2209

2229-2231 praetermisisse videntur. Ita Pighi, *Curs. theol. mor.* 1. 3, n. 551. 552.

Craniotomia, quamvis in se gravior, cum ab abortu plane sit distincta, hac censura non afficitur. — Irregularitas autem, hodie, eandem ac censura interpretationem recipit. Cooperatores vero esse videntur cooperatores positivi tantum (ex c. 2231), quamvis Cerato (*Censurae vigentes* n. 161, p. 229) etiam negativos comprehendat. Cf. Gén. I, 634 ; Pighi, l. 3, n. 602. Qui vero craniotomiam exe[illegible]uerint, irregularitatem ex homicidio non effugiunt.

397. — Ex gravi et proportionata causa **abortum indirecte procurare** licebit, intendendo effectum bonum immediatum. Itaque mater, morbo letali affecta, uti potest remediis necessariis quae, simul ac morbum sanant, periculum abortus inducunt ; — ad reponendum uterum, evacuari potest liquor amnii ; — auferri ipse uterus morbide affectus qui sine discrimine vitae diutius tolerari non posset.

398. — **De Foetu ectopico.** — Praegnatio extra-uterina plerumque naturaliter interrumpitur, sive per abortum internum, quando vel resorbetur vel quasi « petrificatur » sive scissione oviductus, seu ruptura. Tunc aliquando sanguis maternus tanta copia effunditur ut inde mater in periculum vitae adducatur. Sed effusio interdum minima vel etiam nulla est. Raro fit ut praegnatio duret ita ut, ope laparotomiae, foetus vivus et vitalis educi queat.

Omnis itaque praegnatio extra-uterina, reddit vitam matris minus securam ; internus abortus vel ruptura positivum creant periculum vitae. Gestatio extra-uterina, per certum tempus valde difficile dignoscitur. Si autem, ad eam dignoscendam, ventrem matris aperias, tunc quasi cogaris ad excidendum saccum cum foetu, ut diebus matris parcas. Si autem aliter agnita est, tunc accurata observatio minuit periculum matris.

Medici non pauci gestationem extra-uterinam tractant quasi nocivae cellulae in corpore accreverint (ex-

croissance) seu tamquam tumorem excidendum, vel directe vi electrica aut iniectione morphii perimendum.

Alii negant interventum chirurgicum, donec cogens necessitas adfuerit.

Iudicium morale. Quamdiu incertum est utrum sit tumor (qui potest esse cancerosus) an foetus, non pauci hodie, praeeunte Génicot (I, 376), permittunt ut auferatur, sive quia ius certum matris praevaleat probabili iuri foetus, sive quia mater sit in possessione et se protegere permittatur contra id quod potest esse exitiosum et non probatur esse homo ; sive quia, ut ait Ferreres, deficientibus argumentis positivis, non sit *probabilis* vita humana. Is I, 501, II bene ponit principium, non licere probabiliter gravidae quod non licet certo gravidae matri.

Si vero constet haberi foetum, plerique hodie negant excisionem umquam licere. Ac plures prorsus prohibent usum vis electricae vel iniectiones morphii, cum haec (sic Antonelli, II. 111) non sint utilia nisi ad occidendum foetum. De hac re bis respondit S. Officium. Priore decreto, 4 maii 1898, declaravit « Necessitate cogente, licitam esse laparotomiam ad extraendos e sinu matris ectopicos conceptus, dummodo et foetus et matris vitae, quantum fieri potest, serio et opportune provideatur ». — Altero, 5 maii 1902, quaestionem « Utrum aliquando liceat, sinu matris extrahere foetus ectopicos, adhuc immaturos, nondum exacto sexto mense post conceptionem ? « – solvit « Negative, iuxta decretum 4 maii 1898, vi cuius foetus et matris vitae quantum fieri potest serio et opportune providendum est ; quoad vero tempus, iuxta idem decretum orator meminerit, nullam partus accelerationem licitam esse, nisi perficiatur tempore et modis quibus ex ordinarie contigentibus, matris ac foetus vitae consulatur ». Propter hoc responsum sunt, v. g. Antonelli, qui, recedentes a benigniore sententia, iam permittere non audeant ut in extremo discrimine ubi mater cum foetu moritura sit propter imminentem scissionem cystis, foetus immaturus extrahatur. Alii, v. g. P. Lehmkuhl I, 1010.1011, observant responsum hoc carere confirmatione S. Pontificis, vel magis insistere in tempus per quod regulariter

sit exspectandum, quam casum urgentis necessitatis contempletur.

Dicemus itaque, ante praesentem necessitatem, excisionem istam non licere ; urgente autem necessitate salvandi matrem, non posse hodie damnari qui cum Lehmk. et Capellmann–Bergmann, non videat hic nisi indirectum abortum. Quam indirecti abortus persuasionem prodit quoque ratiocinium Antonelli, II, 111, 2°, qui ipse dum contentus est levissima spe salvandi foetum, recedit a condicionibus responsi 1902.

N. B. Parentibus et medicis cura baptizandi eiectos foetus valde commendanda est.

399. — *Iniuriosus* quoque est qui alterius valetudini nocet, v. g. communicatione gravis morbi. Quare graviter peccant qui infantem syphiliticum nutrici lactandum tradant.

400. — 1. **Vim vi repellere,** et aggressorem qui eripere tibi conatur vitam aut quae ad eam honeste agendam necessaria sunt; praevenire atque occidere fas est, animo se defendendi, et cum «moderamine tutelae inculpatae» (i. e. defensionis licitae ; classica formula desumpta est ex iure rom. Cod. l. 8, t. 4, c. 1). Servatur istud moderamen, si id solum fit quod ad arcendam iniuriam necessarium videatur.

2. Ratio honestatis non est aliquis conflictus iurium, namque persona aggressoris manet inviolabilis ; nec delicto alienare quispiam potest ius quod consensu amittere nequit; sed, cum S. Thoma, 2, 2, q. 64, art. 7, principio duplicis effectus utendum est. Alterius enim aggressio efficit ut actus qui secus immediate non essent nisi vulneratio et occisio, simul sint immediate propria defensio. Quare occisio solummodo permittitur, nec intendi potest qua talis. Ac difficultati motae a Lugone, d. 10, n. 140: honeste intenditur quod honeste efficitur, respondetur concedendo maiorem, sed negando minorem : in casu, occisio proprie non efficitur, sed permittitur.

3. Data ratio demonstrat: *a*) Requiri *aggressionem moraliter praesentem*, non praeteritam, nam tunc exerceretur vindicta; non mere praevisam, nam defensioni non-

dum locus est. Aggressor autem moraliter est qui te aggredi animo destinavit, et occasionem simul aggressionis quaerit. Quid in dubio? Si nulla actione exteriore confirmatur, suspicio cautioni non autem cruentae defensioni locum dare potest. Qui autem ex hora vel modo quo se praesentem sistit timendus videtur, monendus est ne accedat. Si accedere pergat, ut iniustus aggressor tractari poterit. Si vero, sicut fur nocturnus, cuius quaedam mala intentio iam est certa, ipse verum periculum creat, nisi clamore homines acciri possint, ut aggressor etiam morte repelli posse videtur. Quod ipsa positiva interdum lege sancitur.

Propter periculum alucinationum et abusionum propositionibus 17 et 18 damnatis ab Alex. VII reprobatur occisio falsi accusatoris, falsorum testium et iudicis a quo iniqua certo imminet sententia: — prop. 32 et 33 ab Innoc. XI reprobatur defensio occisiva pro bonis speratis, aut contra eum qui impediat heredem vel legatarium ne hereditatem vel legatum obtineant.

Quia non agitur vindicta, sed propria defensio, haec etiam contra *materialiter* iniustum hominem, puta ebrium, exerceri potest. Nec alterum cruenter defendere prohibemur: puta invasorem pudicitiae feminae. Id tamen non licebit, si haec consentiat vel, cum possit, non resistat, nisi, propter coniunctionem, tua intersit ut eius honor sit incolumis. Et cruenta alterius defensio potest vario officio imperari.

b) Requiri *boni proportionati laesionem*: vitae, mutilationis, pudicitiae, rei temporalis quae in se vel laeso sit magni momenti. Quantitatem absolutam non infra mille libellas aestimarim. Regulariter unum aureum sufficere, est propos. damnata ab Innoc. XI. D'Ann. II, 283 (9) quantitatem absolutam inter 40 et 400,450 libellas suo tempore ponebat. Verum furi minitanti vim nihil dari debet. Quare aggressio boni temporalis facile in aggressionem personae converti poterit.

c) Requiri *necessitatem defensionis*. Unde si iniuria minore aggressoris damnum averti potest, maius inferre non licet. Immo, si sine dedecore fugere potes, fuga eligenda est. Quare occidere non licet furem, si res quam aufert satis certo alia via recuperari potest.

401. — Vindicta, qua, post perfectam iniuriam, poenae sumuntur privato non licet. Punitio tamen quaedam *medicinalis*, quae ictibus non periculosis fiat, ex quadam epikeia permittitur et mulieri quae invasa fuit, et omnibus, post parvas iniurias quas iudici deferre nimis molestum foret. Quare ne de veniali quidem arguendus est adulescens qui sic modicae iniuriae expeditam sed aequam rationem exigit. Multo magis mulieri sollicitatae licebit manibus suam constantiam ostendere, quo certius alter discedat et ne conatum repetat. Nec in hac re scrupulus habendus est vel censura aut irregularitas timenda est.

402. — Poenae ecclesiasticae. — Laicus legitime damnatus propter homicidium, ipso iure excluditur ab actibus legitimis ecclesiasticis et a quolibet munere si quod in Ecclesia habeat; clericus vero degradandus est (c. 2354). Qui voluntarium homicidium perpetrarunt et omnes cooperantes sunt irregulares ex delicto (c. 895, 4°). — Notorio delicto homicidii in ea facti, vel iniuriosa et gravi sanguinis effusione, ecclesia violatur (c. 1172 § 1, 1° et 2°).

403. — De stupro et adulterio. Iniuriosus est qui vi vel fraude mulieri copulam extorsit; huic autem soli, nisi nupta fuerit, directe fit iniuria ; iniuriosi sunt coniugi non consentienti coniux adulter eiusque complex.

404. De restitutione propter homicidium vel vulnerationem. — Iniustus *occisor* aut *mutilator* directe attingit ipsam personam quam occidit, vulnerat, etc. et, si paterfamilias fuerit, etiam causam per se alimentorum familiae proprie dictae : uxoris et liberorum. Inde est per se ipsi vulnerato principaliter, eiusque familiae secundario iniuriosus. Hinc varia corollaria.

1. Nihil debetur ex iustitia, propter occisionem in duello, nisi victor alterum vi vel minis ad decertandum coegerit : consentienti non fit iniuria; nec si, ante mortem, vulneratus *omnia* remiserit. Cum enim alimenta familiae non suppeditarentur nisi a patre volente, iniuria non censetur familiae in bonis facta nisi quatenus haec laesio voluntati patris repugnat.

Ita communis sententia. Quia tamen hodierna lege, uxor et liberi directum ad alimenta ius habent quo renuntiatione patris spoliari nequeunt, aliter fortasse solvendus est casus. Ac liquet actionem iudiciariam ab ipsis contra occisorem moveri posse.

2. Seclusis his casibus, ratione ipsius *vulnerati* vel *occisi*, debetur *ipsi* vel *heredibus*, *a*) pro ipso corpore laeso, id tantum quod iudex definiverit; *b*) compensatio praevisi damni *spiritualis*, per suffragia, Missas quibus, ex facto occisoris, victima privata fuerit; *c*) compensatio damni *temporalis*: impensarum pro morbo; damni emergentis vel lucri cessantis ex inhabilitate ad laborem. — *Funeris* expensae per se non sunt restituendae, nisi maiores inde evaserint quam secus fuissent. — Ob aestimationis difficultatem, compositio cum ius habentibus ineunda erit.

3. *Uxori et liberis* per se tantum certo restituenda sunt alimenta quibus per illam necem privantur. Si itaque alia bona praesto sint familiae, si vidua bene nupserit, nihil iam *certo* debebitur. De cetero enim occisio non est familiae iniuriosa.

Cum debitor non sit res *creditorum*, his occisio non est iniuriosa; quare non constat quidquam iisdem deberi. Nec videtur aliquid deberi societati quae vitam assecuravit, quia respectu societatis assecurantis, occisor non debebat ex iustitia occisione abstinere.

Si occisor autem creditoribus vel societati directe nocere voluerit, non pauci tunc ad damnum quod passi sunt reficiendum obligant.

405. — De restitutione propter stuprum et fornicationem. Damnum temporale, quod solum est sarciendum, hic est difficultas quam puella patietur bene nubendi, et sumptus alendae prolis, si qua ex copula nascatur. Hinc corollaria:

1. Nihil debet *stuprator*, si defloratio nuptias non impedivit, quia occulta mansit, aut per *indiscretam* puellae revelationem (secus si per iustam eius actionem) solummodo innotuit, aut si virgo nubere non potuisset, vel noluisset, aut si aeque bene nupsit. — Optima compensatio fiet per *nuptias*. Has tamen *per se* exigere posse puella non vi-

detur. Qui tamen, per veram aut fictam matrimonii promissionem puellam flexit, hanc, secundum communissimam sententiam ducere debebit. Excipe tamen si ex nimia condicionis inaequalitate vel tenore verborum fictio facile cognosci poterat; vel si ipse stuprator deceptus sit circa virginitatem mulieris quacum peccavit; vel si matrimonium propter coactionem aut disparitatem condicionum, praesertim educationis, non videatur felix esse posse. Nimis durum enim foret aliquem ad vitam infelicem damnare; nec ipsius mulieris vere interest ut tale matrimonium fiat. Sufficit tunc ut stuprator mulieri dotem praebeat quae obstaculum aeque honestis nuptiis ac quas obtinuisset tollat.

2. In *fornicatione* cum muliere non integra, saepius damnum abest. Et, nisi de honesta vidua agatur, mulier iam ante inhoneste cognita fictionem nimis prodigae promissionis facile percipere potuit.

3. *Iniquus stuprator* solus expensa *alendae prolis* suae ferre debet.

Contra, mulier quae quaestum corporis sui facit ante virum tenetur, quia onus istud in se suscepisse censetur.

4. Alias, ambo pariter per se tenentur.

Semper praeterea ex *pietate*, uterque parens *in solidum* (cfr. infra) ad alendam prolem tenentur. Sufficit ut secundum matris condicionem alatur. — Quod ad filios cuius filiatio civiliter demonstrata sit, obligatio evadit civilis.

406. — De restitutione propter adulterium. — 1. Adulterium damnum temporale affert ex suppositione prolis adulterinae, quae ut legitima habetur et tractatur ab inscio marito et parentibus. Consentienti enim non fit iniuria.

2. In dubio autem proles legitima praesumi potest.

3. Uterque autem adulter in solidum tenentur de omnibus damnis quae *per se* secuta sunt; non autem de aliis. Tenenturne ambo pari loco, an adulter tantum post mulierem: id disputatur. Mulier enim sola filium adulterinum *supposuit*. Sed quia ex communi adulterio id facere moraliter cogebatur, plerique aequalem obligationem

astruunt. Sola tamen mulier tenebitur, si filium subducere facile potuit, sicut solus tenebitur adulter qui mulierem vi oppresserit.

4. Damna autem *per se conexa* continentur alimentis, solitis muneribus quae proles a parente vel ascendente suo recipere consuevit, bonis quae legato vel hereditate ab iisdem acceperit. *Regulariter*, per accidens conexa aestimantur bona quae ab aliis consanguineis dono, testamento, successione obtinuerit. Cfr. Lugo, d. 13, n. 39. 40; d'Ann. II, 280; dum severius dicit Molina, tr. 4, d. 102.

5. Non debent autem restituere nisi quatenus id possint sine detrimento altioris boni vel periculo maioris mali. Quare propter discordias, infamiam, odia timenda, et iam ipsam immensam tristitiam cui exponitur maritus rei ignarus, vix umquam *ipsa adultera* scelus suum fateri cogetur. Debet tamen, quantum potest, aliis modis damnum compensare: diligentiore administratione rei familiaris; minore cultu proprio; favore in testamento facto filiis legitimis, si nihil grave inde timendum sit; consilio prudenter dato filio spurio vitae religiosae. — *Adulter ipse* saepe excusabitur vel nimia difficultate, vel ipso dubio in quo versari potest, utrum necne sit propria ipsius proles.

6. *Adulterinus filius*, quam diu saltem suam originem ignorat, est ut possessor bonae fidei tractandus. Nec matri affirmanti aut iuranti ipse credere debet.

7. Si plures simul circa idem tempus ad uxorem alterius accesserint, quid iuris sit, infra, ubi de cooperatione, dicetur.

B) *De publicae potestatis actione.*

407. — Quid possit publica potestas in innocentes. — Ne publicae quidem potestati umquam licet, sive in pace, sive in bello, *innocentem* directe occidere, aut in *personas* innocentes, v. g. obsides, vindictam de aliorum delicto sumere. Exigente tyranno, potest res publica innocentem cogere ut tyrannum adeat, quia vitam pro re publica exponere tenetur; et renuentem, cum, qua talis, factus sit

nocens, tradere. Virgo tamen, propter consensus periculum, numquam se stuprandam dare debet. Quare suae sorti permitti quidem, numquam vero in hunc finem tradi poterit.

408. — Quid in nocentes. — *Auctoritate publica* et *iuris ordine servato*, potest *malefactor* etiam morte puniri. Ab ordine illo servando, ob solam extraordinariam rei publicae necessitatem, ubi saluti publicae consulendum est, potestates publicae dispensari et dispensare possunt. Quia persona physica per bona et corpus suum est membrum rei publicae, et necesse est ut membrum nimis noxium abscindi queat, ideo vindicativa potestatis publicae iustitia, cruentas istas poenas exigere potest.

409. — 1. Bellum iustum esse nequit, nisi ad propriam *defensionem* vel ad exercendam *iustitiam vindicativam*.

Ante quam autem bellum indicet, debet princeps omni diligentia curare ut certus sit de eius iustitia et de gravi causa. Si ius tantum sit probabile, res est amico foedere vel per arbitros componenda. Haec si altera pars detractet, iam certam iniuriam patrat quam, si proportionata sit causa, armis vindicare licebit. Cfr. Waffelaert, *Iust.* II, 444. Perspecta autem belli iustitia parti adversae proponenda est. Competens satisfactio ab hac oblata per se acceptari debet.

In bello *defensivo*, satis est ut non constet de commissa iniustitia.

2. *Subditi* vulgares. nisi vehemens sit suspicio contraria, de iustitia belli inquirere non debent. Sed, hodie praesertim, ubi, in publica administratione, tam parum ad conscientiae obligationem attenditur, non possunt *docti* et *theologi* iustitiam belli temere admittere et propugnare. Perinde de militibus voluntariis dicendum est. Qui autem in bello iniusto partem habere cogitur, hostilibus actibus abstinere debet, et se dare militi hostili quem fuga vitare nequeat. Deficiente utraque facultate, poterit, ab hoste invasus, cum ex errore pro nocente habeatur, uti iure defensionis adversus eum qui ipsi se tradenti vitam concedere nolit.

3. In bello *iusto*, ea omnia facere licet quae ad finem

belli necessaria, nec iure naturae vel pactionibus prohibita sunt. *Fides* hosti data per se servanda est. — *Repressalia* licita sunt ubi de iniustitia constet, satisfactio negata sit, et exerceatur in personas reas vel in bona. — Qui bellum iustum gerunt, milites adversarios, pro casu, tamquam formales malefactores vel aggressores saltem materialiter iniustos tractare possunt, salvis pactis internationalibus.

4. Non nimis absolute dicendum est posse, auctoritate publica, bellum in paucorum duellum converti. Id enim tunc tantum licebit, cum is qui ius suum prosequitur non inde faciat condicionem suam deteriorem. Cfr. Sanchez, *Decal.* l. 2, c. 39, n. 15. 16.

5. Finito bello, restitutio rerum ablatarum et expensarum peti potest, praeter iustam poenam seu congruam satisfactionem.

6. Quod ad *restitutionem*, milites *gregarii* eiusdem exercitus etsi conspirent, non censentur tamen ex conspiratione agere. Namque si proxime vicinos excipias, reliqui cooperatione determinati militis non moventur. Quocirca, in bello iniquo, eorum obligatio huc fere redit ut sarciant damna, propria manu facta. Nec domini rerum plus volunt aut exspectant. *Gravior*, ut patet, est obligatio *belli ducis*, qui etiam reficere debet damna quae ob culpandam ipsius neglegentiam a militibus inferuntur.

7. Memoremus demum novo Codice suppressam esse irregularitatem ex defectu lenitatis, ita ut ii soli irregulares evadant qui graviter culpandi homicidii vel mutilationis se reos fecerint.

III. — *De Iniuria reali.*

A) *De ipsa iniuria.*

410. — Specificatio. — Omnes iniuriae in bonis fortunae sunt qua tales eiusdem speciei *moralis;* non item *iuridice*, sive forum civile consideres, ubi notio furti a nobis attendenda est, v. g. pro speciali iure praescriptionis cui res furtiva subicitur ; sive etiam forum canonicum,

v. g. pro casibus reservatis. Itaque *furtum* est *occulta rei alienae ablatio, invito rationabiliter domino. Occulta* dicitur quatenus fit sine vi illata personae domini: qua nota distinguitur a rapina. *Ablatio*, in foro civili, stricte intellegitur. Quare depositarius, commodatarius qui rem domino reddere renuit moraliter quidem non autem civiliter est reus furti. Ablatio intentionem lucri dicit, quae abest a damnificatione: haec etiam in foro conscientiae ad eandem speciem pertinet; distinctio tamen attendenda est in restitutionis aestimatione. *Res aliena* supponitur saltem quod ad ius seu id quod aufertur. *Invitus* quod ad substantiam seu ipsam rem, nec tantum quod ad modum parum urbanum etc. dominus esse debet; *rationabiliter*, ita ut, omnibus perpensis, merito sit invitus, nihil personis vel adiunctis concedere debeat. Etenim, pro varia persona auferente, res moraliter mutare potest. Vir prodigus cui, ad impediendum prodigum usum, pecuniae subtrahuntur, rationabiliter invitus fuerit si factum sit extraneae personae, non autem si uxoris. Nec fidelis famulus, verecundia vel alia causa a petenda licentia prohibitus, culpandus est eo quod valde indigenti pauperi det eleemosynam non nimis magnam quam dominus rationabiliter negare nequeat.

Quomodo species *sacrilegii* accedat vidimus supra, n. 201.

411. — De furto. —1. Quamvis *furtum* rapinae et sacrilegio cedat malitia, est tamen obiective grave peccatum, quia caritati inter homines contrariatur, nisi propter levitatem materiae iniuria moraliter imperfecta iudicanda sit.

Ut levis sit laesio iuris, oportet ut *simul*, secundum probabilem aestimationem: *a*) Nullam gravem ipsi *domino* privationem afferat; *b*) Nec res sublata sit *in se*, i. e. in tali definita societate, utilitatis universaliter notabilis; *c*) Nec laesio apta sit ad gravem habendam repercussionem in communem securitatem, quam tueri omnium interest.

Secundum primam considerationem, materia *relative* levis aut gravis; secundum binas posteriores, materia

absolute (soluto respectu personae laesae) gravis prudenter definienda est.

2. De materia *relative gravi*. Plerique theologi operariis gravem materiam salario seu lucro diurno definiunt, multi similem regulam ad omnes homines modicae condicionis traducunt; et omnes notabilem privationem sentire censentur si integrae diei valore spolientur. Hinc perpetuam hanc regulam statuere posse videmur: Relative gravis materia est quae personam laesam reditibus unius diei moraliter privat. Probabilis autem redituum aestimatio ex sociali condicione, ex consuetis stipendiis, etc. colligenda est; et, propter requiem festivam, melius erit septimam lucri hebdomadarii partem quam diurnam mercedem considerare. Quia autem regula ista de patre familias statuitur, ubi agatur de personis plene adultis quae caelibes sunt seu nullam familiam alendam habent, materia relative gravis augeri fere ad duplum posse videtur. Rursus autem iniuria quae modica est qua rei ablatio, gravis qua damnificatio evadere potest, si eius privatio grave detrimentum afferat, quia v. g. instrumentum sit laboris nec facile suppleri queat. Ubi condicio personae laesae ignoretur, ordinaria inter modicas praesumenda erit. A rigore tamen mathematico in hac re cavendum est.

3. *De materia absolute gravi*. Aestimationes satis differunt. Qui, ante bellum, benignius respondebant, Romae 100 libellas proposuerunt (sic *Palmieri*), quod alibi de centum monetis similis usus (100 marks, pesetas, shillings, $^1/_2$ dollars, $^1/_2$ florenis) accipi posse videbatur. Referendo istam aestimationem ad diurnum operarii ordinarii salarium, ad hanc iterum regulam perpetuam devenimus, ut absolute gravem dicamus materiam quae mensili seu triginta dierum mercedi operarii moraliter aequivaleat.

Principium quo utimur istud commodum nobis offert, ut simul nos doceat erga quosnam sola materia absolute gravis consideranda sit. Porro ii sunt quorum, si familiam alendam habeant, diurnus reditus hanc summam procuret. Si nullum familiae onus habuerint, regula quantitatis absolute gravis regentur qui ultra dimidiam partem eiusdem summae cotidie percipere soleant.

N. B. Res sacra, puta reliquias, quae pretio aestimabilis non est, ex dignitate, raritate, iudicabitur gravem materiam constituere.

412. — *De causis quae benigniorem aestimationem permittunt.* Propter duo causarum genera benigniori aestimationi locus paratur: propter considerationes *personales* vel *reales* quae personam laesam positive minus invitam demonstrant; — propter *iniustitiae modum*, quando minor audacia, minus frequentiae periculum, efficiunt ut levior sanctio sufficiat.

Quid autem si ex affectu ad rem modici valoris persona magis invita putanda est et graviter rationabili tristitia contristabitur? Tunc fur vel damnificans graviter contra caritatem potius quam contra iustitiam peccabit.

1. *De priore levantium causarum genere.* *a*) In rebus quas natura potius quam hominis manus efficit et quae valde expositae sunt, quales fructus iuxta viam publicam, proprietas quasi paulo minus sacra habetur et ipse valor rei oeconomicus, propter periculum minuitur. Maior itaque quantitas materiam gravem complebit. — *b*) Rem auferre maioris momenti, quam dominus ita parum curat ac si parvi momenti sit, erit leve peccatum. — *c*) Pauperes qui, in ampla silva, ligna quibus personaliter indigent colligunt, dummodo ne, succidendo arbores etc. silvae noceant, facile saltem a gravi excusabuntur. — *d*) Coniunctio personarum, sicut quasdam bonorum usurpationes facilius ab iniustitia immunes efficit, sic etiam, in actibus stricte iniustis, levem reddere potest materiam quae secus gravis foret. Id iudicandum est, attenta qualitate accipientis et patientis, natura rei sublatae, ratione delicti commissi, intentione qua peccatum est. Sic, ceteris paribus, *uxori* et *filiis* reis, materia consueta saltem duplo augeri potest. — Dimidio amplificari posse censent materiam, cum *religiosus* suo monasterio est iniustus. — *Famuli domestici*, si humanam istam et communem servant fidelitatem quae cum quibusdam surreptionibus componitur, facile a gravi reatu immunes sunt; sed obligatio fidelis servitii dominos magis invitos constituit quod ad plura alia furta, v. g. pecuniae ex arca domini. Levius

itaque peccant si ratio fragilitatis aggravanti fidelitatis rationi praeponenda videtur.

2. *De altero causarum levantium genere.* Casus hic examinandi sunt sic dictae *coalescentiae furtorum* vel damnificationum. I. e. quando plura furta vel damna, quae singula levia sunt, in unum morale coguntur, maior quantitas postulatur ut totum istud grave putetur quam cum de unica iniustitia agitur. Iam vero:

A) Furtula seu damnificationes *coalescant*:

a) Propter *unitatem subiecti* laesi. (Communitas seu personarum societas: Ecclesia, Status, parochia, monasterium, unum subiectum esse putatur.) Non potest enim benignius tractari qui per plura delicta quam qui per plures pactiones se eiusdem personae debitorem efficit. Novae itaque iniuriae per se cum prioribus tunc coniunguntur, nisi talis sit materia quam dominus, perspectis divitiis et liberalitate, condonaret. Sic. v. g. de paucis libellis dives serio contrahere nollet sed eas petenti daret. Propter fraudem quidem non condonantur, sed propter exiguum valorem, in unum grave non coalescunt. Si tamen propter frequentiam, recens memoria praecedentium delictorum allatam furto displicentiam novo furto augere censeatur, delicta coalescunt. Ut igitur non coalescant, oportet ut, spectata rei levitate et intervallo, memoria prioris fere perierit, quando alterum succedit.

Practice, furta leviora *fortuito* repetita intervallo unius mensis vel 15 dierum, levissima etiam, minore spatio separari posse benigne censentur; dum ea quae ad materiam gravem accedunt, duorum mensium tantum intervallo separata subsistere poterunt. Denique furtula leviuscula in esculentis (ordinariis) consumendis, fere numquam coalescunt.

b) Propter *unitatem actionis* vel moralem actionum coniunctionem. Coalescentia ista habetur, quando unico actu res quae ad plures pertinet surripitur, vel quando simul tempore vel nimis brevi temporis intervallo separantur furtula distinctis actibus patrata. Per se quidem singula furtula in plurium damnum facta, separata ma-

nerent; sed ista furtulorum additio postulatur ut sit efficax iustitiae sanctio, neve, ex minore gravitate, nimium ad perniciosas fraudes homines alliciantur. Verum, quando leve damnum pluribus infertur, casus coalescentiae benignius tractandi sunt quam quando unus pluribus damnis laesus est. Immo, quando de damnis agitur sine lucro factis, coalescentia damnorum quae pluribus fiunt non certo constat.

c) Propter *unitatem intentionis*. Cum quis per furta minuta ad gravem summam pervenire ab initio statuit, actiones ita hac intentione continuantur ut nullo intervallo separentur, nisi tanta distantia fuerit ut intentio revocata censeatur.

d) Propter *unitatem collectionis*: rem alienam in gravi quantitate retinere grave quoque est. Verum ut fructus plurium furtorum moraliter servatus putetur, non sufficit ut singula aliquod lucrum attulerint, si istud mox, v. g. victu cotidiano absumptum fuerit, sed oportet ut in bono aliquo satis distincto et permanente, veluti collectas rapinas cernas. Genus illud coalescentiae ab intervallis furtorum nullatenus pendet.

e) *Propter unitatem conspirationis* plurium qui singuli damna vel furta fecerint.

B) De *materia gravi* in furtis vel damnis quae *coalescunt*. Iterum monemus mathematicis rationibus sobrie utendum esse et ex auctorum indicationibus prudens iudicium colligi debere. Itaque:

a) Quando *unus idemque est laesus*: Si in rebus disparilibus, quantitas dimidio augeri potest. — Si distinctis quidem intervallis, sed ex intentione sumendi magnam quantitatem, furta commissa sint, materia vix augenda est; propter notabile tamen intervallum, concedi potest ut dimidio augeatur. — Si distinctis intervallis, sine intentione perveniendi ad magnam summam furatum est, materia duplicari potest.

b) Quando damnum inter plures dividitur (qui singuli leve tantum damnum patiuntur) materia absolute gravis (quae tunc requiritur) duplicari potest. — Si in

rebus disparilibus vel distinctis intervallis plures ab eodem damna passi sint, duplum cum dimidio ad materiam gravem exigit potest. — Si sine intentione gravis damni faciendi vel magnam quantitatem auferendi reus egerit, triplo maior materia gravis statui potest. (Sic probabiles sententiae.) Ratio est vel minus damnum singulorum, vel maior exsecutionis difficultas, quae minuit periculum sociale, vel minor culpa agentis.

c) Si plures ex *conspiratione* egerint (cfr. infra) materia *relative* gravis non ideo mutari posse videtur, cum non minus quam si unus fecisset damnum quod plures patrarunt sentiatur; materia *absolute* gravis videtur dimidio maior esse posse quam si in iisdem adiunctis unus fecisset.

d) Si *sine conspiratione* pro se quisque egerit, actus separati manent.

e) Si ad solum cuiuspiam *exemplum* alii moti fuerint, exempli auctor, qua talis, non iustitiam sed caritatem violavit.

413. — Quaeres **quomodo** et **quandonam graviter** peccetur in furtis vel damnis quae in materiam gravem **coalescunt**?

Qui *repetita tantum occasione* seductus saepius furatur, singulis furtis non peccat graviter nisi materiam gravem a se compleri advertat. Atque istud peccatum grave vitare potest, si proponat mox faciendam restitutionem ut saltem iam non retineat materiam gravem. — Qui vero *ab initio* grave furtum vel damnum facere voluerit, peccat graviter ea intentione; et singula furtula continuatam eiusdem peccati gravis exsecutionem continent. — Qui, *post completam* materiam gravem, leve quidpiam furatur, vel idem peccatum continuat, vel novum veniale committit, prout furtum unus actus cum prioribus (puta mercatorem qui iniquo pondere uti pergat) vel ab his distinctus censendus est (ut si, subducto horologio, in nova occasione esculenta surripuerit).

414. — **Quaeres** quomodo aestimanda sit materia, cum laeditur **opus pium**?

R. Ex detrimento quod fini notabili illatum sit ma-

teriam *relative* gravem aestimabis; materia autem *absolute* gravis eadem erit ac si communitas laesa sit. Sic, si propter surrepta stipendia, defuncti pluribus missis frustrentur, si ex 30 libellis quae captivo redimendo sufficiebant, 20 auferantur, materia relativa gravis fuisse censetur.

415. — De iure necessitatis. — Qui pro se vel pro alio, in extrema necessitate constituto, alienum accipit quantum necessarium est, non furatur. Et quod absumptum fuerit restituere non debet, si *re* et *spe* indigens fuit. Immo a restituenda modica re moraliter semper eximitur. Ratio cur alienum sumere possit ea est, quod prima destinatio bonorum in usum totius generis humani appropriatione non tollitur, ita ut natura magis velit ut ex iis vivant homines quam ut sint appropriatae et minori utilitati domini addictae. Is itaque qui in necessitate versatur rem quasi non appropriatam sibi sumere potest. Dominus, eandem ex caritate dare debet; ex iustitia ad id solum tenetur ne modo iniusto egentem impediat. Iniustum autem non est mendacium quo res suas mere dissimulet. Quia vero ius sumendi necessitate finitur, summe indigens per se rem petere debet ante quam eam sumat, nec potest nisi mutuam vel commodatam accipere rem quam postea reddere posse sperat. Ipsa petitio omitti potest, si necessitas respicit rem in individuo determinatam, vel si a petitione fere aeque atque a morte refugiat. In re quoque exigui pretii, dominus mutuum faciendi obligationem non censetur urgere. Ut superfluam omittimus controversiam de obligatione illius qui, cum rem abstulit, nullam restituendi spem habebat et postea tamen ditior evasit.

In *quasi-extrema necessitate* auferri non potest plus quam alter ex caritate dare debet. Itaque ingens summa tunc sumi nequit. In *gravi* demum *necessitate*, id summum tolerari potest, ut pauper qui frustra petierit a divite sumat aliquid modicum, cuius vir opulentus non censeatur quod ad substantiam invitus. Innoc. XI reprobavit prop. 36: « Permissum est furari non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi ».

De variis necessitatibus egimus, supra, n. 62.

416. — De occulta compensatione. Occulta compensatio *est ablatio rei alienae sed debitae, inscio debitore facta. Iusta erit, si debitum est iustitiae* commutativae; si res sumatur quae actu sit in dominio debitoris (non ergo res alterius quam teneat ut depositarius commendatarius) et *certum* vel saltem ita probabile ut a iudice creditori adiceretur. Tunc enim creditor quasi nomine debitoris sibi satisfacit, vel quasi iudex rem sibi tribuit. Contra, si debitor solvendi obligationem non habet, si iudex rem non certo tribueret eam vindicanti, creditor eam sumendo certum ius possidentis violaret. Non nulli tamen concedunt compensationem ei cuius ius est tam probabile ut causam in foro vincere *posset* (Lehmk. I, 1125; Arregui, n. 318). — Ut autem compensatio omni culpa careat, requiritur mediocris difficultas rem aliter obtinendi: secus illa rerum alienarum invasio facile levem iniuriam contineret; et cautio (eo maior quo debitor magis excusetur) ne compensatio damnosa sit debitori, qui bis fortasse solveret. *Caritas* quoque postulat ut, quantum sine proportionato incommodo possis, praecaveatur damnum tertii, v. g. famuli qui furti insimularetur.

Caute in hac re est confessario procedendum.

B) *De restitutione propter realem iniuriam.*

417. — Summa regula. Iuvat hic binas restitutionis radices separatim considerare. Argumentum autem hac summa regula regitur: Cum restitutio iniustitiam supponat, non ideo restituendum quia reus ditior factus sit, sed quia alter propter ius suum ab eo laesum minus habet. Propter ius suum laesum, inquam, seu quia minus habet quam habere deberet.

1. Quid *possessores rei alienae* restituere debeant.

418. — Variae distinctiones. — Possessio rei alienae quaestiones excitat quae respiciunt *directe* rem, fructus, damna eius qui ius habet; *indirecte*, exsecutionem pactionum quibus possessio rei alienae locum dederit.

Omnia itaque huc redeunt, ut possessores, nisi iusto legis positivae privilegio excusentur, aliorum iuribus rea-

libus (in re) satisfaciant, pactionum promissiones exsequantur, et, si iniusti fuerint, damnosas iniurias reparent.

Quare distinguitur possessio *bonae fidei*, i. e. illaesa conscientia quaesiti dominii, et possessio *malae fidei*, i. e. quaesitum contra conscientiam dominium.

Theologi praeterea distinguunt possessorem *dubiae fidei*. Is potest *ab initio* vel *deinceps* tantum dubitasse; dubium potest esse de titulo *derivato*: emitne a domino, vel de titulo *originali*: estne res derelicta aut a domino amissa, ut eam tamquam nullius occupare vel usucapere possit; potest *animo condicionato* et inquirendi ac reddendi domino si inveniatur, vel *animo absoluto*, rem ab initio aut postea *detinere*.

419. — Possessor bonae fidei:

1. Quod ad *rem ipsam*:

a) Casum fortuitum non praestat.

b) Usucapere potest, et privilegiis iuris positivi uti permittitur.

c) Dominum a re sua vindicanda (excepta usucapione) prohibere non potest; immo eam sponte reddere debet. Quid tamen si ad recuperandum pretium quod ipse dederit, necesse foret rem venditori, furi reddere? Plures permittunt ut ita faciat, quia rem non ponat in deteriore condicione.

d) Qui rem destruendo vel consumendo inde locupletior factus sit, sive *directe*, per lucrum positivum, sive *indirecte*, dum rei propriae pepercit: ex emolumento isto, quatenus rei possessae non autem industriae possessoris tribuendum sit, dominum de re amissa indemnem praestare debet, vel ut alii volunt, valorem reddere quem res cum consumebatur habebat.

e) Nihil domino restituere debet pro re quam alteri sine lucro tradiderit, immo, ut probabile est, nec pro re quam cum lucro tradiderit.

2. Quod ad *fructus*: ex iure positivo Galliae et Italiae fructus facit *perceptione* suos.

3. Quod ad *damna*: si ad opiniones attenderis, nulla damna sarcire cogitur. Verius tamen a iustitia exigi videtur, vel saltem ab aequitate postulari, ut, ope lucri ex

re percepti, possessor damnum reparet quod facto suo quamvis non voluntario intulerit. Lucrum enim *ex re* perceptum est quasi fructus rei ; damnum domino exortum est quasi impendium quo fructus perceptus est. Fructus autem non intelleguntur nisi deductis impendiis. Si ergo fructus colligitur a possessore, impendia solvere debet, i. e. damnum sarcire.

4. Quod ad *contractus :* qua venditor, si rem vendiderit, evictionem emptori qui eam passus sit praestare debet. nisi emptor, intempestiva rei restitutione, ipsi venditori nocuerit. In rigore iuris nostri, cum venditio rei alienae nulla sit, pretium quasi sine titulo retentum emptori restituere deberet ; sed quia ipsa tribunalia valde considerare solent utrum necne emptor evictionem passus sit, sententiam iudicis expectare posse videtur. Si res periit, videat utrum necne in iure civili aliquid timendum habeat. Si nihil, consilium saltem ei detur ut pretium apud se exstans domino reddat, quasi huius negotium inscius sed bona fide egerit.

420. — Possessor malae fidei :

1. Quod ad *rem ipsam :*

a) Casum fortuitum praestat, nisi tamen eadem numero fortuna, vel saltem, ut quidam benigne permittunt, eodem tempore apud dominum periisset. Nec quidquam formaliter debet quia res intrinseco morbi, senii vitio affecta perierit.

b) Rem usucapere non potest nec uti privilegiis iuris civilis (1) excepta praescriptione quinque annorum, de qua supra, nn. 302 *f* et 304.

c) Reddere debet rem exstantem cum omnibus incrementis quae a re non autem a possessoris industria profecta sunt.

d) Si rem vel ipse absumpserit vel ita alienaverit ut a domino recuperari nequeat, debet rei huius integrae valorem qui ei inerat cum sic naturaliter vel civiliter (pecunia expensa) consumpta est. Quidam benigne sinunt

(1) Nisi quodpiam ius civile neglegentes creditores, qui debita non repetant, hac civili praescriptionis sanctione punire velit.

ut is tantum reddatur valor quem res integra habuit quando dominus eam alienasset, vel consumpsisset: sed hoc speculative falsum est.

2. Quod ad *fructus:* omnes fructus non industriales reddere debet. Quia tamen, proprie loquendo, res consumptibiles nullos fructus ferunt, fenus pecuniae non est qua fructus domino laeso tradendum, sed illud fenus reddere satis est quod ipso dominus percepisset, dum pretium locatae domus ei quoque reddi per se debet, qui domum non locasset.

3. Quod ad *damna* habentis ius: possessor malae fidei omnia damna quae in confuso praevidebantur ex iniustitia oritura sarcire debet. Ideo possessor iste debet domino: pretium animalis quod ex morbo interiit sed quod dominus ante morbum vendidisset; lucrum quod dominus fecisset e venditione magis opportuna; usuras quas dominus percepisset.

4. Quod ad *contractus*, per se evictionem venditori praestare debet.

N. B. *a*) Plura saepe non constabunt. Reddant tunc valorem quem res habebat quando consumpta est, addita compensatione usus, et, si res consumptibilis fuerit, addito modico fenere.

b) Restitutio illi debetur cuius certum ius dominii vel possessionis violatum fuerit.

5. Quid si *plures* successive rem possederint?

Rem prius debet qui eam formaliter vel aequivalenter habeat, vel eam destruxerit aut consumpserit. — Succedit dein *raptor* rei.

Fructus quos quisque perceperit debebit prior.

Damna quisque praestat quibus cooperatus sit, idque divisim vel in solidum, secundum regulas postea tradendas.

6. *Impendia* necessaria vel utilia, si vere profuerunt ac proin incrementum valoris non superent, e quantitate restituenda demi possunt.

421. — Possessor **dubiae fidei:**

1. Quod ad *rem ipsam:*

a) Omnis dubiae fidei possessor iustitiae obligatione

astringitur *veritatem indagandi* conatu et impendiis quae cum dubitationis gradu, spe successus et rei momento congruunt. Cum *gradu dubitationis:* quare sperni potest negativum dubium; immo positivum, quod leve sit. — Cum *spe successus:* quare supersederi potest inquisitione quae moraliter nullam spem fructus afferat. — Cum *rei momento:* diligentia maior maiori causae adhibenda est. Et quia gravior seu difficilior est diligentia illius qui propriis fortasse sumptibus inquirere debet quam eius qui nulli positivo damno inde exponitur, maior pecunia indagationi expendenda est quando, eam fundendo, minus lucraberis, quam quando tuis bonis fortasse deducenda erit. Sic inventor rei amissae sumptus ad quaerendum dominum factos vel huic, si reperiatur, imputare, vel valore rei repertae, si ipse eam occupaverit, sibi compensare poterit. Porro possessor, saltem non culpandus, ad dubium tollendum sumptus in se suscipere non debet qui, perspecto rei momento vel sperato fructu, vere notabiles seu graves existimandi sint. Qui autem ab initio possessionis vel postea iniuriae reus fuerit, gravius quam inculpatus possessor tenetur.

b) *Facta inquisitione:* 1) *Certo* alterius vel aliorum iuri satisfacere debet, secundum regulas possessoris *bonae* vel *malae* fidei, prout innocens, delicto immunis fuerit, vel ab initio possessionis aut postea, inquirere neglegendo, contra iustitiam peccaverit. — 2) Si autem nullius ius *certum* apparuerit, durante dubio, quamvis plerique severius de eo dicant cuius possessio male inita fuerit, nihil restituere debet. Ac si ipse vel auctor eius bona fide possidere coeperit, rem, accommodate ad leges positivas, usucapere poterit.

c) Qui rem tamquam nullius tantum occupare possit, et, omittendo inquisitionem, causa fuerit ut verum dominum detegere vel ius habenti rem reddere nequeat, eam pauperibus vel utilitati communi destinare debebit. — Si istud non constat, quamvis plures severius respondeant, incerta obligatio urgeri non poterit.

d) Qui, dubitans de iure suo, possessorem non ma-

lae fidei sua possessione spoliaverit, huic rem restituere et damna sarcire debet.

e) Condicionem *ius habentis peiorem facere* non possumus. Quare possessor ordinariam diligentiam in re servanda et fructibus ex ea colligendis adhibere debet, nec de re disponere potest, nisi spes certae veritatis evanuerit, vel nisi ad damnum vitandum vel lucri occasionem utendam, res utiliter impendenda fuerit, cum animo refundendi utilitatem domino si comparuerit.

f) Cum *dubia fide* quidpiam *absoluto* possessoris animo occupare vel acquirere prohibemur. Animo autem *condicionato*, seclusa complicitate, etiam a possessore dubiae vel malae fidei rem acquirere non prohibemur, si condicionem ius habentis deteriorem facere non videamur et positivam obligationem suscipiamus quaerendi habentem ius et eidem satisfaciendi. Perseverante dein dubio, quamvis plerique partialem restitutionem imperent, nihil stricte deberi videtur.

g) Si autem acquisitio nostra complicitatis probabilis in alterius iniustitia argui debeat, haec actio *iniusta* erit, nisi ipsa complicitas gravi ratione excusetur. Post factum, si res explorari nequeat, de obligatione restitutionis non constabit.

N. B. Qui iniusta actione causa dubii fuerit, sumptus ad dubium evacuandum vel ius detegendum ipse ferre debet. Excipe si difficultas ista ne in confuso quidem praevisa fuerit. Contra, qui culpandus non est, sumptus, iure ac merito, domino imponet.

2. Quod ad *fructus* et *conexa lucra*, dubiae fidei possessori, qua tali, legale privilegium acquirendi fructus non competit. Quare, cum re principali, sicut alia rei emolumenta, reddenda erunt, in quantum exstant vel etiam, sine bona fide, consumpti fuerint. Excipe tamen eos qui propriae industriae debentur.

3. Quod ad *damna*: damna praestare debet qui, acquirendo dubia fide, condicionem ius habentis peiorem fecerit vel qui inquirere neglexerit.

4. De *pactionibus*, nihil speciale addendum est.

422. — II. Quid **damnificator iniustus** restituere debeat? Damnificator iniustus, qua talis, quantum damnum secutum seu iniuste illatum sit, tantum per se restituere debet. Quantitas illa tum ex iuris quantitate, tum ex re adempta, tum ex damno emergente et lucro cessante aestimanda erit.

Quod tamen praeter praevisionem, etiam confusam, utpote quod invincibiliter ignoratum fuerit, tamquam involuntarium, obligatione eximitur. Fieri etiam potest, in re leviore, ut condonatio damnificati praesumi possit. Itaque :

1. Ei qui *ius in re* actu exsistente habebat, totus eius valor per se restituendus est. Si vero tantum *ius ad rem* habebat, v. g. ex credita pecunia, aut res *spe* tantum aderat, v. g. seges futura, praemium in concursu : ipsius spei aestimatio, pro maiore vel minore certitudine rem consequendi, facienda est. Deficiente meliore indicio, ubi solida probabilitas, v. g. reportandi praemii fuerit, damnum ad dimidium rei valorem aestimari poterit. Ubi autem fieri possit, compositionem inire satius erit.

2. Quoscumque fructus (proprie et improprie dictos) ipse dominus obtinuisset, restituere debet. Fructus autem semper intelligentur deductis impendiis. Quare, cum hodie fructuosa collocatio pecuniae praesumenda sit, fere semper non soli fructus damnificatae rei frugiferae restituendi sunt, sed etiam pro valore cuiuslibet rei destructae, quae alia suppleri debuit, fructus quidam civilis restituendus erit. Praesumptio tamen ista facto contrario elidi potest. Fructus ille ex valore spei aestimandus erit, ita ut maior solvendus sit argentario, res prosperas agenti, minor vero ei qui nulla negotia exercet vel cuius labilis est fortunarum status. Cum vero circumstantiae quae aestimationem damni fundant saepe ignorentur, nec ipsa inquisitio dubium tollere possit, ubi nec compositioni nec transactioni locus sit, satis erit rem cum fenere consueto collocationis omnino tutae restituere. Dominus enim vel pecuniam hoc securo modo collocasset, vel, *periculo suo*, maiorem fructum quaesivisset : unde e fenere solvendo saltem valor assecurationis demi potest.

Quid rem fructiferam quidem sed parvi valoris et cui altera facile substituitur abstulerit, reddendo rem ablatam satisfacere videtur. Sic qui gallinam ordinariam furatus sit, de ovis restituendis generatim sollicitus esse non debet. Volenti enim domino facilis copia fuit similem gallinam obtinendi, et valor gallinae tam modicus est ut nullus existimandus sit civilis fructus pecuniae quae ad emendam gallinam necessaria erat.

4. *Modica eleemosyna*, fraude extorta, ob praesumptam condonationem, restituenda non est. *Ingens* autem, ab eo qui ipsam paupertatem seu necessitatem mentitus est restituenda quidem erit. Optionem autem tunc factam reddendi domino vel veris pauperibus plures censent. Falso allegata probitas gignere non putatur nisi errorem accidentalem qui valori donationis *per se* obstare non videtur.

IV. — *De Cooperatione iniusta.*

A) *De variis coperationibus iniustis.*

423. — Notionem cooperationis et potissimam distinctionem formalis et materialis, recolas ex n. **100.**

Modos cooperationis solent his versiculis enumerare :

Iussio, consilium, consensus, palpo, recursus.

Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Sex itaque positivi, tres negativi cooperationis modi allegantur.

424. — I. *De mandante seu iubente.* — *a*) Huic omnia damna imputantur quae mandata actione illata sunt; atque ea quoque quae, nexu moraliter necessario, cum mandati exsecutione coniuncta sunt. Mandans enim est auctor vere principalis.

b) Haec imputantur, dummodo constet, quod praesumendum est, exsecutorem mandato moraliter motum fuisse ad iniuste agendum.

Quae praeterea iniusta mandatarius ex propria malitia vel vincibili errore fecerit, mandanti, qua tali, non imputantur. Si tamen mandato collata est potestas sine

qua damnum inferri nequibat, mandans alio cooperationis titulo teneri potest.

c) Causalitas mandati ac proin eius imputatio *revocatione* quae ante exsecutionem mandatario innotescat, supprimitur. Si tamen mandatarius a mandante edoctus vel excitatus fuerit, haec *consilii* vis, etiam revocato mandato, subsistit. Si autem ex casu fortuito vel alterius malitia revocatio mandatarium latuerit, mandans, erga personam laesam obligatus manet. Verum qui revocationem malitiose impedierit mandanti damnum restituere debebit, et facile, respectu personae laesae, principalem iniustae actionis reatum contrahit.

d) Damna quae ipse mandatarius passus sit, mandans per se sarcire non debet, nisi illum iniuste (vi ac metu vel dolo) ad damnum inferendum coëgerit.

Damna denique, a mandato aliena, quae tertio obventura sint mandans praestare non debet, si moraliter vitari potuerint.

425. — 2. *De Consiliario.* — *a*) Consiliarius, nisi damnosum consensum efficaciter revocaverit, per se damna inde profecta sarcire debet, tum ea quae alteri ex efficaci consilio illata sint, tum ea quae is passus sit qui consilium accepit, si hunc dolo vel culpando errore deceperit. Suasor autem minoris mali ei qui aliter a maiore patrando averti nequit pluribus videtur ab iniustitia immunis. Porro, in consilio *doctrinali* seu quo notitia quaedam communicatur, facile inest vis actionis principalis, ut si indocta persona, a te decepta, remedium adhibuerit occisivum, dum consilium *suasivum* seu quo voluntas persuadetur, secundariam cooperationem continet.

b) Potissimum in hac re culpandi sunt qui specialem peritiam profitentur, et, sine competente scientia vel sufficiente investigatione, temere consilia dant iis qui ipsis prudenter fidere possint. Hoc maxime attendendum iis est qui tamquam confessarii, patroni causarum, patroni, medici, consilia ex officio dare solent. Consilium autem quod ad exsecutionem promissi muneris pertinet, debetur ex iustitia bonum. Qui vero ut amicus consilium dederit, cavere tamen debet ne actio sua damnosos effectus pa-

riat. — Excusationes in hac re peti consueverunt sive ex deficiente agentis deliberatione, sive ex levitate credentis, qui obiter dictis fisus sit. In posteriore casu nec damna reparanda sunt, nec consilium ex iustitia retractandum est.

c) Mera pravae actionis persuasio nullam erga *executorem* obligationem iustitiae imponit. Qui autem consilio suo alterum ad damnum inferendum induxerit, atque hoc praeviderit, damnum istud, tamquam secundaria eius causa sarcire debet. Damnosum autem per se non est consilium ei datum qui iam ad malum erat determinatus. Per se inquam; nam novum consilium potuit in perseverantiam mali propositi damnose influere. Verum qui pravo consilio alterum vere movit ad agendum, non adeo excusatur quia, post ipsum, alii consilium dederint vel dedissent.

d) *Efficax* consilii *retractatio* imputationem illam tollit. Hic distinguendum est consilium *simplex* seu *nudum*, quod simplici revocatione; consilium *rationibus vestitum* quod novis tantum rationibus allatis retractatur; et consilium *doctrinale* quo modus exsecutionis, qui secus latuisset. indicatus est: istud non retractatur nisi ipsam exsecutionem impediveris vel saltem eum qui damnum passurus est tempestive monueris ut ab eodem sibi cavere queat.

426. — **3. De Consentiente.** — Consentientes hic vocantur qui coniunctis suffragiis quidpiam statuunt. decernunt. Qui opus iniustum hac ratione constituerunt, damna inde secuta pro qualitate *operis* et efficacia *suae cooperationis* saltem pro parte sarcire debent. Opus enim potest esse lex, sententia iudicialis, decretum, consilium, collatio officii, mandati. Fieri rursus potest ut suffragia formali pactione data sint, ut in aliorum suffragia auctoritatem habuerint; et fieri quoque potest ut sine mutua relatione, separatis voluntatibus, data fuerint. Itaque:

a) Qui ex *conspiratione*, i. e. expressa vel tacita pactione moti, suffragium dederint, actione moraliter una damni auctores sunt, ita ut totum damnum singulis imputetur i. e. tenentur *in solidum*, ut infra, n. **432**.

b) Qui *sine conspiratione* suffragium damno necessarium dederunt ut si, ad legem habendam, quot suffragia data sunt, tot requisita erant, pariter totius damni imputationem ferunt, ex communi sententia.

c) Si ultra requisitum numerum suffragia sine conspiratione data sunt, consentientes comparandi sunt cum hominibus qui plures numero quam necesse erat unum opus damnosum simul fecerunt: hi damnum pro rata parte inter se dividere debent. Cfr. Carrière, *De Iust.* n. 1187.

Communiter tamen opinio casum aliter hoc modo solvit: Si simul tempore, v. g. assurgendo, suffragium dederint, omnes de damno in solidum obligat. Si successive suffragati sunt, eos solos quorum suffragium necessarium erat, in solidum obligat, eos vero qui postea accesserunt a restitutione per se dispensat, cum eorum accessus non fuerit damnosus, nisi maior numerus causa evaserit cur lex v. g. a senatu, a rege sancita fuerit. Si vero, quia secreta fuere suffragia, efficacia ab inefficacibus distingui nequeunt, singuli pro rata dubii condemnantur. Propter dubium singulos excusari fuit aliquorum opinio, quam Ill. D. Waffelaert, *De Iust.* t. 2, n. 323, merito dixit a communi sensu morali aberrare, ita ut S. Alph. l. 3. n. 566 veram dixerit sententiam quae saltem obligat ad ratam partem, pro dubio solvendam.

N. B. Communior opinio falso supponit suffragia valere ex quo data sunt, dum proclamatione sunt efficacia. Sic eligitur deputatus suffragiis quae priora ex capsa extrahuntur, non autem quae priora data sunt. Unde nisi malis legem, electionem, etc., ut commune eligentium, suffragantium opus considerare, diverso ordine ac proponitur suffragia consideranda videntur.

d) Si res non fuerit intrinsece mala, necessitas avertendi maius malum, assensum ab ipsa iniustitiae labe purgare potest.

e) Sicut iam antea monuimus, is solus, *omisso* suffragio, contra iustitiam commutativam peccare potest, qui ex iustitia, v. g. vi muneris suscepti, sententiam dicere debebat.

427. — 4. **De Palpone seu Adulatore.** — Is duplici ratione damnis teneri potest: quatenus per laudes, vituperia, exprobationem ignaviae, adductas humanas considerationes et utilitates ad damnum inferendum efficaciter quempiam impulerit, vel quatenus similibus artibus restitutionem impediverit. Obligationem efficaci revocatione declinare potest.

428. — 5. **De Recursu seu Receptore.** — Is, dum securitatem vel malefactori vel rebus raptis aut furto sublatis offert, damnis tenebitur: *a*) Quatenus malefactorem ad scelus patrandum moverit; *b*) Quatenus medium sceleris exsequendi, quo alter usu est, praebuerit; *c*) Quatenus restitutionem non fecerit vel impediverit.

Ista cooperatio, si materialis fuerit, gravi damno excusari potest.

Qui, occultando hominem vel eum à magistratibus defendendo a poenis liberavit, iniustitiae argui nequit, quamvis contra caritatem aliis civibus vel civitati debitam peccare possit. Simul tamen, pro viribus, efficere debet ut protectio iniqui hominis restitutioni non obstet nec aliter damnosa evadat.

429. — 6. **De Participante.** — Participans praedam vel ipsam actionem malam participare potest. Si *praedam*: tamquam possessor rei alienae tractandus est: et quidem malae fidei possessor, si partem praedae conscius et iniuste acceperit. Si vero in adiunctis in quibus labem iniustitiae fugere nequeat, iniustam *actionem* participaverit, damna reparare debet quorum sive agendo sive cooperando efficax causa fuerit. Participatio tamen *immediata* a *mediata* secernenda est. Immediate participans seu iniustum ipse committens, negativum praeceptum violat nisi iure necessitatis excusetur; mediate participans omittit praeceptum positivum curandi ne actio nostra effectus damnosos adducat: quare omni detrimento quod in se et relative notabile sit, excusatur. — Demum qui de damno illato aut de efficientia suae actionis re vera dubitet, dubio quod post sufficientem investigationem perseveret, nihil *stricte* debet, cum propter incertam obligationem nemo *re sua* spoliandus videatur.

430. — Quid, si plures causam damni *per se* efficacem dederint, ita tamen ut **ignoretur uter plurium** re vera auctor damni fuerit? V. g. duo vel plures dederunt consilia: quibusnam auctor motus fuerit nescitur; duo simul, sine conspiratione, sclopetum explodendo, hominem occiderunt vel vulnerarunt, sed nescitur uter fecerit; duo vel plures ad eandem uxorem accesserunt et proles nascitur *certo* adulterina. Si enim ipse maritus accesserit, ita ut proles fortasse legitima sit, de ipso damno non constabit.

Res ista non est extra controversiam. Ex principiis ita dicendum est. Qui conscii futurae confusionis egerint, consenserunt ut actione moraliter una (utpote quae distingui non possit) damnum efficeretur. Quare pro virili parte illud ferre debebunt. Qui autem hoc ignoraverit, incerta tantum obligatione tenetur. Cfr. S. Alph., l. 3, n. 658.

431. — 7. De Cooperatoribus negativis. — Restitutione reparare damna debent quae ipsi *iniuste* omissa actione impedivissent. Ad multas autem exigendas non videntur praepositi vectigalium iustitia teneri. — Si vero non constet futurum fuisse ut damnum quodpiam impediretur, nulla restitutio necessario facienda erit. In dubio vero de damni quantitate, iustitiae satisfit si minima quantitas certa reddatur. — Subtilem damni dati inquisitionem cfr. Lugo, d. 19, n. 108.

B) *De restitutionis mensura et ordine.*

432. — De restitutionis mensura.

1. Ad quod quisque damnum totum efficiendum vel ad quam quisque damni partem efficiendam *iniuste* et *efficaciter* contulerit, illud personae laesae reparare debet, ita tamen ut causa minus principalis regressum (ricorso) habeat adversus causam principaliorem, a quo proinde solutum repetere poterit. — *Principalior* porro causa est quae aliarum ope physice vel moraliter usa est. Sic mandans, iubens, principalior est quam exsequens; exsecutor, quam exsecutionis consiliator; qui positiva actione cooperatus est, quam qui exsecutionem mere non impedivit.

— Ratio responsi est, quia causa principalior ceteras sibi subordinat et veluti absorbet.

2. Itaque, qui *solus* causa principalior fuerit, omne damnum sibi imputabile sine regressu sarcire debet.

Si *plures* aeque principales fuerint, damnum inter se dividere debent. Istae enim causae inter se *coordinatae* sunt. Personae tamen laesae singuli totum debent (qui proin in solidum tenentur): *a*) Si ex *conspiratione* seu voluntatum societate egerint; nam tunc, praeter partes quas exsequuntur, aliarum sunt formales complices; *b*) Si alia quapiam ratione ad *totum* damnum efficiendum contulerint; sive quia nihil sine ipsis effici potuit, sive quia eorum cooperatio ad totum damnum re vera pertinuerit. Ita saltem communis sententia.

3. Quidquid quis definitive seu *absolute* debet, solvendum habet personae laesae nisi huic satisfactum esse moraliter constet: quo casu, illi qui satisfecit solutum reddere debebit.

Qui vero sola *condicionata* obligatione (i. e. aliis deficientibus) astringitur, tunc tantum damnum sarcire debet quando, sive ex facta inquisitione, sive ex moribus aut impotentia debitoris principalis, ab eo non esse satisfactum nec satisfactum iri moraliter constet.

4. Obligationem restituendi in solidum cum regressu adversus alios, rudes satis difficulter percipiunt. Illi rursus quibus restitutio debetur partem potius quam nihil obtinere praeferent. Si itaque periculum est ne obligati ad totum nihil restituere velint, non raro personae laesae praesumi possunt annuere ut sola partialis obligatio urgeatur.

Quare, ex S. Alph. (H. A. tr. 10, n. 54), praestabit rudes rerum theologicarum vel iuridicarum hortari ut restituant quod debent, permittendo eorum conscientiae ut quantitatem definiat.

Observes, ut damnum *ex* conspiratione fiat non sufficere formalem intentionum consensum, sed requiri ut damnum in isto consensu causam habeat. Sic conspirant quidem gregarii milites eiusdem exercitus; sed ista singulorum conspiratione pauci moventur.

433. — Ex dictis haec colliges:

1. *Consiliarii* per se influxum partialem et secundarium in totum damnum habuerunt. Quare *per se* condicionate (post principales causas) tenetur de toto damno quod sine consiliis non fuisset factum.

2. Qui, facta societate, furta committunt, in solidum tenentur de latrociniis in confuso praevisis et de conexis damnis personarum vel rerum, quamvis alia ab aliis facta sint. Omnia enim ex conspiratione orta videntur.

3. Cum plures, sine conspiratione, partialem efficaciam in damnum divisibile exercuerunt, sufficit ut quam quisque partem laeserit (v. g. quam domus partem destruxerit), eam restituat. Et qui accesserit malefactor, cum nulla iam spes supererat partem salvandi, nullum fecisse damnum videtur.

Si vero partialis causalitas damnum non divisibile affecerit, ut si quattuor arcam asportent quam tres abstulissent, satis parum consequenter patroni communis sententiae singulos ad virilem partem tantum obligant (Lugo, d. 19, n. 82).

N. B. Non ita constare videtur sententia quae in solidum obligat quotquot, etiam seclusa conspiratione, cooperationem praestiterunt sine qua damnum inferri non potuit, vel quae re vera ad damnum totum inferendum utilis fuit. Et controversiam quandam haberi testatur Lugo, d. 19, n. 79 ss. — Neque ita certa est obligatio restitutionis quam condicionate imponunt iis qui per actionem in se non iniustam ad iniustitiam materialiter cooperati sunt. Cfr. d'Ann. I, 174; II, 93. Quae attendi possunt ut restitutio minus severe urgeatur.

434. — De ordine in restitutione servando.

1. Qui rem alienam vel fructum rei alienae tamquam detentor restituendum habet, id sine alio ordinis respectu praestare debet.

2. Qui tamquam iniustus *damnificator* obligatur, quidquid *absolute*, hoc titulo, debeat, statim restituere debet; quod autem *condicionate*, tantum post illum debet qui absolute tenetur. Quare primo tenetur mandans seu causa primaria, dein exsecutor primarius, postea secundariae causae.

3. Inter eos qui condicionate debent, cooperatores positivi ante negativos obligantur; inter ipsos autem ordo

proximitate definitur. Aeque vero tenentur ii inter quos nulla subordinatio deprehenditur.

De loco *consiliarii* qui *suasor* est aliquod dubium moveri potest. Per se, post exsecutorem principalem collocatur. Si tamen sui gratia quidpiam fieri consuluit aut petivit, saltem si ipsius nomine res acta fuerit, consilium pro virtuali mandato habendum est. Cfr. Less. c. 13, n. 42.

4. Quotiescumque, sive condonatione sive alia ratione, ille liberatur qui *absolute* debet, liberantur ii qui et quatenus condicionate tenentur; sed exemptio causae secundariae principalem minime liberat.

V. — *Ceterae restitutionis circumstantiae.*

435. — Cuinam restituendum sit. — 1. Haec *principia* sunt: *Domino rei* certo et noto restituendum est, nisi nimia difficultas aut alia causa excuset. — Rei tamen *possessori* cui res iniuste erepta est, potius quam domino restituendum est, nisi ob singulares circumstantias aliud suadeatur.

2. Cum laesa est *societas*, huic restitutio facienda est, saltem si sit vera persona iuridica, qualis civitas, monasterium, et non merum plurium condominium, ut sunt ocietates lucri causa constitutae. Verum etiam tunc so - cietati potius quam singulis sociis pro rata parte restituendum est (1). Etenim, si non mere dividendum lucrum sed ipsum capitale sociale laesum fuerit, nisi reddatur societati, creditores in suo pignore communi et etiam socii in suo iure prosequendi negotium per illud capitale damnificari possint. Considerandum itaque est, utrum necne ipsum « capitale » sociale graviter iniuria affectum sit. Si societas fuerit illegitima, ut societas francomuratorum, socialistarum, restitutio non societati sed sociis est facienda. Immo, cum agitur de huiusmodi societate, reddendi ipsis actionariis non est per se gravis obligatio, quia singuli leve tantum damnum patiuntur, nisi enormi-

(1) Cfr. solutionem S. Paenitentiarie relatam n. 347 versus finem.

tas damni et numerus actionum ab iisdem possessarum efficiant ut non nulli saltem graviter laedantur.

Fisco fit restitutio vel mittendo pecuniam ministro qui aerario praeest (delle finanze), vel passivam Status obligationem destruendo; minime vero lacerando argentarias schedulas (biglietto di banca), cum argentariae istae a Statu quidem protectae sint sed cum Statu confundi nequeant.

3. Qui multis minutis furtis damnum multis civibus intulerit, melius restituet deinceps minoris vendendo iisdem moraliter emptoribus, donec aequalitas restituatur. Id tamen sub gravi non praecipitur, nisi erga illos qui notabile damnum passi sint. Immo alii satis facile consentire praesumuntur ut pauperibus restitutio fiat.

4. Si ignoretur ad quemnam res restituenda competat, et sufficienti inquisitione dubium non diluatur: *a*) Si dubium *inter paucos* contrahitur, aequalitas personalis iubet ut res inter ipsos dividatur; — *b*) Si dubium sit inter multos, aut, quia dominus penitus ignoratur, res sit incerti domini, natura ratam habere nequit possessionem quam hoc titulo fur servare vellet. Quare ea se spoliare debet, eandemque pauperibus vel operi pio addicere. Conclusio ab omnibus admittitur. Probationem difficilem esse non pauci fatentur. Hanc praeferimus. Qui ex iniuria rem possederit debet eo solo modo quo potest alterum indemnem praestare. Solus modus est ut rei male usurpatae vel eius valoris eum faciat usum quem persona laesa ratum habere rationabiliter debeat. Quisnam alius indicari potest praeter pium usum, quo bonum commune procuratur et simul animae personae laesae consulitur? Cf. S. Th. 2, 2, q. 62, art. 5 ad 2.

Si vero agitur de iniusta damnificatione, qua malefactor nihil acquisivit, communis sententia hunc quoque obligat ut pauperibus tribuat valorem quem ignoto domino reddere nequit. Sunt tamen qui hanc obligationem non urgeant.

Possessor iniustus qui ipse pauper est, rem incerti domini sibi qua pauperi addicere non prohibetur.

Quid autem si, postquam res pauperibus data fuerit,

dominus laesus reperiatur? Si sufficienti diligentia antea quaesitus fuerit, nihil ipsi restituendum est; si vero non praemissa inquirendi diligentia, pauperes suffecti fuerint, domino comparenti satisfaciendum erit.

5. Quod a depositario, conductore, administratore ablatum fuerit, his possessoribus legitimis, potius quam domino restituendum est. Excipe tamen si eorum nihil intersit, vel probabiliter iudicentur rem cum iniuria domini absumpturi esse. Quare non Praelato dissipatori sed potius capitulo, non religioso subdito a quo res accepta erat sed Praelato restituenda erit.

436. — **Modus, locus, tempus** restitutionis.

1. Restitutio facienda est *quam primum*, et eo *modo* ac *loco* quo ius et interesse damnificati requirunt, et commode ac moraliter fieri potest sine gravi incommodo, quod quis pateretur in re sua propria, *ultra debitum*. — In modo ergo, id solum considerandum est, ut debita aequalitas restituatur. Si ergo aliter commode fieri nequit, poterit fieri clam vel sub specie donationis, aut per personam interpositam, aut assumendo laborem indebitum in utilitatem personae laesae. Sed quod creditor, apparente dono deceptus, ex gratitudine rependerit, ei restituendum est, nisi res fuerit exigui valoris aut quae sine donatoris offensa reddi nequeat.

2. Possessor bonae fidei, dummodo prudenter agat, rem mittit *periculo* domini; contra, malae fidei possessor in hanc aleam ire debet. Liberatur tamen, licet res in itinere perierit, si probatum a domino modum secutus sit; si, ex praesumpta domini voluntate, modum elegerit a iure vel a iudice sibi praescriptum; vel, ut plures volunt, confessario usus sit ad reddendum quod per se reddere non poterat. Quod ad debita ex contractu, pactio expressa vel tacita definit cuiusnam periculo res mittenda sit. Per se periculum est emptoris.

3. Possessor *malae fidei* v. g. fur, debet suis sumptibus rem ad eum locum deferre ubi alter eam habiturus fuisset, nisi fuisset ablata, destructa, vel inique detenta. Excipe si prudentis viri arbitrio, nimiae forent expensae faciendae, collato rei valore et facultate subiecti; tunc enim

plerumque vel exspectàri potest, vel ex praesumpta domini mente pauperibus restitui. Hodie autem saltem rei pretium nullo fere negotio in extimas oras transmitti potest. In rebus non magni momenti, nimium per se aestimant damnum quod duplo superet valorem.

Bonae fidei possessor rem sumptibus domini mittit.

Uterque deducere potest impendia quae dominus facere debuisset in re servanda vel secum ferenda.

Debita *ex contractu*, modo expresse vel tacite convento solvuntur.

4. Per se quam primum est *totum* restituendum. Ex damno probabili domini gravitatem restitutionis dilatae aut per partes factae aestimabis. Fit, v. g. ut modicae pecuniae restitutae dissipentur, dum maiores servatae forent.

Qui debet *ex delicto*, ea quoque damna sarcire debere videtur quae ex dilatione etiam non culpanda oriuntur. Benignior tamen sententia, secundum quam iusta dilatio purgat moram, admitti potest, nisi damnum in ipso delicto aliquo modo praevideri potuit.

436 bis. — Quo ordine restitui debeat. — Ordo potissimum considerandus est cum debitor omnibus solvendo impar est. Ratio veri ordinis ex hoc repetitur, quod patrimonium debitoris omnibus creditoribus communiter obligetur ; inter istos tamen reperiri possint qui iusto titulo sint potiores. Inde :

a) Ipsa res aliena, ob dominii vinculum, prior domino restitui debet : quocumque titulo possideatur. Probabiliter tamen excipienda est pecunia quae cum propria mixta est, propter confusionem.

b) Creditor *privilegiatus* et *hypothecarius* suorum iurium usu prohiberi nequeunt; et per se servandus est ordo legalis, si quem leges statuant.

c) Quae titulo *oneroso* prius quam quae *gratuito* (etiam pio) debentur solvenda sunt ; haec enim subiecta sunt condicioni : nisi quod obstet.

d) Probabilius ea quorum domini *cognoscuntur* quam quae incerti sunt domini, prius solvenda sunt. Titulo enim maiore et certiore debentur.

e) Non constat autem debita *ex delicto* prius quam debita ex contractu solvenda esse.

f) Si debita eiusdem rationis fuerint, improbari nequit qui prius satisfacit creditori *priori*, quia tempore praecedit; vel *pauperiori*, ex pietate; vel *prius petenti*, utpote diligentiori; immo vel magis *amico*: quia singuli ius ad totum habent. Id postremum tamen a pluribus negatur. Menti nostrae legis magis satisfacit, qui singulis pro rata parte solverit.

g) Si autem, quia bonis vel foro cedere debuit, debitor liberam bonorum suorum administrationem amiserit, tunc ordo legalis stricte servandus est. Actus autem etiam antea in fraudem creditorum facti, et ipsae interdum solutiones (praecipue quae mercibus fiant non autem numerata pecunia) revocari possunt actione quae a praetore romano, eius auctore, *Pauliana* dicitur. Quae iudicis sententia exsequenda erit, saltem post iuridicam intimationem, nisi in falsa fraudis praesumptione nitatur.

437. — N. B. Qui solvendo non est, non potest per notabiles *donationes* creditoribus nocere; et iniuriam participarit qui conscius debitorem ad eas *impelleret*. Qui autem conscii impotentiae donum notabile mere *acceptent*, certo damnari nequeunt, cum mere utantur alterius peccato ad lucrum in se honestum. Nec id stricte adversatur per se caritati: cum haec non obliget cum gravi incommodo. Iidem tamen parum commendandi videntur.

VI. — *Causae excusantes a restitutione.*

Excusationes ex parte *debitoris* vel ex parte *creditoris* originem trahere possunt; aliae *obligationem auferunt*, aliae solam *dilationem* solutionis permittunt. Itaque:

438. — 1. **Ex parte debitoris, nullum** esse ostendunt vel faciunt **debitum**:

a) Defectus proportionatae *culpae theologicae*.

b) *Compositio* inita cum S. Sede. Haec concedi potest quod ad bona ecclesiastica, et etiam quod ad debita incerta, quando restitutio operi pio vel pauperibus fieri permittitur. Compositiones concedit S. C. Concilii, et, si

casus occultus fuerit, S. Paenitentaria. In concedenda compositione de debitis incertis, S. Sedes explicuisse videtur altum quoddam dominium indirectum in temporalia, ita ut ne comparente quidem domino quidquam videatur deberi.

c) Conversio *tituli*: debitor sibi ut pauperi tribuit quod pauperibus largiri poterat.

d) *Praescriptio*; et, pro possessore bonae fidei, rei interitus.

e) *Solutio* facta *creditori creditoris*, saltem cum iustitia permittit ut illi solvatur. Cum tamen posteriori creditori aliquam optionem eripiat, permutatio ista illicita est sine rationablii causa, quamvis per se in foro interno perfecte liberet.

f) *Compensatio* cum debito aequali et certo quo tibi creditor ex iustitia commutativa obligatur. Et qui, debiti immemor, creditorem gratuito munere affecit, probabiliter, nisi circumstantiae aliud demonstrent, censetur prius voluisse suae iustitiae obligationi satisfacere. Quare quod quis, *post natam* restitutionis obligationem pauperibus erogaverit, e restitutione quae pauperibus fieri permittitur demi potest.

g) *In dubia* causa iuris vel facti, *sententia* iudicis, bona fide obtenta.

439. — 2. Ex parte *debitoris* **excusant ad tempus,** seu dilationem permittunt quaecumque faciunt ut creditor irrationabiliter se dilationi opponeret. Et casus revocantur fere ad impotentiam sive physicam sive moralem, i. e. nimiam difficultatem, *extrinsecam* tamen causae debiti. Quare non excusabit damnum quod in hoc est ut te spolies bonis iniuste acquisitis, nisi accedat ratio infamiae positivae. Excusationes ceterum communes sunt obligationi ex contractu et ex delicto.

Damnum porro excusans, si solam excipias extremam necessitatem, in qua omnia fiunt communia, vere gravius esse debet quam damnum creditoris. Potest autem esse damnum proprium vel aliorum vel rei publicae.

Quid si uterque, creditor et debitor, in gravi neces-

sitate reperiatur? Controversia probabilis de hac re, sic practice solvi potest: qui in gravi necessitate versatur, ex restitutione in paene extremam incideret, atque ita maius damnum pateretur. Itaque nemo per se cogitur statum suum iuste acquisitum amittere ad restituendum. Sed parce vivere potest secundum condicionem suam. *Parce* inquam, et conando ut paulatim restituat.

Stando iure naturae, debitis gravatus qui brevi, utputa post unum vel alterum annum sperat fore ut solvere possit, ingressum in religionem differre debet, nisi gravius damnum ex dilatione sibi merito timeat, vel aeque bene in religione solvere possit. In ipsa autem religione, tum ex bonis quae legitime acquirat, tum per laborem statui congruum, licentia Prelati obtenta, satisfacere creditoribus debet. Positivo autem canonis 542, 2° iure, « illicite admittuntur... aere alieno gravati qui solvendo pares non sint ».

N. B. *Temporaria* excusatio, per accidens perpetua fieri poterit, si impedimentum perseveret. Verum plerumque partialis restitutio fit possibilis ; nec facile concedendum est nullum suppetere modum qui cum infamia non sit coniunctus.

440. — Ex parte creditoris liberat:

a) *Condonatio* expressa vel tacita, v. g. si laceraverit syngrapham. Haec praeterea praesumi potest, in furtis minoris momenti (paucorum nummorum, esculentorum) quae domi a filiis familias vel ab uxoribus facta sunt, si res ablatae non iam exsistant; — in esculentis aut rebus minoris momenti quae a famulis consumpta sunt; vel etiam, in materia gravi, cum famulus deprehensus a domino corripitur vel expellitur, nulla petita restitutione.

b) In parvis rebus quas operarii in silvis, vineis, officinis laborantes quandoque asportant, cum eae sunt quas dominus parum curat aut rogatus facile concederet.

c) In furtis minutis pauperum quae erga diversos dominos fiunt. Si erga eundem, partem saltem restituant, ac de cetero emendatione proponant. Cfr. Noldin, 272, 4.

441. — De concordatis. Debitores qui solvendo non

sunt, saepe faciunt cum creditoribus pactiones quae « concordata » vocantur, quorum vis iuridica sedulo perpendenda est. Istud compendium debitor inde consequitur ut dies eidem prorogetur donec commodam facultatem solvendi habeat, et interea a iudiciaria persecutione immunis evadat.

Per se pactiones istae debita non exstinguunt. Practice tamen fieri potest ut residua debita rationabiliter remissa censeantur.

Honeste ac sine fraude pactiones huiusmodi faciendae sunt. Quare, qui bonis cedit promissam abdicationem exsequi debet. Seclusa ampliore promissione, non peccarit contrat iustitiam, qui retineat quantum satis est ut parce vivat secundum statum suum legitime acquisitum.

Verum hodie minus debitori indulgendum est, cum ipsa conventione vel iudicis auctoritate non nulla servare permittantur. Non repugnamus tamen quin cedentes bonis quaedam occultent quae ipsi in magno pretio habent, utputa ob parentum memoriam, aliis autem minus pretiosa sunt, cum spe fundata pretii postea creditoribus refundendi. Si honestus debitor velit quidquam plus sibi servare cuius ope maiorem spem habeat integre creditoribus satisfaciendi, isti quandoque censeri possunt consentire. Quidquid autem praeter legem retentum fuerit, legis favore excluditur, ac proin restitui debet quam primum copia detur. — Numquam vero excusabimus illos qui pecuniam alienam temerarie exponunt, parati, post cessionem bonorum, fortunam iterum experiri.

442. — Conclusio. — Proposuimus, ut infirmioribus consuleremus, quid in rigore tolerari possit; quod magis honestum est non dissimulavimus. Ac meliorem et perfectiorem honestatem consiliis nostris inculcabimus. Id postulat bonum Ecclesiae, cuius fideles perfectiore virtute ceteros aedificare debent; id postulat maior et beatior ordo civitatis; id postulat propria conscientiae pax et felicitas.

Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam!

Caput V. — De exercitatione veritatis et contrario mendacio.

Art. I. — De virtute veritatis et sinceritate

443. — Nobilis virtus **veritatis** vel **veracitatis** *inclinat in rectum usum signorum quibus homo cum aliis communicat seu commercium habet.* Per eam fit « ut quis talem se exhibeat exterius per signa exteriora, qualis est » (2, 2, q. 111 art. 1). Ab ista virtute morali, *moralis* dicitur ipsa veritas quam procurat. A vero per nimium seu amplificationem et per nimis parum seu extenuationem deficere possumus. Itaque obiectum formale virtutis seu honestas veritatis moralis in medio posita esse cernitur. Etiam ex parte *actus* sui virtus haec est in medio: si enim principalius iubemur animum in dicendo manifestare, mentem tamen ita aperire debemus ut officio secreti servandi non derogemus.

Proprie itaque et stricte virtus veritatis cultum fovet curandi ut verba vel aequipollentia signa sint menti nostrae consentanea. Unitas illa hominis exterioris et interioris per se honesta perspicitur, et ad bonum societatis humanae conferre demonstratur. Virtus veritatis per se coniuncta apparet iustitiae; namque aequalitatem quandam procurat, et rectam facit nostram conversationem cum aliis: continet itaque respectum aliorum. Eius officium potest quoque, in certis casibus, iustitia commutativa imperari.

444. — De sinceritate. — Ad bonum socialis convictus, iuvat quoque ut homo non tantum verus in sermone suo, sed etiam satis apertus sit, seu opportunam sui manifestationem aliis non neget. Huc spectat *sinceritas*, quae ad plenam, prudentem tamen nostri manifestationem propensos nos efficit. Media est inter diffidentem dissimulationem et indiscretam revelationem rerum propriarum.

445. — Oppositum vitium per excessum est *indiscretio*, per defectum est *mendacium*. — *Simulatio* est mendacium

per facta. — *Hypocrisis* particularem hanc simulationem denotat, qua quis diversum se simulat atque est; dum *dissimulatio* personam propriam mere abscondit.

Art. II. — De debita sinceritate testis.

446. — Obligatio testandi, propter sufficientem necessitatem privatam vel publicam, est ex *caritate*, cuius debitum legitima citatione urgetur.

Qui autem comparet, tenetur ex *iustitia* ad nihil falsum dicendum quod parti sit nocivum. Praestito autem *iuramento*, iam ex *religione* vetatur mentiri, et integram veritatem legitime interroganti dicere debet de causa quae agitur. Quod ad *integram* veritatem dicendum, iuramentum hoc promissorium admittit parvitatem materiae.

Iuramentum quod iudici incompetenti praestatur vel fictum existimari potest, vel, si verum fuit, non obligabit nisi ad ea manifestanda quae tali iudici narrari possunt.

Legitimo quoque iudici dici non debent: *a*) ea de quibus illicite vel non legitime (i. e. non servato iuris ordine) interrogat; *b*) quae sub secreto commisso vel per iniuriam nota sunt, salvis exceptionibus quae obligationem secreti (cfr. n. **448** et **449**) limitant; *c*) quae nimis testi vel suis fuerint damnosa: immo damnum tertii quod utilitati testimonii clare praeponderet, sufficere videtur ut rem celes: iudex non praesumitur velle ut haec reveles; *d*) facta in quibus alter non peccavit, si interrogatio est de delicto.

Si quando iuramento confirmare debeas legitimum responsum « nescio » quo mere responsionem declinasti, istud ipsum verum quod significat: « nolo respondere » confirmare existimaris. Vel si sensus iste nimis reconditus sit, iuramentum obiecto carebit, i. e. nihil confirmabit. Revocatio falsi testimonii communibus principiis regitur. Ad iuvandam sinceritatem, leges interdum statuunt falsum testimonium non esse consummatum nisi post ultima verba quibus testis declaret se in assertis perseverare.

Ad liberandum innocentem, sponte tua comparere debebis; non tamen si alter, etiam reus, inde damnandus erit.

Art. III. — De secreti obligatione.

447. — Secreti notio et varia ratio. — Secretum est res occulta, non divulganda. Distinguitur secretum:

a) *Naturale*, quod, si solum manet, dicitur quoque *mere naturale*, cuius revelatio prohibetur ipsa lege naturae de servanda vel caritate vel iustitia, prout alter ex revelatione iustum moerorem conciperet vel iniuriam acciperet. Huiusmodi secretum iam nascitur ex iis quae mutua quadam fiducia in colloquiis communicantur. Ibi sine peccato dicuntur quae sine peccato non referrentur ei de quo dicta sunt.

b) *Promissum*, cum oritur obligatio (sive unice sive etiam) fidelitatis aut iustitiae ex promissione consequente notitiam rei, sive haec casu vel per alterius communicationem innotuerit.

c) *Commissum*, cum ipsi communicationi pactio de servando secreto praeposita est. Pactio potest esse *explicita* vel *tacita*: ut cum quis consilii petendi causa adit confessarium, advocatum, medicum. Secretum ex officio strictius obligat, ita ut vocetur *rigorosum*. Supponit professionem quae secretas communicationes inducat. Non est itaque verum secretum « professionale » pro aurigis, quamvis tale interdum etiam in foro civili agnoscatur.

d) *Sacramentale*, quod ex omni et sola confessione sacramentali manat, et solum neque exceptionem, neque materiam levem in revelatione directa admittit.

Cum partes conveniunt de secreto *quasi confessionis*, frustra vim sacramentalis communicationis suis confidentiis tribuere tentarint. Sed maxima qua possunt vi obligationem intendunt.

448. — Revelatio per iniustam viam obtenta gravius secretum inducit. Usus talis notitiae prohibetur, nisi alterius iniustitia vel salus publica permiserint ut per vim et fraudem secretum extorqueas.

449. — Ex secreto **mere naturali** silendum est quam diu causa sit caritatis vel iustitiae ; ex *promissione*, silendum est quam diu, seclusa promissione, tacere liceret ; ex secreto *commisso*, silendum est quam diu alter *ius habeat* volendi ut res celetur. Iuste autem exigit committens silentium, quam diu ipse rem iuste celet, nisi ratio boni communis obligationem tacendi coarctet vel extendat. Quare, ne in iudicio quidem, occultum committentis crimen revelare licet ; ad servandum vero secretum *rigorosum*, etiam damnum innocentis posthabendum est, nisi ex ipso facto committentis immineat : ut si puella praegnans fetum abigere velit.

Attamen cum gravi proportionato damno cessat obligatio pacti, ac proin secreti *commissi*, etiam per se rigorosi : ne desint qui consilia dare velint. Causa tamen boni publici exigere interdum potest ut mortem revelationi praeferas. Contra, si e religione aut patria graviter intersit ut reveletur, secretum quoque rigorosum pandi poterit.

Solent hodie ultra iustos limites vim secreti rigorosi ampliare. Nova tunc ratio boni communis intercedere potest ut v. g. medici catholici has normas servare *possent*, ne minore fiducia ad probos medicos recurratur.

A reatu omni vel gravi, revelatum secretum *commissum* excusabit consensus prudenter praesumptus ipsius committentis, ut si in eius bonum revelatio cedat ; ipsius parum intersit, et revelatio magnam utilitatem habeat. Nec gravis per se censetur revelatio uni vel alteri viro prudenti facta.

450. — **De Litteris.** — *a*) Secretae res quae per litteras communicantur, pro rei natura et scribentis modo, proteguntur secreto vel naturali vel commisso et manent per se in scribentis dominio.

b) Litteras *alii destinatas*, cum clausae sunt vel in loco secreto asservantur, legere per se grave est, nisi periculum absit reperiendi ibi gravem materiam. Nullum erit peccatum, si fiat ob iustam causam, vel annuente sive domino secreti, i. e. scribente, vel eo qui de vi secreti prudenter iudicare potest, i. e. eo qui litteras re-

cepit. Litteras aperire et legere ei fas est qui probabiliter easdem sibi iniuriosas putet, vel talia continere unde a se vel ab altero vel a re publica grave et iniustum damnum avertere possit.

c) *Parentibus* licet legere litteras a filiis scriptas et receptas. Idem licet *Superioribus* religiosis secundum constitutiones. Quae tamen res conscientiae continent ab iis lacerari, non autem, invita persona scribente, legi possunt. Verum litteras satis examinare possunt ut res conscientiae serio agi noverint. Quid *marito* liceat, ex receptis moribus colligendum est, nisi fundata suspicio maius ius tribuat. Ex lectis litteris, praefati Superiores secreto naturali tenentur quo, secluso consensu dato vel rationabiliter praesumpto eius cuius est, non alius usus scientiae eisdem permittitur nisi qui ad finem ob quem facultas data est refertur.

d) Qui litteras in locum apertum abicit etiam dilaceratas, ultroneum periculum admittit ne fragmenta ab alio colligantur. Collector ergo supponere potest nullas res in iis contineri quae litterarum possessor huic periculo exponere non poterat. Quare legendo veniali tantum curiositati cedit; immo non peccat si quandam utilitatem sibi rationabiliter exinde speraverit. Plura de his cfr. Lugo, d. 15.

451. — Qui **secreta** alterius **scripta,** ipso invito, furtive legerit, non sola curiositate, sed etiam iniustitiae peccat, cum in sua quisque scripta servet dominium. Peccatum grave esse potest, si fiat cum notabili alterius damno, vel dominus sit valde invitus. Excipe iura parentum et Superiorum et eorum qui se ab iniuria protegendos habent, quem ad modum de litteris dictum est.

Art. IV. — De Mendacio.

452. — 1. **Mendacium** est *falsa significatio contra mentem*. Id vulgus sentit et probat saecularis auctoritas scolae catholicae. Est intrinsece inhonestum, quia continet abusum loquelae seu facultatis significandi contra finem primarium istius facultatis. Itaque, quia primaria

ratio inhonestatis neque ex iure audientis neque ex sociali detrimento repetitur, admitti nequit distinctio inter mendacia socialiter utilia et socialiter damnosa, quasi sola posteriora sint illicita, vel inter *falsiloquia* quibus nulla alii debita veritas negatur, et ideo honesta esse possunt, et *mendacia* quae alteri debitam veritatem negant.

Mendacium tamen nec in loquente tollit subordinationem facultatum, nec audientem per se privat veritate necessaria; quare non est in se grave peccatum, sed venialem genere suo malitiam continet ; ita ut gravitas ex accedente iniuria vel violata religione solummodo accedere possit.

2. Ut habeatur mendacium, requiritur *a*) *Formalis* locutio, seu ut rationabiliter censearis velle communicare mentem tuam, i. e. ut exercite dicas te loqui. Ita dum fabulam recitas, dum poema scribis, et dum coactus respondes sine obligatione positiva dicendi verum, *qua talis* formaliter non loqueris. — *b*) Locutio *contra mentem*, seu qua scienter dicis quae falsa sunt, ita ut inter iudicium expressum et iudicium mentale sit discrepantia.

3. Mendacium distinguitur *iocosum*, quod ordinatur ad delectationem ; *officiosum*, quo utilitas propria vel aliena quaeritur; et *perniciosum*, quo alterius damnum eligitur vel intenditur. Postremum ex damno illato fieri potest grave.

453. — Verba usurpare **significatione restricta** quae vel ab ipso interrogante intenditur vel ex adiunctis apparet, non est mendacium. Tunc enim ut talia colloquium ingrediuntur et nulla discordia est inter conceptum et expressum. Sic confessarius, vel persona publica, interrogati non censentur nisi de scientia quam alio titulo acquisierint; mercator, qua talis, interrogatur de rebus quas venales habeat. — Formulae quoque sunt quae ex consuetudine novam vim significandi acquisierunt. Sic verba: « nescio, non est domi » sunt civiles formulae negandi responsum, visitationem.

Sed mentalis studiositas coarctandi, complendi, mutandi obviam prolatae sententiae significationem inefficax est ad declinandum mendacium. Nam quod mente reti-

cetur vel adeo submisse profertur ut audiri nequeat, non est pars orationis externae seu significativae. Cfr. Laymann, l. 4, tr. 3, c. 13, n. 7.

454. — Verum cessat mendacium :

1. Si adiuncta formalem verborum significationem auferant; ut si iocose dicas aperte falsa, vel mere utaris formulis urbanitatis, solacii (pro aegrotis), vel in nostro foro saeculari, reatum neges aut « systema » defensionis excogitatum narres: reus non censetur in ista artificiosa defensione, exercite mentem suam aperire dum verba facit, sed quasi bellico stratagemate uti.

2. Si utaris sententia vere *amphibologica*: haec enim vel nihil significat vel significat quoque sensum verum. Sermo autem non fit aequivocus propter sensus diversos quos una vox habere potest. Sic qui clare interroganti de praesentia Petri, respondet : « Petrus non est hic », nulla amphibologia utitur quia *est* significat quoque comedit.

3. Si contra iniustam alterius aggressionem, cum alia copia desit, falsa enuntiatione tuum silentium vel secretum defendas. Etenim, sicuti iniusta alterius aggressio efficit ut actio, quae secus esset homicida, non sit, qua actio, nisi sui defensio, sic etiam causa erit cur verba quae, extra agressionem prolata, forent mendacia, nunc simul sint defensiva secreti et qua talia tantum intendantur et eligantur. Nec requiritur ut aggrediens conscius sit iniustae suae aggressionis. Nam materialiter iniustus etiam vi repelli potest.

Commodum istud affert haec sententia, ut abusiones coerceat, cum iusta defensio praesentem supponat aggressionem, dum quae alii concedunt, etiam in spontanea locutione proportionatam reperire possunt.

4. Qui amphobologia utitur numquam mentitur; sed peccare potest quatenus vel intendat deceptionem alterius vel eam sine proportionata causa permittat. Sola intendi potest utilitas immediata proportionata, quae ambiguitate procuratur.

5. Deploranda facilitate multiplicantur hodie mendacia officiosa, ita ut commercia humana plena sint fal-

sitatibus et deceptionibus. His artibus institutio puerilis corrumpitur et propria dignitas minuitur. Studium simplicis sinceritatis verbis et exemplo restituendum est. Cfr. plura in period. *Gregorianum*, a. I.

Caput VI. — Conexa cum virtutibus praecepta Ecclesiae.

455. — *Praecepta consideranda.* — Cum generali studio iustitiae et sanctitatis conectuntur praecepta de *annua confessione* et de *paschali communione*; ad virtutem fidei tutandam potissimum referuntur canones de *censura* et *prohibitione librorum*: haec in altero tomo proposita sunt. Restat itaque ut agamus de ecclesiastica obligatione *sanctificandi festa*, quae cum virtute religionis cohaeret, et de praecepto *ieiunii et abstinentiae*, quo virtus temperantiae exercitatur.

Art. I. — De praecepta festorum sanctificatione.

§ 1. *Generalia.*

456. — **Praeceptum sanctificandi festa** est *naturale* quatenus exigit ut tempus aliquod colendo Deo impendatur, quatenus aliquam participationem *sacrificii Novae Legis* imponit, est iuris *divini positivi*; quatenus dominicalem et festivam assistentiam sacro et cessationem a labore praecipit, est iuris *ecclesiastici*. Ipsa namque divina Veteris Testamenti lex de otio hebdomadario est promulgatione Novae Legis abrogata. Et modo inverso se habent in utroque Testamento pars positiva et pars negativa praecepti. In V. T. principalis obligatio erat cessationis sabbatinae, in N. T. positiva festorum sanctificatio primas obtinet apud Ecclesiam et fideles.

457. — Hodie, supremae auctoritati ecclesiasticae reservatur non sola institutio et abrogatio sed etiam translatio dierum festivorum sive communium universae

Ecclesiae sive stabilium, atque Ordinariis locorum conceditur tantum ut diem festum per modum actus suis dioecesibus seu locis imperent (c. 1244).

Ipsi quoque interdum indulgetur ut sollemnitates quorundam festorum quae non sunt de praecepto ad dominicam proxime sequentem (excepto anno ubi festum in dominicam incidit) transferant, quod de festis *Patronorum* (Regni et loci) ipso c. 1247 § 2 conceditur.

« Dies festi sub praecepto, in universa Ecclesia sunt tantum: omnes et singuli dies dominici, festa Nativitatis, Circumcisionis, Epiphaniae, Ascensionis et sanctissimi Corporis Christi, Immaculatae Conceptionis et Assumptionis Almae Genitricis Dei Mariae, sancti Ioseph, eius sponsi, BB. Petri et Pauli Apostolorum, omnium denique Sanctorum » (c. 1247, 1).

Noluit tamen legislator ut, inconsulta S. Sede, innovaretur quidpiam in locis ubi aliquod festum ex enumeratis legitime abolitum sit aut translatum. Regiones istae suam interea particularem disciplinam servabunt (c. 1247 § 3).

Attentis declarationibus pontificiae Commissionis, dixeris solam intellegendam esse particularem disciplinam concordatis, indultis vel consuetudine inductam, non autem eam quae ex Motu Proprio *Supremi disciplinae*, Pii X, 2 iul. 1911 pro universa Ecclesia resultavit. Dicto enim Motu Proprio, Pius X abrogaverat festa SS. Corporis Christi et S. Ioseph, quorum tamen universalem celebrationem Commissio suis responsis satis urget.

Eadem Commissio, variis suis responsis, ut abrogata habet festa propria regionum dicto catalogo non contenta, ita ut verba « in universa Ecclesia » potius cum sequenti voce « *sunt* » quam cum praecedentibus « *sub praecepto* » coniungere videatur.

Significatio itaque non est: « Attenta generali lege, coli tantum debent », verum haec: « non alii, in universa Ecclesia, ubicumque fueris, sunt dies festi »:

458. — **Vis praecepti.** Festis de praecepto diebus, missa audienda est, et praeterea variis operibus seu actibus abstinendum est. Iisdem dein diebus fieri possunt gravi de causa ordinationes sacrae (c. 1006); fiunt quoque proclamationes bannorum; et missa a parochis pro po-

pulo celebranda est. Responso tamen 17 febr. 1918 restitutus est, pro missa pro populo, catalogus Urbani VIII, cuius dein nova quasi promulgatio facta est a S. C. Concilii 28 dec. 1919 (A. A. S. t. 12, p. 42).

Haec itaque pro illa parochum obligatione, addenda sunt festa: Feria II et III post Dominicam Paschae et Pentecostes; — Inventio S. Crucis; — Purificatio, Annuntiatio, Nativitas B. M. V.; — Dedicatio S. Michaelis; — Nativitas S. Ioannis Baptistae; — dies SS. Apostolorum Andreae, Iacobi, Ioannis Thomae, Philippi et Iacobi, Bartolomaei, Matthaei, Simonis et Iudae, Mathiae, — dies S. Stephani, dies SS. Innocentium; — dies S. Laurentii; — dies S. Silvestri; — dies S. Annae; — dies S. Patroni loci.

459. — **Supputatio diei festi**, excepta indulgentiarum acquisitione (c. 923), fit a media nocte ad mediam noctem.

460. — **Praecepti gravitas.** Obligatio observandi festa est *gravis*, ut constat quoque ex damnata prop. 52 ab Innoc. XI, et tenet omnes et solos baptizatos qui usu rationis pollent et septennium compleverunt (c. 12).

§ 2. Positiva pars sanctificationis festorum.

461. — **Quid est audire missam.** « Festis de praecepto diebus, missa audienda est »: i. e. *humana*, *corporalis* et *devota* praesentia ei exhibenda est.

Ut sit *humana*, requiritur intentio praestandi hunc actum cultus exterioris, seu honorandi sacrificium sua praesentia non autem satisfaciendi praecepto. Cfr. n. 102 primae Partis.

Ut sit *corporalis*, requiritur ut fidelis exterius appareat praesens, sive ex loco ubi est: ecclesia; sive per coniunctionem cum iis qui circumdant altare, quando conferta multitudo ecclesia non capitur, vel missam sub dio audit; sive per externam rationem qua attentionem prodit, quando v. g. ex domo vicina, post murum, in sacristia missam participare intendit. Praesens non censetur qui ope telescopii missam in loco distante observat.

Ut sit *devota*, praestanda est saltem attentio quae *externa* dicitur, i. e. ut fidelis exterius nihil agat alienum

a culto divino seu quo prohibeatur ne confuse saltem advertat animum, sacrificium ibi offerri. Non obstat quod ipse interius non attendat.

Omnis attentio per se est *interna*. Distinguunt tamen modo dictam externam, quae potius negative excludit exteriores distractiones ab *interiore* qua quis mentem suam ad sacra applicare positive vult, sive observando sacros ritus sacerdotis (attentio *litteralis*), sive eorum significationem considerando (attentio *superficialis*), sive recogitando Deum vel res divinas (attentio *spiritualis*). Cf. Lugo, d. 22, n. 25.

Quare necesse non est ut quis *oret* per missam, vel re vera varias seu principales sacerdotis actiones advertat, ut si pia lectio vel contemplatio hominem totum occupaverit. Itaque satisfaciunt praecepto qui *organa* pulsant: pulsatio ad ipsum sacrum refertur; — qui *eleemosynas* colligunt: bonum istud opus est quaedam accessio sacrificii, nec impedit omnem attentionem; — qui inserviunt sacro, etiam dum ad quaerendum vinum, hostiam, thurem, lumina, vel ad pulsandam campanam pro consecratione per quaedam momenta recedant: non censentur abesse; — qui orant apud aliud altare, viam crucis peragunt, confessionem instituunt: pia ista opera attentionem confusam non impediunt, et mens Ecclesiae huic benignae interpretationi non repugnat; — qui nunc confabulantur, nunc attendunt, si non nimium tempus in confabulatione insumitur. Sacerdos qui celebrat, aliam missam simul audire potest.

Praecepto non satisfaciunt qui per notabile tempus dormiunt, quamvis involuntarie, vel nugantur, ludunt, rident, alias res fixe aspiciunt, res profanas legunt, textum etiam sacrum memoriter addiscunt: haec enim vel corporalem vel devotam assistentiam tollunt.

Qui semisomnus quandam confusam praesentiae suae in sacro conscientiam servarit, alterum sacrum audire non cogitur (S. Alph. l. 3, n. 316); et per epikeiam ab altero tentamine dispensatur qui ex physico statu suo nimio periculo novi sommi exponitur.

462. — Audienda est missa aliquo **ritu catholico** celebrata, **sub dio** aut in **oratorio non privato**, exceptis privatis caemeteriorum aediculis (c. 1249).

Non constat itaque eum non satisfacere qui missam

audiat quam ritu catholico verus sacerdos sectae schismaticae vel haereticae celebraverit : quamvis formalis communicatio cum huiusmodi celebrante prohibeatur, ac proin missa eius non sit audienda.

Oratoria domus religiosae vel piae non censentur privata, nisi agatur de missa quae in cubiculo privatae personae etiam religiosae, v. g. propter infirmitatem dicatur. Oratorium domus privatae hoc signo dignoscitur, quod indultum pontificium requiratur ut ibi habitualiter celebretur. Indulto numerantur personae quae praecepto audiendi sacrum ibi satisfacere possunt. Atque inserviens missae sicut ipse celebrans praecepto satisfacere videntur.

Satisfacere quoque videtur praecepto qui missam audit a Cardinali vel Episcopo celebratam vel in alterius comcodum. Hoc enim de Episcopo respondit S. R. C. 8 iun. 1896.

463. — Missa audienda est tota, i. e. ab initio usque ad ultimum evangelium exclusive. Omissio mortalis est quae gravem materiam afficiat. Gravitas pendet tum ex *quantitate*, si haec ad tertiam partem missae ordinariae pertingat ; tum ex *dignitate* partis omissae, seu propinquitate ad substantiam sacrificii. Quare brevis absentia per partem quae a canone ad communionem extenditur facilius gravis evadit. — Addimus quasdam morales aestimationes :

Non est *certo* grave : omittere missam catechumenorum, seu omnia ad offertorium exclusive (saltem si tunc, ultimum evangelium audiatur) ; *vel* omnia post sumptionem s. Sanguinis ; — omittere omnia ad epistolam exclusive *et* omnia post sumptionem Sanguinis.

Grave non est omittere solum primum evangelium (etiam si Passio Domini sit), vel solum offertorium, vel solam praefationem.

Grave reputatur omnia omittere a canone ad consecrationem, vel a consecratione ad « Pater noster ». — *Grave* est omittere tum consecrationem, tum communionem. Solius communionis praetermissio, praesertim cum satis constet eam non esse sacrificio essentialem levis haberi potest. Maiore ratione plures de mortali damnant omissionem consecrationis sive alterutrius sive certe utriusque. Ob extrinsecam tamen auctoritatem benignior sententia teneri potest, quam potius sic, cum Lehmk. I, 718 nota, explicamus, cum recessus momenta-

neus causam habeat brevissimam necessitatem quae moralem coniunctionem cum aliis astantibus non censeatur interrupisse. Cf. Lugo, d. 22, n. 45.

A *gravi* peccato (ab omni, si causa sit rationabilis) excusatur qui audit *successive* duas dimidias missas ; modo, ut post S. Alph. l. 3, n. 311 communiter exigunt, uni integro sacrificio praesens sit, ac proin consecratio et communio eiusdem sint sacrificii : lex benignam hanc interpretationem recipit.

Supplere levem partem quae omissa est, est optimum; sed de stricta obligatione talis imperfectae reparationis non constat. Qui vero *post consecrationem* tantum advenerit, non videtur iam ad reliquam partem audiendam teneri, cum substantiae praecepti satisfacere nequeat.

464. — A missa audienda **excusat**, praeter impossibilitatem qua laborat, v. g. is qui simul est caecus et surdus, quodlibet notabile seu mediocriter grave incommodum sive in animo, sive in corpore, sive in bonis fortunae, sive in honore, fama, pudoreve rationabiliter timetur. Lehmk. I, 722. *Difficilius* tamen *habitualis* omissio concedi potest; cum ex ipso praecepto divino sacrum interdum audiendum videatur. Quare qui regulariter die dominico impediuntur, intersint saltem aliquot missis per annum, alia die. — Itaque excusatur :

Qui ratione *valetudinis* prudenter omittit visitationes amicorum; vel notabile gravamen capitis, virium lassitudinem, moram ad convalescendum timenda habeat. Atque in dubio praeceptum istud urgendum non videtur.

Qui *custodire* debeat urbem, gregem, infantes ; aut solatio debet esse aegro qui gravem saltem perturbationem, tristitiam pateretur. Si ex duobus coniugibus alter domi retinetur, magna saltem convenientia est ut vices mutent.

Qui sine *gravi offensione* mariti, parentum, dominorum sacrum audire posse non videtur. Si tamen saepius id acciderit, de alio medio, v. g. de mutando famulatu, est inquirendum. Licet patri, ad correptionem, filium domi clausum tenere, etsi sic missam omittat ; licet domino ministerium quod necessarium putatur a famulis cum ea-

dem praevisione postulare. Ipsi famuli mediocri diligentia curare debent ut sacro interesse possint; notabilem tamen somni deminutionem inde ferre non debent.

Qui secus *commodam itineris occasionem* amitteret. Alias, die dominico suscipere nequit nisi ante iter aut in itinere missam audiat.

Qui *nimiam distantiam* superandam haberet. Itinere pedestri unius bonae horae seu quinque quadrantium (id de solo itu accipias) omnes absolute excusari videntur, et minor distantia excusat, si ex condicione caeli, viae aut personae, molestia augeatur. Cui autem sine novis expensis copia rhedae facile suppetat, maiore opus est distantia ut excusetur.

Qui, ex *consuetudine patriae*, egredi non solet: v. g. tempore luctus, vel post partum.

Qui notabilem verecundiam pateretur, sive quia vestibus convenientibus caret (nisi primis horis vel in alia ecclesia, causa cesset) vel proclamationem sui matrimonii audire deberet, etc.

Qui *alienum scandalum* vitare velit, v. g. iuvenis a quo puella perdite ametur.

Qui *lucrum extraordinarium* et ipsi notabile (v. g. reditum unius diei) amitteret, aut in exercendo munere aurigae, naucleri, molitoris notabilem *iacturam* pateretur.

Qui ob iustam, quamvis minorem, causam *dispensatur*. In casibus singularibus, possunt Ordinarii locorum et parochi subiectos sibi singulos fideles singulasve familias etiam extra territorium, atque, in suo territorio. etiam peregrinos ob iustam causam dispensare c. 1245.

465. — Debetne quis uti privilegio ad audiendam missam? — Hac distinctione utendum arbitramur. Curari non debet ut missa ex privilegio dicatur; si vero dicitur, ei assistendum est, saltem si in eo loco dicitur, ubi per se praecepto satisfieri potest, v. g. in loco patente navis.

466. — Optanda. Duo in hac re maxime conanda sunt. 1. Ut fideles formaliter ac proin etiam aliis exercitationibus festa sanctificare studeant, ac potissimum ea occasione utantur religionem melius addiscendi; — 2. Ut

fideles, etiam humiliores, doceantur modum rationabilem, pium simul et iucundum quo intersint sacro, ita ut, quod hominem decet, augustissimas res propria conscientia aestimare queant.

§ 3. — Negativa pars sanctificationis festorum

467. — « Festis de praecepto diebus... abstinendum ab operibus servilibus, actibus forensibus, itemque, nisi aliud ferant legitimae consuetudines aut peculiaria indulta, publico mercatu, nundinis, aliisque publicis emptionibus et venditionibus » (can. 1248).

Post abrogatam veterem legem, obligatio ista est tota ecclesiastica (cf. 2, 2, q. 122, art. 4 ad 4), sicut ipsa historia demonstrat, cum prima lex de requie festiva a Constantino M. lata sit. Cf. plura, *Quaestiones* de religione, ad n. 109 Supplementum.

De singulis prohibitionibus, haec pauca tradenda videntur.

I. — *De Operibus prohibitis.*

468. — I. **Opera servilia.** — 1. Sub nova Lege, primo cogitatum videtur de vacatione concedenda servis. Deinde vel quasi simul, in pleniorem diei dominicae santificationem, exclusa sunt opera profana ; denique notio quasi-philosophica operis servilis indagata est : hac opus servile pertinere dicitur ad servitutem illam, qua, post peccatum originale, homo servire terrae cogitur ut eius obtineat fructus quos ut regi ultro oblatos secus percepisset. Sunt ergo labores quibus nec animae sat proximus nec corporis immediatus cultus intenditur, sed materiae exteriori immutandae opera (ars mechanica) impenditur. In opera ista vires corporis primas obtinet, ac mens de se ab alterioribus impeditur et ad infima deprimitur. Quare qui honestioris sunt condicionis, ad illorum exercitium deputare solent servos, i. e., latiore sensu, famulos alicui pro ministerio addictos. Inde nominis ratio et aliud criterium.

In re tamen quae consuetudine introducta est, non sola abstracta ratio sed usus plura decidere debet.

Operibus *servilibus liberalia* opponuntur. Et sunt opera quaedam media seu *communia*. — Cum agitur de opere proprie *servili* vel proprie *liberali*, quaestiones de *intentione* lucri vel recreationis, *defatigationis* aut *temporis insumpti* sunt impertinentes; non item vero cum de operibus *communibus* agitur.

2. *Servile* est agriculturam, artem fabrilem exercere; mercem iumentis, curribus, navigio imponere, non autem ea ducere. Quare si in onerando curru non est magnum tempus insumendum, totum licere videtur: ab usibus tamen receptis, saltem propter scandalum, deflectendum non est.

Servile quoque est *nere*, *reticula* aut *scutulata* conficere.

3. *Servile non est* corpus proprium vel alienum curare, studere, scribere, transcribere, imaginem delineare, immo coloribus pingere (sed servile est dealbare parietes), acu pingere. De sculptura severius dicunt, nisi agatur de perficienda statua. Artem tamen sculptoris propriam Gén.-Salsm. I, 334, picturae assimulat. Lineas ducere in charta in qua scribas, non permittitur nisi ut accessorium scripturae: non ergo per se, seu independenter a scriptura. — Imagines photographicas sumere non est servile; servilis vero est apparatus « qui praerequiritur et multum laborem exigit » (Noldin, *Praec.*, n. 270). — Labores typographorum serviles reputantur, si excipias ipsam litterarum collocationem.

4. *Probabiliter* licent quaedam opera quae principaliter fiunt ope naturae, bestiarum, machinarum, quando modica est cooperatio et applicatio hominis: v. g. in molendinis quae aqua, vento, bestiis moventur, vel etiam vapore. Verum caveas ne id intelligas de magnis officinis, in quibus non minus quam alibi laboratur.

5. *Piscatio*, *venatio* ex iis operibus sunt quae recreationis gratia licent, non autem si laboriosae et ex officio, ut a piscatoribus in mari.

Quia iter facere licet, quae consequenter necessaria

sunt, fieri quoque possunt : iungere currum, deferre onera ad usum itineris, etc.

469. — Quaeres de **materia gravi.** — Hodie sat communiter tenent opus esse spatio notabiliter excedente *duas horas*, i. e. 2 ½ h. Considerato tempore quod interdiu laborando insumi consuevit, pars ista sane notabilis demonstratur. In laboribus tamen *levioribus*, tres requirunt horas ; immo *leviusculi* quidam labores qui nec animum valde occupant nec corpus admodum defatigant a pluribus permittuntur modo ne ultra duas horas producantur : rosaria, scapularia conficere, imagines cereas, flores artificiales componere. Accedit facile intentio pietatis. Et motivum remotum a lucro sinit ut materia infra tres horas levis aestimetur. Nec coalescere videntur operae variorum operariorum qui singuli per duas horas ab uno magistro occupentur.

470. — **II. Actiones forenses.** — 1. Ne iurgiis vel dissensionibus dies sacri infestentur, et ne mens nimis in diversa trahatur, prohibentur sessiones tribunalium et actiones quae ad decisiones causarum tam civilium quam criminalium in foro sive civili sive ecclesiastico spectant. Unde *citare* partes, iuramentum iudiciale exigere, proferre aut exsequi sententiam non licet. Verum, fas est excommunicare, suspendere ex informata conscientia, beneficia conferre, dispensare, iudicem privatim informare, advocatum consulere, etc. quia haec strepitum iudicialem non requirunt.

2. N. B. Superiore iure a iudiciis quoque vacandum erat saltem per hebdomadam sanctam et octavam Paschae : quod tempus Normis communibus Pii X (c. 5) redactum est ad 4 dies ante et 2 post Pascha. Nunc vero, ex c. 1639, soli tres ultimi dies hebdomadae sanctae feriati habentur. Conandum est ut in foro quoque civili usus tunc feriandi servetur.

3. Materia gravis potius hic ex qualitate operis aestimanda erit. Sic gravis putabitur sessio tribunalis, minus gravis auditio unius alteriusve testis a iudice instructore.

471. — III. 1. *Mercatus* publici, *nundinae* aliaeque emptiones et venditiones per se prohibentur (c. 1248).

Mercatus publici quasi nomine collectivo designant multas illas emptiones et venditiones quae a congregatis ex proposito mercatoribus fiunt. Si post statos dies recurrunt, sunt *nundinae*. Aliae publicae emptiones et venditiones sunt certo *auctiones*, *hastae*. Videntur quoque esse per se emptiones-venditiones in publicis officinis. Attamen consuetudo sat generaliter permittit emptiones rerum quae certum ac definitum pretium habent, in quarum venditione proin minimus labor impenditur (Cfr. d'Ann. I, 112 et (16)). In non paucis locis exigebatur ut, insignum reverentiae, officinae semi-clausae manerent : qui pius usus inculcandus est. — Licitae autem sunt privatim factae emptiones-venditiones, locationes domus, equi, etc. Etiam notarii sua instrumenta conficere stricte non prohibentur.

2. *Gravis materia* fuerit v. g. omnis sollemnis venditio vel mercatus. Sed cfr. causas excusantes.

II. — *De causis excusantibus.*

472. — **Causae excusantes.** — 1. **Consuetudo** plures excusat, v. g. nundinas quae, cum in diem festum incidunt, transferri non consueverunt ; et, in non paucis locis, mercatus per aliquot horas, in commodum ruricolarum qui urbem tunc adire solent ; emptiones in tabernis publicis. Ipse c. 1248 consuetudines istas admittit dum illas memorat. Secundum plures, consuetudo causa quoque est cur *barbitonsores* artem suam exercere permittantur. (Haec tamen, eo quod cultum corporis immediate afficit, iam inde excusationem quandam haurit.)

2. **Pietas in Deum** omnia permittit quae ad divinum cultum *proxime* referuntur, ut pulsare campanas, sacras imagines circumferre ; quae *remote* tantum referuntur, ut verrere templum, non reputantur nisi venialia, cum, sine ratione, in diem festum differuntur.

Pro *ecclesia paupere* fas est flores sericos componere, tapeta, mappas, purificatoria, corporalia conficere, para-

menta sacra consuere. Si opera publicam rationem induant, v. g. aedificationem templi, saltem decet dispensationem petere.

3. *Caritas erga proximum* permittit iudiciales actus pauperum, et, quadantenus, labores serviles pro ipsis factos. Hi licent, facti pro pauperibus qui gravi necessitate premuntur. Pauperibus quoque communis rationis vestes confici posse videntur. Sed non licet vestes consuere et pretium laboris in huius modi pauperes refundere.

4. *Necessitas propria* vel *aliena, corporis* vel *animae*, i. e proportionatum detrimentum, ab huiusmodi praecepto excusat. Sic excusantur *iudices* in causa urgente; *servi* et *ancillae* a domino coacti (si tamen frequenter id accidat, serio in alium famulatum inquirere debent), vel qui proprias vestes reficiunt, cum id alia die praestare nequeunt; *pauperes* qui se suosque alere aliter non possunt; *operarius* qui per totam hebdomadam impeditus aliquid in horto suo perficit (sed hodie ita labor diurnus restringitur, ut excusatio haec vix habeatur) praesertim si melioribus vestibus utendo observationem diei testatur; *opifices* qui opus urgens exsequendum habent, puta pontis publici instaurationem, refectionem vomeris vel instrumenti eorum qui postridie laborare non possent; *sartores* in operibus necessariis. Sed hic caveas ab abusibus eorum qui, nimis plura acceptando, se in habitualem necessitatem coniciunt laborandi in die festivo. Ob periculum ne fructus corrumpantur vel surripiantur, eos colligere licet.

Solent hic quoque allegare *coquos, culinarios, pistores*, qui cibos pro usu diei conficere permittuntur. Verum haec aliunde iam licent, quia destinationem personalem habent. Consuetudo tamen permittit ut coqui praeparent cibos delicatiores qui pridie coqui poterant, et accessoria quaedam peragant. Et si cum peccato veniali omiserunt quod pridie faciendum erat, die festo tamen sine peccato supplebitur. Lehmkuhl, I, 707. Pistores tamen non possunt sine causa diebus festis reservare praeparationem ciborum pro hebdomada.

Excusat necessitas *vitandi otii*, cum otium infert peccandi periculum quod aliter vix superetur. Casus in mis-

sionibus exteris accidere possunt. Quare, etiam in nostris regionibus, curandum est ut operarii otio sibi comparato prudenter uti discant.

5. *Utilitas* communis permittit ut in adventu Principis, per occasionem magnae sollemnitatis opera necessaria perficiantur.

Immo specialis occasio *lucri* quod, pro condicione acquirentis, magnum aestimetur excusare quoque videtur.

6. *Dispensatio* ob rationabilem causam ab iisdem impertiri potest qui a positiva praecepti parte dispensare possunt. Et in casibus mox allatis praestat petita dispensatione certiorem reddere excusationem et christianam humilitatem exercere.

473. — Festiva christianorum requies iudaicum rigorem sapere non debet. Observatio filialis summopere commendanda est. Gravissimis enim rationibus frequens ista mentis erectio supra terrenas res commendatur. Et valde dolendum est quod oculis cernere licet : per minas et turbas nunc exigi istas laboris intermissiones quas religioni et pietati concedi posse negabatur. Verum, omnibus maxime procurandum est ut non soli corporali seu physicae recreationi consulant, sed sufficientem partem reservent officiis et exercitationibus spiritualibus. Ut haec facilius obtineantur, ubique praesto sint libri simul solidae pietatis et non iniucundae lectionis ; ubique cum decore, et, quantum copia detur, cum participatione populi, sacrae functiones celebrentur.

Art. II. — De ieiunio et abstinentia.

Omissis hoc loco, brevitatis causa, valde in se utilibus notionibus historicis, hunc ordinem sequemur ut ecclesiastici praecepti de temperantia prius *canonicam* deinde *moralem* expositionem faciamus.

I. — *Canonica praecepti expositio.*

474. — **Obiectum praecepti.** — 1. Praeceptum ecclesiasticum duas, hodie distinctas, partes continet : *abstinentiam* et *ieiunium*.

2. « Abstinentiae lex vetat carne iureque ex carne vesci, non autem ovis, lacticiniis et quibuslibet condimentis etiam ex adipe animalium » (c. 1250).

Penitus ergo sublata est exclusio ciborum non esurialium, quae diu ac per totam quadragesimam vigebat, ita ut cibi esuriales vocarentur quadragesimales.

Condimenti rationem habet quidquid, sive liquidum sive etiam non liquidum, adhibetur ut cibus principalior sapidus reddatur.

Dum quaelibet condimenta permittuntur etiam ex adipe animalium, admittitur sic dicta « margarina » ; nec quaerendum est de origine adhibitae sic dictae « gelatina » quae ex pisce vel ex ossibus vitelli educitur. *Laridum* per se non admittitur nisi per modum condimenti. Sed substantiae ut « peptone » quae usu vulgari, carnis nomine non veniunt, nec carnis saporem habent, ecclesiastica carnis prohibitione comprehensae non videntur.

Quid *carnis* rationem habeat, non scientifice sed communi aestimatione et consuetudine definiendum est. Deficiente usu, admitti potest regula S. Th. 2, 2, q. 147, art. 8, qua lege abstinentiae prohibita censentur animalia *terrestria*, seu quae diu extra aquam vivere solent vel qui calido sanguine perfunduntur. Quod ad amphibia, Benedictus XIV suadet ut consideretur quibuscum animalibus eorum caro maiorem similitudinem referat. In dubio probabili, pro libertate responderi potest. Ex communi porro acceptione, piscibus aequiperantur non sola ostrea, mituli, cammari, verum etiam limaces, testudines, ranae, locustae. Ubi faveat consuetudo, diebus abstinentiae tolerantur quoque fulicae vel huius modi volucres nantes. Non nulli permittunt quoque lutras et castores.

3. « Lex ieiunii praescribit ut non nisi unica per diem comestio fiat ; sed non vetat aliquid cibi mane et vespere sumere, servata tamen circa ciborum quantitatem et qualitatem probata locorum consuetudine » (c. 1251, § 1).

« Non vetitum est carnes ac pisces in eadem refectione permiscere, nec serotinam refectionem cum prandio permutare » (c. 1251, § 2). Itaque :

a) Hodierno iure *potus* qua talis non frangit ieiunium.

b) *Unica comestio*, seu plena refectio per diem, est substantialis pars istius legis. Haec non est ultra duas horas circiter producenda, nisi, ut quidam ex consuetudine permittunt, post duas horas sola apponantur bellaria vel leviores cibi, et serotina refectiuncula tunc omittatur. — Eadem refectio non potest *interrumpi moraliter*, i. e. saltem non notabiliter ultra semi-horam. Si quis tamen semi-pransus discedere ob negotium coactus fuerit, impune etiam post plures horas, ad mensam redibit, ex benigno Ecclesiae sensu, ne diem transigat sine ulla refectione plena.

c) Iam formali lege matutinum frustulum, praeter caenulam vespertinam, permittitur.

De *quantitate* et *qualitate* ciborum *probata consuetudo* (1) in frustulo et caenula servanda dicitur. Quod ad *quantitatem*, satis conveniunt *mane* sumi posse duas uncias, i. e. moraliter 60 grammata (magis accurate 63). In qua quantitate unus cyathus compositus caffaeo et chocolato satis tenui computandus non videtur.

Vespere, ubique permittunt 8 uncias i. e. 250 grammata; in quibusdam regionibus caeli frigidioris et latioris usus (Belgio, Germania) videntur addi posse duae unciae. Et unusquisque tantum sumere potest quantum opus habeat ut sine notabili incommodo ieiunium servare possit. — Ubi *offa* sumitur panis cum aqua cocti, plures, cum S. Alph. l. 3, n. 1029, negant 250 grammata panis sumi posse, quasi facta sit quaedam fermentatio. Verum, cum fermentatio nulla sit, nec quantitas alimentorum alteratione in aqua augeantur, Gén.-Salsm. I, 437, ab hac severitate ob probabilem rationem recedit. Per se ad usus respiciendum est.

(1) Consuetudo ista hoc loco designat receptos usus quibus aliter in aliis locis recessum est a rigore observantiae quadragesimalis quae exceptis dominicis diebus, unam tantum refectionem permittebat, et, non exceptis dominicis diebus, solos admittebat cibos esuriales. Itaque, ubi nullus fuerit usus receptus de qualitate cibi, soli cibi esuriales mane et vespere essent liciti.

Pridie Nativitatis Domini, ad collationem vespertinam addi possunt bellaria vel cibi delicatiores, ita ut quantitas duplicari queat.

De *qualitate* sat magna usus varietas cernitur. In paucis locis ipsa ova permittuntur; in pluribus saltem lacticinia admittuntur; in aliis, v. g. in Italia, soli cibi esuriales. Et quia probata consuetudo confirmatur, strictior igitur in Italia et in pluribus locis servanda est abstinentia mane et vespere quam in principali refectione, ubi semper ova permittuntur. — Ut per se patet, qualitas ista ab iis solis attendenda est qui legi ieiunii astringuntur. Ceteri, diebus solius ieiunii, etiam carnes vespere sumere poterunt.

d) *Hora* principalis refectionis *circa* meridiem esse intellegitur; sed permutatio serotinae refectionis cum prandio expresse c. 1251, § 2 permittitur.

Eadem § penitus aboletur lex qua Benedictus XIV (C. *In suprema*, 22 aug. 1741) permixtionem carnis cum piscibus in eadem comestione prohibuerat.

475. — Dies sub praecepto.

1. Lex *solius abstinentiae* iam non obligat nisi singulis feriis sextis (c. 1252, § 1).

2. « Lex *abstinentiae et ieiunii* servanda est feria IV Cinerum, feriis VI et sabbatis quadragesimae et feriis Quattuor Temporum, pervigiliis Pentecostes, Deiparae in caelum assumptae, Omnium Sanctorum et Nativitatis Domini » (c. 1252 § 2).

3. « Lex *solius ieiunii* servanda est reliquis omnibus Quadragesimae diebus » (c. 1252 § 3). Exceptis tamen dominicis. Namque :

4. « Diebus dominicis vel festis *de praecepto*, lex abstinentiae, vel abstinentiae et ieiunii, vel ieiunii tantum cessat, excepto festo, tempore Quadragesimae; nec pervigilia anticipantur; item cessat sabbato sancto post meridiem » (c. 1252 § 4).

Itaque, excepto Quadragesimae tempore, festa de praecepto, sive ex lege generali sive ex statuto peculiari, excludunt obligationem tam abstinentiae quam ieiunii; sed oportet ut *actu* sint de praecepto, ita ut in regioni-

bus ubi quaedam festa suppressa sint lex abstinentiae vel ieiunii istis festis non attingatur (Cf. resp. S. C. Concilii 28 aug. 1911 ad Archiep. Mechlin. et 22 nov. 1912 ad Asturicensem).

Novo Codicis beneficio, *pervigilia*, quod ad ieiunium et abstinentiam, non iam anticipantur. Supprimuntur igitur ieiunium et abstinentia pervigilii Assumptionis annis quibus festum istud feria II occurrerit.

Tertiae gratiae de *sabbato sancto*, prorsus novae, is usus erit rationabilis ut sabbato sancto, toto mane, *more consueto*, ieiunes, ita ut solum frustulum sumas; a transacta meridie autem, i. e. post pulsatam horam duodecimam, ab inchoato ieiunio et abstinentia cessare possis. Et si ob iustam quandam causam refectionem anticipes, servanda in ea erit abstinentia, quae in sabbatis Quadragesimae praecepta est.

476. — **Subiectum legis.** — « Abstinentiae lege tenentur omnes qui septimum aetatis annum expleverint; — lege ieiunii astringuntur omnes ab expleto vigesimo primo aetatis anno, ad inceptum sexagesimum » (c. 1254).

Itaque mirum privilegium quod mulieribus quinquagenariis, sine ratione, quidam addere volebant, ipso Codicis silentio reicitur.

477. — *Dispensatio a lege.* — Hodie, in Codice, communi *Temporum sacrorum* nomine veniunt tam festi dies quam dies abstinentiae et ieiunii (c. 1243). Ab iisdem autem dispensari possunt quos, ubi de festis servandis egimus, indicavimus (c. 1245 et 514). Cfr. num. 486.

Observes facultatem dari *dispensandi;* non autem commutandi. Non possit ergo v. g. parochus dispensare a quantitate et simul iniungere ut vespere solis cibis utantur qui permittuntur ieiunantibus. Qualitas enim ciborum vespere et mane observanda, pars est legis ieiunii; non est distincta lex abstinentiae.

478. — *Iura specialia.* Contra ac de festis dicebatur vel insinuabatur, canone 1254 monemur canonibus de ieiunio et abstinentia nihil immutari de indultis, votis, Constitutionibus ac regulis personarum physicarum vel moralium.

Manebit ergo votum collectivum de ieiunio. Verum, nisi aliter expresso voto praevisum sit, modus ieiunii ad praesentem Codicem attemperabitur. Quare votum solius ieiunii, non iam abstinentiam continebit; nec votum abstinentiae excludet ova; nec pervigilium anticipabitur. Quare anno 1920, in Urbe, ieiunium votivum pervigilii Purificationis B. M. V. locum non habuit (1). Quia tamen propter indulta, plures fere ubique iam erant dies ieiunii sine abstinentia, facile fieri potuit ut vovens formaliter vel virtualiter ieiunium cum abstinentia vovere intenderit. Quo casu etiamnum utraque obligatione tenebitur.

II. — *Moralis expositio praecepti.*

479. — **Abstinentia,** in pluribus refectionibus, distinctis actibus violari et observari potest, dum ieiunii observatio singulis diebus indivisibilis est. — Quare, qui in prandio illicitos cibos sumpserit, vespere tamen lege abstinentiae tenebitur, dum tertium impune prandere potest qui die ieiunii bis plene refectus sit.

480. — **Materia gravis,** in lege *abstinentiae*, mira severitate a pluribus, etiam a S. Alph. l. 3, n. 1029, infra 15 grammata carnis statuitur. Melius certe cum aliquibus, circa 60 grammata, praesertim in comestione principali, ad gravem materiam postulabimus. Quod ad ova et lacticinia, ad 130 grammata (puta duo ova) materiam gravem exstendere posse videmur. Ex Gousset portio ordinaria iusculi (brodo) non est materia gravis.

481. — **Quaeres,** quid si prandium cibis illicitis bona fide instructum sit? — Si in materia levi, causa excusans adesse videtur. Si totum prandium ex errore fuerit cibis vetitis compositum, incommodum pensandum est quod ad observandam legem sustinendum est. Error publici hospitis non permittit ut clientes in taberna cibos vetitos manducent: sed difficultas differendi prandium numerosae familiae, contentiones quae timentur, etc. poterunt sat saepe excusationem praebere ex mente Ecclesiae, si copia petendae dispensationis desit.

(1) Cfr. resp. Pont. Commissionis, 24 nov. (1920 A. A. S. 1920, XII, p. 577).

482. — Ratione habita sententiarum, *gravis laesio ieiunii* videtur ad 130 grammata aestimari posse. Et quamvis parvae refectiones coalescant (contraria prop. 29 ab Alex. VII proscripta est), ex regula tamen generali, quantitas severius accipienda est quando tota simul quam si divisa in partes sumatur.

Sed *non solvitur* ieiunium per *divisionem prandii* ob negotium incidens, vel usum ferculi quod, postquam e mensa surrexeras, praeter exspectationem tuam appositum est; vel si quid sumatur ob debilitatem vel aliam causam rationabilem: ut ministri et lectores mensae apud religiosos quidpiam (v. g. offam) praegustare solent. Unam enim refectionem intendunt.

Nec solvitur per sumptionem electuariorum (i. e. pastille, giuggiola, confetti) quae per modum medicinae ad iuvandam decoctionem ciborum sumantur, vel bellarij cum haustu « ne potus noceat », dummodo id ne fiat in fraudem ieiunii nec proin frequenter in die.

Potus rationem servant caffaeum, thea etiam modico saccharo permixta, potio ex aqua et succis aureorum vel citreorum malorum confecta, etiam gelu concreta, modo ne magnam substantiae copiam contineant. Verum cibo assimulatur potus lactis, iusculi et similium rerum ex ordinaria sua destinatione.

Substantia ieiunii violari non videtur eo quod frustulum permutes cum collatione vespertina. Unde ob iustam causam id ne veniale quidem erit. Verum qui non possit nisi inverso ordine ieiunare, hoc medio uti non debet.

Qui advertenter vel inadvertenter mane fere caenulam sumpserit, per se vel differre prandium vel vespertinam collationem fere ad frustulum redigere debet. Sed gravi incommodo excusabitur.

483. — **Causae excusantes ab abstinentia.** — *Infirmitas* vel debilitas quae carnes postulet; ad quam referri quoque possunt vividae appetentiae mulierum praegnantium et lactantium, quibus tamen melius per dispensationem consulitur.

Egestas, ne rara edendi carnes occasione egeni priventur.

Graves labores quorundam operariorum. Et cum pluribus satis dissimulandum est. Etenim in praeceptis servandis solent esse remissiores, et, ob constantem carnium usum, maiorem in abstinentia difficultatem experiuntur.

Iter facientes qui licitos cibos ad congruam refectionem absque magna difficultate obtinere nequeunt. His tamen bona voluntas saepius quam commoditas deest. Verum in certis regionibus lex abstinentiae in diversoriis relaxatur.

Moralis impotentia uxoris et filii qui gravem indignationem patris familias incurrerent vel cibos sufficientes non obtinerent. Famuli vero qui habitualiter a lege servanda impediuntur, alium famulatum quaerere et eligere, non tamen cum magno incommodo, debent. Unde sat saepe excusantur, si alia praecepta bene servare permittantur.

Qui facultate pollent edendi carnes, eam per se ad hospites transferre nequeunt. Quare diebus vetitis vel omittere invitationes vel epulas licitas apponere debent. Et invitatio detractanda est, nisi proportionatum incommodum excuset. Qui vero praeter exspectationem, ad prandium illicitis cibis constans invitatur, saepe, ad vitandas offensiones, praeciso scandalo, excusabitur. Qui vero plures dies apud parentes vel amicos legis ecclesiasticae incuriosos transigunt licitas epulas petere facile possent et debent, vel, si alia causa accedat, dispensationem impetrabunt.

484. — Causae excusantes a ieiunio. — Labor *opifices* et *artifices* excusat qui labores graves exercere debent. Et quia in ipsa consuetudine proprium titulum habere videntur, etiam validiores excusantur. Nec si uno alterove die quiescant, lege tunc astringi videntur.

Praesumuntur, in dubio, exempti, qui laboriosa opera *pietatis* aut *caritatis* assumunt: ut *contionatores* qui fere cotidie circiter per horam contionantur, *professores* qui per horam scientias superiores docent, modo studio et labore lectiones parent; *magistri scholarum* inferiorum qui cotidie per 4, 5 horas docent; qui aegrotis inserviunt cum magnis laboribus.

Impotentia physica vel morali vel nimia *difficultate* excusantur infirmi, debiles, convalescentes, mulieres praegnantes, lactantes, et quotquot ex ieiunio notabilem capitis aut stomachi dolorem patiuntur; pauperes qui solo pane cum leguminibus vescuntur; et qui ex experientia vel probabili ratione persuasionem gravis nocumenti hauserint.

Labor aut *incommodum* cum aliis causis accidentalibus coniunctum plures excusat qui per se tenentur. Sic excusantur sartores, barbitonsores, pictores, scribae, si convenientem suae artis exercitationem cum ieiunio componere nequeunt; qui in itinere suscipiendo, in contionibus frequentibus parandis, in arduis studiis, in multis paenitentibus vel clientibus audiendis, notabile incommodum ex ieiunio experirentur. Seria indignatio viri uxorem excusabit.

485. — Quaeres an diebus ieiunii laborem extraordinarium quo fias impotens ad legem servandam assumere possis.

Dummodo labor veram habeat utilitatem, et iustam causam habeas eum non differendi in alium diem, v. g. lucrum extraordinarium aut etiam temporis iacturam, id ex benigna Ecclesiae mente licere videtur. Non sufficit ratio delectationis ex itinere, venatione, etc nisi interdum, raro, nec in fraudem legis id aequa interpretatione permissum videatur. Sic non videtur quis cogendus ut per totam Quadragesimam honesta longi itineris vel venationis recreatione abstineat. — Ac sunt opera caritatis, ut servitium infirmorum, adeo Ecclesiae grata ut eadem consulte, diebus ieiunii assumere possis, quasi praeceptum in haec opera commutando. Cfr. dicta in parte generali, n. 221.

486. — A ieiunio et abstinentia minor causa excusare potest *dispensatos*. Cuinam dispensatio competat iam diximus, n. 477.

Ex causa autem *peculiari* magni concursus populi aut publicae valetudinis, possunt Ordinarii *totam dioecesim* vel aliquem *locum* in dioecesi a ieiunio et abstinentia dispensare (c. 1245, § 2). Facultas ista exorbitans nec ad alia dispensanda, v. g. requiem festivam, nec ad alias causas extendi potest. Causa peculiaris v. g. festi vel nundinarum extraordinariarum etiam quotannis recurrere potest.

Observes quoque dispensationem a ieiunio per se non valere ad abstinentiam et contra.

Demum Superior cui ratio sufficiens non videtur ad dispensandum, possit iniungendo alia pia opera : orationes, eleemosynas, dispensationem commutatione permiscere.

N. B. Preces vel eleemosynae quae non raro iis imponuntur qui facultatibus generalis Indulti utuntur, *sub levi* tantum obligant ; precesque sunt onus diei affixum. Et propter benigniores leges abstinentiae, minus *cotidianus* Indulti usus factus est.

487. — **Usus Confessarii.** — 1. Hodie praestat non deflectere in partes severiores, in aestimandis iis quae ieiunantibus licet : tum quia mens Ecclesiae benigna supponenda est erga paucos observantes, tum ut hi numero crescant.

2. Ipsae causae excusantes, praesertim cum de ieiunio agitur, ob infirmiorem valetudinem et persuasiones impotentiae, benignius quam olim accipienda sunt. Quod ipsa suarum dispensationum exemplo S. Sedes demonstrat. Nec sine spe successus turbanda est bona fides eorum qui ob causas leviores, praesertim annuente medico, se a lege abstinentiae immunes existimant.

3. Diligenter tamen recepti mores personarum vel locorum considerandi sunt. Prout enim plene viget aut, contra, sat communiter neglegitur, lex imprudenter relaxatur vel urgetur incaute. Magna prudentia cum iis potissimum opus est qui sacramenta facile desererent. Notabile iam est ut petendo dispensationem oboedientiam profiteri velint. Quare ut hoc saltem facere velint hortandi sunt.

4. Saepe quod uni causae deest altera suppletur : v. g. paupertas labore vel quadam debilitate stipata.

5. Vitanda rursus est facilitas quae nervum disciplinae tollat et paulatim, per indiscretas dispensationes, legem supprimat. De ipso ieiunio, clare indicemus quae intacta lege sumi possunt, et nisi totam, saltem partialem observationem obtinere conemur. Maxime autem spiritum mortificationis foveamus, et hodie valde moveamus chris-

tianos ut vitam ducant minus alienam a ratione temporis quod christianae pietati et immolationi et commentationi Christi patientis vel peculiaribus gratiis obtinendis a sancta matre Ecclesia dicatum est.

Notandum de Decimis.

488. — Praeceptum *solvendi decimas* iam non est inter communes Ecclesiae leges. Codex c. 1802 iura particularia in hac re mere confirmat : « Ad decimarum et primitiarum solutionem quod attinet, peculiaria statuta ac laudabiles consuetudines in unaquaque regione serventur ».

ERRATA

Pag.	33,	lin. 19,	CAPUT II *lege* : CAPUT III.
»	103.	104 titul pag.	Virtutis notio et actus eliciti, *lege* : Actus qui primo praecepto respondent.
»	177,	lin. 12,	detrabat, *lege :* detrahat.
»	192,	» 5,	**famularum,** *lege :* **famulorum.**
»	209,	» 31,	Ubiqe guentium, *lege* : Ubique gentium.
»	246,	» 24.25	V. — *De simplici promissione et donatione,* **331.** — 1., *lege* : **331. — I. De simplici promissione et donatione. —** 1.
»	247,	» 16,	**332.** — 1, *lege :* **332.** — 2.
»	251,	» 14,	rei fungibilia, *lege* : rei fungibilis.
»	265,	» 21,	obligant, *lege :* obtingant.
»	272,	» 29,	VI, *lege :* V.
»	273,	» 24,	*sasine, lege : saisine.*
»	776,	» 21,	VII, *lege :* VI
»	283,	» 26,	IUSTITIA, *lege :* INIUSTITIA.
»	325,	» 32,	1. Quid *possessores rei alienae, lege* : **I.** Quid **possessores rei alienae.**
»	359,	» 15,	comcodum, *lege* : commodum.

INDEX ALPHABETICUS RERUM PRINCIPALIUM

Numeri allegantur marginales.

Abiuratio modernismi, 17. — a quibusnam acatholicis postulanda, 25-28.
— nis ritus, 27.
Abortus, 393-397.
Abstinentiae leges, 474-478. — violatio, 479-481.
Acatholici. Communicatio cum ipsis, 33-37. 462. Disputatio cum ipsis, 33. Eorum obligatio, 25; usus sacramentorum, 27. 33-35.
Accessio, modus acquirendi, 300.
Actio Pauliana, 332. 436.
Actionarii societatum. Obligationes, 118. 343.
Actus, immediata causa meriti, 1. — caritatis praeceptus, 52-55; facilis, 51. — fidei, quotuplex, 5; quisnam praeceptus, 12-17. — spei quotuplex, quisnam praeceptus, 41.
— eliciti, imperati, 126.
Adhortationis fraternae bonum, modus, 87.
Adiuratio, 151. 152.
Adulatoris cooperatio, 427.
Adulterium, 403. 406.
Aedificatio spiritualis, 95.
Aggressoris iniusti occisio, 400.
Amicitiae inferiores, 58. 59.
Amor et caritas, 50. — ad filios, 223. — ad parentes, 218. 219.
Anatocismus, 336.
Angeli non vovent, 170.
Animalium occupatio, 295. 296.
Antichresis, 270. 279. 280.
Apostasia, 22.
Arbitratores, Arbitri, 349.
Arrhae, 326, 3.
Artifices. Cooperatio, 113.
Assecuratio, 347. — vitae, 347. 3.
Attentio externa, interna, 461. — requisita in missa, 461.
Auctio, 341, 3, *e*.
Auctoris dominium, 292.
Auriga cooperans peccato locantis rhedam, 110. — vehens ad locum duelli, 390. — et secretum professionale, 447.
Baptismus fetus, 393, 395.
Beatificatio, 128.
Belgii ecclesiastica beneficia, 289. 290.
Bellum, 409.
Beneficia ecclesiastica quaenam in Belgio et in Gallia, 290.
Blasphemia, 189-195.
Bona spiritualia, corporalia, exteriora, 63. — necessaria, superflua, 82.
Brephanotrophia, 224.
Bursae (mercatus) 346.
Calumnia, 386.
Cambium, 339.
Canonizatio, 128.
Cardinalis missa, 462
Caritas theologica, 49-51. — necessaria necessitate medii, 54. — praecepta ad Deum, 52; ad proximum, 77 ss.
Caritatis ordo, 57. 60-64. 73. 79. — practica officia in re spirituali, 73-78; in bonis corporalibus et temporalibus, 79. — signa, 61.
Caro, quid, 474. Materia gravis in abstinentia, 480.

Carthusianus debetne ad vitam servandam carnes manducare, 247, 5.
Castitatis votum, error, 153, 3.
Castratio, 246.
Casuale homicidium, 389.
Caupones. Cooperatio, 112.. — obligati deposito, 334.
Causa in contractibus, 312. Adiecta contractui causa, 323.
Census perpetuus, vitalicius, 337.
Cessio fori, 437. 441. — bonorum, 441.
Choreae. Cooperatio, 112. 120.
Christus oratne pro nobis, 131. — an utiliter vovisset, 170.
Circorum ludi, 120.
Circumcisio, 174.
Civium propinquitas, 242. — iura et officia, 239-241. 256-258.
Clausula poenalis, 326.
Clericorum bona et iura patrimonialia, 289. 290. — fideiussiones, 350. — testamenta, 289.
Collatio donationum, 332.
Commodatum, 333.
Communicatio cum infidelibus, acatholicis, 33-37.
Commutatio voti, 167. 169. — iuramenti, 150.
Compensatio debitorum, 327.438. — *occulta*, 416. — famulorum, 250; filiorum familias, 286; legatarii, 363. — per rem depositam, 334.
Compositio (de bonis), 438.
Compromissum, 349.
Concordata cum creditoribus, 441.
Concursus (in re iustitiae), 366.
Condicio in contractu, 320. 327.
Condicio, 312.
Condimentum, quid, 474.
Condonatio restitutionis, 434, 4. 440.
Confessarius et blasphemi, 195. — et choreae, 120, 3. — et clerici, 289, 4. — et filii familias, 286. — et ignari, 9. 11. — et liberales, 30. — et mulierum ornatus, 120. — et obligatio restituendi in solidum, 432; vel moribundi, 374. — et observatio festorum, 466. 472. 473; legum ieiunii et abstinentiae, 487. — et odium inimicorum, 68. 71. 72. — paenitentem adhortans, 87. — et reverentia rerum sacrarum, 205. — sacrilegio cooperans, 108. — et socialistae, 30. — et vocationes superiores, 73.
Confusio, modus acquirendi, 300. 336 *a*. — modus exstinguendi obligationem, 327.
Coniugum iura, 355. 363. — officia mutua, 232. 363.
Coniux cooperans onanismo, 109.
Consensus in contractibus, 313. — suffragio expressus (cooperatio), 426. — tollens iniuriam, 371.
Consilia de blasphemia, 195. — de recto usu rerum sacrarum, 176. — de vocatione, 73. — de voto, 170. — in materia iustitiae, 425. v. **Confessarius.**
Consiliarii cooperatio, 425. 433.
Conspiratio, 412. Damnum ex conspiratione, 432. 433.
Contractus causa, 312. — definitio, 306. — divisio, 307. 330. — effectus, 309. — elementa constitutiva, 308. — interpretatio, 318. — obiectum, 311. — obligatio, 319. — revocatio, 328. — vitia, 307. 313-317.
Contumelia, 385. — adversus filios, 385. — adversus parentes, 220. 385. — gravior detractione, 386.
Conversio quid inferat, 28.
Conversus, quando in Ecclesiam recipitur, 28.
Convicia adversus parentes, 220.
Cooperationis notio, 100. — bonae utilitas et meritum, 101. — ad malum doctrina, regulae, 103-106. — varii casus, pro variis hominum condicionibus, 108-114; pro variis obiectis, 115-122. Possitne cooperatio in alium reici, 122.
— iniustae modi et obligationes, 423-434.
Correptio fraterna, 88-92. 251.
Corruptoris denuntiatio, 94.

Craniotomia, 392. 393. 396. 398.
Credenda explicite, 7. 8.
Creditor utens actione Pauliana, praescriptione, 307. 332. — et dies, 321.
Culpa obligans ad restitutionem, 379. — praestanda in contractibus, iuridica, theologica, 329.
Cultus, 128. — falsus. Cooperatio, 115.
Curator, 238. — ad ventrem, 238.
Daemon. Pactio cum — e, 178.
Damnatae propositiones, in genere, 28; in specie, 7, 13. 55. 56. 60. — artes, 183
Damnificatio iniusta, 375. 376-380. — per adulterium, 406; homicidium, 404; stuprum, 405. Quid in dubio, 381.
— valetudinis, 399.
Damnum excusans a restitutione 439. — grave cum culpa levi, 379. — numquam intendi potest, 382.
Debitoris donationes, 332. 436 *g.* 437. — independentia personalis, 404. — praescriptio, 305. — terminus in contractibus, 321.
Decimae, 488.
Defensio cruenta, 400. — hominis sontis, estne licita, 428.
Dei amor facilis, naturalis, 51. — caritas, 52. — exsistentia an credenda, 7. — blasphemia, 189-192. — nominis vana usurpatio, 193. odium, 45. 55. — tentatio, 185-187. — vota, 171.
Delictum civile, 329.
Demonstratio in contractibus, 324.
Denuntiatio Superiori, 92. 93. 94.
Depositum, 334. — irregulare, 335. — miserabile, 329. 334.
Deputati politici. Cooperatio, 118. — obligatio munus acceptandi, 118.
Desperatio, 43. 46. 47.
Detractio, 386. — gravis, levis, 386. — intellecta de alio, 379. — personae moralis, vel pagi, 386, 7.
Devotio, 127.
Dies (in contractibus), 321. 436.
Disiunctio in contractibus, 325.
Dispensatio abstinentiae et ieiunii, 477. 486. — a sacro audiendo, 464. — iuramenti, 150. — voti, 166. 169.
Dissimulatio, 445.
Divinatio, 178.
Docenda ante sacramenta, 9. 10. — de reliquis, de usu rerum sacrarum, 175. 176.
Dolus, in contractibus, 310. 316.
Dominium, 270. 271. — altum, 272. — auctoris seu litterarium, 292. — translatum per contractum, 309. 319.
Donatio, 332. — ad pias causas, 332. — allectiva, 332. — mortis causa, 332. — debitoris, 332. 436 g. 437.
Dormiens in sacro de praecepto, 461.
Dubium de dominio rei, 435, 4. — de effectu naturali aut praeternaturali, 179, 4. — de facta restitutione, 381. — de iniustitia, 381. — de iniusta aggressione, 400. — de iusta possessione, 305. 421. — temerarium de alterius honestate, 387. 388.
Duellum. 395.
Dulia, 128.
Ebrii blasphemantes, 192, 5. — valetudini nocentes, 247. — voventes, 153.
Ecclesia, 262. Infallibilitas — e, 29. Receptio in — m, 28. — Ecclesiae violatio, 402.
Eleemosynae praeceptum, 82-85.
Emancipatio, 222.
Embryotomia, 392. 393. 396. 398.
Emphyteusis, 277.
Emptio-Venditio, 341. — a possessore fortasse iniusto, 421.
Emptor et pretium, 341 D.
Ephemerides. Cooperatio, 112. 113. 114. 121.
Episcopi missa, 462. — potestas in festa, 457. 464.
Erorum officia, 251. 252. 254. 464.
Error in contractibus, 314. 316. — praevisionis, 328. — in cor-

pore damni, 380. — in praevisione, 328. — in voto, 153.
— es docens, 384.
Evictio, 341 C.
Excusatio ab abstinentia, 483. 486. — a ieiunio, 484. 485-486. — ab observatione festorum, 464. 472.
— **num** gradus, 107.
Exempli vis, 95.
Exorcismus, 152.
Fama, 386. — e laesio, 386. 387. — restitutio, 386.
Famuli et assistentia sacro, 464. — et compensatio occulta, 250. — et eleemosyna, 84. — et furta, 412. — et munera recepta, 341 D. — et peccata dominorum, 110. — officia, 249. 250. 252-254.
Feriae iudiciales, 470.
Festorum catalogus, 457. 458. — obligatio, 460. — sanctificatio, 456-460; per actum positivum, 461-466; per requiem, 467-473. — regimen ieiunii et abstinentiae, 475.
Feticidium, 392. 393. 396. 398.
Fetus, 391-397. — ectopicus, 391. 398.
Fidei (virtutis) notio, 4. — actus, 5. 12-17. — negatio, 15. 18. 20. 32. — obiectum, 6. 7. 8. — occultatio, 18-20. — professio, 15. 16. — transgressio, 32.
Fides (in iustitia) bona, mala, 284. 304. — requisita ad praescribendum, 302, 4. 303. 304. 305. — personae moralis, 304, N. B. Quid qui bona fide calumnietur, 386 g.
Fideicommissum, 360.
Fideiussio, 350.
Fiducia, 40.
Filiorum agnitio, 231. — expositio, 224. — hereditas, 355. — iura et officia 218-231. 285-287. — post occisionem patris, 404. — legitimitas, 229-230. — compensatio occulta, 286 — contumeliae, 280. 285. — furta, 287. 412. — ludi, 345.
— ex matrimonio mere civili hereditas, 357.
Fiscus cui restituendum sit, 435.
Forenses actiones, 470.
Fori cessio, 436.
Fornicatio, 405.
Francomuratorum emblemata, 113. — societas, 435, 2. — templa, 116.
Fructus, 273. 302, 4 d. — civiles, 273. 422. — restituendi, 419-421. 422.
Furtum, 410. — grave, 411. 412. 414. — sacrilegum, 201. Furtorum coalescentia, 412.
Gravis contumelia, 385. — detractio, 386. — iniuria in bonis, 411. — temeritas iudicii, 387. — violatio praecepti audiendi missam, 463; ieiunii et abstinentiae, 480-482; requietis festivae, 469-471.
Habitatio (ius), 270. 275.
Haeresis, 24-26. 32.
Haeretici. Communicatio cum ipsis, 33-37. 115. Controversiae cum ipsis, 38.
Hasta, 341 D, 4.
Heredis notio, 351. — obligatio, 159. 167, N. B. 357. 358. 361-363. — possessio, 351.
Hereditas, 351-363.
Historici tollentes famam, 386.
Homicidium, 389.
Hyperdulia, 127.
Hypnotismus, 182. 183.
Hypocrisis, 440.
Hypotheca, 270. 279. 282.
Idololatria, 177.
Ieiunii leges, 474. 475-478; in pervigilio Nativitatis Domini, 474; in sabbato sancto, 475. violatio, 479. 482. — votum, 478.
Imaginum cultus, 128. — falso miraculosarum commendatio, 174. — sordidus usus, 204, 4.
Impedita consecutio boni an iniusta, 376.
Imprecationes, 194.
Incendium a quo praestatur, 342.
Increduli moderni suntne haeretici formales, 26.
Indigni electio, 366.
Infamia iuris, 386. 390.

Infideles, Communicatio cum ipsis, 33-37. 115.
Infidelitas, quaenam, quotuplex, 21. 22. 26. 32.
Inimicus quisnam; dilectio inimici, 66-72.
Iniuria, 370. — animae illata, 383. 384. — corpori illata, 389-399. — famae illata, 386-388. honori illata, 385.
— communicantis morbum, 399. «Consentienti non fit iniuria», 371.
Iniuriosae artes, 374-380. — luxuriae, 403.
Iniustitia, 365. — opposita iustitiae commutativae, 370 ss.; distributivae, 367-369; legali, 366.
Innocentis occisio, 407.
Intentio ad praeceptum mi sae requisita, 461. — mutatne obligationem iustitiae, 375.
Interpretatio contractus, 318.
Irregulares ex delicto, 390. 402.
Irreligio, 184.
Irritatio voti, 165. — iuramenti, 150.
Iubentis cooperatio, 424.
Iudex: casus cooperationis, 111.
Iudicium temerarium, 387.
Iuramentum in biblia haeretica, 115. — in genere, 134-137. — promissorium, 138-150. 326.
Iuris obiectum, 293. Modi acquirendi, 294.
— praescriptio, 302, 4, c. 305.
Iurisdictio, 263. 269. 272.
Iurium conflictus an habetur, 382.
Ius, quid, 261; quotuplex, 262. 263. 266. — dominii, 270. 271. 272. — piscandi, 296. — venandi, 296.
Ius canonicum, de abortu, 396. — de casu fortuito, 329. — de condicionibus, 320. — de donationibus, 332. — de duello, 390. — de hereditate, 356. — de homicidio, 402. — de iuramento, 138-140. 144 — de legitimatione, 230. — de legitimitate, 229. — de praescriptione, 303. — de suicidio et mutilatione, 248. — de temporibus sacris, 257 ss. — de testamentis, 362. — de transactione, 348. — de tutore, 235. — de voto, 153. 155. 159. 164. 165. 166. 167.
Ius Gallicum de accessione, 300, 5. — de actione in dotem, 225. — de censu, 337. — de condicionibus, 320. — de curatore, 237. — de dolo, 316. — de donatione, 332. — de fructuum concessione possessori bonae fidei, 419. — de hereditate, 352-354 — de laesione in venditione, 341. — de legitimitate et legitimatione, 229. 230. — de locatione, 342. — de patria potestate, 222. — de praescriptione, 302. — de rebus nuper amissis, 298. — de retrovenditione, 341. — de testamento, 358. — de thesauro, 297. — de tutela, 235.
Ius Germanicum de praescriptione, 301. 302. — de negotiis abstractis a causa, 312. — de donatione, 332. — de translatione dominii, 338. — de hereditate, 351. 352. — de substitutione, 360.
Ius Italicum de accessione, 300, 5. — de actione in dotem, 225. — de agnitione prolis, 231, 3. — de casu fortuito, 329. — de censu, 337. — de commodato, 333. — de condicionibus, 320. — de curatore, 236. — de dolo, 316. — de donationibus, 332. — de fructibus possessori concessis, 319. — de hereditate, 352. 354. 355. — de laesione in venditione, 341. — de legitimitate et legitimatione 329. — de locatione, 342. — de patria potestate, 222. — de praescriptione, 302. — de rebus nuper amissis, 298. — de retrovenditione, 341. — de testamento et substitutionibus, 358. — de thesauro, 297.
Ius quaesitum non tollendum, 166.
Iustitia, 260. Eius proprietates,

267. — commutativa, 262, 370 ss. — distributiva, 262. 265. 366-369. — legalis, 240. 262. 264. 365.
— e studium, 442.
Lactatio prolis, 224, 3.
Laesio in contractibus, 317. — in venditione, 341, 1.
Legalis iustitia, 240. 262. 264. 365
Leges civiles. Obligatio, 268.
Leges ecclesiae et caupones, 112.
Lex mala: cooperatio iudicis, 111; iurati, 111 bis.
Legatarius, 358. 361.
Legitima portio, 359. — **Legitimatio,** 230. 329.
Liberalia opera, 468.
Liberalismus, 30.
Litterae et secretum. 450.
Locatio-Conductio, 342.
Loteria, 345.
Lotio supellectilis sacrae, 203.
Ludus, 345. — in Bursis, 346.
Magia, 179. — hodierna, 181-188.
Maleficium, 180.
Mandantis, cooperatio, 424.
Mandatarii, cooperatio, 424.
Mandatum (contractus), 319. 344.
Mariti ius aperiendi litteras, 450. — officia, 232.
Matrimonii onera, 288.
Matrimonium filiorum, 221. Restitutio per —, 405.
Medici officia erga fetum, 392-398.
Medii necessitas, 7.
Mendacium, 452-454. — iniustum, 374.
Mercatorum cooperatio, 114.
Mercatus, 346. 471. — in Bursis, 346. — prohibiti in festis, 471.
Merces operarii, 342 B.
— adulteratae, 341 B.
Meritorum et Bonorum operum societas, 102.
Metus in contractibus, 315. — iniustus, 374.
Militiae obligatio, 369.
Militis stationem deserentis peccatum, 369. — iniusti obligatio restitutionis, 409
Minister acatholicus exercens sacra ministeria, 115.
Minores natu et contractus, 310. — et tutores, 234-237.
Miraculi falsa narratio, 174. — oblatio, 187.
Missa pro populo, 458. Quaenam audienda est, 462. 463; quomodo audienda est, 461; ubinam audienda est, 462.
— cardinalis, episcopi, vel coram ipsis, 462.
a — audienda excusationes, 464. — estne audienda ex privilegio, 465. — sacerdotis acatholici, 462.
Modernismi abiuratio, 17.
Modi acquirendi, 294 ss. — iniusti, 376.
Modus in contractibus, 322. — poenalis, 326.
Monetae falsae usus, 340.
Monopolium, 341, 3, *b*. — fiscale, 367. 368
Moribundi restitutio, 374.
Mulierum vestitus, 113, 114. 120.
Multae pro tributis, 367.
Munerum collatio, 366.
Mutilatio, 246.
Mutuum, 335.
Nativitas Domini. Collatio pridie permissa, 474.
Necessitas medii, 7. — praecepti, 8.
— spiritualis, temporalis: gradus, 62. — excusans a missa audienda, 464. — excusans ab opere prohibito die festivo, 472. levanda ex praecepto caritatis, 74-85. 107.
Necessitatis ius, 400. 415.
Negotiorum gestio, 344.
Nominis Dei vana usurpatio, 193.
Notae damnatae propositionis, 28.
Novatio, 327.
Nullitas contractus, 307. 310. 314. 315.
Nundinae in festis, 471.
Oblationes fidelium, 290.
Obligatio alternativa, 325. — disiunctiva, 325. — facultativa, 325. — personalis, realis, 319. — ex contractu, 319. — in solidum, 405.
Oboedientia ad parentes, 218. 221.

Observantia (virtus), 249.
— vana, 179.
Occupatio, modus acquirendi, 295-299. 421.
Odium Dei, 46. 55. — inimici, 66.
S. Officii responsa: 24 iulii 1895, de abortu, 395; 4 maii 1898, de acceleratione partus, 394; 11 maii 1884, 19 augusti 1889, de feticidio, 392; 30 iulii 1856, 24 aprilis 1897, de spiritismo, 183.
Officiorum publicorum collatio, 366.
Operarii iura et officia, 252-255. locantis operas, merces, 342 B.
Operistitia, 253.
Oratio, 129-132. — ad Sanctos, 131.
— **nis** praeceptum, 132.
Oratoria ubi praecepto missae satisfiat, 462.
Ordinarii iura in pias voluntates, 362. — facultas dispensandi in temporibus sacris, 464. 477. 480; votis et iuramentis, 150. 166. 169.
Paenitentiae exteriores, 247.
Palponis cooperatio, 427.
Parentes. Pietas ad —, 218-222.
Parentum iura, 385. 386. 450. 464. — officia erga filios, 223-231. 359. 363.
Parochus et dispensatio ab observantia festorum, 464. — et ignari, 11. — et missa pro populo, 458. — et oblationes fidelium, 290. — et pietatis officium, 238. — et taxae, 290.
Participantis cooperatio, 429.
Partus acceleratio, 394.
Patria potestas, 222.
Patriae notio, 239. Pietas ad cives, 242; ad patriam, 240. 242. 369.
Patrimonium, 279.
Pauliana actio, 436, g. 332.
S. Paulus et spes, 40. 42. 56.
Pauperes qui pro pecunia preces fundant 214. Pauperibus facienda restitutio, 435, 4.
Peccata adhaerentium liberalismo, 30; socialismo, 30. — contra fidem, 32. — infidelitatis, 32. — multiplicantium furta, 413. — non respuentium propositiones damnatas, 29.
— materia correctionis fraternae, 89. 91.
Peccati occasio consulto data, 99, 6. 107 — suasor, 383.
Periti (experts), 349.
Permissio scandali, 98. 99.
Permutatio, 338.
Persona, 284. — incapax, 310. 358. — moralis et praescriptio, 303. 304, N. B.
— **rum** acceptio, 366. 367.
Pervigilia non anticipantur pro ieiunio, 475.
Pia causa, quid, 363, N. B. — donata, 332. — legataria, 363, 3. — laesa furto, 414.
Pietas in genere, 217. — ad coniugem, 232. — ad filios, 223-231. — ad parentes, 218-222. — ad patriam, 239-241 — ad reliquos consanguineos, 233. — ad seipsum, 243-248. — inter tutorem et pupillum, 234-237.
Pignus, 270. 279. 280.
Poenae defendentium propositiones damnatas, 29. — duellantium. 392. — homicidii, 402. — malefactoris, 408. — procurantium abortum, 396. — simoniae, 216. — modus in contractibus, 326.
Politicae Partes. Cooperatio, 117. Acceptatio muneris politici, 118.
Possessio. Notio et divisio, 283. 418.
Possessionis iunctio, 302, 4, e. 305.
Possessoris bonae fidei privilegia, 302, 4, d. — restitutio, 419, 435.
— **dubiae fidei** obligationes, 421.
— **malae fidei** restitutio, 420. 435.
Praelati donationes, 332.
Praescriptionis notiones, 301, — regimen canonicum, 303. — regimen civile, 302. — valor in conscientia, 304. 419. 420. 421.
Praesumptio, 44-45.

Precarium, 333.
Preces pro pretio dictae, 214. — utentibus indulto impositae, 486.
Pretium iustum, 341, D.
Primitiae 488.
Principum iura et officia, 256-258
Privilegium (ius), 270. 279. 281. — oratorii domestici 462.
Proles adulterina, 406. — illegitima a quo alenda, 405. 406.
Promissio, 153. 331. — prodiga, 331. 405. — iurata, 138-150. — communitatis, 161. — Superioris, 161. — non revocandi testamentum, 363. — matrimonii 405.
Propositiones damnatae, 7. 13. 53. 56. 60. — in genere, 29.
Propositum, 153. 163. 331.
Proxenetae, 341, D, 4.
Prudentia, 124
Punitio medicinalis, 401. — cruenta, 408.
Quasi-Delictum, 329.
Rapina, 410. 411.
Reconciliationis leges, 70-72.
Recursus seu receptoris obligatio, 428.
Redemptores operum, 342.
Religio (institutum). Avertens ab ingressu in religionem, a perseverantia, 583.
Religionis virtus, actus, 126. Peccata virtuti — opposita, 172.
Religionum exhibitiones, 38.
Religiosorum bona, 291. — hereditates, 356.
Reliquias falsas proponens, 174. Prudens de reliquiis agendi ratio, 174.
Res debita quae periit, 327.
— furto sublatae, 302, 4, c. — nuper amissae, 298. 302, 4, c. — repertae in acie, 299.
Restitutio a moribundis exigenda, 374 — cuinam, quandonam facienda, 435. 436. 439.
— per nuptias, 405. — per rem alterius ordinis, 378.
— pro bello, 409. — pro contumelia, 385. — pro culpa iuridica, 379 — pro data moneta falsa, 340 bis. — pro homicidio vel vulneratione, 404. — — pro iniusta cooperatione, 423-434. — pro impedita boni consecutione, 376. — pro iniusta damnificatione, 422. — pro laesione famae, 386. — pro non impedito effectu propriae actionis, 377. — pro possessione rei alienae, 418-421. — pro simonia, 216. — pro stupro et fornicatione 405 — pro taxa nimia, 313.
— societati assecuranti, 347.
Restitutionis dilatio, 435. 439. — excusatio, 438. — locus, modus, tempus, 436. — obligatio et radices, 372-374. — ordo, 434. 436. — quantitas, 432. 433. — remissio, 434, 4. 440.
Restrictio mentalis, 453.
Retrovenditio, 341, 1.
Reverentia parentibus debita, 218. 220.
Rudes instruendi, 10. 11.
Sacerdos graecus peccans carnaliter, 202, 3.
Sacramenta neganda acatholicis, 25. — ab ipsis non recipienda, 32. 34. 37.
Sacrilegium, historice, late, proprie, 196. Reatus, 196, 4. Specificatio, 197. Casus, 198-202.
— ob violatum votum, 162. 199.
Salarium iustum, 342, B.
Sanctis facta vota, 153.
Sanctorum cultus, 128
Sanctos. Oratio ad —, 131. Blasphemia in —, 189. 190.
Scandalum, 96-99.
Scholae, 225. 226. 227.
Scribens in parvis foliis, etc, 121.
Scripta secreta, 451.
Scripturae sacrae abusus, 202, 5.
Scrupulosi exempti a correctione fraterna, 91.
Secreti notio et divisio, 447. — varia obligatio, 448. 449. Quid de litteris et scriptis, 450. 451,
Sectae damnatae insignia, nutus. 19.

Sectio caesarea, 395.
S. Sedis bona et praescriptio, 303.
Sequester, Sequestratio, 334.
Servilia opera, 468.
Servitus, 270. 276. 282.
Simonia, 206-216. Casus, 212-215.
Simulatio, 445.
Sinceritas, 444.
Socialismus, 31.
Socialistarum aedes. Cooperatio, 116.
Societas (contractus), 343. — civilis, mercatoria, 342.
Societas privata laesa, an ei restituendum est, 435. — francomuratorum, socialistarum, pro restitutione, 435,2. — latronum, pro restitutione, 435,2 — meritorum et bonorum operum, 102.
Societas civilis, 262.
Societas erilis, 250. 251, 255.
Somnia praeternaturalia, 178, 4. — hypnotica, 182. 183.
Sortes consultoriae, 178, 5.
Species cooperationis, 100. 103. — haeresum, 27. — infidelitatis, 22. — scandali, 96. 97. — sectarum, 27.
Spes, 40. Peccata contra spem, 43-49. Praecepta spei, 42. Valor moralis spei 41. 43.
Spiritismus, 183.
Sponsio, 345.
Status electio a filiis familias, 221.
Stipendia actionis sacrae, 209. 210. 211. 212. 213.
Subditorum iura et officia, 239-242. 256-258.
Substitutio, 294. — ad pias causas, 363.
Successio, 294. — hereditaria, 351-357. — ex testamento, 358-363.
Suffragii imputatio in materia iustitiae, 426. — usus, 117.
Suicidium, 243-248. — auctoritate publica imperatum, 244. — indirectum, 244.
Supellex sacra, a quibus tangi potest, 203. — ad usum profanum adhibita, 204.
Superficies, 277.
Superioris concessio meritorum societatis, 102. — officium cum recipit denuntiationem, 93. — ius cognoscendi litteras, 450; et scripta, 451. — officium corrigendi, 89. 91. 251. — supplentis parentes munus, 236.
Superstitio, 173-183. — divinationis, 178. — falsae significationis, 174. — superflui cultus, 175. — vanae observantiae, 179. — idololatriae 177.
Suspicio temeraria, 387. 388.
Tactus calicis, etc., 203.
Taxae, 211. 212. 290.
Taxative facta designatio, 324.
Temerarium iudicium, 387. — dubium vel suspicio, 388.
Templi pagani, haeretici aedificatio, 115.
Tempora sacra, 456 ss.
Tentatio Dei, 185-187. 390.
Testamentum, 358. — ad pias causas, 363.
Testandi obligatio, 446.
Testis officium, 446.
Theatra, 120.
Theologi et bellum, 409.
Thesauri notio et ius, 297.
Timor serviliter servilis, 42. 56.
Titulus iustus, coloratus, 302, 2.
Tontina, 347.
Transactio, 348.
Tributa, 367. 368.
Tutor, 234-237. — donans, 332.
Typographi. Cooperatio, 113.
Universitas civilis, 227.
Urbani VIII decreta, 128.
Usurae, 337. Prescriptio, 302. 304.
Usus, 270. 274.
Ususfructus, 270. 273. — parentum, 222.
Uxoris contractus, 310. — eleemosynae, 84. 288. — furta, 412. — iura contra occisorem mariti, 404. — iura patrimonialia, 288. — litterae, 450. — locus, 232.
Valetudinis cura, 247.
Valor rerum, 341 D.
Vasectomia, 246.

Venditio, 341. — sub hasta, 341, D, 4.
Venditor laesus, 341, 1. — librorum, ephemeridum, 114. — proxeneta, 341, D, 4. — quo pretio vendere possit, 341, D.
Venia petenda danda, 70. 71.
Veracitas, virtus, 443-454.
Vestes falsi cultus, sectae damnatae, 19. — immodestae, 113. 114. 120.
Vindicta, 401.
Virtutis momentum in vita morali, 1. — notio, genera: supernaturalis, naturalis, theologica, moralis, infusa, acquisita, 2. 3. — cardinalis, intellectiva, moralis, 123. 124. — potentialis, 125.
Vitia acceptionis personarum, 366. — contractus, 307. 313-317. gentis possuntne revelari, 386. — rei venditae manifestanda, 341, 2.
Votum. Necessitas in voto, 7. Notiones, 153. 154. Divisio, 155. Obligatio, 156-159. Exsecutio, 159-162. Exstinctio, 164-169. Utilitas, 170. — ieiunii, 478. quid divina promissio, 171.

L. D. et M.

Acc 3150 V426

AUTHOR
Vermeersch, A: S.J.

TITLE
Theologiae Moralis
Tomus 2

DATE LOANED	BORROWER'S NAME	DATE RETURNED

GRADUATE THEOLOGICAL UNION LIBRARY
BERKELEY, CA 94709